BİYOGRAFİ

Evliya ÇELEBİ

Yusuf Çetindağ

Yusuf ÇETİNDAĞ

EVLİYA ÇELEBİ

EVLİYA ÇELEBİ

Seyahat Yâ Rasûlüllâh
Seyyahım Fakirim Evliya Çelebiyim
Seyyahım Fakirim Evliya Çelebim

Yusuf ÇETİNDAĞ

EVLİYA ÇELEBİ

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5510-25-1

Yayın Numarası
288

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ocak 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Kaynak Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.kaynakyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

III. BÖLÜM

EK

ÖNSÖZ

Türk kültür ve medeniyetinin en büyük hazinelerinden birisi olan Seyahatnâme'nin yazarı, Evliya Çelebi'dir. 17. yüzyılda yaşayan Evliya Çelebi, 80 yıllık ömrünün 50 yılını İstanbul dışı seyahatlerde geçirmiştir. Kendi anlattıklarına göre Çelebi'nin yarım yüzyıl hiç ara vermeden gezmesinin en önemli sebebi Hz. Muhammed tarafından "*seyahat ve şefaat*" ile müjdelenmesi, gördüğü yerleri kayıt altına alması ise Sa'd b. Ebû Vakkas'ın "*Gördüğün her şeyi muhakkak yaz*" demesi sebebiyledir. Ayrıca Çelebi'nin, eserinde de bahsettiği gibi, gezmeye aşk derecesindeki tutkusunu da unutmamak gerekir. Hatta Seyahatname'de anlatıldığına göre Çelebi ilk gezisinde, bir arkadaşının "Haydi Bursa'ya gidelim" teklifini hiç düşünmeden ve ailesinden bile izin almadan kabul etmiştir.

Gezmesi ve gördüklerini anlatması yönünde telkin alan Çelebi, bu uğurda büyük bir fedakârlık gösterir ve bu işi kendisine verilen bir görev gibi algılar. Zenginlik, mevki, evlenmek gibi herkesin elde etmeye çalıştığı şeylerin hiçbirisine iltifat etmez. Aksine babasından kalan servetini, savaşlarda elde ettiği ganimetleri, maaşını, kısaca her şeyini gezilerde harcar.

Bilindiği gibi Evliya Çelebi neredeyse dünyanın yarısını gezmiştir. Bu gezileri de at sırtında kimi zaman yalnız, kimi zaman da birkaç kişiyle beraber gerçekleştirmiştir. Onlarca memleket gezdiği için çok farklı kültürlere şahit

olmuş, dillerini bilmediği birçok insanla da muhatap olmuştur. Yine gezdiği yerlerde birçok tehlikeyle karşılaşmış; isyancısından Celalîsine kadar çok farklı gruplarla iyi geçinmek zorunda kalmıştır. Evliya Çelebi'nin bu şartlar altında Hollanda'dan İran'a, Rusya'dan Habeşistan'a geniş bir coğrafyayı şehir şehir gezmesi insanı hayrete düşürmektedir. Bir de o zamanın şartlarını düşündüğümüzde bunun ne kadar büyük bir başarı olduğunu daha iyi anlayabiliriz. Bu yüzden Evliya Çelebi dünyanın en büyük seyyahlarından birisi, Seyahatnâme de dünyanın en kıymetli gezi ve hatırat kitabıdır denilse yanlış olmaz.

Zaten dünya seyahat edebiyatında, bu kadar geniş bir sahayı aklımıza gelmeyecek kadar değişik açılardan anlatan ikinci bir eser de yoktur. Evliya Çelebi gezdiği yerlerin tarihini, coğrafyasını, iklim ve tabiatını, sanat eserlerini, insanlarının giyiniş, yaşayış, dil ve dinlerini, silahlarını, âdetlerini, yerleşme şekillerini, kısaca şahsi ve günlük hayattan toplum hayatına, oradan da manevi hayata kadar bütün ayrıntıları eserine almıştır. Diğer taraftan Çelebi'nin eserinde kullandığı dil, zamanına göre çok sade ve külfetsizdir. O, eserinde günlük konuşma dilini tercih etmiş, tumturaklı kullanımlardan uzak kalmıştır.

Biz hazırlamaya çalıştığımız bu eserde öncelikle şairin hayatı ve eseri hakkında genel bilgiler verdik. Ardından eserden hareketle Evliya Çelebi'nin kendi hayatını ve hatıratını; Osmanlı padişahlarıyla ilgili anekdotları ve dönemin önde gelen şehirlerini anlatmaya çalıştık.

Sonuç olarak bu mütevazı çalışmayla dünyanın en büyük seyyahlarından birisi olan Evliya Çelebi'ye ve onun ölümsüz eseri Seyahatnâme'ye dikkat çekmiş olmayı ümit ediyoruz.

Yusuf ÇETİNDAĞ

Fatih Üniversitesi 2008

GİRİŞ

EVLİYA ÇELEBİ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Evliya Çelebi'nin yaşadığı dönem 17. yüzyıl Osmanlısı'dır ve yüzyılın başında Osmanlı hâkimiyeti 20 milyon kilometre kareye ulaşır. Ayrıca İran, Orta Asya ve Hindistan yöreleriyle beraber, dünya nüfusunun yarısına yakınını da Türkler yönetmektedir. Hindistan'da bile bir Türk devleti olan Babür İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Yani 16. yüzyıldaki Türk hakimiyeti ve gücü; bu yüzyılın başında devam etmekte ve bütün ağırlığıyla hissedilmektedir. Öncelikle Evliya Çelebi'nin yaşadığı dönemde Osmanlı idaresinde bulunan padişahlara bakalım:

I. Ahmed "Bahtî"(1603-1617

I. Mustafa (1617-1618)

II. Osman "Faris" (1618-1622)

IV. Murad "Muradî"(1623-1640)

İbrahim (1640-1648)

IV. Mehmed (1648-1687)

III. Süleyman (1687-1691)

II. Ahmed (1691-1695)

II. Mustafa (1695-1703)

Görüldüğü gibi bu yüzyılda toplam dokuz padişah gelmiş ve bu padişahların çoğu çocuk denecek yaşlarda

koca imparatorluğu yönetmeye çalışmışlardır. Ayrıca şehzadelerin sancaklara gönderilmesi uygulaması kalktığı için devlet yönetiminde tecrübe kazanma imkânından da mahrum bırakılmışlardır. Diğer taraftan hanedanın en yaşlısının tahta geçmesi ve diğerlerinin ev hapsine tabi tutulması da bazı padişahların dengelerinin bozulmasına sebep olmuştur.

A. Kronolik Olarak 17. Yüzyılın Belli Başlı Siyasi ve Sosyal Hadiseleri

1601'de Tiryaki Hasan Paşa Kanije Kalesi'ni alır.

1605'te Lala Mehmed Paşa Estergon Kalesi'ni alır. Bu iki zafer Türk-İslam âleminde büyük sevinç uyandırır.

1603'te İran şahı Abbas Tebriz'i alır, 1613'e kadar karşılıklı savaşlar devam eder ve bu tarihte barış imzalanır.

1606'da Zitvatorok Antlaşması imzalanır.

Asrın başında çıkan Celalî isyanları devleti 1608'e kadar uğraştırır. İsyanları kanlı bir şekilde bastıran Kuyucu Murat Paşa, 400 Celalî bayrağıyla İstanbul'a döner.

1613'te içki yasağı konur, fakat çok sürmez.

1616'da İran şahı vergisini ödemez, yeniden savaş başlar, 1618'te eski şartlarla yeni bir antlaşma yapılır.

1620'de Genç Osman (II. Osman) Lehistan seferine çıkar.

1621'de Genç Osman büyük ümitlerle Hotin seferine çıkar, hayal kırıklığıyla dönülür, eski şartlar kabul edilir.

1622'de Genç Osman Hacc'a gitmek ve yeni bir orduyla dönmek ister. Yeniçeri ve Sipahiler ayaklanır ve ilk olarak *bir padişah şehit edilir*, İstanbul ve bütün Osmanlı çalkalanır, herkes yeniçerilere lanetler yağdırır, uzun süreli karışıklık dönemi başlar.

1623'te IV. Murad tahta oturur.

1639’daki Kasr-ı Şirin antlaşmasına kadar İranlılarla karşılıklı savaşlar sürer.

1640’ta İbrahim Han tahta geçer, yeniden başlayan vezir çatışmaları ve kadınların yoğun müdahaleleri sarayda karışıklıklara sebep olur.

1648’de IV. Mehmed tahta çıkar.

1650’de ulufe için para bulunamaz.

1656’da Köprülüler dönemine kadar sarayda büyük bir kargaşa vardır, rüşvet ve çıkar çatışmaları had safhadadır. Köprülülerin yönetimi ele almasıyla adeta İkinci Kanuni Dönemi yaşanır.

1683’te Viyana Kuşatması başarısızlıkla sonuçlanınca Avrupa’da önü alınamayan kayıplar dönemi başlar. Bu kayıplar 1699’da imzalanan Karlofça Antlaşması ile geçici olarak durdurulur.

B. 17. Yüzyılın Karakteristik Özellikleri

17. yüzyılın başında Türk dünyası için çok parlak bir tablo sözkonusudur. Ancak ilerleyen yıllarda beklenmedik olaylar başgöstermeye başlar. Bir taraftan Avrupa değişim ve dönüşümünü devam ettirirken, diğer taraftan Türk dünyasında dağılmalar ve parçalanmalar görülür.

Ayrıca ilerleyen yıllarda Osman Devleti’nin iç dinamiklerinde de –özellikle ordu, eğitim ve yönetimde- zaaflar görülmeye başlar. Bazı devlet adamları bu problemleri görür ve ikazlarda bulunur. Hatta bu olumsuzluklar karşısında sessiz kalan Osmanlı siyasetçilerini ve aydınlarını uyandırmak için Kırım’dan bir isyan çığlığı yükselir: “*Devlet-i Âliye’de kaht-ı rical mi var?*” (Osmanlı devletinda devlet adamı kıtlığı mı var?) Bu feryadın sahibi Kırım Hanı’dır. Ayrıca Osmanlı içinde de Katip Çelebi ve Koçi Bey gibi aydınlar bu yüzyıldaki problemlere ve kaynağına ışık tutmaya çalışır.

Yukarıda kronolojik olarak verdiğimiz problemlerin bazılarını biraz daha açalım: Bu yüzyılda başta padişah olmak üzere birçok devlet adamı ve bilgin katledilir, birçokları da günübirlik değiştirilir. Mesela sadece bu yüzyılda altmış iki sadrazam gelip geçer. Yeniçeri, entrikacıların elinde bir oyuncak haline gelir, Tımar sistemi bozulur. Osmanlı Devleti bir yandan iç çekişmelerle, entrikalarla ve Celalî isyanlarıyla meşgul olurken, bir yandan da Avusturya, Lehistan ve İran'la mücadele eder. Asıl tehlikeyi, yani Avrupa'nın büyümesini ve sömürgeleştirmesini göremez.

Siyasî açıdan bakıldığında ise 1683 Viyana kuşatmasına kadar olan dönemde Osmanlı toprakları korunmuş ve herhangi bir kayıp verilmemiştir. Aksine Osmanlı, Avrupa'yı zorlamış ve sınırlarını devamlı genişletmiştir. Türk-İslam medeniyetinin kendine güveni sonsuzdur ve dünyanın hiçbir yerinde Osmanlı Devleti'nin gücüne alternatif bir güç olmadığına inanılmaktadır. Fakat Viyana kuşatmasındaki başarısızlıktan sonra ibre tersine döner ve Avrupa direnişe geçer. Yenilmez gibi görünen Osmanlı Devleti üst üste kayıplar yaşar. Çok uzun ve kanlı bir süreçte fethedilen Avrupa şehirleri hızlıca kaybedilir.

17. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Devleti'ne karşı üç önemli gücün direnmeye başladığını ve yavaş yavaş güçlendiğini görüyoruz. Bunlar Avrupa, İran ve Rusya'dır. Bu güçlerden Avrupa, Rönesans ve Reform hareketleriyle dönüşümünü sağlamış ve teknolojik açıdan atılımlar yapmaya başlamıştır. Batı dünyasının en büyük hedefi, gücü ve zenginliği elde etmektir. Bunun yolu ise ya Osmanlı'yı bertaraf etmek ya da zenginliğe giden alternatif yollar bularak Hindistan'a ulaşmaktır. Bu amaçla hareket eden Avrupa her iki seçeneği de değerlendirir.

Diğer taraftan ikinci önemli güç olan Rusya; toparlanmaya, tarih sahnesine çıkmaya başlar. Orta Asya'daki Türk hanlıklarının birbirleriyle uğraşması ve zayıflamasıyla Moskova Devleti toparlanır ve Türk illerine doğru akınlar yapar. Yüzyılın sonuna doğru da Orta Asya Türk dünyası iyice dağılır ve Ruslar, Türk illerine doğru yayılmaya başlar. Üçüncü önemli güç ise İran'dır. İran da diğer düşmanlar gibi Osmanlı ile kıyasıya mücadele eder. Bu cephede de bir türlü sonu gelmeyen, yorucu ve bıktırıcı mücadeleler dönemi başlar.

Bahsettiğimiz bütün olumsuzluklara rağmen bu yüzyılda Osmanlı Devleti çok ihtişamlı görünmektedir. Mesela bu yüzyılda tahta geçen padişahlardan IV. Murad ülkeyi toparlar ve düzeni sağlar. IV. Mehmed, imara ve kültürel faaliyetlere hız verir. Şiir, ilim ve fen devlet büyükleri tarafından teşvik edilir ve güzel eserler ortaya çıkar. Bu dönemde vezirlik yapan Köprülüler, Osmanlı'ya "İkinci Kanuni Devri" yaşatır.

İşte Evliya Çelebi böyle bir dönemde yaşar ve özellikle de gençlik döneminde tahta geçen IV. Murad'la çok iyi ilişkiler kurar. O, hem geniş Osmanlı coğrafyasını, hem de Ortadoğu, Kafkaslar ve Avrupa'yı gezer. Birçok sefere katılır, Avrupa içlerine kadar yapılan akınlarda üstün başarılar gösterir.

Şimdi de 17. yüzyıla Evliya Çelebi ve padişahlar açısından bakalım: Evliya Çelebi'nin çocukluk yılları Genç Osman dönemine denk gelmektedir. Genç Osman 1618 yılında henüz on dört yaşındayken padişah olduğunda Çelebi yedi yaşlarındaydı. İyi bir eğitim alan Genç Osman padişah olduğunda ilk iş olarak İran'la olan ilişkileri masaya yatırdı ve 1618 yılında anlaşma sağladı.

Ardından 1617 yılından beri devam eden Lehistan problemini masaya yatırdı ve uzun görüşmelerden sonra

sefere çıkmaya karar verdi. 1620 yılında büyük ümitlerle sefere çıkıldı, ancak bir yıl sonra beklenen zafer kazanılmadan barış anlaşması yapılarak İstanbul'a dönüldü.

Bu sefer, her ne kadar Genç Osman'ın ümitlerini kırmış olsa da askerin ve devletin içine düştüğü durumu görmesi açısından bir kazanç olarak görülebilirdi. Teşhisi iyi koyan ve köklü çözümler bulmak için harekete geçen padişah, işe ordudan başlamaya karar verdi. Bu amaçla Halep, Şam ve Mısır Beylerbeylerine emirler göndererek yeni bir ordu kurmak için gizli hazırlıklara başladı.

Ardından Kızlarağası Süleyman Ağa ile hocası Ömer Efendi padişahı hacca gitmesi yönünde ikna ettiler. Fakat padişahın hacca gitmesine, başta askerler olmak üzere, Şeyhülislâm Esad Efendi ile Aziz Mahmûd Hüdâyî Hazretleri şiddetle karşı çıkıyordu. Bu arada Kapıkulu askerleri padişahın hacca gitme sebebini öğrendi ve harekete geçti. Öncelikle padişahı Hacc'a göndermek isteyen Ömer Efendi, Süleyman Ağa ve Veziriazam Dilâver Paşa'nın başını istediler. Aracı olarak da başta Rumeli Kazaskeri Yahya Efendi olmak üzere ulemayı kullandılar. Padişah, askerlerin isteklerine direnince isyan başladı. Sarayı basan askerler önce Sultan Mustafa'yı padişah ilan etti, sonra II. Osman'ı Orta Cami'ye getirdiler. Genç padişah, burada yeni Sadrazam olan Kara Davut Paşa'nın talimatıyla boğulmak istendi. Başarılı olunamayınca, Yedikule'ye götürüldü ve Davut Paşa'nın nezaretinde Mayıs 1622'de şehit edildi.

Bu olay Osmanlı tarihine kara bir leke olarak geçmiş ve tarihin akışını değiştirmiştir. Zira II. Osman, bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin yükselmesini sağlayan yeniçeri teşkilatının çürüdüğünün farkına erken denebilecek bir dönemde farkına varan ileri görüşlü bir padişahtı. Eğer idealini gerçekleştirebilseydi, belki de her gelişmeye

"istemezük" diye karşı çıkan Yeniçeri bertaraf edilecek ve Osmanlı kendini yenileme yolunu açmış olacaktı.

Genç Osman'ın şehit edilmesinden sonra tahta geçen Sultan Mustafa çok başarısız bir icraat sergiledi ve ülkede karışıklıklar baş gösterdi. İlk olarak Erzurum valisi Abaza Mehmed Paşa isyan başlattı. Ardından İstanbul'daki devlet adamları padişahın başarısızlıklarından şikâyet etti.

Bu olaylar üzerinde Sadrazam Kemankeş Ali Paşa, Şeyhülislâm Yahya Efendi ve Kazaskerler bir araya geldiler; padişahın tahttan indirilmesine ve yerine henüz 11 yaşında olan IV. Murad'ın geçirilmesine karar verdiler. Böylece 1623 yılında IV. Murad padişahlığa getirildi. Eyüp Sultan Türbesi'nde yapılan törende Aziz Mahmud Hüdayî'nin eliyle kılıç kuşandı. Araştırmacılar IV. Murad'ın padişahlığının ilk döneminde yaklaşık sekiz yıl boyunca devlet yönetiminde Kösem Sultan, sadrazamlar ve şeyhülislamın etkili olduğunu söylerler.

Sultan Murad işbaşına geldiğinde, yeniçeriler halka ve devlete kan kusturuyor ve padişahın huzuruna kadar girerek devlet adamlarını katlediyorlardı. Ülkede rüşvet ve yolsuzluk yaygınlaşmış, hazine boşalmış, Celalî isyanları artmış ve devletin itibarı yerle bir olmuştu. Daha Sultan Mustafa döneminde isyana kalkışan Abaza Mehmed Paşa: "*Sultân Osman'ın kanını isterim*" diyerek isyan edip yeniçerileri öldürüyordu. İçteki bu kargaşanın yanında dış düşmanlar da boş durmuyor, fırsatı ganimet olarak değerlendirmek istiyorlardı. Mesela Bağdad'da isyan çıkartan İran, bu şehri ele geçirmişti.

Ayrıca IV. Murad'ın tahta geçmesine vesile olan Kemankeş Ali Paşa da yolsuzluklara bulaşmıştı. Ali Paşa'nın yaptığı yanlışları gören Yahya Efendi, görevden uzaklaştırılacağını bile bile durumu padişaha bildirdi ve beklediği

gibi görevden alındı. Ali Paşa bununla da yetinmedi ve Bağdad'ın düşüşünü padişahtan gizlemeye kalkıştı. Ancak bu yanlışı, bardağı taşıran son damla oldu ve hem görevden alınmasına, hem de idamına sebep oldu. Yerine Çerkes Mehmed Paşa getirildi. Ancak Mehmed Paşa, Abaza Mehmed isyanını bastırmaya giderken yolda öldü ve onun yerine Hafız Ahmed Paşa sadrazam oldu.

Onun sadrazamlığı döneminde Abaza Mehmed Paşa ile anlaşma yapıldı ve isyana son verildi. Bu arada Bağdad'da Bekir Subaşı bir isyan çıkarttı, isyanı bastırmak için Ahmed Paşa görevlendirildi. Ahmed Paşa verilen görevde başarısız olunca azledildi ve yerine Damad Halil Paşa getirildi. Çıkan isyanı bastırmak için Bekir Subaşı'na Bağdad valiliği verildi.

Bir süre sonra Abaza tekrar isyan etti, Halil Paşa onun üzerine yürüdü, başarısız olunca 1628 yılında görevden alındı. Yerine geçen Damad Hüsrev Paşa büyük bir ustalıkla hem Abaza isyanını bastırdı, hem de Abaza'yı padişahın huzuruna getirmeyi başardı. Fakat Sultan Murad, ağabeyinin kanı için isyan çıkardığını söyleyen Abaza'yı affetmekle kalmadı, beklenmedik bir şekilde onu Bosna Beylerbeyiliğine atadı.

Bu esnada İran Şahı ikinci isyanı çıkardı ve Bağdad'ı işgal etti. Sırtını yeniçeriye dayayan ve halka zulmeden Hüsrev Paşa, Bağdad üzerine yürüdü, ancak alamadı. Bu başarısızlığı sebebiyle 1631 yılında görevden alındı, yerine de Damad Hâfız Ahmed Paşa getirildi.

Hâfız Ahmed Paşa'nın işi çok zordu. Çünkü bir taraftan Tokat'ta isyan çıkaran Damad Recep Paşa ile uğraşacak, diğer taraftan da İran'a karşı savaşacaktı. Bunu fırsat bilen Recep Paşa, *19 Receb İsyanı* diye de bilinen büyük isyanı başlattı ve önce Hâfız Ahmed Paşa'yı padişah'ın

gözü önünde öldürttü, ardından da 1632 yılında sadrazam oldu. İsyancılar bununla da yetinmeyerek padişahın "Baba" diye hitap ettiği Yahya Efendi'yi şeyhülislamlıktan aldırarak yerine Ahi-zâde Hüseyin Efendi'yi getirttiler.

Bunlardan sonra Recep Paşa rahat durmadı ve yeni bir isyan başlattı. Bu seferki maksadı IV. Murad'ı indirip yerine Şehzade Bayezid'i geçirmekti. Ancak padişah zekice bir manevra ile ipleri eline aldı ve isyanın başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladı. Sonra da 1632 yılında Recep Paşa'yı idam ettirdi.

Bu idam üzerine Sultanahmet Meydanı'na toplanan isyancılar, yeni bir harekete başladılar. Ancak Sultan Murad yine zekice davrandı ve herkesin huzurunda açık bir divan tertip etti. Bu divana âlimler, devlet adamları, askerler ve bizzat halk katıldı. Burada Sultan Murad meşhur konuşmasını yaptı ve herkesin kendi etrafında toplanmasını sağladı.

Bu konuşmada temel olarak birliğin bozulduğu, ordunun savaşamaz hale geldiği, askerin siyaset ile uğraşmaktan işini yapamadığı, devletin bir avuç zorba ve hırsızın elinde kaldığı vurgulandı. Fakat kendisinin bunlara izin vermeyeceğini, kanunlara uymayanların kim olursa olsun hakkından geleceğini sert bir şekilde açıkladı. Sonra da: "Allah'a, O'nun Peygamberine ve sizden olan idarecilere itaat ediniz" mealindeki ayetle "Habeşli bir köle dahi olsa başınızdaki âmirlere itaat ediniz" hadisini okudu ve tefsir etti.

Konuşmasını şöyle bitirdi: "Sizin bana ve hilafete sadakatiniz, aranızdaki ayrılıklara izin vermediğiniz zaman ortaya çıkar. Aranızda bozguncuları barındırmayasınız. Allah'ın emrine ve Resulullah'ın sünnetine aykırı hareket edenleri desteklemeyesiniz. Ben ki halifeyim, bana itaat etmeyip Celâliler ve Haricîler konumundaki eşkıyaları

desteklerseniz, memleketin hali nice olur?" Bu etkileyici konuşmayı dinleyen halk ve devlet adamları, padişah lehine çok büyük sloganlar attı ve IV. Murad'ın etkili saltanat yılları başlamış oldu.

Bu dönem, yani 1632 yılındaki bu isyandan sonraki dönem, IV. Murad'ın ipleri tamamıyla ele geçirdiği dönemdir ve ülkede gözle görülür bir düzelme başlamıştır. Onun ilk icraatı Tabanı Yassı Mehmed Paşa'yı sadrazamlığa getirmek oldu. Ardından devlet toprakları üzerindeki güveni temin etti. Bir süre sonra da devleti tehdit eden, başta İran olmak üzere, dış tehlikelerle mücadeleye girişti.

Bu arada ağabeyi Genç Osman'ın ölümüne yol açan zorbaların elebaşlarını teker teker temizledi. İstanbul'da 1043/1633 yılında çıkan ve İstanbul'un yaklaşık beşte birini mahveden büyük yangını bahane ederek tütün ekmeyi ve tütün içmeyi yasakladı. Bununla da yetinmeyip o devirde zorbaların, işsizlerin ve de eşkıyanın toplantı yerleri haline gelen kahvehâneleri de kapattırdı.

Ardından da İran üzerine iki sefer düzenledi ve önce Revan'ı, sonra da 1639 yılında Bağdad'ı tekrar ele geçirdi. Sultan Murad, büyük bir karşılama ile İstanbul'a döndü. Ancak nikris hastalığına yakalanmıştı. Tedaviler sonuç vermeyince 1640 tarihinde vefât etti.

Onun vefatından sonra I. Ahmed'in Kösem Sultan'dan olan oğlu I.İbrahim başa geçti. 1640 yılında tahtın tek varisi olarak padişah oldu. Ancak o, hayatını ev hapsinde geçirmiş; doğru dürüst bir eğitim alamamış; dört ağabeyinin idamını görmüş ve II. Osman ve IV. Murad zamanlarında yaşanan acı olaylara da şahit olmuştu. Bütün bunlar onun dengesinin bozulmasına sebep olmuştu.

Bununla beraber Sultan Murad zamanında idareye getirilen Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa ve Şeyhülislam

Yahya Efendi gibi tecrübeli devlet adamları vardı. Bu devlet adamları onun işlerini önceleri kolaylaştırdı.

Bu yüzden Sultan İbrahim'in ilk dönemlerinde işler iyi giderken bir süre sonra Valide Sultan, oğlunun zaaflarından yararlanarak işlere müdahele etmeye başladı. İlk olarak 1644 yılında Kemankeş Mustafa Paşa'nın idamına sebep oldu. Yönetime ehliyetsiz kişiler getirildi. Mesela Safranbolulu Cinci Hüseyin'in Kazaskerliğe ve Yusuf Ağa'nın rikabdarlıktan vezirliğe getirilmesi işin vehametini gösteren delillerdir. Ayrıca Osmanlı topraklarında yeni isyanlar başladı, yeniçeriler ayaklandı; birkaç idamdan sonra 1648 yılında 7 yaşındaki IV. Mehmed padişahlığa getirildi ve I.İbrahim boğduruldu.

Tam 39 yıl tahtta kalan Sultan Mehmed'in saltanat yılları üç safhaya ayrılmaktadır. Bunlardan ilki Kösem Sultan ve ardından Turhan Sultan'ın hakimiyet dönemidir. Bu dönemde torun Sultan Mehmed'in yaşı küçük olduğundan devlet işleri, Kösem Sultan'ın vesayetinde devam etti. Bu dönem 1648'ten 1651'e kadar sürdü ki Osmanlı'nın en acı günleridir denilebilir. Bu döneme Ağalar Saltanatı da denmiştir. Ağaların Kösem Sultan'la birlik olup gerçekleştirdiği yolsuzluklara ek olarak Sultan Mehmed'i idam ettirme girişimi Kösem Sultan'ın sonunu getirdi. 1651 yılında yeniçeriler ayaklandı, ağalarla beraber Kösem Sultan idam edildi. Ardından padişahın annesi devleti yönetmeye kalkıştı, ancak içte ve dışta büyük başarısızlıklar başgösterdi.

Nihayet 1656 yılında devleti tek başına idare etmesi ve Vâlide Sultan'ın işe karışmaması şartıyla, tecrübeli ve yaşlı bir vezir olan Köprülü Mehmed Paşa sadrazamlık makamına getirildi. Artık ikinci dönem, Köprülüler devri (1656-1676) başlıyordu. Köprülü Mehmed Paşa evvela

isyan eden Erdel Prensinin üzerine yürüdü ve Balkanlarda önemli başarılara imza attı. 1658 yılında Uyvar fethedildi ve Erdel Osmanlı Devleti'ne bağlandı.

Arkasından Anadolu'da Beylerbeyilerin de desteklediği ve tamamen sadrazamı hedef alan yeni bir Celâlî isyanı başladı. Köprülü, 31 paşanın idamına malolan bu isyanı bastırdı, Anadolu'da başlayan Celâli isyanlarının da sonunu getirdi. 1659'da Kırım Tatarları ile birlikte Rus ordusunu dağıttı. Ayrıca onun döneminde 1661 Temmuz'unda İstanbul'un üçte birini yakan büyük bir yangın da yaşandı. Köprülü beş yıllık sadaretten sonra Ekim 1661'de Edirne'de vefat etti.

Köprülü Mehmet Paşa'nın vefatından sonra yerine 26 yaşındaki oğlu Fâzıl Ahmed Paşa sadrazam oldu. 1663'de Almanlara karşı açılan savaş, 1664 yılında Vasvar andlaşması ile sona erdi. Bu antlaşma Zitvatorok andlaşmasının tekrarı mahiyetindeydi. Fâzıl Ahmed Paşa döneminde başarılan işlerden biri de yıllardır devam eden Girit seferinin sona ermesi ve 1670 yılında Girit'in fethedilmesiydi. Aynı yıl Ukrayna meselesi yüzünden çıkan Polonya savaşı patlak verdi. IV. Mehmed'in de katıldığı bu seferde, 1672 yılında Kamaniçe Kalesi fethedilince, Varşova'da panik başladı ve barış antlaşması imzalandı. Bir süre sonra barış bozulunca, 1676 yılında taraflar tekrar bir araya geldi ve imzalanan antlaşmayla uzun sürecek olan barış yılları başladı. Aynı yıl Fâzıl Ahmed Paşa vefat etti.

Üçüncü safha, 1676-1683 yılları arasında devam eden Merzifonlu Kara Mustafa Paşa devridir. Köprülülerden sonra sadrazamlığa getirilen bu büyük devlet adamı, ilk olarak Ukrayna yüzünden patlak veren Rusya Savaşı ile meşgul oldu. Rusya seferi, 1680 yılında Çehrin'in alınmasıyla sona erdi.

Bu dönemdeki başarılar, Osmanlı devletinin itibarının devam etmesini sağladı. Bundan rahatsız olan ve Osmanlı topraklarına saldırılar düzenleyen Almanlara karşı 1683 yılında yeni bir savaş başlatıldı. Bizzat IV. Mehmed'in de katıldığı bu sefer, Osmanlı devlet adamlarının ikiye bölünmesine sebep oldu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Almanya'nın taht şehri olan Viyana'nın alınmasını teklif ederken, başını Kırım Hanı Murad Giray'ın çektiği diğer devlet adamları, zaten ayağa kalkmış olan Avrupa'nın Almanya'nın yanında yer alacağını belirterek, sadece Yanıkkale'nın alınmasıyla yetinilmesini savunuyordu.

Kara Mustafa Paşa'nın fikri ağır bastı ve onun serdârlığındaki Osmanlı ordusu 12 Eylül 1683 tarihinde Viyana önlerinde müttefik Haçlı güçleriyle karşı karşıya geldi. Malesef Kırım Hanı Murad Giray, şahsî sebeplerle ve neticeyi düşünmeyerek ihanet etti ve Türklerin elindeki Tuna Köprüsünden düşman askerlerinin geçişini uzaktan seyretti. Neticede Eylül 1683 tarihinde büyük bir hezimet yaşandı. Osmanlı ordusu binlerce şehit vererek ve çok kıymetli hazinelerini kaybederek geri çekilmeye mecbur oldu. Bu, Osmanlı tarihinin ilk ağır mağlubiyeti idi. Bu mağlubiyette, askerin düzensizliğinin ve eski Osmanlı ordusunun olmayışının da büyük etkisi vardı.

Viyana bozgunu, hep ileri giden Osmanlının durup geriye dönmesi anlamını taşıyordu. 1071'den beri devam eden müslüman Türk milletinin zaferleri sona eriyor ve Avrupa galebe çalmaya başlıyordu. 1683 tarihinde IV. Mehmed aleyhteki tahriklere dayanamayarak değerli sadrazamı azletti ve 50 yaşını doldurmadan idam sehpasına yolladı.

Artık Osmanlı tarihinde kaht-ı ricâl devri başladı. Viyana bozgunu ile Karlofça Antlaşması (1699) arasında geçen 15 yıllık süre Osmanlı devleti için felâket seneleri

oldu. Venediklilerin ve Almanların başını çektiği Haçlı kuvvetleri fırsatı ganimet bilerek, 1684 yılında Osmanlı devletine harp ilan ettiler. Sadrazam Kara İbrahim Paşa'nın idaresindeki Osmanlı orduları, zafere koşamadı ve Eylül 1686'da Budin düştü. Budin'de büyük kayıplar vermelerine rağmen yeniden toparlanan Haçlı orduları, 160 yıl önce perişan oldukları Mohaç Meydanı'nda Osmanlı ordusunu geriye çekilmeye mecbur etti.

1683 Viyana bozgunuyla başlayan geriye çekilme 1699 Karlofça antlaşmasıyla sona erdi. Böylece Osmanlılar büyük zorluklarla fethettiği yerleri çok kısa bir sürede terk etmek zorunda kaldı. Bu antlaşmayla yüzyıl da kapandı. Ancak 17. yüzyılın son çeyreği Osmanlı'nın en korkunç dönemi olarak tarihe geçmiş oldu.

C. 17. Yüzyılda Kültür ve Edebiyat

17. yüzyılda devlette ve toplumda yaşanan olumsuzluklara rağmen, sanat ve şiir canlılığını korumaktaydı. 15. yüzyılda gelişimini tamamlayan Divan edebiyatı, 16. yüzyılda en yüksek seviyeye ulaşmış, 17. yüzyılda da yükselişine devam etmiştir.

17. yüzyılda şiirde birkaç farklı tarzın olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi Şeyhülislam Yahya'nın tarzıdır. O, yalnız 17. yüzyılın değil, yedi yüzyıllık divan edebiyatının da en büyük gazel üstatları arasında sayılır. 15. yüzyılda Necati ile başlayan şehirli Türkçesi, 16. yüzyılda Bâkî, 17. yüzyılda Yahya Efendi ve 18. yüzyılda da Nedim'de en mükemmel şeklini almıştır. Bu bakımdan Yahya Efendi, devrinde moda olan Hint ve İran şairlerini taklit etmekten uzak durarak Necati ve Bâkî tarzını devam ettirir.

İkinci önemli tarz ise Sebk-i Hindî akımıyla yazan şairlerin tarzıdır. Fehim-i Kadim, Nâilî, İsmetî ve Şehrî gibi

şairler bu tarzın önde gelenleridir. Bilindiği gibi Sebk-i Hindî akımında sözden çok mana ve hayale önem verilir, şiir, adeta bir dantela gibi örülürdü. Dolayısıyla bu şairlerin şiirini anlamak oldukça güç olurdu. Bu tarz 17 ve 18. yüzyılın bazı şairleri tarafından devam ettirilmiştir.

Üçüncü önemli tarz ise yüzyılın sonunda yetişen Nâbî ve ekolüdür. O Sebk-i Hindî akımına karşı çıkmış ve iyice soyut hale gelen bu akımı reddetmiştir. Bunun yerine Nâbî'nin hikemi tarzı benimsediği görülür. Nâbî'nin şiirlerinde tam anlamıyla bir bilge üslubu sezilir. O, gazelin konusunu değiştirir ve aşk yerine sosyal konulara değinir. Gazelde her türlü toplumsal problemlere yer veren Nâbî, aksaklıklara değinir ve halkı eğitmeye çalışır. Bunun sebebi ise Osmanlı devletinin ve halkın içinde bulunduğu durumdur. O, aynen Katip Çelebi, Koçi Bey ve diğer bazı Osmanlı aydınları gibi toplumun içine düştüğü hali görür ve aydın bir şair olarak kendince çözümler arar. O da diğer aydınlar gibi bir önceki yüzyıla özlem duymakta ve halkı aydınlatmaya çalışmaktadır. Duygu ve düşüncelerini ise şiir yoluyla aktarmayı tercih eder.

Aslında 17. yüzyılın en büyük şairi Nefî'dir. 17. yüzyıl ve tüm Türk edebiyatının en büyük kaside şairi olarak tanınan Nef'î, yüzyılın başında yaşamıştır. Nef'î kaside üstadıdır, gazelleri kasideleri yanında zayıf kalır. Devrinden başlayarak bütün Osmanlı şiirinde kendisine nazireler yazılmıştır. Nef'înin şiirindeki belağat, sözdeki kusursuzluk ve vuzuh Arap şiirini ve özellikle de Mütenebbî'yi; aşırı mübalağa, hayal zenginliği ve derinliği Sebk-i Hindi'yi, özellikle de Urfî'yi hatırlatır. Bu kısa açıklamalardan sonra 17. yüzyılın şair ve edebiyatçılarını toplu olarak verelim:

17. Yüzyılın Şairleri

Padişah Şairler: I.Ahmed "Bahtî", II.Osman "Farisî", IV.Mehmed "Vefaî" ve II.Ahmed "Ahmed";

Azmi-zade Haletî: Divan, Saki-name, Münşeat, Rubailer;

Cevrî: Divan, Selim-name, Hilye-i Çihar-yar-ı Güzin, Hall-i Tahkikat, Aynü'l-Füyûz, Melhame, Nazm-ı Niyaz;

Fâizî: Divan, Tezkire, Sakiname, Leyla ve Mecnun;

Gani-zâde Nadirî: Divan, Şeh-name, Münşeat, Kâlemiyye Risalesi, Beyzaviye Haşiye;

İsmail Rusuhî Efendi: Mesnevi Şerhi, Miftahu'l-Belağa ve Misbahü'l-Fesaha, Hüccetü's-Sema, Minhacü'l-Fukara;

Nef'î: Türkçe Divan, Farsça Divan, Siham-ı Kaza, Tuhfetü'l-Uşşak;

Nergisî: Hamse (El-Kavlü'l-Müselleme fî-Gazavati'l-Meslem, Kanunu'r-Reşad, Meşakku'l-Uşşak, İksir-i Saadet, Nihalistan), Münşeat, Horos-name

Neşatî: Divan, Hilye-i Enbiyâ, Şehrengiz, Şerh-i Müşkilat-ı Urfî, Kavaid-i Deriye;

Nev'i-zade Atayî: Divan, Hamse (Saki-name, Nefhatü'l-Ezhar, Sohbetü'l-Efkar, Heft-han, Hilyetü'l-Efkar), Hadaikü'l-hakaik fî-Tekmilati'l-Şakaik, Münşeat;

Riyazî: Riyazü'ş-Şuara, Divan, Saki-name, Düstürü'l-Amel, Siyer;

Sabri Mehmed Şerif: Divan, Hüsn-i Dil;

Sabuhî: Türkçe Divan, Farsça Divan, İhtiyarat-ı Mesnevî;

Şeyhülislam Yahya: Divan, Saki-name;

Veysî: Divan, Dürreü't-Tac fî-Sahibi'l-Mirac, Hab-name-i Veysî, Münşeat;

Tıflî: Divan; Vecdî: Divançe; Şehrî: Divan; Küfrî-i Bahayî:

Hezliyât; Kelim-i Eyyûbî: Divan; İsmetî: Divan; Nailî-i Kadim: Divan; Fehim-i Kadim: Divan; Şeyhülislam Bahayî: Divan; Mezakî: Divan; Rıza: Divan, Tezkire; Nedim-i Kadim: Divan; vb.

17. Yüzyılın Yazarları

Biyografik Eserler: Riyazî, Riyâzü'ş-Şuarâ; Rıza, Tezkire-i Rızâ; Kaf-zâde Fâizî, Zübdetü'l-Eş'âr; Yümnî, Zeyl-i Zübdetü'l-Eşâr; Âsım; Zeyl-i Zübdetü'l-Eşâr; Güftî, Teşrüfetü'ş-Şuarâ; Sâdıkî, Mecmau'l-Havas; Nevî-zâde Atâî, Hadâiku'l-Hakâık fî Tekmiletü'ş-Şakâyık; vb.

Tarihler: Hasan Bey-zâde Ahmed, Târîh-i Âl-i Osman; İbrahim Peçevî, Peçevî Tarihi; Karaçelebi-zâde Abdülazî, Ravzatü'l-Ebrâr; Nâimâ, Nâimâ Tarihi; Solak-zâde Mehmed, Solak-zâde Tarihi; Abdî, Abdî Tarihi; Silahdâr Fındıklı Mehmed Ağa, Silahdâr Tarihi; vb.

Katip Çelebi: Cihannüma (coğrafya dalında), Fezleke (Arapça tarih kitabı), Takvimü't-Tevarih, Tuhfetü'l-Kibar, Kanun-name, Tarih-i Frengî Tercümesi (Johan Carion'un Chronik adlı eserinin tercümesi), Tarih-i Konstantiniyye ve Kayasira, İrşadü'l-Hayarâ ila Tarihi'l-Yunan ve'n-Nasarâ, Sullemü'l-Vüsul ila Tabakati'l- Fuhûl (Arapça tabakat), Levâmi'ü'n-Nur fî-Zulme Atlas Minor, İlhamü'l-Mukaddes fî-Feyzi'l-Akdes, Keşfü'z-Zünûn an-Esami'i'l-Kütûbi ve'l-Fünûn (Arapça bibliyografya, 14500 kadar kitap, 10000 müellif ismi), Tuhfetü'l-Ahyar, Dürer-i Muntasıra ve Gurer-i Munteşire, Düsturu'l-Amel lî-İslahi'l-Halel, Mizânü'l-Hak fî-İhtiyari'l-Ahakk.

Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi: Kafî (tefsir), Ravzatü'l-Ebrar (genel tarih), Süleyman-name (Tacü't-Tevarihe zeyl), Tarih-i Feth-i Revan ve Bağdad, Ahlak-ı Aziziye, Gülşen-i Niyaz (mesnevi), Divan

Şerhler: Sarı Abdullah: Cevâhir-i Bavahir-i Mesnevî-i

Mevlana, Semeratü'l-Fuad fî'l-Mebde-i Mead, Cevheratü'l-Bidaye ve Durratü'l-Vikaye, Düsturu'l-İnşa; İsmail Rusuhî Efendi, Şerh-i Mesnevî; vb.

Nabi: Tuhfetü'l-Harameyn, Fetih-name-i Kamaniçe, Zeyl-i Siyer-i Veysî, Münşeat;

Ömer Fuadi: Menakıb-i Şerif-i Pir-i Halveti Hazret-i Şaban-ı Velî;

İşte Evliya Çelebi böyle bir dönemde yaşar ve özellikle de IV. Murad'la çok iyi ilişkiler kurar. O, hem geniş Osmanlı coğrafyasını, hem de Ortadoğu, Kafkaslar ve Avrupa'yı gezer. Birçok sefere katılır, Avrupa içlerine kadar yapılan akınlarda üstün başarılar gösterir. Şimdi de kendi eserinden hareketle bu büyük seyyahın hayatına ait bazı önemli ayrıntılara göz atalım ve onu daha yakından tanımaya çalışalım.

I. BÖLÜM

ANAHATLARIYLA EVLİYA ÇELEBİ VE SEYAHATNAME

A. Evliya Çelebi'nin Hayatı

Asıl adı Mehmed olan Evliya Çelebi, 1030/1611 yılında Unkapanı'nda dünyaya gelir. Evliya Çelebi'nin ölüm yeri ve tarihi kesin olarak belli değildir. Çelebi, Osmanlı sarayının kuyumcubaşısı olan Mehmed Zıllî Efendi'nin oğludur. Mehmet Zıllî, hem I. Ahmed zamanında Kabe'ye takılan altın olukları yapmış, hem de Sultan Ahmed Camii'nin süslemelerinde çalışmıştır. Kendisinin naklettiğine göre Evliya Çelebi'nin soyu Ahmed Yesevi'ye dayanır, yakın ataları ise Kütahyalıdır.

İlk tahsilini Sıbyan Mektebi'nde tamamlayan Çelebi, eğitimine Unkapanı'ndaki Hamid Efendi Medresesi'nde devam eder, ardından Enderun'da okur. Ayrıca Çelebi'nin hat, tezhip ve minyatürle uğraştığı ve Kur'an'ı ezberlediği de anlaşılmaktadır. Eğitimini tamamlayan Evliya Çelebi, 40 akçe maaşla Sipahi zümresine katılır. Daha sonra yakını Melek Ahmed Paşa'nın aracılığıyla Enderun'a girer ve IV. Murad'a da hizmet eder.

Evliya Çelebi 1040/1630 yılında gördüğü bir rüya üzerine ömrünün elli yılını İstanbul dışı seyahatlere

harcar. Evliya Çelebi'nin çok geniş bir coğrafyayı hiç üşenmeden ve bıkmadan gezmesinde seyahat aşkı ile beraber bilgi sahibi olma ve bunları yazma aşkının da büyük tesiri olduğu açıktır. Samimi bir Müslüman olan Çelebi, sadece Müslüman halkın değil, her dinden insanın yaşam biçimine ve inancına da merak salmıştır.

Bu gezilerin çoğu vezirlerin ve paşaların himayesinde olduğu için yarı resmi hüviyettedir. Bilindiği kadarıyla Evliya Çelebi hayatı boyunca dokuz padişah, yetmiş vezir, pek çok vali ve beyle tanışmış, onlarla çeşitli şekillerde münasebet kurmuştur. Bu, ona herhangi bir gezginden farklı imkân ve görgüler kazandırmış, çok geniş bir sahada dolaşmasını sağlamıştır.

Evliya Çelebi'nin gezi programı kısaca şöyledir: Çelebi, 1045/1635'te İstanbul, 1050/1640'de Trabzon, 1055/1645'te Kırım, 1056/1646'ta Gürcistan, 1058/1648'te Şam, 1061/1651'de Rumeli ve 1076/1667'de Avrupa içlerine gider ve yolda uğradığı yerleri de tek tek anlatır. Çelebi'nin 1091/1682'de Mısır'dan dönerken yolda ya da İstanbul'da öldüğü sanılmaktadır.

B. Seyahatnâme

1. Eserin Hacmi ve Bölümleri

Eserin aslı on cilttir. İstanbul kütüphanelerinde beş ayrı yazma nüshası vardır:

1.Cilt: İstanbul'un tarihi, kuşatmaları ve fethi; İstanbul'daki mübarek makamlar, camiler, Sultan Süleyman Kanunnâmesi, çeşitli kimseler tarafından yapılan cami, medrese, mescit, türbe, tekke, vb. eserler; Fatih zamanından beri yetişen vezirler, âlimler, nişancılar; İstanbul esnafı ve sanatlar anlatılır.

2.Cilt: Osmanlı Devletinin kuruluşu, İstanbul'un fethinden önce gelen padişahlar, Bursa'daki cami, türbe ve diğer sanat eserleri. Bursa'nın âlim, vezir ve şâirleri. Trabzon ve havalisi, Gürcistan'ın bir kısmı. Gezdiği yerlerin dökümü: Bursa İzmit, Bartın, Amasra, İnebolu, Sinop, Bafra, Samsun, Giresun, Trabzon, Gürcistan, Abaza diyarı, Girit seferi, Hanya Kalesi'nin fethi, Düzce, Bolu, Gerede, Amasya, Niksar, Erzurum, Erzincan, Şebinkarahisar, Merzifon ve Çorum…

3. Cilt: Üsküdar'dan Şam'a kadar yol boyunca bütün şehir ve kasabalar. Ayrıca Şumnu, Niğbolu, Silistre, Filibe, Sofya ve Edirne hakkında geniş ve ilgi çekici bilgiler.

4. Cilt: İstanbul'dan Van'a kadar yol üzerindeki bütün şehir ve kasabalar. Ayrıca Çelebi'nin elçi olarak İran'a gidişi, İran ve Irak hakkında bilgiler. Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Van, Urûmiye, Tebriz, Hemedan ve Kirmanşah.

5. Cilt: Tokat, Güneydoğu Anadolu, Rumeli; Sarıkamış'tan orta Avrupa'ya kadar çeşitli ülke ve eyaletler.

6. Cilt: Köse Ali Paşa ile Erdel seferine gidiş; Sırbistan, Romanya, Macaristan ve Almanya izlenimleri.

7. Cilt: Kara Mehmed Paşa'nın elçilik heyeti ile Evliya Çelebi'nin Viyana'ya gidişi. Avusturya, Kırım, Dağıstan, Çerkezistan, Kıpçak diyarı ve Ejderhan havalisi.

8. Cilt: Kırım ve Girit olayları, Selanik ve Rumeli'deki olaylar.

9. Cilt: İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye kadar yol üzerindeki bütün şehir ve kasabalar. Çelebi'nin başından geçen enteresan olaylar. Mekke ve Medine hakkında geniş bilgiler.

10. Cilt: Mısır ve Havalisi. Nil sahilleri, Sudan ve Habeşistan.

Yazarının Dilinden Seyahatnâme

"Ey bu müsveddeleri ve çirkin yazıları okumaya tenezzül eden muhterem dostlar! Şöyle biline ki bu ibretli seyahatimiz heyet ilminden, harita, atlas ve coğrafyadan, Kıbtî ve Yunan tarihlerinden, yıldız ilminden haberi olan ehli tarafından takdir edilir. Zira Foncistan, Asvan, Berberistan ve Sudan gibi sıcak yerlerde seyahat yapmak akıl işi değildir. Ancak seyahat yapma isteği Allah'ın bize bir ihsanıdır. Yine böyle seyahat etmek bu fakire (Evliya Çelebi) nasip olmuştur.

Şöyle ki askerle beraber Uyvar Kalesi'ne gidip de cenge katıldım. Ertesi sene yine kalelerin fethinde bulundum. Yine büyük bozgunda da bulundum. Ardından Kara Mehmed Paşa ile Alman diyarında Nemçe Kralı'na, oradan Dunkarkız Kralı'na, Danimarka Kralı'na, Amsterdam'a, Flemenk Kralı'na, Çeh Kralı'na, Leh Kralı'na, Karakovi Kralı'na, Gazi Giray Han'a gittim. Sonra Çerkezistan'a, Dağıstan'a, oradan da Demirkapı'dan bir Acem gemisine binerek Moskof diyarındaki Terek Kalesi'ne çıktım.

Oradan Moskof diyarındaki Kalmuk Taysi şahlarını, Moskova'daki kale ve Kirmanları geçip kışın zorluğunda Azak Kalesi'ndeki Ak Mehmed Paşa'ya ulaştım. Tam ben gittiğimde Mehmed Paşa azlolundu, beraber Kırım'a gittik. Oradan da Edirne'ye, Mora'ya, ardından da Hafız Ahmed Paşa'yla beraber Girit'teki Hanya Kalesi'ne ve Kandiye Kalesi'ne vardım.

Kale üç yılda fetholdu, fetih ezanını okumak bana nasip oldu. Oradan Köse Ali Paşa ile Hanya vilayetinin fethinde bulundum. Ardından Dospot yaylasına, İstanbul'a ve oradan da Hicaz'a gitmek üzere yola çıktım. Sonra Mısır vezirinin mektuplarıyla Foncistan'a, Habeş'e gelip bu İbrim'e girdik. Allah'a yemin olsun ki bu dokuz padişahlık memleketleri 11 senede dolaştım, bir an olsun durmadım.

Ne perişan hayat maceram varmış ki bu anlatılan ülkeler nerede? Foncistan, Berberistan nerede? Bu Allah'ın kısmetiymiş. Ancak bu seyahat sırasında Allah'ın izniyle hastalanmadım.

Sonra İbrim'de dostlarla vedalaştıktan sonra ayrıldık ve gemiyle Nil'in karşı tarafına geçtik. Çünkü giderken öbür tarafı tercih etmiştik, şimdi de bu taraftan gelelim dedik."

2. Evliya Çelebi'nin Gezi Programı

1.Evliya Çelebi öncelikle İstanbul'u gezdi ve anlattı.

2. 1050/1640 yılından başlayarak önce Bursa ve İzmit, ardından Trabzon ve Kırım'a gitti. Azak Kalesi'nin fethinde bulundu ve 1055/1645 yılında İstanbul'a döndü.

3. Yusuf Paşa ile Hanya seferine katıldı.

4. Erzurum Beylerbeyi Defterdâr-zâde Mehmed Paşa'ya müezzin ve yoldaş olarak Erzurum'a gitti ve bu vesileyle Anadolu'yu bir baştan bir başa dolaştı. Tiflis ve Bakû'ya kadar uzandı. 1057/1647 yılında tekrar İstanbul'a döndü.

5. Şam Beylerbeyi Mustafa Paşa ile Suriye'ye gitti ve 1060/1650 yılında tekrar İstanbul'a geldi.

6. 1651 yılında sadrazamlıktan azledilen Melek Ahmed Paşa ile Özi'ye gitti ve bütün Rumeli'yi dolaşma fırsatı buldu. 1671 yılına kadar arada bir İstanbul'a dönmekle birlikte bütün Rumeli'yi ve bazı Avrupa ülkelerini gezdi.

7. 1671 yılında Hacca gitmek üzere İstanbul'dan yola çıktı, Batı Anadolu kıyılarını ve bazı Ege Adalarını ziyaret etti. Ardından Gaziantep üzerinden Mekke'ye ulaştı. Mekke'de iken yakın eyaletler ve ülkeler hakkında bilgiler topladı. Burada sekiz dokuz yıl kadar kaldı.

8. 1680 yıllarında Salihli'ye gelen Evliya Çelebi'nin bundan sonraki hayatı ve gezileri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Muhtemelen Salihli macerası son seyahati oldu.

C. Evliya Çelebi'nin Kişiliği

On ciltlik Seyahatnâmesi'nden anlaşıldığı kadarıyla Evliya Çelebi, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig ve Ali Şir Nevâî'nin Ferhad Şirin'de tarif ettikleri *ideal Türk gencidir.* O, bir taraftan medrese ve Enderun eğitimi sayesinde devrin ilimleriyle donanmış; hat, tezhip, hafızlık ve musikî gibi sanatlarda hüner kazanmış, bir tarafdan da ata binme, cirit atma ve iyi kılıç kullanmada uzmanlaşmıştı. Bunu seyahatleri esnasında katıldığı seferlerden de çıkarmak mümkündür. Bunun yanında Evliya Çelebi'nin iyi bir yüzücü olduğu da anlaşılmaktadır.

Bütün bunlara ek olarak Çelebi kelimenin tam anlamıyla bir meclis adamıdır. O, katıldığı bütün meclislerde her zaman başroldedir. Osmanlı padişahlarından İran şahlarına, sadrazamlardan diğer devlet adamlarına çok farklı meclislere katılan Çelebi, etrafındaki insanlara hoşça vakit geçirtebilmektedir. Dolayısıyla hoşça vakit geçirmeyi de sevmektedir. Keyfe ve eğlenceye düşkündür. Zira o, padişah saraylarında ya da çeşitli memleketlerde kurulan meclisleri, o meclislerin güzelliklerini bütün ayrıntısıyla anlatmaktadır. Katıldığı meclisleri de genellikle *Baykara Meclislerine* benzetmektedir.

Bu açıdan onun nüktedan, hoşsohbet, hal ehli, muhatabına göre söz söylemesini bilen bir insan olduğunu görüyoruz. Onun seyahatlerini kolaylaştıran ve birçok yeri rahat bir şekilde gezmesini sağlayan en önemli unsurlardan birisi de şehir dışına giden paşalarla ve devlet adamlarıyla arkadaşlık yapmasıdır. Muhtemelen bu paşalar, Çelebi'yi nüktedanlığı ve sohbet adamı olması dolayısıyla sevmiş ve yanlarına kabul etmişlerdir.

Ömrünün elli yılını seyahatle geçiren ve neredeyse dünyanın yarısını gezen Çelebi, çeşit çeşit insanla karşılaşmış ve tüm zorluklarına rağmen seyahatlerine devam

edebilmiştir. Bu seyahatlerde Çelebi, dilini bilmediği insanlarla muhatap olmuş, eşkıyalarla baş etmesini bilmiş ve dünyanın en ücra köşelerine gidebilmiştir. Hatta Osmanlı devletine isyan eden insanlarla, Celalîlerle görüşmüş, Osmanlı devlet adamlarıyla onlar arasında arabuluculuk bile yapmıştır.

Evliya Çelebi en başından itibaren babasının ve Melek Ahmed Paşa'nın sayesinde saraya yakın olmuş, padişahlarla yakın ilişki kurmuş, ancak hiçbir zaman zenginlik, mevki ve ikbal peşinde koşmamıştır. Özellikle de akrabası olan Melek Ahmed Paşa'nın on ciltlik Seyahatnâme'nin hazırlanmasında büyük bir emeği olduğunu söylemek yerinde olur. Onun tek sevdası, hatta aşkı seyahattir. O, bu uğurda rahat yüzü görmediği gibi evlenmemiştir de. Birçok kez savaşa katılan ve ganimetler elde eden Çelebi, elde ettiği paraları da seyahat için harcamıştır.

Evliya Çelebi gezdikçe ve gördükçe tecrübe, bilgi, görgü ve sanat zevkini geliştirmiştir. Eserinde sık sık şiirlerden örnekler vermesi, güzel sözleri nakletmesi, minyatür, tezhip ve mimarî eserlere bir uzmanmış gibi yaklaşması bunun en açık delilidir.

D. Eserin Özellikleri, Önemi, Dil ve Üslubu

Ömrünün otuz yılını İstanbul'da geçiren Evliya Çelebi, geri kalanını da seyahatlere harcar. Bu gezilerin çoğu vezirlerin ve paşaların himayesinde olduğu için yarı resmi hüviyettedir. Bu, onun herhangi bir gezginden farklı imkân ve görgüler kazanmasını ve çok geniş bir sahada dolaşmasını sağlar.

Dünya seyahat edebiyatında, bu kadar geniş bir sahayı kapsayan ikinci bir eser yoktur. Evliya Çelebi'nin yarım yüzyıl hiç ara vermeden gezip gördüklerini anlatmasındaki

hikmet, bizzat kendisinin söylediği gibi *"seyahat ve şefaat"* ile müjdelenmesindedir.

Evliya Çelebi kimi zaman han odalarında menkıbeler dinlemiş ve anlatmış; kimi zaman farklı kültürlere ayna tutmuş; kimi zaman eşkıyalarla yaka paça olmuş; kimi zaman savaşlara en ön safta katılıp kıyasıya mücadele etmiş; kimi zaman fethedilen kalelere çıkıp ezan-ı Muhammedî okumuş; kimi zaman denizlerde ve nehirlerde ölümle burun buruna gelmiş; kimi zaman elçilik yapmış, Osmanlı'nın izzetini göstermeye çalışmış; kimi zaman at sırtında cirit oynamış; hasılı o, geniş bir coğrafyayı gezmiş, gördüklerini ve duyduklarını en ince ayrıntısına kadar kağıda dökmüştür. Ancak Evliya Çelebi'nin bazen de çok abartılı bir üslupla hayal mahsulü bazı hadiseleri anlattığı ya da kendisine anlatılan olağanüstü şeyleri naklettiği de anlaşılmaktadır.

Seyahatname'de, yazarın gezdiği gördüğü yerlerin yanında, çok zengin bir kültür birikimiyle de karşılaşırız. Mesela kıssa, hikâye, türkü, halk şiiri, deyim-atasözü, masal, mani, dil ve lehçe bilgisi, halk oyunu, giyim-kuşam, düğün, eğlence, inançlar, mahallî yaşam biçimi, toplumsal davranışlar, sanat ve zanaat bilgisi, vb. Evliya Çelebi insanlarla ilgili bilgiler yanında mesken, cami, mescid, çeşme, han, saray, konak, hamam, kilise, manastır, kule, kale, sur, yol, havra gibi değişik yapılardan da söz eder.

Çelebi'nin hem gezdiği ülkelerdeki yerel ağızlar ya da yabancı dillerle ilgili bilgi vermesi, hem de birçok kelimenin o dildeki ya da lehçedeki karşılıklarını not etmesi, eseri dilbilim açısından da çok önemli bir kaynak haline getirmektedir. Mesela Seyahatname'de Abaza dili, Kaytak dili, Gürcü dili, Mingrel dili, Arap dili, Türkmen dili, Dobruca Tatarlarının dili, Kürt dili, Rus dili, Sırp dili, Boşnak dili, Hırvat dili, Venedik İtalyancası, Macar dili, Alman dili,

Kırım Tatarlarının dili, Nogay dili, Kalmak dili, vb. çok farklı dillerden kelimelerin okunuşu ve anlamı verilmiştir.

Seyahatname'den anladığımız kadarıyla Evliya Çelebi, Osmanlı vatandaşı olmaktan büyük bir gurur duymaktadır. O, vatanına, milletine bağlı bir Osmanlı beyefendisidir. Bu tavrını da eserine aksettirmiştir. Ayrıca o, dinine bağlı, ibadetlerini zor şartlarda bile aksatmayan, haramdan uzak duran, tasavvufu bilen ve yaşayan mütedeyyin bir müslüman portresi de çizmektedir.

Seyahatname'de seyahat aşkıyla dolu Çelebi'nin yanında gaza aşkıyla yanıp tutuşan Çelebi'yi de görürüz. O, Avrupa içlerinde ve Kafkaslarda onlarca meydan savaşına ve kuşatmaya katılmış ve büyük bir cesaret örneği sergilemiştir.

Çelebi'deki gaza ruhu, savaşçılığı ve çevikliği daha çok Kırım Tatarlarını hatırlatmaktadır. Aslında Seyahatname'den anladığımız kadarıyla Çelebi'de çok derin bir Kırım hayranlığı ve özlemi görülmektedir. Kendisini birçok açıdan onlara yakın hissetiği anlaşılmaktadır.

Seyahatname'de bir Osmanlı Beyefendisini temsil eden Çelebi Kırım Tatarlarına ve Kafkaslara sevgi ve hayranlıkla yaklaşırken müslüman olmayan Balkanlara, Avrupalılara ve İranlılara hiç müsamahalı davranmadığı ve onları bir yerde ötekileştirdiği görülür. Avrupalıları kafir ve pis olarak değerlendiren Çelebi, İranlıları da mezheplerinden dolayı küçük görmekte ve aşağılamaktadır.

Evliya Çelebi, yaşadığı dönemin problemlerine de kayıtsız kalmamış ve zaman zaman devlet ricalini de çok sert bir şekilde eleştirebilmiştir.

Çelebi'nin karakter tahlilleri de çok ilgi çekicidir. Özellikle de IV. Murad ve Melek Ahmed Paşayı anlatırken kullandığı üslup onun çok dikkatli bir yazar olduğunu ve dış ve içe yönelik önemli tahlillere giriştiğini göstermektedir.

Evliya Çelebi son derece dikkatli bir seyyahtır. O, gezdiği yerlerin tarihini, coğrafyasını, iklim ve tabiatını, sanat eserlerini, insanlarını, insanlarının giyiniş, yaşayış, dil ve dinlerini, silahlarını, âdetlerini, tanınmış özelliklerini, yerleşme şekillerini, kısaca şahsi ve günlük hayattan toplum hayatına, manevi hayata kadar bütün ayrıntıları eserine almıştır. Bu durum Seyahatnâme'nin dünyada eşine rastlanmayan bir zenginlikte önemli bir kaynak olmasını sağlamıştır.

Evliya Çelebi'nin en dikkat çeken yanlarından birisi de mizahçılığıdır. Bunda da sohbet havasında yazmasının etkisi büyüktür. O, latife ve nükteyi çok sevdiği için hemen her konuda latife yapmış ve bunları da eserinde anlatmıştır. Hatta bazen devrin padişah ve paşaları hakkında bile iğneleyici ifadeler kullanabilmiştir. Bazen de karşılaştığı insanların taklidini yapmış ve bu şekilde olaylara renk katmaya çalışmıştır. Bu arada okuyucuyu çekmek için konuyla ilgili garip ve olağanüstü olayları da nakletmiştir.

Yazdığı her cümlede Osmanlı insanının hayata bakışını bulduğumuz Evliya Çelebi, şahsi planda çok şefkatli ve mütevazi davranırken, milleti ve devleti sözkonusu olduğunda kendinden emin ve mağrurdur. Hatta nesri ve anlatım tarzı ona *devrinin Dede Korkut'u* denilmesine sebep olmuştur.

Çelebi'de mevki hırsının yerini seyahat hırsının aldığını görüyoruz. Anlattıkları şeylerden derin bir ilminin olmadığı, ancak gördükleri ve kuvvetli hafızasıyla bu açığını kapattığı anlaşılmaktadır.

Çelebi, sadece gözlemleriyle yetinmemiş, Rumca, Arapça, Farsça ve Türkçe birçok eserden de yararlanmıştır. Bunlara ek olarak o, avamın dillendirdiği hurafe, dedikodu ve söylentileri de aktarmıştır. Anlattıklarından bu tür bilgilere çok meraklı olduğu görülmektedir.

Çelebi'nin tam bir cildini ayırdığı İstanbul, eserin en dikkate şayan bölümüdür. Bu bölüm başlı başına bir eser görünümü arz etmektedir. Zira İstanbul bütün yönleriyle, en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır. Bu bölümde yazarın derin İstanbul kültürü yanında derin İstanbul aşkı da sezilmektedir. Çelebi İstanbul'dan sonra Bursa, Edirne, Şam, Bağdat ve Belgrad gibi şehirleri de ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Eserde 17. yüzyılda batınî ve sünnî tasavvufî akımlarla ilgili ayrıntılı bilgiler göze çarpmaktadır. Çelebi bir mutasavvıf olmamasına rağmen kendi zamanında kalendermeşrep bir Osmanlı aydınının tasavvufla ilgili bilgi birikimini yansıtmaktadır.

Eserde tasavvufla beraber ahilik teşkilatı ve esnaflarla da ilgili başka yerlerde rastlanılmayacak kadar doyurucu bilgi vardır. Bu bilgiler sayesinde İstanbul'da yer alan dükkanları ve bu dükkanlardaki üretimi, dolayısıyla şehrin ticari ve sanayi altyapısını da görmüş olmaktayız.

Kırkambar görüntüsü veren Seyahatname'de güzel sanatlar ve mimariye ait ince bilgilere de ayrıntılı bir şekilde rastlarız. Bu sayede 17. yüzyılda Şark-İslam dünyasında mevcut olan sanat eserlerinin ve mimari yapının envanterini de çıkartabiliriz.

Seyahatname'de her şehir, kasaba ve köyün mimari yapısı kadar nüfusu, halkı, halkının etnik yapısı, dini ve mezhebi hakkında da bilgilere rastlarız. Ayrıca bu memleketlerin geçim kaynakları, toprak yapısı, yıllık meyve sebze üretimi, halkın refah seviyesi ve eğitim durumu hakkında da bilgiler yer alır. Hatta o beldede hangi sanat ve zanaat açısından neyin revaçta olduğu, halkın maharetleri veya zayıf yönleri de vurgulanmaktadır.

Seyahatname'de anlatılan belde veya şehirlerde geçmişten kendi zamanına kadar yetişmiş devlet adamı, meslek

erbabı, sanatçı veya şair kim varsa hepsi kimi zaman ayrıntılı, kimi zaman da yüzeysel olarak anlatılmaktadır.

Çelebi, ülke ve şehirlerde yaşayan efsane, mit, hurafe, hikâye, vb. gibi kültürel mirastan da bahsetmekte, çoğu zaman da bu bilgilerin yegâne kaynağı olmaktadır. Çelebi, savaş ve kuşatma sahnelerini de çok canlı bir üslupla anlatmış, yaşanan mutluluk, acı ve dehşeti de en ince ayrıntısına kadar tasvir etmiştir.

Seyahatnâme'nin bir başka önemli yönü ise dil ve üslubudur. Esere, Divan edebiyatının nesir geleneği açısından bakıldığında, oldukça derbeder ve daha çok günlük konuşma diline dayalı bir üslupla karşı karşıya kalırız. Yine de yer yer düşünceye ve daha çok göze hitap eden güçlü tasvirler, mübalağa ve secili üslup Çelebi'yi büyük düzyazı üstatlarından birisi yapmıştır.

Evliya Çelebi, konuları anlatırken çoğu zaman yazı diline uymaz, bunun yerine konuştuğu gibi yazmayı tercih eder. Hem bir nüktedan, hem de sohbet adamı olan Çelebi, bu üslubunu eserine de yansıtır. Zaten onun eserinin çok beğenilmesinin en önemli sebeplerinden birisi de konuşur gibi yazmasıdır.

Diğer taraftan bu üslubu bazen abartıya kaçmasına ve olması mümkün olmayan şeyleri de anlatmasına sebep olmuştur. Sohbet üslubu içinde yazan bir insanın bu tür abartılara kaçması normaldir. O, gayet rahat bir şekilde, hiç endişe etmeden aklına geldiği, hissettiği ve duyduğu gibi yazmıştır.

Çelebi'nin önemli yönlerinden birisi de şiire olan düşkünlüğüdür. O, bazen başka şairlerin meşhur beyit ve şiirleriyle eserini süslerken, bazen de bizzat kendi şiirlerini nakletmiştir. Mesela zafer, kuşatma ya da inşayla ilgili tarihler düşmüş, hatta bunlardan dolayı caizeler bile alabilmiştir.

II. BÖLÜM

SEYAHATNÂME'YE GÖRE EVLİYA ÇELEBİ'NİN HAYATI

Kendi Anlatımıyla Evliya Çelebi'nin Babası

Evliya Çelebi ve hayatı hakkındaki bilgilerimiz on ciltlik Seyahatnâmesi'ne dayanır. Evliya Çelebi eserinde sık sık babasından övgüyle bahseder ve soylarının Türkistan'a kadar uzandığını söyler. Hatta Çelebi'ye göre onun soyu Ahmed Yesevi'ye dayanmaktadır. Buna göre Çelebi'nin ataları çok eski zamanlarda Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş ve Kütahya'ya yerleşmiştir. Kendisinin anlattığına göre dedelerinden Yavuz Özbek İstanbul'un fethinde Fatih'in bayraktarlığını yapmıştır. Hatta gazâ sonucu elde ettiği 100 vakıf dükkânla Evliya Çelebi'nin Unkapanı'nda doğduğu evi yaptırmış ve İstanbul'a yerleşmiştir.

Evliya Çelebi, Osmanlı Sarayı'nın kuyumcubaşısı olan Mehmed Zıllî Efendi'nin oğludur. Unkapanı'nda ikamet eden Mehmed Zıllî Efendi zanaatında ilerlemiş ve sarayda kuyumcubaşılık derecesine kadar yükselmiştir. 117 yıl gibi uzun bir ömür süren Mehmed Zıllî Efendi, mesleğinden dolayı meşhur olmuş bir İstanbul Efendisidir. Mehmet Zıllî, hem Ka'be'ye, hem de İstanbul'a hizmet

eden kıymetli bir zanaatkârdır. O, ilki Ka'be'ye, ikincisi de İstanbul'a olmak üzere iki önemli eser bırakmıştır. Bu eserlerden ilki I. Ahmed zamanında Kabe'ye takılan altın oluklardır. Bu olukları bizzat yapan Zıllî Efendi'nin kendi elleriyle Hicaz'a götürüp taktığı bilinmektedir. Mehmet Zıllî Efendi'nin İstanbul'a hizmeti ise Sultan Ahmed Camii'ne yaptığı süslemelerdir. Zıllî Efendi'nin bu caminin kapı ve pencere süslemelerinde ortaya koyduğu sanat padişahı da memnun etmiştir. Hatta bu başarısından dolayı "*musâhib-i şehriyârîliğe"* yükselmiştir.

Yine Çelebi'nin anlattıklarına göre babası, çok mütedeyyin ve dinî hassasiyeti yüksek olan bir müslümandır. Oğlunun da iyi bir müslüman olarak yetişmesine büyük bir özen göstermiştir. Ayrıca Mehmed Zıllî Efendi'nin cihat aşkıyla dolu bir Osmanlı Efendisi olduğu da anlaşılmaktadır. Kendisi bir zanaatkâr olmasına rağmen birçok kez orduyla beraber seferlere de katıldığı görülür. Mesela bir keresinde II. Selim zamanında gerçekleşen Kıbrıs fethine katılmış ve Magosa şehrinin anahtarlarını padişaha sunmuştur.

Evliya Çelebi'nin annesi ise Abaza asıllı olup I. Ahmed zamanında saraya getirilmiş, sonra da Zillî Efendi ile evlendirilmiştir. Çelebi anne tarafından Melek Ahmed Paşa, Defterdâr-zâde Mehmed ve İpşir Mustafa Paşa ile akrabalığı olduğunu da söyler.

Çelebi'nin anlattığına göre Mahmud adında bir erkek kardeşiyle, İnal adında bir kız kardeşi vardır. Ayrıca Evliya Çelebi'nin seyahat sevdasıyla ömrü boyunca evlenmediği ve bekâr bir hayat sürdüğünü görüyoruz. Şimdi Çelebi'nin dilinden babasını dinleyelim:

"Faziletli babam, Selimiye Camii'nin sahibi Selim Han asrında Kıbrıs'ın fethine genç bir asker olarak katılmıştı. Babamın görevi, Şeyhi Can Paşa'nın müezzin başılığı ve

bazen imamlığıydı. Hatta fetihten sonra ilk olarak Magosa Kalesi'ne çıkıp ezanı okumuş ve gülbang-ı Muhammedi'yi çekmiş. İstanbul'a gelindikten sonra da Kıbrıs fethine katılanların hepsi padişahın huzuruna çıkmış. Babam da ilk gaza ve fetih ezanını okuması dolayısıyla onların arasındaymış. Padişahımız, diğer vezirler ve devlet adamları gibi babama da hilat giydirmiş. Babamın hilat giydiği vakit ikindi vaktine denk gelmiş. Bunun üzerine Selim Han:

"Ey yiğit! Fetih günü kale duvarları üzerinde okuduğun fetih ezanı gibi bir ezan oku da dinleyelim." deyince babam Davudî makamı ve Bilalî üzere Hicaz makamından bir ezan-ı Muhammedî okumuş. Toplantıda bulunanların hepsi dinleyince ruhlarına huzur serpilmiş. Babamın ezan okuyuşu Selim Han'ı da derinden etkilemiş ve bir emirle onu Edirne Selimiye Camiine baş müezzin olarak tayin etmiş. Allah mekânını cennet etsin babamın hafızası çok kuvvetliydi.

Ayrıca babam Süleyman Han'la Zigetvar, III. Mehmed Han'la da Eğri savaşına katılmış. Onların zamanında ise kuyumcubaşılık görevini yapıyormuş. O zamanın makbul isimlerinden birisi olduğundan vezirler, vekiller ve âlimler tarafından sevilip takdir ediliyormuş. Bana bu konuda çok hatırasını anlatmıştı.

Babamın babası, yani değerli atamız Demircioğlu Kara Ahmed Bey ise Fatih ile İstanbul'un fethine katılmış. Ahmed Bey tam 147 sene yaşamış, mezarı Kütahya Zereken mahallesindeki evimizin önündedir. Babam da 117 sene gibi uzun bir ömür sürmüş, İbrahim Han tahta çıktığı gün vefat etmiştir. Ben, babamın Kulekapısı Mevlevihanesi mezarlığındaki mezarını tarihiyle beraber tespit ettim. Allah rahmet etsin. Bunu anlatmamın sebebi şudur, rahmetli babamdan bana maddi manevi çok kıymetli bir miras kalmıştır, bunların hepsini yazsam kitaplar almaz.

Evliya Çelebi'nin Ailesi ve 1020/1611 Yılında Dünyaya Gelişi

Seyahatnâmesi'ndeki bilgilerden babasının ismini öğrendiğimiz Evliya Çelebi'nin asıl isminin ne olduğunu bilmiyoruz. Zira "Evliya Çelebi" ismi onun sonradan aldığı bir lakaptır ve muhtemelen bu lakabı, hocası İmam Evliya Mehmed Efendi'ye nispetle almıştır. Dolayısıyla onun gerçek ismi bilinmemektedir.

Ancak Evliya Çelebi'nin 25 Mart 1020/1611 tarihinde İstabul'un Unkapanı semtinde dünyaya geldiğini biliyoruz. Çelebi'nin anlattığına göre doğumunda evlerinde 70 kadar Evliya ve şeyh bulunmaktaydı. Bu da bize gösteriyor ki Çelebi'nin babası din adamı ve âlimlerle oturup kalkmaktadır. Ayrıca evladının dünyaya gelişinde eve devrin önde gelen din adamlarını toplamasının da özel bir sebebi vardır. Çelebi'nin babası, çocuğu dünyaya geldiğinde bu insanlar tarafından ona dua edilmesini özellikle istemiş ve onları eve toplamıştı.

Zaten Evliya Çelebi babasından nakille dünyaya gelişini eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatır. Bu bölümden anlaşıldığı kadarıyla kendisi de babası gibi düşünmekte ve bu âlimler sayesinde bazı iyi huyları elde ettiğini söylemektedir. Ayrıca ömrünün ilerleyen yıllarında bu âlimlerin duaları sayesinde birçok dert ve sıkıntıdan kolaylıkla kurtulduğunu da vurgular. Dünyaya geliş anını Çelebi şöyle anlatır:

"Doğduğum zaman merhum Sunullâh Efendi evimizde imiş, kulağıma küpe olması için ezân-ı Muhammedî'yi yüksek sesle okumuş.

Akîka kurbanımı Mevlevî Şeyh İsmail Efendi kesip:

– İsmail kurbanıdır demiş. Ayrıca o gece evimizde 70 kadar yüksek mertebeli derviş varmış. Bunlardan

Kapanî Mehmed Efendi kundağımı alıp kulağıma ezân-i Muhammedî okumak istemiş ve:

– Bu çocuğun kulağına kim ezan okudu, diye sorunca kendisine:

– Sunullâh Efendi okudu, demişler. Bunun üzerine Mehmed Efendi:

– Biz de Hakka yaklaşma ve Allah yolunda güzelliğe erme ezanını okuyalım deyip hazin bir sesle çok içli bir ezan okumuş. Daha sonra elindeki baltayı bir tarafıma koyup:

– Bunu bu çocuğa ihsan ettim. Çok savaşlarda bulunup yoksullukta ve ihtiyaç anında bile Allah yolundan ayrılmasın, hiçbir şeyden korkmasın; kumda oynasın, ayağına çöp batmasın demiş ve Fatiha okuyarak ayrılmış.

Ardından Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhi Divane Abdi Dede:

– Dervişlerin lokmasıyla beslensin demiş.

Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Doğanî Dede de beni kucağına almış ve:

– Bu çocuk bu cihanda bizim uçurmamız olsun, diye buyurmuş.

Evliya Çelebi’nin Çocukluğu ve Eğitimi

Evliya Çelebi’nin çocukluğu İstanbul’da saray çevresinde geçer, çünkü babası sarayda çalışmaktadır. Ayrıca orta sınıf bir aileye mensup olduğu anlaşılan Çelebi’nin dindar bir çevresinin olduğu anlaşılmaktadır. Babası din ve tasavvuf ehliyle oturup kalkmayı seven bir insandır. Bu yüzden Çelebi’nin çocukluğundan itibaren ilim ehliyle beraber oturup kalktığı görülmektedir.

Bu durum onun eğitimine de yansır ve çok erken yaşlarda dinî bilgiler edinir. Hem babasından, hem de babasının âlim arkadaşlarından özel bir eğitim alır. Çelebi

ilk tahsilini Sıbyan Mektebi'nde yapar. Ardından bir taraftan eğitimine devam eden Çelebi'nin, bir taraftan da Kur'an hafızlığına çalıştığı görülür. Çelebi'nin ilim tahsil etmesini isteyen babası onu Unkapanı'ndaki Hâmid Efendi Medresesi'ne yazdırır. Çelebi burada Hüseyin Efendi ile Ahfeş Efendi'den yedi yıl ders alır. Ayrıca Çelebi, hafızlık çalışmalarını hocası Evliya Mehmed Efendi'yle sürdürür.

Çelebi yedi yıllık medrese eğitiminin ardından saraya intisap eder ve böylece dört yıllık Enderun eğitimi başlamış olur. Evliya Çelebi 1020/1611 yılında dünyaya geldiğine ve 1045/1635 yılında Enderun'a girdiğine göre 24 yaşında Enderun'a intisap ettiği anlaşılır. Bu durumda Çelebi'nin on yaşlarındayken Sıbyan Mektebi'ne, on beş yaşında medreseye, yirmi dört yaşında da Enderun'a yazılmış olduğu anlaşılır. Dört yıl da Enderun'a devam ettiğine göre 1049/1639 yılında eğitim hayatı tamamen son bulmuş olur.

Çelebi'nin Enderun'a girmesi, onun hayatındaki en önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu sırada bir yandan babasından hattatlık dersi alan Çelebi'nin bir yandan da musikî ve tezhip derslerine devam ettiği görülür. Musikî konusunda Derviş Ömer Efendi'den faydalanır. Özellikle de musikî'nin onun hayatında önemli bir yeri olduğunu, bir meclis adamı olan Çelebi'nin her fırsatta ilahiler ve şarkılar söylediğini kendi anlattıklarından anlıyoruz.

1032/1623 Yılında Evliya Çelebi'nin Bakışıyla IV. Murad'ın Tahta Çıkışı

Evliya Çelebi'nin sık sık IV. Murad zamanını anlattığı görülür. Bu bilgiler IV. Murad zamanını ve olayları aydınlatması açısından çok önemlidir. Çünkü bu anlatılanlar, onun bizzat yaşadığı hadiselerdir. Ayrıca Çelebi'nin 4 yıl

gibi uzun bir süre sarayda yaşadığı da göz önüne alınınca bu bilgilerin değeri daha da ortaya çıkar. Diğer taraftan bu bilgilerin belki de en güzel tarafı gayet içten ve samimi yazılmış olmasıdır. O, devrin diğer tarihçileri gibi yıl yıl kuru bilgileri sıralamak yerine olayları anlatırken kendi duygularına da yer vermiştir. Böylece bir İstanbullunun devrin hadiseleri hakkındaki bakış açısını da yakalamış oluyoruz. Şimdi Evliya Çelebi'nin bakışıyla IV. Murad'ın tahta çıkışını ve bu sırada devletin içinde bulunduğu acı tabloyu görelim:

"Allah'ın takdiri imiş ki Osman Han'ı asker isyan ederek şehit edip yerine Mustafa Han'ı padişah ettiler. Ancak mükellef değil, aklında hafiflik vardır diye mezar taşı yerine koydular. Fakat dünyayı terk etmiş Behlûl-i Dânâ gibi akıllı ve bilgili idi. Onun zamanında her taraftan fitne ve karışıklık oldu, asker ayaklandı, evleri yağmalayıp soydular. Köşk sahipleri bir kuruşa muhtaç hale geldi.

Yeniçeri Ocağı'nın zoruyla sadrazamlık Davud Paşaya verildi. Sonra da Mısır'dan azledilmiş olan Merre Hüseyin Paşaya verildi. Askerler yine ayaklandı, bu sefer de mühür, Lefkeli Mustafa Paşaya verildi. Mühür ondan da alındı, Gürcü Mehmed Paşaya verildi. Ancak o da halka ve bilginlere eziyet etti, padişah divanında kazaskerin huzurunda bir mollaya 200 değnek vuruldu. Bu haberi alan âlimler ve şeyhülislam, Fatih Camii'nde bir araya geldiler ve Şeyhülislam:

– Ben vezir-i azama varıp onu cezalandırırım dedi ve oradan ayrıldı. Âlimlerin bu toplantısını Merre Hüseyin haber aldı ve cahilleri âlimlere karşı ayaklandırdı. Bunun üzerine birçok âlimi katlettiler. Bu durumu haber alan Abaza Paşa'yla Hafız Ahmed Paşa, hem âlimlerin hem de Osman Han'ın intikamını almak için isyana kalkıştılar.

Önce Erzurum Kalesi'ni Abaza aldı, yeniçerileri öldürdü. Bu sırada İranlılar karışıklığı haber aldılar ve Musul'a girdiler. Ardından Merre azledildi ve yerine Kemankeş Mustafa vezir oldu. O da askerlerle birleşip halka eziyet etti. Zorbaların korkusundan halk dışarı çıkamaz oldu.

Padişah bu duruma çok üzülüyordu, fakat elinden bir şey gelmiyordu. Sonunda "Bu hal Osmanoğulları devletini yaralamaya başladı." diyen halk toplanarak ayaklandılar ve IV. Murad'ı tahta geçirdiler.

Halk rahatladı, IV. Murad ertesi gün Eyüp Camii'ne gidip iki kılıç kuşandı. Bunlardan birisi Yavuz Sultan Selim'in diğeri de Peygamber Efendimizin ateşe benzer kılıcıydı. Halk padişahı selamladı, padişah Hırka-i Şerif Camii'ne gidip orada iki rekat namaz kıldı ve:

"İlahî! Beni halk içinde hor hakîr etme, yüce dine layık hizmetler nasip eyle." diye dualar eyledi. Ardından cülus bahşişi için hazineye gittiler ve hazinede bir tek altın bulamadılar. O anda Murad Han'ın gözlerinden damla damla kanlı gözyaşları aktı ve hazinenin içi hüzün doldu. Derhal hazine içinde iki rekat hacet namazı kılıp:

"İnşallah bundan böyle bu hazineyi yağmalayanların malı ile öncesi gibi ağzına kadar doldurup elli hazine daha toplarım." diye buyurdular. Ocak mensupları padişahın bu şekilde üzüldüğünü görünce:

– Biz bahşişi almamaya yemin etmişiz, bizden padişaha helal olsun, diye haber gönderdiler.

O gece Murad Han rüyasında Hz. Ömer'i gördü ve Hz. Ömer:

– Ey Murad korkma, dedi ve onun beline bir kılıç kuşadı, sonra kılıfından kılıcı çıkarıp eline verdi.

Murad Han tebdil-i kıyafetle halk arasında gezdi, isyancıları bizzat buldu, kellelerini uçurdu ve teşhir etti.

Bunu duyan isyancı ve eşkıyalar tek tek sindi, aman diledi.

Daha sonra isyan eden Abaza Paşa esir düştü ve İstanbul'a getirtildi. Padişah, Abaza'yı karşısında görünce:

– Bre kâfir, bu senin bu kadar zamandır müslümanlara yaptığın düşmanlık nedir, deyince Abaza yerinden fırladı, üç kere yeri öptü ve:

– Padişahım Hz. Muhammed hakkı için bana aman ver de derdimi dökeyim, dedi. Padişah izin verince Abaza:

– Bu yeniçeriler böbürlendiler hem halka hem de kardeşiniz Osman Han'a zulmettiler ve onu şehit ettiler.

Çok merhametli padişah Abaza Paşanın samimi ve dürüst sözlerini görünce kızgınlığı geçti. Divanda bulunanlar da padişaha Abaza'nın affı için yalvardılar. Padişah da onu affetti."

1040/1630 Yılında Evliya Çelebi'nin "Seyahat Yâ Resûlullâh" Demesi

Kendi anlattıklarından ve verdiği tarihlerden anlaşıldığı kadarıyla Evliya Çelebi 19 Ağustos 1630 yılında (1040 Muharreminin aşure gecesi), yani medrese eğitimi esnasında bir rüya görür ve bu rüya onun hayatını değiştirir. Çelebi'nin babası Mehmed Zıllî Efendi hem büyük bir zanaatkâr, hem de sohbet adamıydı. Ancak onun seyahat aşkını ve seyahata çıkma kararını sadece bu rüyaya bağlamak doğru değildir. Çünkü o, daha çocukluğunda seyahate özendirilmiş, girdiği sohbetlerde bu yönde etkilenmiştir.

Babası, Çelebi'nin çocukluğundan itibaren İstanbul'un önemli devlet adamı ve âlimleriyle sık sık sohbetler tertip ederdi. Bu sohbetlerin en önemli takipçilerinden birisi de tabiatıyla Evliya Çelebi'ydi. Öncelikle Çelebi, bu sohbetlerde anlatılan kahramanlıklardan ve maceralardan

etkilenmiş ve içine bir seyahat arzusu düşmüştü. Ayrıca babası, Kanunî'den Sultan İbrahim'e birçok padişaha hizmet etmiş, onlarla beraber seferlere katılmıştı. Bu durumda Çelebi bir taraftan babasının, bir taraftan da sohbete devam eden insanların anlattıklarından etkilenmiş olabilir. Bunu kendisinin Seyahatnâme'den anlattıklarından çıkarmak mümkündür.

Diğer taraftan kendisinin de anlattığı gibi seyahat insanı olmasındaki en önemli sebep meşhur rüyasıdır. Buna göre İstanbul'da Yemiş İskelesi civarındaki Ahî Çelebi Camii'inde Hz. Muhammed'i rüyasında görür. Hz. Muhammed burada yalnız değildir, ashabıyla beraber başka bir yere giderken bu camiye uğramıştır. Evliya Çelebi, Peygamber Efendimizi birden karşısında görünce heyecana kapılır ve "Şefaat Yâ Rasûlallâh" diyeceğine "Seyahat Yâ Resûlallâh" der. Hz. Peygamber de Çelebi'nin bu heyecanı karşısında tebessüm ederek ona; şefaati, seyahati ve ziyareti müjdeler. Bu rüyadaki en önemli ayrıntılardan birisi de ashaptan Sa'd b. Ebû Vakkas'ın Çelebi'ye gördüklerini yazmasını tembihlemesidir.

İşte bu rüya Evliya Çelebi'nin hayatını değiştirir. Çelebi uyanır uyanmaz rüyayı Kasımpaşa Mevlevihânesi şeyhi Abdullah Dede'ye anlatır. Dede, ona önce İstanbul'u yazmasını tavsiye eder ve böylece seyahat başlar. Evliya Çelebi, on ciltlik Seyahatnamesi'ne bir nevi giriş ya da sebeb-i telif de olan bu hadiseyi eserinde büyük bir heyecanla şöyle anlatır:

"...En güzel dua ve övgüler Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, dünyanın yeryüzündeki nizam ve intizamı olan Sultan IV. Murad Han'a olsun. Bu karalamalara bağladığımız zamanda hizmetiyle şereflendiğimiz Cem mertebeli padişahımın zamanında Hicret'in 1041/1631 tarihinde

yaya olarak Belde-i Tayibe, yani İstanbul'un çevresinde olan köy ve şehirleri, İrem bahçelerini andıran bağ ve bahçeleri gezince aklıma seyahat etme arzu ve tutkusu düştü. O zaman ana, baba, hoca ve kardeş derdinden nasıl kurtulurum da gezerim diye düşünüp dururdum. Her an Rabbimden dünyada beden sağlığı, daimi bir seyahat ve son nefeste iman dilenip dururdum.

Her fırsatta seyyah dervişlerin sohbetlerine katılır ve onlardan dünyanın farklı yörelerine ait hikâye ve bilgileri duydukça can u gönülden seyahat arzusu duyardım. Sık sık "Acaba âlemi baştan başa gezip Arz-ı Mukaddesi, Mısır ve Şam'ı, Mekke ve Medine'yi görüp de Ravza'yı Mutahhara'ya yüz sürebilecek miyim?" diye söylenir, ağlayıp inlerdim.

Bu alçak gönüllü, temiz yürekli, kusurları çok, Derviş Mehmed Zıllî'nin oğlu Evliya, o günlerde daima hayırlı dualar okumaya ve istihareye yatmaya meraklı idim. 19 Ağustos 1040/1630 gecesinde Allah'ın hikmeti, yardımı ve hasta gönül gözüyle doğduğumuz yer olan İstanbul'daki fakirhanemizde yastığa baş koymuş ve dilek uykusuna yaslanmıştım. Evimizin yakınında Ahi Çelebi Mescidi diye anılan bir cami vardır ki helal para ile yapılmış ve duaların kabul yüzü gördüğü eski bir yapıdır. İşte evimde uyku ile uyanıklık arasında iken kendimi o camide gördüm.

Bir anda caminin kubbesi açıldı, silahlarla donanmış askerler içeri girdi ve caminin içi aydın yüzlü kalabalık bir cemaatle doldu taştı. Bu kutlu cemaat, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra salavat getirmeye başladılar. Ben ise minber dibinde oturmakta ve bu nur yüzlü cemaati seyretmekteydim. Hemen yanımda olan bir mübarek kişiye bakarak:

– A benim sultanım! Cenab-ı şerifiniz kimdir? İsm-i şerifinizi bize ihsan buyurunuz, deyince bu zat:

– Ben cennetle müjdelenen on kişiden biriyim ve okçuların pîriyim. Adım ise Sad b. Vakkas'tır dedi. Ben hemen bu kutlu zatın elini öptüm ve:

– Ey sultanım! Sağ taraftaki nurla bezenmiş sevimli cemaat kimlerdir, dedim. Hz. Sad:

"Onlar cümle peygamberlerin ruhlarıdır, onların arkasındaki safta Evliya ve asfiya vardır. Yanımdakiler ise ulu sahabeler, Ehl-i Suffe, Kerbela Çölü'nde şehit düşenler ile Allah dostlarıdır. Mihrabın sağındakiler Hazret-i Ebubekir ile Hazret-i Ömer'dir. Solundakiler Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali'dir.

Mihrabın önündeki külahlı adam Hazret-i Peygamberin dünya ve ahiret kardeşi Hazret-i Veysel Karanî'dir. Camiin solunda duvar dibinde siyah çehreli adam senin pîrin Bilal Habeşî'dir. İşte şu bayrakla geçen asker Hazret-i Hamza ve diğer şehitlerdir" dedi.

Böylece cami içindeki bütün cemaati bana birer birer gösterdi, bakışlarım hangisine yöneldi ise elimi göğsüme koyarak taze can buldum. O zata:

– Ey sultanım! Bu cemaatin bu camide toplanmalarının hikmeti nedir?" deyince bana:

– Azak yöresinde İslam ordusu zor durumda kaldıkları için Peygamber Efendimizin korumasında olan bu İstanbul'a geldik, buradan da Azak yöresine, Tatar Han'ın imdadına gideceğiz.

Birazdan Peygamberimiz ve ashabı sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra kamet getirmen için sana işaret edeceğim. Sen de yüksek sesle kamet ve tekbir getirir, namazdan sonra da Ayete'l-Kürsî'yi okursun. Peygamberimiz namazını bitirdikten sonra hemen kalk, mihraba yanaş, onun kutlu elini öp ve şefaat ya Resalullah diyerek ondan dua iste." dedi.

Her şey bu zatın anlattığı gibi gerçekleşti. Bu sırada bana şiddetli bir titreme geldi. Buna rağmen gözlerimi Efendimizden hiç ayırmadım, siması aynen Hilye-i Hakanî'de yazıldığı gibiydi.

Namaz bittikten sonra Sad b. Vakkas hazretleri elimden tutup beni doğru Peygamber Efendimizin huzuruna götürdü ve:

– Efendim! Âşık-ı sadıkın ve ümmetinden sana delicesine bağlı olan Evliya kulun şefaatinizi diler, dedi. Ardından da bana:

– Peygamberimizin kutlu ellerini öp, dedi. Tam bu sırada bana bir ağlama geldi, kutlu ellerini haddim olmayarak öptüm, heybetinden "Şefaat ya Resulallah" diyeceğime, "Seyahat Ya Resulallah" demişim. Durumu anlayan Peygamber Efendimiz gülümsedi ve:

– *Şefaat, seyahat ve ziyareti sıhhat ve selametle kolaylaştır yâ Rabbî, deyip "El-Fatiha"* dediler.

Ulu sahabeler Fatiha okurken ben orada bulunanların hepsinin ellerini öptüm ve hayır dualarını aldım. Kiminin kutlu eli misk, kiminin amber, kiminin sünbül ve gül, kiminin reyhan, kiminin menekşe, kiminin de karanfil gibi kokardı.

Fakat Peygamberimizin kokusu safran rengindeki gül kokusu idi. Kutlu sağ elini alıp öptüğümde sanki pamuk gibi kemiksiz bir saygın el idi:

"Yüce Allah hepsini Rıdvan cennetinde barındırsın."

Sonra da Peygamber Efendimiz camiden çıkıp gittiler. Hemen Sad b. Vakkas hazretleri belinden kılıcını çıkardı ve benim belime taktı. Sonra tekbir getirerek:

– Yürü! Ok ve yay ile gaza eyle! Allah seni korusun ve onun emanetinde olasın. Burada kiminle görüşüp ellerini öptüysen, hepsini ziyaret edeceksin. Bundan sonra tüm

dünyayı gezeceksin. Ama gezip dolaştığın bakımlı ülkeleri, kale ve memleketleri, olağanüstü olayları ve yapıları, her diyarın kendine özgü ürünlerini, sanatlarını, yiyecek ve içeceklerini, ülkelerin enlem ve boylamlarını yazarak mükemmel bir eser meydana getir.

Benim silahımla iş gör, dünya ve ahirette oğlum ol! Hak yolu elden bırakma, kuruntudan beri ol, ekmek tuz hakkını gözle, dost görünen yaramazlarla yar olma, iyilerden iyilik öğren, dedi. Bu nasihatlerden sonra da alnımı öperek camiden dışarı çıkıp gitti.

Ben ise şaşkına dönmüş bir halde uykudan uyandım. Acaba ben bunları düşümde mi gördüm, gerçek midir? Yoksa temiz bir düş müdür, diye çeşitli düşüncelere dalmış, gönlüm genişleyip ruhi rahatlığa kavuştum.

Sonra hemen sabah vakti Kasım Paşa'ya geçerek rüya tabircisi İbrahim Efendi'ye düşümü yorumlattırdım. İbrahim Efendi düşümü dinledikten sonra:

– Bütün dünyayı dolaşan ünlü bir gezgin olacaksın. Güzel bir sonla işin tamam olacak ve Peygamber Efendimizin şefaatiyle sonsuz cennetlere gireceksin, diye müjdeledi ve "el-Fatiha" dedi.

Oradan Kasım Paşa Mevlevihanesi şeyhi Abdullah Dede'ye varıp kutlu ellerini öperek düşümü ona da yorumlattım. O da bana:

– On iki imam elini öpmüşsün, dünyada her şeye erişirsin. Cennetle müjdelenen on sahabinin ellerini öpmüşsün, dünyada ne kadar padişah varsa sohbetleriyle şereflenirsin, onların has nedimleri olursun. Her kim Peygamber Efendimizin güzel yüzünü görüp, ellerine sarılıp, hayır duasını alırsa, iki dünyada mutluluğa erişir. Bence sen, Sad b. Vakkas'ın dediği gibi önce bizim İstanbul'u, cennete benzer şehrimizi yazmaya çaba göster, varını

yoğunu buna harca, yürü, işin rastgele "el-Fatiha", dedi ve beni hayır dualarıyla yolladı.

Bu kutlu rüyadan sonra ben, o fakir evimizde, ibadet ve oruçlu günler geçirmeye başladım, bu arada bazı tarih kitaplarını inceledim. İstanbul'u, yani padişahların hasret çektikleri, felek denizlerinin ılıman durağı, Makedonya ülkesinin sağlam kalesi, aşılmaz hisarı olan İstanbul'u yazmaya giriştim.

EVLİYA ÇELEBİ'NİN İSTANBUL'U ANLATMAYA BAŞLAMASI

1040/1630 Yılında Evliya Çelebi'nin İstanbul'u Gezmeye Başlaması

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Evliya Çelebi, 1040/1630 yılında gördüğü rüyanın etkisiyle seyahate karar verir. Ardından Kasımpaşa Mevlevihânesi şeyhi Abdullah Dede'nin tavsiyesiyle İstanbul'u gezmeye başlar. Diğer taraftan Sa'd b. Ebû Vakkas'ın tembihi üzerine gördüğü her şeyi büyük bir sabırla yazar.

Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi'nin ilk cildini tamamen İstanbul'a ayırır. Bu ciltten anlaşıldığı kadarıyla Çelebi, yaklaşık on yıllık sürede İstanbul'un bütün semtlerini dolaşmış, devrin önemli mekânlarından olan kahvehânelerdeki yaşlılardan bilgi toplamıştır. Ayrıca Çelebi'nin İstanbul hakkındaki birçok kitabı da okuduğu ve notlar tuttuğu anlaşılmaktadır. Hatta Rumca öğrenerek Bizans kaynaklarından da istifade ettiği görülmüştür.

Her İstanbullu gibi tam bir İstanbul aşığı olan Çelebi, İstanbul'u çok ayrıntılı anlatır. Bu şehirdeki her bir eserin, hatta taşların hikâye ve efsanelerine değinir. Şehrin ilk kuruluşundan itibaren fethe kadar olan dönemi,

kuşatmaları, İslam ordularının İstanbul'a ilk olarak nasıl geldikleri gibi önemli bilgileri onun eserinde bulabiliriz.

Evliya Çelebi'nin hem İstanbul'a, hem de diğer bazı memleketlere dair anlattığı şeylerde kimi zaman efsanelere yer vermesi, halktan ve yaşlılardan dinlediği olağanüstü bilgileri de eserinde anlatması bir kusur değil, aksine bir zenginliktir. Bu sayede şehir hakkında halkın inanç ve hurafelerini de öğrenmiş oluyoruz. Bu tür bilgilere Evliya Çelebi'nin uydurması olarak yaklaşmak büyük bir hatadır. Böyle önyargılarda bulunanlar Seyahatnâme'nin üslubunu, içeriğini ve yapısını anlamadan hüküm verenlerdir. Halbuki Çelebi hem tarih kitaplarından, hem yaşlılardan, hem de halkın anlattığı hurafe ya da inançlardan bir derleme yapmış ve eserini oluşturmuştur. Hatta çoğu zaman halkın fıkralarına bile yer vermekten kaçınmamıştır. Büyük bir sabırla her türlü bilgiyi toplamış, hiçbir ayrıntıyı kaçırmadan yazmıştır. Bu, büyük bir zenginliktir. Bugün geçmişe ait birçok bilgi, hurafe, folklorik bilgiyi onun eserinden çıkarmak mümkündür.

1045/1635 Yılında Enderun'da IV. Murad'la İlk Sohbeti

Evliya Çelebi 1045/1635'te 24 yaşlarında iken bir vesileyle IV.Murad'ın huzuruna çıkarılır ve böylece Enderun'a intisap eder. Sarayda işe başladığı bu günlerde bir gün padişahın huzuruna çıkartılır. Padişahın üzgün olduğunu gören Çelebi, sesi de güzel olduğu için bestelenmiş bir gazeli okur ve nükteli şeyler anlatır. Padişah, Çelebi'nin yaptıklarını beğenir. Bu olaydan sonra Çelebi sık sık padişahın huzuruna çıkar ve kederli olduğu günlerde tatlı sözleriyle onu rahatlatır. Bu görevinden sonra ise İstanbul dışı seyahatlere başlamıştır.

Çelebi, burada hat, musikî, tecvid, nahiv gibi dersler okumaya devam eder ve bilgisini arttırır. Çelebi'yi padişaha takdim eden Melek Ahmed Paşa, Rûznâmeci İbrahim Efendi ile Hattat Hasan Paşa babasının yakın dostları arasındadır.

Çelebi, hem babasının mesleği, hem de İstanbul'da bulunması dolayısıyla küçük yaştan itibaren kendisini imkânları bol, geniş bir çevrenin içinde bulmuştur. Buna bir de hoş-sohbet ve nükteli bir kişiliğe sahip olması eklenince birçok insanla tanışmış, pek çok meclislere girip çıkmıştır. Evliya Çelebi'nin, tam anlamıyla bir meclis adamı olduğunu görüyoruz. Hatta tatlı sohbeti dolayısıyla bir ara IV. Murad'ı eğlendirmesi ve sinirli anlarında onu rahatlatması için görevlendirilir. Çelebi bu görevlendirmeyi ve padişahla olan karşılaşmalarını şöyle anlatır:

"1045/1635 senesi Ramazan ayında merhum babam Derviş Mehmed Ağa'nın teşvikiyle Kadir gecesinde Bilal-i Habeşi makamında Kur'an okumaya başladım. Bir gün Silahdâr Melek Ahmed Ağa mahfile çıktı ve başıma bir taç giydirerek:

– Buyurun sizi padişah ister, diye elime yapıştı.

Padişah mahfiline girince padişahı gördüm, bana gülümseyerek:

– Kaç saatte hatm-i şerif edebilirsin, dediler. Ben de:

– Padişahım acele edersem yedi saatte ederim, ancak daha güzel olması için 8 saat yeter, deyince;

– İnşallah merhum şehit Musa'nın yerine nedimim olursun, deyip ihsanda bulundular. Bu konuşmadan sonra saraya gittim. Bana yatacak yer gösterdiler. Sarayda bulunduğum günlerde meşkhane adlı yerde saz, söz ve çeşit çeşit fasıllar edip Hüseyin Baykara faslı ederdik.

Bir gün beni güzelce giydirdiler ve süslediler. Sonra

beni Hasoda'ya aldılar; padişah huzuruna varıldığında meclis adabını, dua etmeyi ve diğer gerekli şeyleri öğrettiler. Orada bir saat oturduk, bir büyük kubbe içinde dört köşe birer büyük taht, birçok şahnişinlerin dört tarafında süslenmiş pencerelerle göz kamaştıran bir yerdi.

Bu haldeyken birden bire padişah içeri girdi, ben hemen saygı göstererek yeri öptüm. Sonra çekinmeden hatırıma gelen bu şiiri okudum:

Dîdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz
Her kande isen padişahım dünyada sağ ol
(Cihanın gözü dünyayı sensiz komasın. Nerede
olursan ol dünyada çok yaşa.)

Daha sonra bana başka bir şeyler daha oku dediler. Ben:

– Padişahım 72 ilimden Farsça mı, Arapça mı, Rumca mı, İbranice mi, Yunanca mı, Süryanice mi ya da türkü, şarkı, varsağı, kâr, nakş veya şiir bahrinden emriniz ne olursa başım üzerine buyurun okuyayım dedim.

O anda buyurdular ki:

– Bre şu köylü ne büyük iddiada bulundu, dediklerinde:

– Padişahım eğer arzu ederseniz ben size nedimlik eder ve eğlendiririm, dedim. Bunun üzerine:

– Evliya Çelebi şimden gerü sırdaşımsın, sırrımı kimseye açıklama, dediler. Hemen şu beyti okudum:

Şöyle sakla sırr-ı aşkı tende cânın duymasın
Yanılup ağzına alma kim zebânın duymasın
(Sırrı öyle bir sakla ki vücudundaki canın duymasın.
Yanlışlıkla ağzına alma ki dilin duymasın.)

Bu beyitten sonra Padişahımız:

– Evliya Çelebi demin huzurumda bu kadar ilim ve

marifetlerini saydın. Şimdi musıkîden bir şey oku, dediler. Ben de Davudî sesimle Murad Han'ın güftesinden Derviş Ömer bestesinden bu varsağıyı okudum:

Yola düşüp giden dilber
Musam eğlendi gelmedi
Yohsa yolda mı şaştı
Musam eğlendi gelmedi, diye yakıcı bir sesle okurken Murad Han mendillerini ellerine alıp ağlar gibi olunca:

– Hay veled açış taksiminde cana taze can kattı. Bir anda bir varsağı ile merhum Musa Çelebi'nin ruhunu yad etti. Tez doğru söyle: Ben bu türküyü ettiğime pişman olup yasak eyledim. Bunu sana Hünkâr huzurunda kim oku dedi, kimden öğrendin, diye zorladılar. Ben de:

– Hünkârım babamın Ferahzad ve Behzad adlı köleleri vardı, vebada öldüler, onlardan öğrendim. Kimse bana okunmaması gerektiğini söylemedi deyince:

– Hay veled ne kadar âriftir, ölmüş adamlara isnat etti ki soramayalım. İlahî ömrün uzun ve bereketli olsun dedi ve bu faslı hemen tamamla dediler."

Enderun'da olduğu yıllarda IV. Murad'la da tanışma fırsatı bulan Çelebi, onun emriyle Kilâr-ı Hâs'a atanır.

1049/1639 Yılında Evliya Çelebi'nin Göreve Başlaması

Evliya Çelebi, Enderun'daki dört yıllık eğitimi esnasında birçok açıdan kendini yetiştirir. Musikî, hat, nüktedanlık, dil, vb. alanlarda elde ettiği bilgilerle donanımlı bir hale gelir. Bir de buna padişahla olan sohbetleri eklenince, Çelebi'nin talihinin iyiden iyiye parladığını söyleyebiliriz. Evliya Çelebi, Enderun'daki eğitimi de tamamlanınca

padişahın emriyle 1049/1639 yılında Sipahi zümresine katılır. Böylece askerlik mesleğine adım atan Çelebi 40 akçe maaş da alır. Evliya Çelebi, Seyahatnâme'de padişaha olan hizmetlerini, babasını da örnek göstererek büyük bir gururla anlatır. Önce uzun uzun IV. Murad'ı anlatan Çelebi, ardından babasının ve kendisinin Osmanlı sarayındaki hizmetlerini anlatır. Sonra da Enderun'dan sonra askerliğe adım attığını vurgular:

"Murad Han yumuşak huylu, derviş yapılı, iri yarı, eline ve ayağına çevik kimse idi. Parmakları kalın ve uzundu. Her zaman levendane kesim giysiler giyerdi. Pazuları kalın ve kuvvetli idi. Bir pehlivanı devirecek güçte idi. Âl-i Osman'da ve öteki İslam padişahları arasında böylesine zorlu, yiğit, bahadır, disiplinli, kan dökücü, düşmanı yıldırıcı padişah görülmemiştir. Yine böyle kan dökücü iken küçük ve büyükle ahbaplık edip sohbet de ederdi.

Fakir ve güçsüz halkın durumlarını anlamak için gece gündüz halk giysileri içinde tebdil edip İstanbul'un çarşı ve pazar, köşe ve bucağını bütün gün yaya gezerdi. Acıktığı zaman da bir aşçı dükkânına girip, köleleriyle birlikte yemek yerdi. Bu ölçüde alçak gönüllü bir padişah idi. Ama ettiği yiğitlikleri ve pehlivanlıkları hiçbir padişah etmemiştir.

Nitekim Bağdat'a giderken Kayseri'den geçtikten sonra Develi Karahisar yolunda bir yaban koyunu görmüştü. Padişahımız bu koyunun üzerine yıldırım gibi at sürdü ve elinde olan ibrişimi ve mızrağıyla onu avladı. Daha sonra da avını alıp kurban etti ve bütün vezirlere o kurbandan hisse verdi. Bütün askerler onun yalçın dağlara at sürüp tırmandığını görünce, parmakları ağızlarında hayran kaldılar.

İşte bu büyük padişah bir gün Silahdar Melek Ahmed

Paşa ve Musa Paşa'yı kemiklerinden başı üzerine kaldırdı. Ardından Musa Paşa'yı sol eline aldı, Ahmed Ağa'yı yedi-sekiz kez gürz gibi havada dolandırdı. Yine padişahımız devrinin büyük birer pehlivanı olan Melek Ahmed Paşa, Deli Hüseyin Paşa, Hattat Hasan Paşa ve Dişlek Süleyman ile yağlı kispet giyerek Çemen sofa denilen düzlükte güreşe tutuşurdu

Bir gün Murad Han Gazi Eski Saray'a göç edip, saray meydanında silahşörlük ederken Sultan Bayezid Camii'nin sağ tarafındaki minaresinin alemine bir karga konmuş olduğunu gördü. Hemen Nogay elçisi adındaki Saba rüzgârı gibi koşan atına hız verip yıldırım düşercesine elindeki ciridi minarenin alemine fırlattı. Kargayı o anda ciritle birlikte minare dibine düşürdü. Tam bir ok menzilidir. Eski Saray'ın ortasındaki Cirid meydanı nerede? Bayezid Han minaresi nerede? Matematik bir hesapla düşünsek o cirid minare âlemindeki kargaya vurmadan aşmış olsaydı bir o kadar yer daha giderdi. Belki ta Tavuk pazarındaki dikili taşa düşerdi. Bu ciridin düştüğü minare dibinde bir adam boyu yükseklikte beyaz mermer levhaya, Cevrî Çelebi'nin düştüğü tarih, Tekneci-zâde hattıyla yazılarak konmuştur.

Murad Han haftanın her bir gecesini bir sanat çeşidine ayırırdı. İlk olarak Cuma gecelerini bilginler, dindar kişilerle sabaha dek sohbetle geçirirdi.

Cumartesi gecelerinde ilahî ve na'at okuyanlar, sazende ve hanende meclisleri olurdu.

Pazar geceleri methiyecilerden söz gelimi Tıflî, Cevrî, Nef'î, Arzî, Nedimî, Nisarî, Bayatî, Uzletî gibi şairler toplanır. Kör Hasan oğlu ile damadı Mustafa Çelebi, Mukallit Çıfrıt Hasan, Akbaba, Sarı Çelebi, Çakman Çelebi, Semerci-zâde, çengilerden Yatakoğlu, Baylo kolu, Osman kolu, Nazlı kolu, Ahmed kolu, Şahin oğlanı kolları

sabahlara dek Hüseyin Baykara meclisleri ederlerdi.

Salı günleri İstanbul'un yetmiş tastan geçmiş, bin çemberden atlamış, cihanı görüp geçirmiş eski ihtiyarlarıyla sohbet eder, her birinin bir sözünden hisse alırdı.

Çarşambaları temiz ve ermiş kişilerle uzun uzun sohbet ederdi.

Perşembeleri de dervişler ve başlarından nice olaylar geçmiş, güngörmüş kişilerle sohbet ederdi.

Ayrıca her gün sabahları devlet işlerini görür, dört bir yanındaki düşmanlarına karşı önlemler alırdı. Yönetimi altında olan Osmanlı topraklarına bir zarar dokunmasına meydan vermezdi. Halk da onun yönetiminde güven içinde yaşardı. Eğer bütün özelliklerini, davranışlarını ve öğrenebildiğimiz kadar temiz ahlakını, yazmaya kalksak koca bir kitap olur.

Allah'a hamd olsun ki ulu babam, Sultan Süleyman'dan Sultan İbrahim'e kadar on padişahın hizmetinde bulunmuştu. Bu hakir (Evliya Çelebi) de Murad Han Gazi gibi hak yolda cihat eden bir padişahın sohbetiyle şereflendim, hayır duâlarının bereketiyle Bağdat seferinden önce Harem-i Hümâyundan kırk akçe ile sipahiler arasına çıktım vesselâm."

1049/1639 Yılında IV. Murad'ın Vefatı

"Bağdat seferinden sonra donanma hazırlandı. Padişahın tuğ ve çadırı Davutpaşa'ya kurulacaktı. Bu esnada padişahımız nikriz, verem ve çeşitli hastalıklarla beraber sefer sıkıntısı ve yorgunluğuyla hasta olup yatağa düştü. Hastalığı iyice arttı. Her canlı gibi "Yeryüzündeki her canlı fanidir" (Rahman 26) ayeti gereği sonunda ecele teslim oldu. Beyt:

Eğer dünyâ bekâ bûdî Muhammed Mustafâ bûdî
Eger hüsneş bekâ bûdî ne mürdî Yûsuf-ı Ken'ân
*(Eğer dünya ebedi olsaydı, yani vefa gösterseydi,
Hz. Muhammed'e vefa gösterirdi, ebedi olurdu.
Eğer güzellik ebedi olsaydı, Hz. Yusuf'un güzelliği
kaybolmazdı.)*

Sözünün gereği ecelden kurtulmak mümkün değildir. Eski bilgeler ve hekimler her konuda çok büyük buluşlar yaptılar ve her derde deva buldular; ancak ecel derdine derman bulamadılar. İşte bu büyük padişah da ölüme boyun eğdi ve "dön Rabbine" emrine "Evet" diyerek geçici saltanattan ebedi saltanata intikal etti:

Menzili Firdevs-i berîn ola
(Evi, en yüce cennet olan Firdevs cenneti olsun.)

Merhum Sultan Murad için söylenen mersiyeden:
Dâd elinden bî-bekâ gerdiş-i devvâr âh-dâd
Sen Muradın aldın ancak halkı etdin nâ-murâd
*(Ey dönek felek! Senin elinden imdad ki sen
istediğini (Murad Han) aldın, fakat halkı muradsız
(Murad Hansız) bıraktın.)*

Böyle bir şîr-i Hudayı hâke saldın âh-kâr
Kime dâd etsek elinden kim ide feryâd u dâd
*(Kahpe felek! Yazık ki böyle bir Allah aslanını
toprağa saldın. Seni kime şikayet etsek, senin
elinden inlemekte ve adalet istemektedir.)*

Bu padişahın vefatı üzerine bütün Müslümanlar Atmeydanı'nda toplandı; siyah donlu atlarını yokluk ülkesine, yüce padişahı da babası Ahmed Hanın yanına gömdüler. Yerine Sultan İbrahim Han padişah oldu, donanma boşa gitmesin diye Akdeniz'e gönderildi. Matladaki

ve diğer yerdeki düşmanlar bayram ettiler. Heman insan tedbir alır, Allah takdir eder ve havaleden başka çare yoktur.

Daha sonra Kara Mustafa Paşa dedi ki: Eğer merhum padişah altı ay daha yaşasaydı, karada ve denizdeki bütün düşmanlar haraca bağlanacaktı. Hatta Maltalılar Malta adasını, İspanyollar Kızılelma'yı ve altı parça kadırgayı padişaha vermeye söz vermişlerdi vesselam."

A. İstanbul'un Kurulması, Özellikleri ve Mimarisi

İstanbul'un Kurulması

"Dünya tarihçileri ve insanlık tarihi anlatıcıları İstanbul'a ilk temeli atanın Hz. Süleyman olduğunu söylerler. Ardından sırasıyla oğlu Melik Rac'im, Madyan oğlu Yanko, İskender-i Zülkarneyn, Pozantin Kral, Kayser-i Rum, Vezebdon Kral, Yağfur Kral ve Konstantin gelir.

Binlerce tarihçi İstanbul şehrini Hazret-i Süleyman'ın kurduğunu ve özelliklerini yazarak dile getirmiştir. Yüce Kur'an'da bu şehrin fetih tarihi *"Beldetün Tayyibe"* tamlamasıyla tespit edilmiştir. Yine *"Elif lam mim, Gulibetü'r-Rum fî edne'l-arz"* ayetinin de İstanbul'a işaret ettiği ifade edilir. Bazı tefsirciler de "Beldeler arasında onun gibisi yaratılmadı" sözünden İstanbul'u anlarlar. Sözün özü "Gulgule-i Rûm, tantana-i Rûm, velvele-i Rûm, debdebe-i Rûm ve galebe-i Rûm öyle bir ülkedir ki yeryüzünde benzeri yoktur.

Hem Yunan ve hem de diğer tarihçelerin İstanbul'un kuruluşunda söz birliği ettikleri hikâye şöyledir:

Muhammed b. İshak'ın sözüne göre Hazret-i Peygamberin doğumundan 1600 yıl önce Hazret-i Süleyman b. Davud, insanlara, cinlere, kuşlara ve vahşi hayvanlara hükmederken, Mağrip diyarında okyanus ortasında

Ferenduz adasında Sidon adlı ünü yüce bir padişah vardı. Gayet gururlu ve kendine güven duyan bir kimse olduğundan Hazret-i Süleyman'a boyun eğmeyip başkaldırdı. O nedenle Süleyman çok kalabalık bir ordu ve her cins hayvanlardan oluşan bir kuvvetle Sidon padişahın ülkesine yetişti, her yöreyi yakıp yıktı ve halkını da tutsak etti. En sonunda Sidon da yakalanarak zincire vuruldu ve Süleyman'ın otağı önünde öldürüldü.

Fakat Sidon'un periler kadar güzel, melek gibi, henüz açılmamış bir goncayı andıran bir kızı vardı. Hazret-i Süleyman bu kızla evlendi. Zira o sırada Süleyman bekârdı. Eski eşi, Belkıs Bursa bucaklarında ölmüştü. Süleyman Nebî böylece dul kalmıştı. Şimdi Sidon Padişahın kızıyla evlenince onu Rum illerine getirdi. Ama kız, şeytanın aldatmacasıyla durmadan ağlamakta idi. Süleyman Peygamber eşinin ağlamasının ve kederinin nedenini sorunca:

"Ey Allah dostu, dilerim ki benim için burada büyük bir saray yaptırırsın, ben de geri kalan ömrümü orada daima ibadetle geçiririm ve babamın bir de resmini yaptırırsan ona baktıkça teselli olurum." dedi ve Hazret-i Süleyman'a yalvardı.

Kızın bu dileği hemen kabul gördü, Süleyman insanlara, cinlere ve perilere emretti. Bunlar da Makedonya, Erzurum, Filibe, Edirne, İstanbul ve İznik'te havası yumuşak, tabiatı güzel yerleri dolaştılar ve yedi gün sonra gelip Süleyman'a bildirdiler. Süleyman bütün bu yerleri gezdi ve sonunda Temaşalık adıyla bilinen bir saray yaptırdı, bu sarayın yapıları hâlâ ayakta durmakta ve izlenmektedir. Bu öyle mükemmel bir saraydı ki gören kişilerin aklı başından giderdi.

Süleyman Peygamber oradan İstanbul toprağına, şimdi Hünkâr bahçesi denilen Sarayburnu'na, gelip orada otağını

kurdu. Oraya yerleştikten bir gün sonra su ve havasıyla dirileştiğinde gördü. Hemencecik orada da büyük bir saray ve renk renk bahçeler içinde köşkler yaptırdı ki dillere destan olmuştur. Ardından çok sevdiği İstanbul için:

"Bu yerler kıyamete kadar bakımlı ve onarımlı olsun." diyerek İstanbul toprağı için hayır duada bulundu.

Meğer o kara talihli kız, babasının resmini yaptırmakla gizlice putperestliğe özenmiş, fakat Hazret-i Süleyman bu sırrı kısa sürede öğrendi ve bu kızı öldürttü. Ondan sonra da Sarayburnu'nda yaptırdığı bu yapıları olduğu gibi bırakıp kutsal topraklara (Kudüs) gitti. Burada Hazret-i Davud'un yapımına başladığı Mescid-i Aksa'yı tamamlamaya çalışırken de vefat etti. Kabri babasının yanına yapıldı, bu kabir Kudüs'ün kalesi dışında bulunmaktadır.

İstanbul'un ikinci kurucusu Süleyman'ın oğlu Melik Rucaym'dır. Rucaym öncelikle Yunanlılara padişah oldu, sonra da İstanbul'da babası Hazret-i Süleyman'ın yapılarına yenilerini ekledi ve bu güzel şehri başkent yaptı. Böylece Süleyman Nebi'nin dini yolunda iki yüz kırk yıl padişahlık etti. Muhammed b. İshak'ın dediğine göre Peygamberimizin doğuşundan 882 yıl önce yaşamıştır. Vefat edince de Kudüs yakınlarında Hazret-i İsa'nın doğum yeri olan Beytüllahim yanında büyük bir mağaranın içine gömülmüştür.

Kentin üçüncü kurucusu Yanko b. Madyan isimli bir padişahtır. Yanko, Hazret-i Âdem'in yeryüzüne inişinden 4600 yıl sonra padişah oldu ve İstanbul'u yeniden inşa etti. Bunun padişahlığı İskender-i Rumî'nin doğumundan 430 yıl öncedir. Büyük İskender'in ölümünden Hazret-i Peygamber Efendimizin doğumuna 882 yıl fark vardır. Yanko b. Madyan, İmlak oğullarından olup, soyu İshak Nebî'ye kadar ulaşır. Bir efsaneye göre Yanko bir

kısraktan doğduğu için Madyanoğlu derler. Yunanlıların ilk hükümdarlarından kabul edilir. Rivayete göre bütün dünyaya hükmeden dört hükümdar vardır ve bunların ikisi müslümandır.

Müslüman olanlar Hazret-i Süleyman ile İskender-i Zü'l-karneyn'dir. Bunlar aynı zamanda peygamberdir derler. Müslüman olmayan ve yeryüzüne baştan başa egemen olanlardan biri Buhtu'n-nasr, biri de Yanko b. Madyan'dır. Madyan 600 yıl yaşamış ve yeryüzünde çeşitli yapılar kurmuştur. Yanko b. Madyan hem dünyaya egemen olmuş, hem de büyük bir padişah olarak tanınmıştı. Yunanlılar ona ikinci Süleyman derler.

Buhtu'n-nasr ise Hazreti Yahya dini adına başkaldırıp kutsal yerleri, Halep, Şam, Taberiye, Filistin, Askalan, Harran ve Mısır'da yetmiş parça kenti yerle bir ederek, yedi yüz bin Yahudi'yi tepeledi. Ayrıca Ermiya ve Danyal nebileri Safed kentinde tutsak aldı, sayısız mal ve hazinelere sahip oldu. Yanko b. Madyan, Buhtu'n-nasr'ın kendisine başkaldırmak üzere olduğunu öğrendi ve iki yüz bin askerle ordusunu gönderdi. Yapılan savaşta Buhtu'n-nasr yenilgiye uğradı, onun toplandığı bu kadar mal ve para Yanko'nun eline geçti.

Yanko b. Madyan eline geçirdiği servetle Hazret-i Süleyman'ın yapısı ve makamıdır diyerek İstanbul'un surunu yapmaya girişti. Kardeşi Yuvan, Tuna suyunu İstanbul'dan akıtmaya yemin etti. Veziri Kantora Yedikule'yi inşa etmeyi üstlendi. Bu arada Selvirha vezir Silivri Kalesi'ni, Burgazice vezir Burgaz Kalesi'ni, Boğadoz vezir Bigados Kalesi'ni, Erekli vezir de Ereğli Kalesi'ni yapmayı üstlendiler. Çekmece kaleleri ile Karadeniz boğazı yakınlarına düşen Terkos Kalesi'ni ise Terkozice vezir üstlendi. Karadeniz kıyısında ise Yoroz adındaki patrik de

şimdi Kavak kadıyla anılan kasabanın arkasında kalan bakımlı Yoroz Kalesi'ni yaptırdı. Sözün kısası Yanko'nun bütün adamları İstanbul'u yeniden inşa ettiler.

Karadeniz'in Açılması Hakkındadır

Astronomi ilmini bilen tarihçilere göre Karadeniz, Nuh Tufanı'ndan kalma derin bir denizdir. Tufandan önce Akdeniz'e dökülmez, İstanbul Boğazı'nda son bulurdu. O zamanlar Dobricin, Gec, Kemit, Kintos ve Peşte ovaları, Sirem, Semendire vadileri hep Karadeniz suları altındaydı. Hatta Silistre eyaletindeki Preda Kalesi o yüzyılda Akdeniz'in kıyısıymış. Gemileri bağlamak için yapılan demir halkalar halen durmaktadır.

Karadeniz'in bir işareti de Kırım'daki Bahçesaray'ın yakınındaki Menküb Kalesi surlarıdır. Burası da o zamanlarda Karadeniz'in sahiliymiş. Oranın da limanları halen durmaktadır. Kırım, Heyhat sahrası, Kıpçak stepi ve bütün Sakalibe baştanbaşa Karadeniz imiş ve bir kısmı Hazar Denizine dökülürmüş. Hatta ben, İslam Giray Han zamanında, Rus seferine giderken, Heyhat sahrasında su bulmak için yeri kazdığımda, çıkarılan sularda deniz hayvanlarının kalıntılarını görmüştüm.

Sonra yeryüzünün sahibi, yeryüzünü bugünkü şekline sokmak için İskender-i Zülkarneyn'i yarattı. Hz. Âdem'den 5079 yıl sonra İskender yeryüzüne hükümdar oldu. Yunanlı Kaydefa hariç, bütün hükümdarlar onun emrine girdi. İskender, Kaydefa'ye bir türlü galip gelemiyordu. Birgün gizlice Kaydefa'nin ülkesine geldi ve divanına girdi. Tam bu esnada Kaydefa'nin askerleri İskender'i yakalayıp huzura getirdiler. Kaydefa de daha önce İskender'in resmini yaptırdığı için tanıdı ve zindana attırdı. Ardından da kendisiyle savaşmayacağı sözünü aldıktan sonra serbest bıraktı.

İskender, oradan ayrılıp saltanat merkezi olan Irak'a

geldi, bilginleri toplayıp onlarla durum değerlendirmesi yaptı. Vezirler, Kaydefa'nin üzerine yürüme emrinin verilmesini istediler, ancak İskender verdiği sözü hatırlattı. Buna bir çare bulmalarını istedi. O anda Hz. Hızır yetişti ve:

"Ey İskender! Eğer Kaydefa'den intikam alayım dersen, savaş yapmana bile gerek yok. Hemen Karadeniz'i İstanbul önlerinde keselim ve Akdeniz'e aktaralım. Böylece Kaydefa'nin bütün ülkesini suya boğar ve intikamını alırız. Böylece ettiğin yeminde ve verdiğin sözde de durmuş olursun." dedi. Orada bulunan bilginler: "Allah hayırlı etsin, Allah'ın izniyle bundan daha güzel bir plan olmaz." dediler. Hemen bilginler işe girişti ve Karadeniz ile Akdeniz'in yükseklik ölçümlerini yaptılar. Karadeniz daha yüksek çıktı. Ardından da Karadeniz'in suyu kesildi. Bu işlerle Hz. Hızır ilgileniyordu, çünkü İskender ordusuyla meşguldu.

Hızır'ın doğumu ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Peygamber olduğu söylenir, ölümsüzlük suyunu içmek de ona nasip olmuştur. Hz. Musa ile de arkadaş olduğu Kur'an'da yazılıdır. Halen deniz işlerinden sorumludur. Karadeniz'in Akdeniz'e karıştırılmasının sebebi de odur. Sonuç olarak büyük bir orduyla Karadeniz'in suyunun kesilmesi üç yıl sürdü. Karadeniz yolu boyunca bütün kâfirler suda boğuldular, inananlar zarar görmediler. Kaydefa'nin şehirlerinden İstanbul'u, Yoruz Kalesi'ni ve 700 kadar şehri su bastı, onun askerlerinden biri bile kurtulamadı. Beyit:

Fırsatında düşmana veren amân
Kaydâfe gibi oliser bî-gümân

O zamanlar Karadeniz ile Akdeniz arasında binlerce köy, kasaba ve şehir vardı. Sarayburnu ile Üsküdar arasında Makedonya isimli bir şehir vardı. O tarihten sonra Macar, Leh, Kırım, Çek ve Kıpçak ülkeleri denizden uzaklaştı. İnsanlar için otlak ve ekin yerleri oldu.

İskender Makedonya'yı merkez yaptı. Sonra da Allah'ın emriyle Akdeniz'e bir boğaz açıp okyanusa akıttı.

Akdeniz ile Karadeniz Arası Hakkındadır

Allah'ın hikmetine ve doğru sözlülerin anlattığına göre Azak'tan İstanbul Boğazına kadar olan bölgeye Karadeniz; İstanbul'dan Gelibolu'ya kadar uzanan denize ise Rum denizi; Kilidülbahreyn ki Fatih'in yaptığı iki kaledir, o boğazdan aşağısına da Akdeniz dendi. Ama bu hakîrin bilginlerden ve gönül ehli insanlardan işittiğine göre Üsküdar tarafında Kadıköy adlı kasabanın Kalamış adlı burnundan Yedikule burnuna deniz üzerinde kırmızı bir hat çekilmiştir ki sanki Kudret elinin hattıdır.

İşte bu hattın kuzeyi İstanbul'a doğru siyahtır, bu yüzden Karadeniz derler; güney tarafı aşağıdaki Kızıladalara doğru mavi-beyazdır, bu yüzden Akdeniz derler. Sanki bu iki deniz arasında Kudret eli kırmızı bir hat çekmiş gibi görünmektedir. Bu hattı sekiz zorlu fırtına esse bile değiştirememektedir. Ancak Marmara adalarından gelen lodos az da olsa hattı bozmaktadır. Bu hakir her deniz yolculuğunda gemicilere bu hattı göstermişimdir ve onlar da hayretler içinde kalmıştır.

Allah'ın hikmeti Karadeniz, Akdeniz'den daha az acıdır. Boğazhisar'dan dışarısı daha acıdır. Okyanus ise daha fazla acıdır, amma Kızıldeniz ki Süveyş denizidir, Allah korusun yılan zehiridir. Fakat Karadeniz'in balıkları kadar hiçbir denizin balığı tatlı değildir. Özellikle de İstanbul boğazlarında olan lezzetli balıklar, sanki Musa sofrasıdır. Akdenizle Karadeniz'in suyu birbirine karıştığı için bazı tarihçiler buna marece'l-bahreyn derler.

İskender, İstanbul'u tamir edip İrem bahçesine benzettikten sonra ömrü vefa etmeyip Resul-i Kibriya'nın doğumundan 882 sene önce vefat etmiş. Daha sonra

peygamberimizden 700 sene önce büyük bir deprem olmuş, İstanbul baştan başa harap olmuş ve içindeki yüzbinlerce inançsız ölmüş. Hatta İstanbul'un bu depremden sonra kırk yıl harap kaldığı söylenir.

Kral Konstantin

İstanbul'un kurucularından olan Konstantin, Nuşirevan gibi adaletli bir hükümdar olup da Hristiyan dinine girdi. Kısa sürede putperestlerin putlarını kırdı ve bütün heykelleri yok etti. Bunların yerlerine İsevîliğin gereği olan kiliseleri inşa ettirdi. İşte bu Konstantin önceleri Mecusî idi, Hristiyanlığa girince ilk iş olarak İstanbul surlarını ve kalesini inşa ettirdi. Matematik ilminin gereklerine göre suru sağlamca yaptı, çünkü Roma şehrinde birçok ilim tahsil etmişti.

Yunan tarihlerinde Konstantin'in Mecusîlikten Hristiyanlığa geçişi şöyle anlatılır: Bu Konstantin önceleri çok günahkâr bir adamdı ve kadınlarla düşüp kalkardı. Allah buna ceza olarak cüzzam hastalığını musallat etti ve saçı, sakalı, kaşı, kirpiği döküldü ve sonunda Şam cinine döndü. Bütün Frengistan, Almanya, Sırp, Bulgar, Arap ve Acem hekimleri derdine çare bulmak için bir araya geldi, ancak başarılı olamadılar.

Konstantin, derdime çare bulamazsanız hepinizi öldürürüm deyince İsevîliğe düşman olan hain bir Mecusî: Efendim, eğer sağlığınıza kavuşmak istiyorsanız, büyük bir havuz oluşturun. Havuzun içini henüz anasının sütünü emen Hristiyan bebeklerin kanıyla doldurun ve içine girin. Kırk gün boyunca taze bebek kanıyla bu işlemi yenileyin, sonunda iyileşirsiniz, demiş. Konstantin hemen üç bin bebek getirtmiş ve tam boğazlatacakken anne-babaların feryat ve inlemeleri göklere çıkmış. Bu ağlamalar, Konstantin'e dokunmuş ve ben ne kadar büyük bir

caniyim ki bu Hirisyanlara böyle bir eziyeti reva görüyorum diyerek pişman olmuş. Ardından da bütün çocukları ailelerine teslim ettirmiş.

Bütün bu Hristiyan ana-babalar büyük bir sevinçle Konstantin'in cüzzamdan kurtulması için Allah'a yalvarmışlar. Konstantin'e bir uyku gelmiş, sarayına dönüp dinlenmeye çekilmiş. Rüyasında Hz. İsa: Ey Konstantin! Sen o masumlara merhamet ettin, cüzzamlı kalmayı, onları öldürmeye tercih ettin. Bu hareketin Allah'ın hoşuna gitti ve seni cüzzamdan kurtarmaya karar verdi der ve bütün vücudunu sıvazlar. Sonra da: Asasıyla dokunarak şimdi kalk ve sana bu hainliği düşünen Mecusi hekimleri öldür demiş.

Asasıyla dokununca Konstantin hemen yerinden kalkmış, önce İsa dinine girmiş, doğruca Mecusi hekimlerin yanına gelmiş ve öldürülmelerini emretmiş. İçlerinden birisi: Efendim, bizi öldürün, ancak önce bu kararı almanızın sebebini söyleyin demiş. Konstantin de rüyasını anlatınca akıllı hekim: Efendim bizim gayemiz de bebekleri öldürmek değildi. Sizin bebekleri öldürmeyeceğinizi biz de biliyorduk. Fakat imparatorluğunuzun bütün hekimleri bir araya gelip de hastalığınıza çare bulamayınca anladık ki size günahsız ağızların dua etmesi gerekir. Bu yüzden sizden habersiz böyle bir karar aldık deyince Konstantin, hekimleri affetmiş. İşte Konstantin'in Hirstiyan olması bu olaya dayanmaktadır.

Müslümanların İstanbul'u Alma Girişimleri

1.Muaviye Halifeliğinde İlk Kostantiniyye Gazası

Hicret'in 43. Yılında Muaviye zamanında Abdülmelik b. Mesleme komutasında 100 bin asker, 200 kadırga ve 200 bin mühimmat ve gemilerle Trablus limanından harekete geçildi. Önce Malta, İstanköy, Sakız, Midilli, Limni ve Bozca adaları kolaylıkla fethedildi. Ardından Boğazdan

içeri girildi ve Kostantin Kalesi altına demir atıldı ve kuşatma başlatıldı. Kuşatma bir süre devam etti, sonunda Bizans Kralı Herakl haraç vermeyi kabul etti ve müslümanlar Şam'a döndü.

2.Kostantiniyye'nin ikinci kuşatması H.52 senesinde Ebu Eyyüb el-Ensarî, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Zeyd gibi sahabilerle beraber 50 bin asker ve 200 parça gemiyle başlatıldı. Kuşatma altı ay sürdü, yürüyüş esnasında Ebu Eyyüb zemberek oku kazasına uğradı ve şehit düştü. Sonra kışın yaklaşması sonucu İslam askerleri yeniden Şam'a döndü.

3.H.92 yılında Ömer b. Abdülaziz karadan 87 bin askerle İstanbul'u kuşatır. Ardından Boğazhisar'dan Anadolu'ya geçer, Sinop ve Kastamonu'yu fethettikten sonra Şam'a döner.

4.H.97 yılında yine Ömer b. Abdüaziz 120 bin karadan, 80 bin asker de denizden 300 gemiyle İstanbul'u kuşatır. İki tarafta da kıtlık olur, İslam askerleri tekrar Şam'a döner.

5.H. 100 yılında Ömer b. Abdülaziz 100 bin askerle karadan İstanbul'u kuşatır. Galata Burnu'na Kurşunlu Mahzen adlı bir cami yapar. Yine Galata içine şimdi bilinen Arap Camii'ni yapar. Galata Kulesi'nin ensesinde göklere baş kaldırmış yüksek bir kule yapıp adını Medinetü'l-kahr koyar.

Ardından İstanbul tekfuruyla bir anlaşma yapar. Bu anlaşmaya göre Eğrikapı, Edirnekapı ve Sultan Selim Dağı'ndan Zeyrek Başı Dağı'na, oradan Unkapanı'na oradan Eyüp Kapısı'na kadar müslümanlar girdiler. Aşağı Mustafa Paşa Çarşısı'na Gül Camii yapıp Sirkeci Tekkesi'ni mahkemeye çevirdiler. Ayrıca tekfur her sene 50 bin altın haraç vermeyi de kabul etti.

Abdülaziz o kış Galata'da kaldı, müslümanların bütün ihtiyaçlarını gördü. Ardından tekfurdan aldığı 300 gemiyle beraber geri döndü. Yolda Kazdağı adlı yerde İspanya kâfirlerine rast gelirler ve çok çetin bir savaş olur. İspanya kâfirleri tekfurdan 100 gemi yardım almasına rağmen yenilirler. Batan gemilerden o kadar çok ganimet alırlar ki hesabını Allah bilir. Kılıçtan geçen toprağa gelesi kâfirlerin kemikleri hâlâ öbek öbek olup yatarlar. Hâlâ o bölgeye "Ömer Kırdığı Yurdu" derler. Meşhur bir vadidir.

6.H.160 yılında Mervan b. Hakim 150 bin asker, bin parça gemiyle İstanbul'u tekrar kuşatır. Altı ay süren kuşatmada Sundura adlı kral barış ister. Yapılan barışta orada bulunan müslümanlar takviye edilir, Ayrıca Cibalikapısı'ndan içeri üç mahalle adam, bir cami ve bir de kadı konur. Bizanslılar 500 bin altın verirler, İslam ordusu da Şam'a döner.

7.H.239 yılında Abbasilerden Yahya b. Ali 50 bin adamla önce Malatya'yı fetheder, sonra İstanbul'u kuşatır. Sonra 20 bin kâfiri kılıçtan geçirir, ardından Harran'a gelir.

8.H.255 yılında Harun Reşid 150 bin askerle İstanbul'u kuşatır. İstanbul yine fethedilemez, Bizanslılar her sene 50 bin florin haraç vermeyi kabul eder, Harun Reşid de Bağdat'a döner.

H.256 yılında İstanbul çevresinde 30 bine yakın müslüman vardı. Sahabelerin İstanbul içinde kurduğu devlet 155 yaşındaydı. Sonunda Harun Reşid Bağdat'a dönünce İstanbul'un sapkın kralı adamlarını topladı ve:

– Şehrimiz içinde 40-50 bin Arap askeri üreyip günden güne artmaktalar. Bunlar kendilerini bir şey zannetmeye başladılar. Bu kadar mal mülkten ayrı kaldığımız yetmiyormuş gibi bir de halkımıza eziyet ediyorlar diyerek onları kışkırttı.

Kral buyruk edince bazı kendinden geçmiş sarhoş kâfirler:

– Hemen bütün Arapları bir gecede kırıp geçirelim, şehrimiz kurtulsun derler.

Sonunu düşünen bazı insaflı kâfircikler:

– Gerçi biz bunları şimdi burada yok ederiz, fakat onlar da Halep ve Şam'daki kardeşlerimizi öldürürler, esirlerimizi kırarlar derler. Fakat bazı melunlar:

– Zaten Araplar birbirine düşmüş, onların başlarını kaşımaya bile vakti yok, hemen saldıralım der.

Sonunda H.256 yılında nice yüz bin yere gelesi kâfirler ansızın ayaklanır, müslümanları evlerinde ibadet ederken şehit ederler. Bir kısmını Eminönü'nde şehit ederler. Hâlâ o şehitler yerine Şehitkapısı derler. Bir bölüğü Cibalikapı'da, bir bölüğü Koca Mustafa Paşa'da şehit edilir.

Hâlâ İstanbul'da Saraçhâne yakınında, Kesegendede avlusunda, Kahriyye ve Fethiyye yolları üstünde, Şehzade Camii avlusunda, Zeyrekbaşı'nda ve Unkapanı semtinde bazı mezarlar vardır ki bu şehitlere aittir.

Daha sonra Harun Reşid, Şeyh Maksud ve 300 dervişini Kral'a elçi olarak gönderir. Kral, şehitlerin defnedilmesine izin verir. Şeyh Maksud ve adamları şehitleri olduğu yere defnederler. Sadece 3000 sahabiyi Koca Mustafa Paşa'ya defnederler. Nice şehitleri de kayıklar ile İstanbul'un kuzey tarafında eski mezarlık olan Tersane'ye getirir ve gömerler. Şeyh Maksud Mezarlık içindeki büyük bir taş üzerine de şunları yazar:

Bunlar anlardır ki gelüp gittiler gelüben üşbu fenada nittiler

Geldiler ve gittiler ve yettiler âkıbet dâr-ı bekâya gittiler.

Bu sırada Şeyh Maksud'un yanında bulunan Seyyid Cafer Baba çok sert yaratılışlı olduğu için Kral Grando

Mihal ile tartıştı ve zehirlenerek şehit edildi. Cafer Baba kâfirlerin zindanına gömüldü. Hâlen Zindan Kulesi içinde Seyyid Cafer Baba Sultan makamı mevcuttur ve ziyaret yeridir.

9.Müslümanların şehit edilmesinden sonra Harun Reşid intikam almak için yola düşer ve Malatya Kalesi'ne gelir. Orada adı Cafer Gazi, lakabı Seyyid Battal Gazi olan komutanı görevlendirdi ve 170 bin askerle İstanbul'a gönderdi. Seyyid Battal Gazi burada kâfirlere öyle bir kılıç vurdu ki tam 300 bin kâfir öldü. Ayrıca 70 bin asker esir alındı. Daha sonra müslümanlar büyük ganimetlerle Bağdat'a döndüler.

10.Yıldırım Bayezid İstanbul'u 100 bin askerle kuşatır. Kuşatma yedi ay sürer, Bizanslılar aman diler ve barış yapılır, yıllık 200 bin altın vermeye mahkum edilirler.

Yıldırım Han bununla da yetinmez ve:

– Ömer b. Abdülaziz ve Harun Reşid zamanındaki gibi Galata ve İstanbul Kalesi'nin yarısına tekrar müslümanları yerleştirir.

11.Fatih'in İstanbul'u Kuşatması ve Alması

857/1453 yılında "Bunlar tam on gün eder" (Bakara 196) ayeti gereği II.Mehmed'in İstanbul'u fethi ile kemalini bulmuştur ki dünya durdukça ebedî ola.

İstanbul'un Adları

İstanbul'un ilk yapısı *Makedonya* adını taşır. Daha sonra Yanko bina ettiği için *Yankovice* dediler. Sonra İskender tekrar kurduğundan bu kez adı *Aleksandri* oldu. Ondan sonra da bir zaman *Pozant* dediler, bir zaman da *Zondovina, Yağfuriye* dediler. Dokuzuncu kez *Kostantin* yaptırdığı için Yunan dilinde *Pozantiyum ya da Kostantiniye* dediler. Nemçeliler *Kostantinopol* derler. Rus dilinde ise *Terkuriye* derler.

Buna göre Grekler *Grandoza*, Macarlar *Zendovar*, Lehliler *Kanatorya*, Çekler *Albanar*, İskoçlar *Herakliyan*, Felemenkliler *Astagania*, İspanyollar *Agrandoza*, Portekizler *Kostia*, Araplar *Kostantiniye*, İranlı'lar *Kayser-i Rum-zemin*, Hintliler *Taht-i Rum*, Moğollar *Çarğrad*, Tatarlar *Sakalibe,* Â-i Osman yani, Türkler ise *İslambol* derler. Türk'ün heybeti diye âleme ün salmıştır. Allah onu koruya.

İstanbul'un Kapıları

İstanbul'un yirmi yedi adet kapısı vardır. Bunlar Yedikule kapısı bin adım; Silivrikapısı iki bin on adım; Yenikapı bin adım; Topkapı iki bin dokuz yüz adım; Edirnekapı bin adım; Eğrikapı dokuz yüz adımdır ve bu kapıların hepsi de batıya Edirne tarafına bakar.

Ayvansaray kapısı bin adım; Balatkapı yedi yüz adım; Fenerkapısı dokuz yüz adım; Petrekapısı altı yüz adım; Yenikapı yüz adım; Ayakapı üç yüz adım; Cibalikapısı dört yüz adım; Unkapanı kapısı dört yüz adım; Ayazmakapısı dört yüz adım; Odun kapısı dört yüz adım; Zindan kapısı üç yüz adım; Balıkpazarı kapısı dört yüz adım; Yeni Cami kapısı üç yüz adım; Şehitkapısı üç yüz adımdır. Ayvansaray kapısından Şehitkapısına kadar olan on dört kapı deniz kıyısında olup hepsi de kuzeye bakarlar.

Saray-ı Hümayûn'un dört tarafında olan Kireççibaşı, Yalıkapısı, Topkapısı ve Uğrunkapı sarayda suç işleyenleri öldürüp denize attıkları kapılardır.

Balıkçılar kapısı ve İçahır kapısı güneye bakar. Bayezid Han kapısı da güneye bakar, ancak her zaman açık değildir. Bâb-ı Hümayûn güneye açılan yüksek bir kapıdır. Servi kapısı ise padişahların tebdil-i kıyafetle şehri dolaşmak ya da Ayasofya'ya gitmek için kullandıkları yüksek bir kapıdır.

Güneye açılan Sultan İbrahim kapısı, batıya açılan

Sokullu Mehmet Paşa kapısı, bir gecede açılan Sultan Süleyman kapısı ki Maktul İbrahim Paşa bu kapıdan gizlice girerdi. Batıya bakan ve bostancılarla musahiplerin kapısı Demirkapıdır. Ahırkapı'dan Demirkapı'ya kadar olan bu sekiz kapı bütün İstanbul halkı için açılırdı. Ancak Sarayburnu tarafında olan beş kapı hem deniz kıyısındadır, hem de çok sanatlı ve yüksektir.

Çatladıkapı bin üç yüz adım; Kumkapı bin iki yüz adım; Langakapısı bin dört yüz adım; Davutpaşa kapısı bin altı yüz adım; Samatya kapısı sekiz yüz adım; Nazlıkapısı bin altı yüz adım; İçkale kapısı iki bin adımdır. Bu yedi kapı deniz tarafında olduğundan doğuya bakar. Bu tarafta lodos çok şiddetli olduğundan Bayram Paşa merhumun yaptırdığı rıhtımlar harap olmuştur. Bu hesaptan hareketle fırdolayı İstanbul Kalesi yirmi dokuz bin sekiz yüz on adım yapar. Ancak Bayram Paşa zamanında yaptığımız hesapta otuz bin adım çıkmıştı vesselam.

İstanbul'a Osmanlı Coğrafyasından Gelenler

Fetihten sonra İstanbul'da büyük bir imar faaliyeti başladı ve çok paralar harcandı. Sonra Anadolu ve Rumeli'de bütün eyalet sahibi vezirlere fermanlar gönderildi ve İstanbul'a ailelerin gönderilmesi istendi. Bu emir üzerine yeni semtler ve dağılımı şöyle oluştu:

Üsküp halkı Üsküplü mahallesine; Sofya halkı Ayasofya'ya; Mora Rumları Fenerkapısına; Selanik Yahudileri Tekfur Sarayına ve Şuhud kapısına; Aksaraylılar Aksaray mahallesine; Akka, Gazze ve Remleden gelen Araplar Tahtakale'ye; İran'dan gelenler Mahmudpaşa'daki Hoca Hanına; Balat şehrinden gelen çingeneler Balat mahallesine; Aklbend'den gelenler Aklbend mahallesine; Arnavudlar Silivrikapıya; Safet Yahudileri Hasköy'e; Anadolu Türkleri Üsküdar'a; Tokat ve Sivas Ermenileri Sulu Manastır'a;

Manisalılar Macuncu mahallesine; Eğirdir ve İğdirliler Eğrikapıya; Bursalılar Eyüp Sultan'a; Karamanlılar Büyük Karaman'a; Konyalılar Küçük Karaman'a; Tireliler Vefaya; Çarşamba Ovası halkı Çarşamba pazarına; Kastamonulular Kazancılar mahallesine; Trabzon Lazları Bayezid Camii yerine; Gelibolulular Tersane'ye; İzmirliler Büyük Galata'ya; Frenk kavmi Küçük Galataya; Sinop ve Samsunlular Tophane'ye getirtildi. Kısacası Osmanlı elinde ne kadar büyük şehir varsa hepsinden Müslüman aileleri İstanbul'a getirdiler ve hepsine de ikramda bulundular. Bu yüzden bu şehre bundan sonra "İslamı bol" ismini verdiler.

Allah'ın hikmeti ki İstanbul fethedildiğinde Temmuz ayıydı ve bu ayda binlerce şehidin kanı denize döküldüğü için deniz yüzü kıpkırmızı oldu ve günlerce gitmedi. Yine Allah'ın bir takdiri her yıl Temmuz ayında denizde kırmızılık görünür.

Yeni Saray ya da Topkapı Sarayının İnşası

Fatih Sultan Mehmed Han, İstanbul'u fethettikten sonra kendisine ve daha sonra gelecek sultanlara oturabilecekleri bir saray yapmak gerektiğini düşünür ve üç bin kese altın harcayarak bir saray yaptırır. Ahmed Paşa bu saraya tarihler düşer:

Bünyâd-ı sarayı ki budur ahsen târîh
Ki ede mübârek tapuna hattâ tüvânâ
Sene 838 (1434-1435)

Bu saray Ferhâd gibi bir usta tarafından öylesine güzel yapılmıştır ki dünya kurulduğundan beri benzerine rastlanmamıştır. Dünya seyyahları benzerini görmemiştir. Çünkü deniz kıyısında olup kuzey tarafı Karadeniz, doğu tarafı Akdeniz, güney tarafı Ayasofya Camii'dir.

Bu sarayın ilk yapıcısı Hz. Süleyman, ikincisi İskender-i

Zülkarneyn'dir. Fakat bu yapılara ek olarak yetmiş adet meksure, birçok divanhane, helvahane, matbahhane, fırın, hastahane, cephane, hasırhane, odun ambarı, yulaf ambarı, iç has ahır, dış has ahır, iç hassa kileri, dış hassa kileri ve iç terekciyân kileri yaptırmıştır.

Ayrıca bu eserlerin etrafına direkli İrem bağları gibi bir bahçe yaptırdı ve yirmi bin servi, çınar, salkımsöğüdü, ardıç, çam fıstığı ve şimşir fidanlarıyla beraber binlerce meyve ağacının her çeşidini diktirdi. Bu bahçe cennet bahçesi havası vermektedir.

Bu süslü bahçenin orta yerine güzel ve yüksek bir tepe üzerine kendileri için kırk adet kâşî çini ile has odalar yaptırdı. Bâb-ı Saadet'in iç tarafına da bir arz odası yaptırdı ki sanki Havernak köşküdür. Atmeydanı kadar geniş bir avlunun doğu tarafına hoş bir hamam, yanına has hazine, kuşhane, kiler odası, hasoda, hünkâr camii, doğancılar odası, küçük oda, büyük oda, seferliler, külhan odası, büyük oda mescidi, meşkhane de yapılmıştır. Burada tam üç bin hizmetçi çalışmaktadır. Fakat bu saraya Harem yapılmamıştır. Harem, Süleyman Han zamanında inşa edilmiştir. Haremde bir oda hadım ağalar, bir oda hassa baltacılar, bir oda adalet köşkü, bir oda divanhane yapıldı. Yedi vezir haftada dört gün divanda toplanmak padişah kanunu oldu.

Bu büyük sarayın etrafı üç yüz altmış altı burç ve on iki bin bedenden oluşan sağlam bir kaleyle çevrilmiştir ve hiçbir memlekette benzeri yoktur. Fırdolay dörtgen şekilli Yeni Saray'ın etrafı altı bin beş yüz adımdır. Toplam on altı büyük ve küçük kapısı vardır. Bu sarayda asker, hasırcılar, beyaz hadım ağaları, siyah hadım ağaları, kapıcılar, muallimler, cellatlar, hassa ahır hizmetçileri, on iki bin hassa bostancıları toplam kırk bin insan çalışmaktadır.

Eski Sarayın İnşası

İstanbul'un Karadeniz tarafına ve Galata halicine bakan yüksek yerinde Pozantin kralın yaptırdığı dört tarafı surlarla çevrili eski bir kilise vardı. Bu sarayın etrafı çok yüksek ağaçlarla dolu ve çeşit çeşit kuşların yaşadığı cennet misali bahçeyle kaplıydı. O kilise içinde Pozantin ve Konstantin zamanında on iki bin rahip ve rahibe yaşardı. Hz. İsa'nın havarilerinden Şemun İstanbul'a gelince bu tepeyi gördü ve burada tabiat içinde vahşi hayvanlarla beraber yaşamak ve onların su ihtiyacını gidermek için uygun bir yeri kazdı. O kazdığı yerden öylesine bir su çıktı ki sanki hayat suyudur. Ardından Şemun buraya küçük bir mabed yaparak ibadete başladı.

Bir süre sonra Pozantin Kral, aynı yere büyük bir ibadethane inşa ettirdi. Ardından Fatih, o kilisenin yerine Eski Sarayı yaptırdı. İnşaatı 858/1454-862/1458 yılları arasında tamamlandı. Sarayın bütün duvarları kurşunla kaplıdır ve fırdolayı büyüklüğü on iki bin arşındır. Dörtgen şekilli taş yapılı bir binadır.

Hatta Fatih, hekimlerini toplayıp da İstanbul'un hangi suyu güzeldir diye sorar. Hekimler ittifakla Şemun suyunun en hafif ve hazmı kolay su olduğunu söylerler. Bunu bir deneyle de göstermek için İstanbul'un çeşitli çeşmelerinden beşer miskal su alıp pamukların üzerine döktüler. Sonra da bu pamukları güneşte kuruttular. Şemun suyunun döküldüğü pamuk en hafif pamuk çıktı. Bu da onun daha hafif olduğunu gösterdi.

Fatih hep bu sudan içerdi. Halen padişahlar bu sudan içmeye devam etmektedirler. Kilercibaşı ve dış sakabaşı üçer adamını her gün bu suya gönderir. Bu adamlar üçer seyishane yükü yirmişer okka gümüş güğümlerle o tatlı sudan ağzına kadar doldurup su nazırı huzurunda

kilercibaşının güvenilir adamlarının mührüyle kırmızı balmumlarıyla güğümlerin ağızlarını mühürleyerek padişaha götürürler.

İstanbul'un İçinde ve Dışında Olan Acayip ve Garip Tılsımlar

Yanko b. Madyan gününde, Vezendon Kral zamanında ve Kostantin çağında güzelleşen İstanbul'a insanlar akın etmiş, yedi iklimden gelen mimarlar, mühendisler, ustalar, bilgin, filozof ve düşünürler İstanbul'a toplanmış ve becerilerini sergilemişlerdir. Böylece bu insanlar Kral Kostantin'e kendilerini kabul ettirmek ve Kostantin ile Pozantin halkını tüm kötülüklerden korumak için İstanbul'un yirmi yedi yerinde *yirmi yedi tılsım* meydana getirdiler.

Bunlardan *birincisi*, Üstad Yağfur, Avrat pazarı denilen yerde bin bir parça beyaz mermerden, minare gibi içine merdivenlerle çıkılan bir sütun yaptırdı. Bu sütunun dört yanına Yanko b. Madyan'ın Hindistan, Luristan ve Multan'ı fethetmek için topladığı askerlerin kabartmaları yaptırıldı. Bu sütunun tepesinde beyaz mermer bir maksurecik içinde zamanın en güzel genç kızlarını temsil eden heykelcikler konmuştur. Kostantin zamanında bu minare gibi sütuna rahipler çıkar ve İstanbul üzerine bir düşman askerinin gelip gelmediğini gözlerlerdi. Daha sonra Peygamber Efendimiz dünyaya geldiği zaman bir mucize olarak bu kulenin param parça olduğu söylenir, kalıntıları hâlâ durmaktadır.

İkinci tılsım: Kostantin'in Tavuk pazarındaki bin bir parça taştan oluşan direğidir. Kızıl renkli sonradan yapılmış yuvarlak bir sütundur. Boyu yüz mülki ziradır. Bu da Peygamber Efendimizin doğduğu gece depremde çatlamıştır. Daha sonra ustalar, eski İstanbul demiri ile adam

oyluğu kalınlığında çemberler yapmışlar ve kırk yerinden sütunu bağlamışlar, böylece bugüne kadar ayakta kalabilmiştir. Bu sütun İskender-i Rumî tarihinden 130 yıl önce yapılmış olup, H. 970 tarihine gelinceye kadar 2390 yıllık bir eser olarak kalmıştır. Sonraları Kostantin bu sütunun tepesine bir sığırcık kuşu heykelini tılsımlayıp koymuştur. Bu kuş yılda bir gün ötermiş ve bütün kuşlar gaga ve pençeleriyle üçer tane zeytin getirirmiş.

Üçüncü garip tılsım: Saraçhane başında göğe baş çekmiş yekpare zenburî sütun üzerindeki ham mermer sanduka içinde yatan Pozantin Kral'ın kızıdır. Onu kara yılandan korumak için yaptırılmış bir direktir.

Dördüncü tılsım: Altı Mermer diye anılan yerdeki altı direktir. Her birini bir filozof seçmiştir. Bunlardan birini Kavala Kalesi sahibi Filikos Hakim yaptırmıştır. Direğin üzerine tunçtan bir kara sinek heykeli koydurmuştur. Bu direkten sürekli olarak bir sinek vızıltısı duyulur ve böylece İstanbul içine sinek girmezdi.

Beşinci tılsım olarak Altı Mermer'in öteki taşına Eflatun'un koyduğu sivrisinek resmidir. Bu tılsım sayesinde ise İstanbul'a sivrisineğin girme ihtimali yoktur.

Altıncı tılsım: Altı Mermer'deki bir sütun üzerine Hakim Bokrat bir leylek heykeli koymuştu. Yılda bir kez bu leylek öttüğünde İstanbul'a yuva kuran leylekler yuvalarını boşaltırlardı. Şimdiye kadar İstanbul'da herhangi leylek yuva yapmamıştır.

Yedinci tılsım: Altı Mermer'deki bir sütunun tepesinde Sokrat Hakim'in koyduğu tunçtan yapılma horoz heykelidir. Gece gündüz yirmi dört saat birer kez kanat çırpıp uçan bu horozla beraber İstanbul'un tüm horozları öterlerdi. Bugün bile İstanbul horozları öteki beldelerin horozlarından önce, gece yarısı *kukoriko* diye öterler, bu

ötme halk dilince *“seher vaktidir”* demektir. Bu horozlar bu şekilde gafilleri ve uykucuları namaza kaldırmayı sürdürmektedirler.

Sekizinci tılsım: Yine Altı Mermer’de bulunan bir sütun üzerine Süleyman Nebî çağında Fisaforas’un koydurduğu tunçtan kurt heykelidir. Bu kurt sayesinde İstanbul’un bütün koyunları çobansız çayırlarda dolaşırlar ve kurt korkusu olmadan gezerlerdi.

Dokuzuncu tılsım: yine Altı Mermer’deki bir sütun üzerinde birbirleriyle konuşan tunçtan yığılma heykeldir. Her ne zaman bir kadın ya da erkek evlerinde birbirleriyle tartışırsa, bu direği kucaklar ve hemencecik aralarında sevgi yeniden doğardı. Böylece Eflatun Hakim’in ruhu şad ve sevgisiyle dolu gönüllerin gam ve kederleri yok olurdu.

Onuncu acayip tılsım da, yine Altı Mermer’de zenburî bir sütun üzerinde Calinos Hakim’in beyaz kurşundan yani kalaydan yaptığı heykeldir. Bu heykellerin birinde beli bükülmüş, saçı sakalı dökülmüş, gün görmüş, dişleri düşmüş ve asık suratlı bir koca karı vardır. ötekinde ise iki kat olmuş bir ihtiyar vardır. İşte güçten kuvvetten kesilenler gelip bu sütunu kucaklasalar er kişi olsun, hatun kişi olsun elbette güçleri yerine gelir ve eski kuvvetlerine kavuşurlar. Bunlar öyle acayip ve garip tılsımlardır ki bugün bile kimilerinin etkileri sürmektedir. Onun için Altı Mermer derler.

İstanbul Kum Boğazı ve Kılıç Yapım Yeri

İstanbul’un güney tarafında Yedikule’den yarım merhalede *“Kum Boğazı”* adlı kale burnunda bir cins beyaz kum vardı. Onun için bu bölgeye Kum Boğazı denirdi. Bu kum öyle ince idi ki gözle zor görünürdü. İstanbul’un ve Avrupa’nın kum saatçileri ve kuyumcuları bu kumu kullanırlardı.

Benim çocukluğumda Kurşunlu Mahzen ile Topkapı arasında Dımaşkîhâne iş hanesi vardı. Fatih Sultan Mehmet yaptırmıştı. Sultan, birçok madenden demir cevherini ayırtıp bu iş yerinde kılıç ustalarına keskin kılıçlar yaptırırdı.

Sonra Sultan İbrahim'in tahta çıkmasıyla Kara Mustafa Paşa'yı şehit ettikleri yıl devlet işlerinde gevşeklik geldi ve o iş yeri kapatıldı. Yerine Yahudi evleri yapıldı ve bu iş yerinin adı da sanı yok oldu.

Büyük Ayasofya

Vezendon Kral'ın bir bahtı açık kızı Makedonya kentlerinden Sofya'da doğmuş idi. Babasının İstanbul'u yaptırmakta olduğunu duyunca, iki bin milyon tutan hazinesini Sirem ve Semendre arabalarına yükleyip İstanbul'a geldi. Orada Ayasofya'yı yaptırmaya başladı, ardından Hazret-i Hızır geldi ve şöyle buyurdu:

– Gerekli yapı malzemelerini alın ve şu plan gereğince temelini atın."

İşte Ayasofya, Hazret-i Hızır'ın verdiği plana göre yapıldı. Önce yeri ta dibe varıncaya kadar kazdılar ve temel için tam bir ay saf kurşun erittiler ve temele kurşun döktüler. Bunun üstünde bin bir direğe dayanan taklar ve tonoz kubbeler yaptılar ki altı su sarnıcı olup, rahmet sularıyla dolup taşar.

İstanbul'da büyük depremler olduğu için bütün büyük yapılarda temeller boş bırakılır ve depreme karşı güvenli olsun diye altı sarnıca çevrilirdi. Ayasofya için de aynısını yaptılar. Ayasofya'nın altı hâlâ kırk çeşme suyu ile doludur. Çöken yerlerini, açılan gedikleri onarmak için Ayasofya altında kayıklar gezer. Caminin tam ortasında kapağı bakırdan bir kuyu vardır. Bu kuyudan kovalarla su çekilir, kimileri bu sudan içerek susuzluklarını giderir.

Ondan sonra dört bir yanının, duvar ve kapılarının yapımına geçildi. Hepsi de somaki, zennurî, yekkanî ve cilalanmış beyaz mermer direkler üzerine kurşunla kaplı kubbe ile damını örttüler. Kıble yönünde ise yarım kubbe halinde mihrabı yapılmıştır. İnşallah camileri tanıtırken enine boyuna bunu da yazarız.

Sultan Süleyman Camii'nin Özellikleri

951/1547 yılında başlanıp 963/1559 yılında tamamlanmıştır. Anlatılması ve tarif edilmesi mümkün olmayan muhteşem bir camidir.

Sultan Süleyman, Fatih'in yaptırdığı Eski Saray'ın yarısını böldü ve denize bakan tarafına bu camiyi yaptırdı. Bütün Osmanoğulları ülkesinde ne kadar mimar, usta, işçi, taş yontucu ve mermer ustası varsa hepsini buraya toplattı. İlk üç sene üçer bin ayağı bağlı forsa temelini yerin dibine indirdi.

Sonra bir sene bu halde bıraktılar ve gerekli hazırlıkları yaptılar, taşları yonttular. Ardından duvarları mihrap kemerlerine kadar yaptılar, dört sağlam ayak üzerine yüksek kubbeyi ise yine üç senede yaptılar.

Bu büyük caminin mavi kubbesinin en tepesi Ayasofya'dan daha yuvarlak ve yedi arşın yüksekliğindedir. Bu kubbenin dört ayağının dışında camiin sağında ve solunda dört adet somaki mermer sütun daha vardır ki her biri on Mısır hazinesi yapar. Bu sütunlar Mısır şehrinden Nil ve İskenderiye'ye oradan da Karınca Kaptan tarafından İstanbul'a Unkapanı'na getirildi. Süleymaniye Camiinde padişaha teslim edildi ve Karınca Kaptan:

Karıncalar budın çekmiş çekirgenin Süleyman'a
Size layık nemiz vardır kabul eylen fakîrâne

Deyince Süleyman Han bu işten ve beyitten çok hoşlandı. Karşılığında ona Yılanlı Adası ve Rodos Adası sancağını ihsan etti.

Sütunlara ağır yük binmesin diye Mimar Sinan billur, necef ve moran camlar etmiştir. Mihrap ve minber üzerindeki renk renk camlar ise Sarhoş İbrahim'in işidir. Öğle vakti olup da bu camlara güneş ışığı vurduğunda cemaatin gözleri kamaşır. Her parça cam çeşit çeşit küçük camlar ile çiçekler ve Esma-i Hüsna yazıları ile süslenmiştir. Bunun benzerine felekte rastlanmaz.

Mihrabı, minberi ve müezzin mahfili beyaz mermerdendir, ancak bu mahfil cennet mahfili gibidir. Yüksek ham mermerden bir minberi ve sürahi tacı vardır ki benzeri sadece Sinop Camii minberinde vardır. Mihrabı sanki Hz. Süleyman mihrabıdır ki üzerinde Karahisarî hatla Al-i İmran suresinin 37. Ayeti lacivert altın ile yazılmıştır.

Mihrabın sağında ve solunda burma çizgi çizgi sütunlar birer mucize eseri gibidir. Aynı yerde bir insan boyu saf bakır ve altınla kaplanmış şamdanlar üzerinde beyaz balmumları vardır. Bunların her birine on beşer basamak ağaç merdivenle çıkılır. Geceleri yakılır ve caminin içini aydınlatır.

Caminin sol köşesindeki sütunun üstündeki yüksek makamda hünkâr mahfili vardır. Bunun da başka bir mihrabı vardır. Bu mahfilin dışında Aşir okumak için ayrıca dört adet mahfil daha vardır.

Caminin içinde kubbelerde ve direkler üzerinde iki kat tabakalar daha vardır ki buralarda mübarek gecelerde kandiller yakarlar. Toplam 22 bin adet kandil ve daha başka avizeler de vardır. Caminin dört bir tarafında onlarca pencere vardır ki cemaat bunlardan taze hayat bulur.

Bu caminin içinde ayrıca o kadar güzel bir koku vardır

ki ne çiçekte ne de güllerde benzeri yoktur. Caminin kıble kapısı tarafında iki ayak üzerinde bir çeşme daha vardır. Bu çeşmeden bütün cemaat su içer ve susuzluklarını giderirler.

Bu caminin içinde ve dışında yazılı hatlar Ahmed Karahisarî'ye aittir. Bu yazıların benzerini yazmak kabil değildir. Caminin dört sütununun her köşesinde sırayla "Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin yazılmıştır. Üst pencerelerde de Allah'ın güzel isimleri yazılıdır. Kubbedeki yazılar ise güzâfî hattır ki her bir elifi, lamı ve yırtık kâfı onar arşındır, aşağıdan da rahatça okunur.

Caminin beş kapısı vardır: Sağ tarafta imam kapısı, sol tarafta hünkâr mahfili altında vezirler kapısı ve iki yan kapıları vardır.

Avlunun sağ tarafındaki kapının iç yüzünde dört köşesinde düzgün bir somaki üzerine bir haç yazılmıştır. Üstad onu kazımış, ancak yine de haç izi bellidir. Kâfirler bu taşa bir milyon vermişler, ancak vermemişlerdir. İşin sonunda bir deniz şenliğinde Galata'da yatan kâfir kalyonları bir şâhî top güllesini kasten atmış ve Süleymaniye Camii'nin sol avlu kapısının aşağı eşiğini kırmıştır. İşte bu top güllesi gelip anılan haçlı somaki üzere karar kılmıştır, ama yerde olduğu için zarar verememiştir.

Bu avlunun dört tarafında olan sütunların aşağı kısımlarında tunç bilezikler vardır. Bu caminin dört adet minaresi vardır ki her biri birer ezan makamıdır. Sultan Süleyman Osmanoğullarının onuncu padişahı olduğundan ona işareten dört minare on şerefe yapmışlardır.

Avlunun geri köşelerindeki iki minare onlardan daha alçacık ikişer şerefeli düzgün minarelerdir. Ama sol tarafındaki üç şerefeli minareye cevahir minare derler. Adının

sebebine gelince Süleyman Han bu camiyi yaparken biraz sağlamlaşması için bir sene ara vermişti.

Acem şahlarından Şah Tahmasb, padişahın bu şekilde ara verdiğini öğrenince hemencecik bir elçi tayin eder ve bin kese altın, bir kutu kıymetli mücevher ve bir de mektup hazırlatır. Mektupta şunlar yazılıdır:

– Duyduk ki camiyi tamamlamaya kudretiniz kalmadı ki ara verdiniz. Size olan dostluğumuz sebebiyle bu hazineleri gönderdik. Bu mücevherleri ve altınları satıp camiyi tamamlamaya çalışın, bizim de bir hissemiz olsun."

Bu hazine ve mektup geldiği esnada camide işçiler ve ustalar karınca gibi çalışıyordu. Sultan Süleyman hakaret anlamı taşıyan bu mektuptan dolayı öfkelendi ve gelen eşyaları elçinin önünde İstanbul Yahudilerine dağıttı. Ayrıca kutu içindeki mücevherleri de Mimar Sinan'a verdi ve:

– Bu mücevher taşları benim camimin taşları yanında değersizdir. Tez bunları diğer taşlar içine koyup harca katın dedi.

Elçi bu hali görünce hayrette kaldı, mektuba karşı da aynı şekilde bir mektup yazıldı. Mimar Sinan bu mücevherlerle minarenin altıgen süsleri içindeki kitabeleri süslemiştir. Bu yüzden bu minareye "Cevahir Minare" derler. Ancak bu mücevherlerin bir kısmı solmuştur. Caminin kıble kapısı sofa kemeri ortasında bir Nişabur firuzesi vardır ki bir yuvarlak kase kadar vardır. Hâlâ parıltısından insanın gözleri kamaşır.

Caminin iki tarafında kırkar adet abdest yenileyecek musluk vardır.

Mihrap önünde bir ok atımı mesafede bir gülistanlık ve ağaçlık vardır ki içinde şehit Süleyman Han yüksek bir kubbe içinde gömülüdür. Bu kubbenin benzeri gök kubbede yoktur. Zira becerikli usta küçük bir kubbe üzerine

bir kat yüksek kubbe daha yapmıştır ki dünyada benzeri yoktur.

Bu caminin üç tarafında bir kat daha dış avlu vardır. Bu avlularda çeşit çeşit çınarlar, salkım söğütler, servi, ıhlamur ve kuşdili ağaçları vardır.

Bu avlunun on adet kapısı vardır: Mera kapısı, Eski Saray kapısı, Mektep kapısı, Çarşı kapısı, Sağmedrese kapısı, Hekimpaşa kapısı, Tavhane kapısı, Hama kapısı, Ağa kapısı ve Çivili kubbe kapısı. Çivili denmesinin sebebi bin çiviyle yapılmasındandır. Hama kapısı tarafından Hünkâr sarayı, Üsküdar, Boğazhisar, Beşiktaş, Tophane, Galata, Kasımpaşa ve Okmeydanı baştan başa görünür.

Bu caminin sağ ve solunda dört mezhep müftüleri için dört adet büyük medreseler vardır ki halen tıklım tıklım talebesi vardır.

Ayrıca bir hadis okulu, bir hafızlık okulu, tıp okulu, çocuk mektebi, şifa yurdu, mutfak, aşevi, yolcu misafirhanesi, kervansaray, yeniçeri ağası sarayı, kuyumcular, düğmeciler, kavaflar sokağı, hamam, bin adet hizmetçi evleri vardır ki cami etrafında bin bir kubbe sayılmıştır.

Toplam 3 bin hizmetçisi vardır ve vakfı çok kuvvetlidir. Akdeniz'deki bütün adalar, Sönbeki, İstanköy, Sakız, Rodos ve diğer bütün adalar Süleyman Han vakfiyyesidir ve mütevellisi 500 adamdır.

Bu cami öyle sağlamdır ki ben bir keresinde görmüştüm. On adet, matematik ve mimaride âlim olan Frenk keferesi bu nurlu camiyi seyretmeye geldiler. Kayyımlar bunlara mest giydirdiler ve caminin hangi tarafına baktılarsa ağızları açık hayranlıkla parmaklarını ısırdılar. Yapıların Hind sedefkârî kanatlarını gördüklerinde başlarını salıp ikişer parmaklarını ısırdılar. Başaşağı dönmüş kubbeyi gördüklerinde başlarındaki şapkayı çıkarıp "Merye Merye" diye hayran hayran

bağırdılar. Kubbenin eteğindeki dört adet kemeri gördüklerinde ise her biri Kudret eli kemeridir dediler.

Tam bir saat dikkatli dikkatli kemerleri ve cami içini dudaklarını ısırarak seyrettiler. Avluya çıkıp da minare, dört kümbet, altı yüksek kapı, avlu, kubbe, sütunlar ve kat kat kubbeleri gördüklerinde gözleri kamaşıp başlarındaki şapkaları çıkardılar. Baş açık caminin dört tarafını seyrettiler, aşırı şaşkınlıklarından on parmaklarını ısırdılar ki onlara göre şaşkınlığın son noktası on parmağını birden ağza koymaktır.

Bendeniz bunların tercümanına:

– Bu camiyi nasıl buldunuz, dedim. Konuşulacak birisiymiş ki hemen cevap verdi:

– Varlıkların ya içi, ya da dışı mükemmel olur. Hem içi hem de dışı mükemmel olan çok az yapı ya da varlık vardır. İşte bu cami öyle mükemmel bir yapıdır ki hem içi hem de dışı mükemmeldir. Frengistan'da bile böyle bir yapı yoktur. Bendeniz:

– Ya Ayasofya nasıl bir camidir, deyince:

– Evet Ayasofya bundan daha eski ve daha büyüktür. O zamanın sağlamlığına göre sanatlı bir yapıdır. Ama zariflik, mükemmellik, hoşluk, incelik ve şirinlikte Süleymaniye gibisi yoktur. Bu ondan daha sanatlı ve ibret verici bir yapıdır. Harcanan mal yönünden de bu cami daha masraflıdır deyip gittiler. Gerçekten de bu caminin on miskal taşı bir altına mal oldu derler.

Sultan Süleyman'ın İstanbul'a diğer büyük hizmeti de Kırkçeşme Kemerleri Suyudur. Bir kat kemeri Yanko asrında yapılmış olan bu suyolu sayesinde İstanbul'da kırk çeşme vardı. Ama zamanla bu kemerler yıkılmış, İstanbul halkı büyük bir su sıkıntısı çeker hale gelmişti. Bu yüzden halk tuzlu ve acı suyu olan kuyulara muhtaç hale

gelmişti. Süleyman Han İstanbul'un batısında bir menzil uzaklıkta tatlı sular bulmuş ve İstanbul'a getirilmesini istemişti. Fikrini Mimar Sinan'a açtı, Mimar Sinan ona:

– Padişahım eğer bu büyük hayır sana nasip olursa ta bu yerden İstanbul'a on bir saat uzaklıktadır. Keseleri üçer üçer dizip bu kadar bol mal sarf ederseniz bu hayırlı iş size nasip olur. Yoksa böyle bir işe mülk yetmez, doğrusu böyledir padişahım der. Süleyman Han da:

– Ey mimar hele sen şu tatlı suyun İstanbul'a ulaşması matematik açısından mümkün müdür? Onu söyle deyince Mimar:

– Evet Padişahım mümkündür. Büyük bir nehir gibi akar. Ancak şimdi sen keseleri uç uca düz, işte o zaman olur demiş.

Süleyman Han da hemencecik Bismillah demiş ve bir kese altını oraya pınarın başına saçarak işe başlanılmasını emretmiş. Yedi yılda tamamlanan bu kemerler toplam 3700 göz kemerdir, bazı yerleri ikişer üçer kattır.

İstanbul Hastaneleri

Fatih Hastanesi: 70 oda, 80 kubbe ve 200 memuru vardır. Müderris ve hekimbaşısı vardır. İpek altın işlemeli, bürümcük gecelikleri vardır. Birisi hasta olsa hastaneye götürüp ona bakarlar ve ilaç verirler. Günde iki defa türlü türlü güzel yemekler verilir.

Vakıf idaresi öylesine sağlamdır ki vakıfnamesinde:

"Eğer mutfakta keklik, turaç ve sülün kuşlarının eti bulunmazsa bülbül, serçe ve güvercin pişirilip hastalara bol bol verilsin." diye yazılıdır.

Hastanelere, divanelerin deliliklerinin geçmesi için müzikçiler ve okuyucular tayin edilmiştir. Ayrıca hem kadınlar ve hem de gayr-i müslimler için ayrı ayrı hastaneler vardır.

Süleyman Han Hastanesi: Bu şifa yurdu öyle bir deva ocağıdır ki Allah'ın izniyle hasta olanlar üç günde şifa bulurlar. Çok uzman cerrahları vardır. Bu mükemmel yeri kelimelerle anlatmak imkânsızdır. Beyazıd Han ile Selim Han'ın hastahaneleri yoktur.

Sultan Ahmed Han Hastanesi: Bunun da vakıf kuralları sağlamdır. Yoksulların ve divanelerin çoğunu buraya getirirler. Çünkü bu hastanenin de havası çok güzel, çalışanları güler yüzlü ve iyi insanlardır. Hastalara çok candan davranırlar ve yardımcı olurlar. Hastanenin yetkilisi olan Kızlar Ağası devamlı gelip hastaların durumunu sorar.

Haseki Sultan Hastanesi: Avrat Pazarı civarındadır. Bu da tarifi imkânsız bir hastanedir.

İstanbul'un Kazanç Kapıları ve Sanatkârlık

Allah, Hz. Muhammed hazretlerini yeryüzüne getirip dünyayı süslemek için bir buğday tanesi bahanesiyle Hz. Âdem'i yere indirdi. Sonra ilk olarak ona çiftçilik öğretti.

Bu durumda her peygamberin bir mesleği vardır:

Hz. Âdem ekinci, Hz. Şit dokumacı, Hz. İdris terzi ve hattat, Hz. Nuh marangoz, Hz. Hud tüccar, Hz. Salih deveci, Hz. İbrahim sütçü ve duvar ustası, Hz. İsmail avcı, Hz. İshak çoban, Hz. Yakup dinde hassas, Hz. Yûsuf saatçi ve melik, Hz. Eyüp sabırlı, Hz. Şuayb âbid, Hz. Musa çoban, Hz. Harun vezir, Hz. Zülküf fırıncı, Hz. Cercis şeyh, Hz. Lut dünya tarihçisi, Hz. Kaffaf bağcı, Hz. Şamuyil muhasip, Hz. İşmoil tercüman, Hz. İlyas dokumacı, Hz. Davud zırhçı, Hz. Süleyman sepet dokumacısı, Hz. Zekeriyya zâhid, Hz. Yahya şeyh, Hz. Ermiya cerrah, Hz. Danyal remilci, Hz. Lokman hekim, Hz. Yunus balıkçı, Hz. İsa seyyah, Hz. Muhammed tüccar ve mücahit.

Yukarıda saydığımız meslek ve sanatları peygamberlere Hz. Cebrail öğretmişti. Böylece her bir peygamber bir sanata pir olmuştu.

Hz. Muhammed'in Fütüvvetnamesi

Hz. Muhammed elli bir yaşında iken Mekke'de Miraca davet edildi. Kudüs'e getirildi, oradan da Cebrail ve Refrefle cennete doğru yol aldı. Cebrail: Ya Resulullah Rabbin sana selam etti ve: Burak'a binip bu cennet ipeği peştemali kemerine kuşanıp hicabından gizlenip benim arş ve kürsümü, levh ve kâlemimi, cennetimi, on sekiz bin âlemimi geçip cemalimi müşahede etsin, dedi. Bundan dolayı bütün sanat sahipleri bellerine birer şedd peştamal kuşanırlar.

Hz. Muhammed on sekiz bin âlemi geçtikten sonra "İki yay kadar, yahut daha yakın oldu." (Necm 9) derecesine ulaştı, Allah'ın cemalini müşahede etti ve sohbet etti. *Kabe kavseyn* iki yayın başı kadar demektir. Daha doğrusu Hz. Muhammed iki kaş arası kadar Allah'a yaklaştı. Bazıları yetmiş bin kelime konuştular der. Geri döndüğünde ise yatağı sıcaktı.

Bu hadiseden sonra Mekke müşrikleri daha da azdı ve Hz. Muhammed hicret etmek zorunda kaldı. On sene Medine'de oturdu, ikinci senesinde oruç farz kılındı ve kıble Kudüs'ten Mekke'ye çevrildi. O sene Hz. Ebubekir, biat edince Nakşibendî tarikatının başı; Hz. Ömer peştamal bağlayıp azep sipahisinin öncüsü; Hz. Osman Vâhidî tarikatının öncüsü; Hz. Ali Halvetî tarikatının önderi oldu. Böylece dört halife el öpüp dört vezir makamında post ve peştemal sahibi oldu.

Biat etmek ahd ve peymandır; her kim ahd ve peştamal sahibi değildir, tarikat sahibi de değildir. Eğer sorsalar ahd kimden kaldı? Cevap: Üç peygamberden. Evvel

Âdem peygamberden kaldı ki Allah'ın emriyle buğday tanesinden yememeyi ahd etti. Ahdi bozdu, rahmetten uzaklaştı. İkinci ahd Hz. İbrahim'indir. Allah'ın emriyle Kabeyi yapmaya ahd etti, yaptı ve Halilullâh oldu. Üçüncü ahd Hz. Muhammed'indir ki ilk defa dört halifeye ahd u misak verdi.

Ancak şedd ondur. Birincisi Hz. Âdem'in cennetten çıkarken avret mahallini incir yaprağıyla örtmesi, bağlamasıdır. İkincisi Hz. İbrahim, Kabeyi yaparken şedd kuşandı. Üçüncüsü Hz. Nuh gemi yaparken; dördüncüsü Hz. Muhammed Miraçta; beşincisi Hz. Ebubekir; altıncısı Hz. Ömer, yedincisi Hz. Osman; sekizinci Hz. Ali, dokuzuncu Hz. Hamza ve Hz. Halid b. Velid'in şeddi kuşağıdır. Bunların hepsi Hz. Muhammed'den izinli olup post sahibi mürşidleridir.

Eğer sorsalar şedd nedir? Şedd şeytanın vesvesesine karşı çıkıp fesat etmemektir. Sorsalar tarik kardeşi tutmak kimden kaldı? İlki Hz. Âdem ve Cebrail'den, ikincisi Hz. İbrahim ve Cebrail'den, üçüncüsü Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den ve dördüncüsü de Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir'den kalmıştır.

Eğer sorsalar tarikat erbabı arasında toplanma gününde helva, cefne, tike ve şedd nedir? Cevap: Cebrail, mukarreb meleklerden Hz. Âdem'e helva, cefne, tike ve şedd'i hediye getirdi. Cebrail'in kendi hediyesi ise yufka ekmeği ve buğday idi. Ayrıca Hz. Âdem'le sohbet etmesi için cennetten papağan ve kumruyu getirdi. Hz. Havva'ya ise kırlangıç, güvercin kuşları getirdi, ona sened derler. Kırlangıçlar Hz. Havva'nın yanında uçup âlemi gezerek Serendip adasında Hz. Âdem'i buldu. Âdem'in sakalından birkaç teli, Cidde'de Hz. Havva'ya getirdi. Havva'nın saç telini ise Hz. Âdem'e getirdi. İkisinin buluşmasına da vesile

oldu. Zilhicce'nin onuncu günü Arafat Dağı'nda onları buluşturdu. Onun için halen kırlangıç insanla komşudur.

Eğer sorsalar dört kapı selamı nedir? Cevap: Şeriat, tarikat, hakikat ve marifettir. Eğer sorsalar ahkamları nedir? Cevap: Şeriat dıştan ve içten Peygambere uymaktır. Tarikat mezhep, din ve imanını bilip Müslüman olmaktır. Hakikat dünyadan el etek çekmektir. Marifet Allah'ı bilmektir, kim nefsini bilirse Rabbini bilir hükmü gereği kendi eksikliğini bilmek Allahı bilmektir.

Eğer sorsalar fakirlik hırkası nedir? Cevap: Hırkanın imanı örtücülüktür, namazı temizliktir, kıblesi pirdir, yıkanması dünyayı terkdir, farzı arzuyu terktir, canı iradedir, anahtarı tekbirdir, kemali doğruluktur, yenleri dervişliktir, dışı müşahededir, içi nurdur, yakası sırdır.

Eğer sorsalar ilk hırka kimden kaldı? Cevap: Hz. Âdem'e ruh üflendikten sonra Cebrail ile tac ve hulle gönderip yanına çağırınca huzura hırka ile geldi. Bir rivayete göre yedi yüz, bir başkasına göre yedi gün cennette kaldı. Yeryüzüne inerken incir çekirdeğiyle şedd bağladı. Daha sonra Hz. Şit bez dokudu. Hırka dikip giymek Hz. Âdem'den kaldı. Onun için veliler ve peygamberler lokma ve hırkaya muhtaçtır.

Hırkayı kısa tutmak dünyadan, haramdan el etek çekmektir, yamalı yapmak gönül yanıklığı ve perişanlıktır.

Bir sanat veya meslek erbabı sanatında ustalığa yükselince bizzat kendisi bir eser ortaya koyar ve toplanan meclisin önünde birçok konuda imtihana tâbi tutulur. Bütün sorulara en güzel şekilde cevap verdikten sonra tarikatin piri şöyle nasihat eder:

"Ey oğul! Önce harama bakma, yalan söyleme, haram yeme, giyme, içme, ekmek ve tuza ihanet etme, hukukunu kazandığın pirlere hakaret etme, büyüklerin önünde

gitme, sabırlı ol, komadığın yere el uzatma, emanete hiyanet etme, kanaat etmeyi bil.” dedikten sonra oradakiler: Yürü Allah yardımcın ola, yolun postun kutlu olup kâr ve kazancın helal ola.” derler.

Bundan sonra genç usta pirlerin elini öptükten sonra meclisten geri geri giderek çıkar. Çıraklar veya genç öğrencilerle beraber mutfağa giderler, bütün pirlere rıza lokması getirirler. İşte bu hakirin eski üstadlarından gördüğü biat şekli böyledir. Resulullâh’ın fütüvvetnamesi de böyledir.

Bazı Tarikatlerde Dervişlerin Şekil ve Hallerine Yüklenen Manalar

Selmanî tarikatinden olan dervişler yanlarında bileği taşı ve ustura taşırlar; anlamı nefsi öldürdüm demektir. Ustura ile kendini çâr-darb etmek halkı dört yolla terk etmek demektir. Birinci darb başadır; sakaldır, bıyıktır, kaştır, kirpiktir. Sakal tıraş etmek dünya süsünü terk etmektir. Kaş kestirmek kul ile Allah arasında perde yoktur demektir. Bıyık kestirmek varlığımdan vazgeçip kötü görünmeyi kabul ettim demektir. Kirpik kestirmek haramdan el çektim demektir.

Hacıların Kabe’de suçlarının affolması için kurban kesmeleri gibi dervişler de işledikleri suçların bağışlanması için vücutlarını dağlarlar. Bu anlamda vücuttaki dağlar Allah’tan korkmak demektir. Böylece tövbekâr olunup bağışlanma beklenir.

Başında yüz bir dağ, bütün yasaklardan kaçındım demektir. Beyni üzerine teslim dağı yakmak Hak emrine teslimim demektir. Kulaklarına küpe takmak isyandan kaçmak; boğazına halka takmak şeriata boyun bağlamak; kollarına bilezik takmak haramdan bakireyim demek; yalınayak başaçık gezmek Allah’a aşıkım, onu ararım demektir.

Tac giymek Hz. Âdem'den kalma bir adettir, yüz yirmi dört bin peygamber peygamberlik tacı giymiştir. Hz. Muhammed Miraçta bizzat Allah'ın elinden tac giymiştir. Son olarak da ehl-i beyt benzer bir tac giymiştir, ondan sonra kimseye nasip olmamıştır.

Dervişlere teberdâr olmak müslümanım; zer-deste taşımak asa sahibi pirim; kemer kuşanmak kemer bağladım; sapan taşımak şeytanı kovarım; keşkül taşımak umman deniziyim; cilbent taşımak büyük denizim; mecmua taşımak bilgi deniziyim; zil ve def taşımak namaz kılarım; pâleheng taşımak nefisle mücadelede taş yürekliyim; eteklik giymek haya sahibiyim; post taşımak Hak yoluna kurbanım; ihram taşımak meclis benden emanettir; saç uzatmak Resulullâhın sünnetine uydum; başında tel taşımak şeytanla savaşıp galip geldim demektir.

Dervişlerin, abdalların, mukarrebinin bütün bu adet ve gelenekleri Hz. Âdem'den kalmıştır. İkinci üstadımız ise Hz. İsa'dır. "Muhakkak ki İsa'nın hali Allah katında Âdem'in hali gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra da ol dedi. O da oluverdi." (Al-i İmran 59) ayeti gereğince yeryüzünün ilk seyyahı Hind diyarına indirilen Hz. Âdem'di. Rabbinden ayrılıp, eşi Hz. Havva'yı aramak üzere yollara düşmüştü.

Üçüncü büyük seyyah Hz. Muhammed'dir. Cihanın bekçisi olan Hz. Muhammed'in hem tüccar olması, hem de gazaları dolayısıyla çok seyahat ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla fakr yolunun bütün usul ve adetleri Hz. Âdem, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'den kalmıştır. Ayrıca her mesleğin ve yolun da ayrı bir peygamber, sahabi veya velisi vardır.

Başta, bıyıkta, sakalda ve kaşta olan darbın dışında fakr yolunda da dört darb vardır. Fakr yolunun birinci darbı Allah yolunda canını; ikinci darbı cihanı; üçüncü darbı malını, dördüncü darbı ise rahatını terk etmektir. Beyt:

Cânını terk etmeyen cânâna olmaz âşinâ
Bî-vesîle her kişi sultâna olmaz âşinâ
(Sevgiliyle dost olmanın yolu canını terk etmekten geçer. Vesilesiz ya da hediyesiz sultanın huzuruna çıkıldığı nerede görülmüştür?)

Bütün tarikatlerin ebcedi ondur: Önce kendini pir eylemektir. Ardından her yerde marifet tohumu ekmek; zevk suyuyla beslenmek; riyazet harmanını dövmek; edeb teni ile yürümek; hizmet işiyle işlemek; şevk yeliyle savurmak; muhabbet ölçeğiyle ölçmek; takva değirmeninde öğütmek; sabır fırınında pişirip helal lokma yemektir.

Eğer sorsalar imamın kimdir? Cevap: Tenimin imamı mihraptır, canımın imamı Kur'an'dır, gönlümün imamı Hz. Muhammed'dir, idrakimin imamı Hz. Cebrail'dir, aklımın imamı ise Hz. Mikail'dir.

Eğer sorsalar kıble kaçtır? Cevap: Beştir. Ten kıblesi mihrap, akıl kıblesi Kabe, can kıblesi Beytü'l-Mamûr, idrak kıblesi Kürsî, gönül kıblesi Arş-ı azamdır.

Eğer sorsalar derviş kelimesi beş harften oluşur, sırrı nedir? Cevap: Dal harfi zayıf bedeni Allah korkusuyla dal gibi ince ve sarı etmek anlamına gelir. Ra harfi riyadan temizlenmektir. Vav harfi Hak sözünden başkasına güvenmemektir. Ya harfi cümleyi yaman sanmamaktır. Şin harfi Allah aşkıyla daima neşeli olmaktır.

Eğer sorsalar sûfî kelimesi üç harftir, sırrı nedir? Cevap: Sad harfi sıdk, safa ve sabırdır. Vav harfi vüdd, yani Allah sevgisiyle Vedûd ismine mazhar olmaktır. Vecd ve vefa vavıdır. Fâ harfi fakr ve fenadır.

Evliya Çelebi'nin İstanbul Esnaflarını Yazmasının Hikâyesi

Çelebi, şöyle anlatır: 1048/1638 yılında IV. Murad'ın

emriyle İstanbul'un bütün özellikleri kâleme alınır. Sultan Murad bilgili insanlarla ve tarihçilerle oturup sohbet etmekten büyük bir keyif alırdı. Birgün huzurda alimler, salihler, şeyhler toplanmış sohbet ediyorduk. Söz döndü dolaştı eski devletlerin özelliklerini anlatmaya geldi. Sultan Murad: Benim tahtım altında olan bu muhteşem şehri acaba büyük tarihçiler ve seyyahlar görüp yazmışlar mı, diye sorunca Şeyhülislam Yahya Efendi:

"Padişahım bu Konstantiniyye hakkında Kur'an'da: "Rumlar mağlup oldu, yakın bir yerde." (Rum 3) buyrulmuştur. Bu şehrin ilk kurucusu Hz. Süleyman, ikincisi Hz. İskender-i Zülkarneyn'dir. İskender'in vefatından Hz. Muhammed'e gelinceye dek sekiz yüz seksen sekiz yıl, ondan Fatih'e gelinceye dek sekiz yüz elli yedi yıl geçmiştir. Bu tarihte atanız Fatih bu şehri onarmıştır. Dördüncü tamir ise siz Revan fethine gittiğinizde lalanız Bayram Paşa tarafından yapılmıştır. Bu Kostantiniyye hakkında Hz. Muhammed: Kostantiniyye mutlaka fetholunacaktır, onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir demiştir.

Rum, Arap, Hind ve Acem seyyahları İstanbul için Gulgule-i Rum, Tantana-i Rum, Gulibetü'r-Rum, Debdebe-i Rum, velvele-i Rum, ciğciğa-i Rum, Makedonya-yı Rum, kevkebe-i Rum, Belde-i Tayyibe, Elem-gulibetü'r-Rum demişler, hakkında nice şairler şehrengizler tertip etmiştir. Beyt:

Sanasın bâg-ı cennetir Edirne Bursa İslambol
Güzellerle müzeyyendir Edirne Bursa İslambol
Bursa kaplıcasında Edirne Tunca nehrinde
Stanbul Kumkapısında deniz mâlikleri oynar"

Yahya Efendi'nin bu sözleri ve şiirinin ardından Evliya Çelebi söze girer ve bir beyit okur:

Raeynâ beldetü'd-dünyâ cemiâ
Velâkin mâ raeynâ misle hazâ
(Biz bütün dünyayı gezdik gördük, fakat İstanbulun benzerini hiçbir yerde görmedik.)

Mecliste bulunanlar bu ve buna benzer övücü sözler söylediler. Sultan Murad müdahele etti ve: Ben ve askerlerim, Bağdat şehrini sapıkların elinden alıp kurtaracağız. Bu gaza için İstanbul'un bütün esnaflarını orduma çağıracağım. Onların esnafları, pirleri, kethüdaları, çavuşları, yiğitbaşıları bölük bölük gelsinler seyredip göreyim, hünerlerini sergilesinler. Öyle bir şenlik olsun ki Osmanoğulları padişahlarının hiçbirisi böylesini görmemiş olsun.

İstanbul'un ne kadar cami, mescit, kilise, mektep, saray, çeşme, kervansaray, mahalle, fırın, yalı, dalyanı varsa hepsi yazılsın, kayıt altına alınsın. Sonra bütün esnaf grupları tastamam yazılsın, hiçbir yanlış yapılmasın, hepsini kontrol ettiririm dedi. Bu emir üzerine Bayram Paşa, İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar mollarına dönerek: Hemen idarenizdeki bütün esnaf ve dükkânları yazıp getirin dedi.

Sultan II. Selim zamanında Zekeriya Efendi'nin yazdığından yüz bin kat fazla çıktı. Zira o zamandan Sultan Murad'a İstanbul çok gelişmiş, hiç boş yer kalmamıştı. Bu emir doğrultusunda Yedikule, Eyüp, Kağıthane, Sütlüce, Piripaşa, Hasköy, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş, Hisar, Boğazhisarı, Beykoz, Kanlıca, Anadolu Hisarı, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar ve Kadıköy'e kadar bütün mamur yerleri, bağ ve bahçeleri, dükkan ve bedestenleri, sanatkâr ve ayanlar tam üç ayda yazarak ciltli bir kitap haline getirdiler. Adını da "Evsâf-ı Konstantiniyye" koydular. Kitap padişahın huzuruna sunuldu. Padişah gece gündüz tarihçi Solakzade'den dinledi ve çok memnun oldu.

Bu sıralarda Melek Ahmed Paşa, Sultan Murad'ın silahdarıydı. Bağdat'ın fethinden sonra Diyarbakır valisi olunca bu kıymetli kitap onda kalmıştı. Hakir (Evliya Çelebi), Paşadan o kitabı aldım ve bir kopyasını buraya yazdım. İstanbul mollasının Belde-i Tayyibe hakkında yazdıklarının bazıları şöyledir:

Şerî Mahkeme	670
Selatin Camileri	74
Vezir Camileri	1985
Mahalle Mescidi	6990
Ayan ve vüyüklerin camileri	6665
Aşevleri	19
Hastahaneler	9
Sıbyan Mektepleri	1993
Kur'an Darülkurraları	55
Darülhadisler	135
Tekkeler	5575
Derviş Tekkeleri	2000
Misafirhaneler	91
Kervansaray	979
Hacegan Hanları	255
Bekar Hanları	672
Müslüman Mahallesi	9973
Rum Hristiyan Mahallesi 354	
Yahudi Mahallesi	257
Frenk Mahallesi	17
Ermeni Mahallesi	27
Vezir, Alim Sarayları	28900
Vezir, Alim Sarayları	14536
Vezir, Alim Çeşmeleri	4000

Has, Avam çeşmeleri	9995
Sebilhane	200
Su muslukları	7989
Su kuyuları	600000
Su sarnıçları	55
Han Mahzenleri	3000
İstanbul, Galata Bedesteni	3
Unkapanı ve başka kapanlar	37
Mirî Kantar	35
Borçlu ve Katil Zindanı	4
Ekmek Fırını	600
At Değirmeni	400
Mevlevihane	4

...

Esnaflar

Şimdi de İstanbul'un dört mevleviyetinde bulunan elli yedi bölümlük bin yüz sınıflık sanat erbabını, pirperveleri, kanun ve kurallarıyla beraber anlatacağım.

Çavuşan esnafının piri Hz. Malik Eşterdir. Gayet cesur ve yiğit olduğu için savaşta başına teller, atına ziller takarak eline çevganını alırmış. Bu yüzden çavuşlara pir olmuştur. Bu hakir 1076/1666 yılında Kırım'da Gazi Giray Han hizmetindeydim. O sırada Eskiyurd'da Han, kendisi için bir ahiret evi kazdırttı. Kazarken bir mermer çıktı ki üzerinde Çağatay Türkçesiyle Malik Eşter'in mezarı olduğu yazılıydı. Daha sonra Han oraya yüksek bir kubbe yaptırdı.

Acemi Oğlanlarının piri Hacı Bektaş-ı Velidir. Orhan Gazi, gençleri terbiye etmesi için Hacı Bektaş'a gönderirdi. Orhan Gazi sefere çıkarken, Hacı Bektaş ona: yeni çeri'dir, yani yeni askerdir diyerek geri gönderirdi.

Arayıcılar esnafı, çöplük subaşısına bağlıdır. İşleri İstanbul'un çöplerini toplamak ve deniz kenarında yıkayarak akçe ve eşyaları bulup çıkartmaktı.

Mezar kazıcıların pirleri Kâbil'dir. Kâbil, kardeşi Habil'i kız yüzünden öldürünce onu ne yapacağını bilemedi. Sonunda kara bir karganın bir cevizi saklamak için toprağı kazdığını gördü. Kendisi de Habil'i açtığı çukura gömdü. Halen Habil'in kabri Arafat Dağında Âdem matbahı denen yerde gömülüdür. Daha sonra Kabil babasına asi olunca Şam'a kaçtı, kabri Kırklar dağındaki bir mağaradadır.

Lağımcılar esnafı savaşta kalelere ulaşmak için yeraltından lağım kazar, barutlarla kaleyi havaya uçururlar. Barış halinde ise sokakları temizler, çöpleri ellerindeki fıçılara doldururlar. Bu mesleği genellikle Kayseri Ermenileri icra eder.

Cellatlar esnafının piri Eyyüb-i Basri'dir. Peygamberimizin huzurunda ilk defa bir katili bu zat Hz. Ali'nin kılıcıyla katlettiği için cellatların piri sayılır. Cellatlar idam cezası alan insanları temizler, yıkar ve siyaset meydanına getirirler. Daha sonra çeşit çeşit tesellilerden sonra kelime-i Şehadet getirtir, yüzünü kıbleye çevirtir, sağ eliyle idamlının başını sıvazlar ve adam sakinleşince kılıcı eline alıp bir kerede başını vücudundan ayırırdı. Daha sonra ruhu için Fatiha okutup hazır bulunanlara bundan nasihat alın derdi. Bunlar hakkında şöyle derler:

> Hükm-i sultân olmasa hatâ gelmez cellâddan
> *(Sultanın emri olmasa cellattan kimseye bir zarar gelmez.)*

Bu topluluğun en meşhurlarından birisi Sultan Murad'ın celladı Kara Ali'dir. Bu adam pazularını sıvayıp Dahhak'ın kılıcına benzer ateş saçan kılıcını beline bağlardı. Ayrıca diğer işkence aletleri olan karabend, nakşbend,

kemendbend, zünnarbend, kelpeten, burgu, çivi, buhur-ı fitil, semin sünger, tilisman, yakakart, deri yüzecek santıraş, çelik tas, zehirli göz milleri, malga, çimşir, balta, kazık ve urganlarla yalın kılıç neşelenerek geçerdi. Fakat Allah muhafaza etsin, yüzlerinde hiç nur bulunmazdı.

Pâsbân-ı Nigehbân-ı İstanbul (Bekçi ve Korucular) esnafının üç yüz askeri vardır. Her gece sabaha kadar İstanbul içinde nöbet tutarlar. Ellerinde çeşit çeşit fener ve balmumu mumları yakar, bellerine kılıç, ok ve yay takar, palas elbiseler giyer, başlarına kurt derisi taçlar ve sivri külahlar geçirir, birbirlerine sopa atarak "tutun kaçtı, koma gitti" şeklinde bağırarak hırsız varmış havası verirlerdi.

Şairler Esnafı sekiz yüz kişiden oluşurlar. Kazasker alayında kasideler okuyarak alay ile geçerler. Pirleri Hassan b. Sabit'tir ki Hz. Muhammed'in de şairidir. Muallakat sahibidir.

Meddahlar Esnafı seksen kişiden oluşurlar, tahtırevanlar üzerinde ellerinde çevganları, bellerinde mecmuaları fesahat ve belagatla kıssa okuyarak geçerler. Pirleri Süheyb-i Rumî'dir ki Hz. Muhammed'in de meddahıdır.

Meddahlar Cahiliye döneminde Anterenâme okurlardı. İslamdan sonra ise Hz. Muhammed'in emriyle Hamzaname yazdılar ve okumaya başladılar. Daha sonra bu eseri Ebülmeâlî H. 261/875 tarihinde genişletti ve altmış cilde çıkardı. Rum meddahları ise bu altmış cildi üç yüz altmış altı cilde çıkardılar.

Süheyb-i Rumî, Mekke, Uhud, Bedir ve Huneyn gazalarında medihler okuyunca Peygamberimiz rahatlayıp ona ihsanlarda bulunuyordu. Hatta "Kıyamette Kevser havuzundan ilk olarak Süheyb-i Rumî içer" buyurdular. Süheyb yüz on yaşında vefat etti, Sivas'ın doğusunda yalçın

bir kaya üzerinde türbesi vardır. Meddahların ve ahilerin silsilesi ona ulaşır.

Helvacılar Esnafının asıl işyerleri padişah sarayındadır. Beyaz külahlı tıraşlı içoğlanları gibidirler. Helvacıların piri Hz. Muhammed'dir, çünkü mübarek canları tatlıya rağbet ederdi. Onun için bir hadislerinde "mümin tatlıcıdır" demektedir. Ancak tatlı pişirmede pirleri Helvaî Ömerdir. Beyt:

Sükkerdendir kim anın sözüne diyem benzer
Ki sükkeri sözünün lütfu bir nefesde ezer

Berberler Esnafı Hz. Âdem'in yeryüzüne inişinden ta Hz. İbrahim'e kadar bütün insanlar saçlı idi, asla berber nedir bilmezler idi. Sonra Allah, Hz. İbrahim'e Kabe'yi yapmasını buyurup hac görevini yaptıktan sonra Mîna Pazarı'nda saçlarını yülütmeyi emredince Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. İshak'ı tıraş etti. Bu, İbrahim peygamber sünneti oldu. Hz. İbrahim berberlerin piri oldu.

Hatta Hz. Peygamber'e kırk yaşında peygamberlik geldiğinde uzun saçlı idi. Ancak Hz. Muhammed ümmeti tıraşlıdırlar, ama nice tarikat sahipleri saçlıdırlar. Siyer kitaplarında yazdığına göre Hz. Peygamber 632'de Mekke'yi fethedince sevincinden Selman-ı Pâk'e mübarek saçlarını bıçak ile güzelce tıraş etmesini emreder. Berberler yılda bir kere toplanır ve sultanları Selman-ı Pâk'ı anarlar. Sözün kısası berberlerin birinci piri Hz. İbrahim, ikincisi de Selman-ı Pâk idi.

Bu berber esnafı tahtırevanlar üzere dükkânlarını kurarlar. Onları çeşit çeşit camlar ile, sarı pirinçten leğen ve ibrikler ile, nice bin türlü Alman usturaları ile süslerler. Berber civanları da bellerinde pak ibrişim ve altınlı peştemaller ile güneş parçası gibi gezerler.

***

Canbaz ve Çeşitli Pehlivanlar Esnafı İstanbul'da hazır bulunan on üç pehlivan oyunculardır ki her biri ipten merdiven ile göğe kement atıp çıkarak melekler ve Hz. İsa ile konuşmaya yakın olmuşlardır. Öncekiler Üsküdarlı Mehmed Çelebi, Mağripli Hacı Nasır, Harputlu Şaşı Hüsamdır. Bunlar padişah huzurunda terazili ve terazisiz kubadî pabuç, ellerinde birer deste, arkalarında birer eşek ve ellerinde dal kılıç ip üzerinde yürürler. Kısaca 260 parça oyun aletleriyle hüner gösterip Galata Kulesi'nin ta en tepesindeki topa ayak basmış Arap, Acem, Hind ve Yemen pehlivanlarıdır.

Bunların dışında gölge ve hayal oyunu yapan pehlivan; kuvvet oyunu yapan pehlivan; testi oyunu yapan pehlivan; sini oyunu yapan pehlivan; perent atma oyunu yapan pehlivan; şişe oyunu yapan pehlivan; kağıt oyunu yapan pehlivan; çember oyunu yapan pehlivan; ayna oyunu yapan pehlivan; kılıç oyunu yapan pehlivan; maymunla oyun yapan pehlivan; eşekle oyun yapan pehlivan; yılanla oyun yapan pehlivan; kapı oyunu yapan pehlivan; kukla oynatan pehlivan; tas oyunu yapan pehlivan; çanak oyunu yapan pehlivan; kase oyunu yapan pehlivan; şişe ile oyun yapan pehlivan; hokkabazlık yapan pehlivan; kayışla oyun yapan pehlivan; kumar oynatan pehlivan; kürelerle oyun yapan pehlivan; özel bir ayakkabı ile oyun yapan pehlivan; ayı oynatan pehlivan; köpek oynatan pehlivan, vb. vardır. Bu ibret işli esnafların her biri padişah huzurunda hünerlerini göstererek geçerler ki söz ile anlatılamaz. İstanbul'da velvelelerinden deprem olur, ama bunlarda mehterhane yoktur.

Bazı Esnaflar ve Pirleri

Sancaktarlar esnafının piri Hz. Büreyde-yi Eslemî, haberciler esnafının piri Hz. Ümeyye-i Damiri, vezir, beylerbeyi ve önde gelen imamların piri İmam-ı Azam,

hatiplerin piri Hz. Osman, şeyhlerin piri Hz. Hasan-ı Basrî, müfessirlerin piri Hz. Abdullah b. Abbas, muhaddislerin piri Hz. Ebû Hureyre, müezzinlerin piri Hz. Bilal-i Habeşi, sufilerin piri Hz. Ebu Derda, naathanların piri Hz. Şeyh Muhammed Busirî, hafızların piri Hz. Müslim b. Ukayl, katiplerin piri Hz. Kasım b. Abdullah-ı Kufi, sahafların piri Abdullah Yetim, hanendelerin piri Hz. Hazma b. Yetimî, müneccimlerin piri Hz. Ali, remilcilerin piri Hz. Danyal ve Hz. Ali'dir, çocuk mektebi öğretmenlerinin piri Hz. Muhammed; medrese talebelirinin piri Sufe erbabının başı olan Ebu Derda, hekimşerin piri Zünnun-ı Mısrî, atarların piri Hz. Lokman, göz doktorlarının piri Hz. Musa'nın göz hastalığını tedavi eden Yahudi kadın, macuncuların piri Pisagor, ekmekçilerin piri Hz. Âdem, tuzcuların piri Hz. İbrahim, lokmacıların piri Hz. Ukkaşe, marangozların piri Hz. Nuh, saatçilerinin piri Hz. Yusuf, gemicilerin piri Hz. Nuh, koyun boğazların piri Hz. İbrahim, çobanların piri Hz. Musa, arslancıların piri Hz. Ali, aşçıların piri Hz. Âdem, Hz. İbrahim ve Haz. Muhammed, kebapçıların piri Hz. İsmail, balıkçıların piri Hz. Yunus, ipekçilerin piri Hz. Eyyüb, demircilerin, bıçakçıların, hançerci ve kalkancıların piri Hz. Davud, neyzenlerin piri Hz. Musa, kemankeşlerin ve okçuların piri Sad b. Vakkas, terzilerin piri Hz. İdris, nakkaşların piri Şeddad'ın Bağ-ı İremini nakşeden Şemr-i Ahim, Hz. Süleyman'ın veziri Asaf Berhıyâ'dır.

İstanbul'un Bazı İlçeleri

Beşiktaş: Eski zamanda bu şehir kefere elinde iken ismine "Kona Petro" derlerdi. Yani "Taş Beşik" demektir. Sebebi odur ki bu şehir zemini ormanlık ve ağaçlık iken Yaşka adında bir rahip burada büyük bir kilise yapar. Bu rahip, Kudüs'te Hz. İsa'nın doğduğu Beytüllahm adlı

yerden Hz. İsa'nın bebekliğinde ilk defa yıkandığı taş tekneyi getirip bu Beşiktaş'taki kilisesine koyduğundan Rum dilinde Beşiktaş ismiyle meşhur olmuştur.

Dolmabahçe: Sultan Osman fermanıyla Osmanlı donanması ve gemilerini taşlar ile doldurup Dolmabahçe önündeki denize döktüler ve tam dört yüz arşın doldurdular ve ismine Dolmabahçe dediler. Sonra orayı bahçe haline getirdiler.

İstinye: Kefere zamanında tamamen kilise dolu imiş. Hâlâ Servi Burnu'nda kiliselerin temelleri bellidir. Ancak bunlardan İstinye adlı bir rahibin kilisesi ziyaret yeri idi. Bundan dolayı buraya İstinye derler.

Yeniköy: Sultan Süleyman fermanıyla mamur olduğundan Yeniköy derler.

Tarabya: Eskiden deniz kıyısında bir balık dalyanı varmış. Bundan başka hiç yapı yokmuş. II.Selim deniz kıyısında gezinirken buraya uğramış, çeşit çeşit balıklar avlatıp oracıkta yemişler ve eğlenmişler. Daha sonra da Sokullu'ya:

– Bu mahalde bana bir yeşillik sofa ve bir kasaba yapın, ismi Tarabya (eğlence yeri) olsun buyurmuşlar. Bu kasaba o zamanda yapılmıştır.

Çengelköy: Fatih, İstanbul'u fethettiğinde bu şehirde Yanko zamanından çengeller kaldığı için Çengelköy derler.

İstavroz: Buraya deniz mahluklarından Rumcada istavrizden bozma İstavroz Kasabası derler.

Kuzguncuk: Fatih zamanında Kuzgun Baba oturduğu için ismine Kuzguncuk derler.

Üsküdar ve Kadıköy: Halife Harun Reşid zamanında İstanbul'u fethetmek için gelinir. Seyyid Battal Gazi Üsküdar'da deniz kıyısında Kızkulesi'ne bakan bir tepe

üzerine çadırlarını kurarak orada yedi sene bağ ve bahçe yetiştirir. Bugün hâlâ bu bağlara Battal Bağları, Gaziköyü Bağları derler. Galat-ı meşhur olup Kadıköy Bağı derler.

Böylece yedi senede Üsküdar ve Kadıköy'ü Seyyid Battal Gazi imar etmiştir. Üsküdar da yanlış söylenmiştir. Aslı "Eskidâr"dır. Üsküdar Bahçesinde Harun Reşid'in çadırı yerinde Battal Gazi'nin yedi sene oturduğu evler vardı. Bunun için "Eskidâr" derler. Üsküdâr galattır.

Heybeli Ada: İstanbul'a 18 mildir. Çevresi 9 mildir. Mamur bir yerdir. Bir manastırı var. Yılda bir kere Rumlar kayıklarla gelip ziyaret ederler. Ada halkı hep zengin Rum reisleridir. Hayat suyu gibi suları ve güzel bağları vardır. Oradan kalkıp uygun bir havada hızla Mudanya kıyısına vardık.

B. Osmanlı Devleti ve Padişahları Hakkındaki Düşünceleri

Türklerin ve Osmanlıların Anadolu'yu Yurt Edinmeleri

Cevherler döktüren kâlemle yazdığım şu satırları kâleme alış maceram şöyledir: Rum tarihçileri ve geçmişi iyi bilen nükteciler "Bizim, her birimizin bilinen bir makamı vardır." (Saffat 164) ayeti gereğince ilk önce yeryüzünü yurt edinen Hz. Âdem'dir dediler. Sonra onun nesli yeryüzüne yayıldı ve âdemoğlu her tarafa gitti. Ancak milletlerin çeşitli diller konuşması tarihçileri ihtilafa düşürdü.

Rum halkı ile bu yörede yaşayan öteki kavimler aslında İys b. İshak'ın soyundandır. Ancak gerçek olan bir rivayete göre Türkler Yafes'in torunlarıdır. Bütün Türk boyları ondan yayılıp bahadır, temiz inançlı, dayanıklı, kuvvetli insanlar olmuşlardır. Anadolu'ya ilk ayak basanlar ise Selçuklular idi. Selçuklular Danişmendlilerle el ve gönül birliği ederek Malatya, Kayseri, Antakya, Karaman ve Konya yörelerini Rumların elinden aldılar

ve beyliklerini ilan ettiler. Ancak ilk ortaya çıktıkları yer Maveraünnehir'dir. Hicret'in 6. yüzyılında Selçuklular zayıflayıp yok olmakla beraber Mahan şehri beylerinden Süleyman Şah ve Ertuğrul Bey Anadolu diyarına geldiler. Burada Sultan Alaaddin'den yurt istediler. Daha önce Bey iken Alaaddin'in komutanlarından biri haline geldiler ve nice nice fetihler gerçekleştirdiler.

Selçuklu sultanı Alaaddin ölünce cümle ileri gelenlerin ittifakıyla Ertuğrul kendi başına bey oldu. Daha sonra kendi adına hutbe okuttu, ancak para bastıramadan Söğücek adlı şehirde öldü. Oğlu Osman "evvelin Osman" sözünün düşürüldüğü tarihte kendi adına sikke bastırdı ve hutbe okutturdu. Onun adına ilk hutbeyi Tursun Fakih adlı bir âlim okudu.

Osmancık Anadolu'da hükmünü sürdürdü ve çevreye velvele verip, fetihler gerçekleştirdi. Ondan sonra oğlu Orhan Gazi de kendi başına bey olarak devam etti. Onun zamanında 77 büyük veli Peygamber sancağı altında hazır bulundu, himmetleriyle büyük fetihler gerçekleştirildi.

Orhan Gazi, Ahmed Yesevî Dervişleri ve Rumeli'ye Geçiş

Orhan Gazi döneminde yüce atalarımızdan Ahmed Yesevî Hazretleri Horasan'da tasavvufla meşgul idi. Bu sırada Anadolu'daki Türk varlığını öğrendi ve çok sevindi. Hemen 300 dervişini seccade sahibi yapıp Anadolu'ya gönderdi. Bu dervişler Anadolu'ya geldikten sonra Orhan Gazi ile buluştular, Bursa üstüne varıp fethettiler. Oradan da İstanbul fethine teşebbüs ettiler.

1357 tarihinde Orhan Gazi ve oğlu Süleyman Gazi bu dervişlerin izniyle Kara Mürsel, Kara Koca, Kara Yalva, Kara Biga, Kara Sığla adlı kırk bahadırla birleşerek tulumdan sallar yaptılar. Kırk kişi sallarla denizi geçip Rumeli

ülkesine ayakbastılar. Besmeleyle gülbang-i Muhammedî çekip sallardan atlarını çıkardılar. Hemen harekete geçip İpsala Kalesi'ni fethettiler ve Cuma namazını orada kıldılar. Bu yüzden bu beldeye *"İbtidâ Salâ"*dan bozma İpsala dediler.

İznik Orhan Gazi Camii'nin Minberine Kılıçla Çıkmak

Padişahtan padişaha geçmiş olan bu şehri, İstanbul tekfürü Puzantin oğlu Elinam adlı kralın elinde iken, 1331 tarihinde Orhan Gazi kuşatmış, bu kuşatma 7 ay sürmüştür. Nihayet kuşatılanlara Gemlik iskelesinden yardım gelince Orhan Gazi, askerleri teşvik ederek gelenlere öyle bir darbe vurdu ki hepsi göle döküldü.

Tekrar kaleyi kuşatan İslam gazileri örümcek gibi yıkılmış yerlerden hisarın tepesine çıkarak ezanlar okudular. Bu kale kılıçla fethedildiği için hâlâ Orhan Gazi Camii'nde hatip, minbere kılıçla çıkar. Osmanlıların ilk büyük savaşlarından birisi budur.

Murad Hüdavendigâr'ın Şehit Edilmesi

1359 yılında Murad Hüdavendigâr Rum ülkesine büyük bir ordu yürüttü. İstanbul'u fethetmek için öncelikle dört yanını fethetmek gerektiğini düşünen Murad, müslüman askeriyle bizzat giderek Edirne Kalesi'ni aldı. Böylece kâfirler İstanbul'dan dışarı çıkamaz oldular.

Fakat Allah'ın takdiri, Gazi Murad Rumeli'de Kosova adlı ovada savaşıp kâfirleri bozguna uğrattıktan sonra, Allah'a hamd edip de savaş meydanını gezerken, ölüler arasında bulunan Vilaşkobile adlı kâfir bıçakla Hüdavendigâr'ı şehit etti. O melunu oracıkta parça parça ettiler ve Edirne'ye döndüler. Bu olaydan sonra Yıldırım Bayezid tahta oturdu.

Çelebi Mehmed'in Kahrından Ölmesi

Yıldırım Han, Temür tarafından tutsak edildikten bir müddet sonra öldü. Yerine oğlu Çelebi Mehmed geçti, babasının öcünü almak için Temür'ün peşine düştü. Tokat'a kadar Temür'ü takip eden Çelebi, buradan geri döndü, babasının naşını aldı ve Bursa'ya getirdi.

Bizanslılar bu haberleri alır almaz sevincinden raksetti. Derhal dellallar çağırtıp:

– Çabuk İstanbul içinde bir Müslüman kalmasın, yoksa hepsini kırarız." diye müslümanlara bir gün mühlet verdiler. Müslümanların kimi karadan, kimi denizden olmak üzere İstanbul'dan çıktılar. Edirne ve Tekfürdağı taraflarına gelenlerin birçoğunu pusuda bekleyen kâfirler şehit ettiler.

Bu hadiseler Osmanlı Hanedanı'nın içine yara olup düştü. Nihayet Çelebi Mehmed Han kahrından öldü. Padişahlık II.Murad'a geçti.

Ağlama Padişahım İstanbul'u Fethedince Pişmiş Helva Yiyeceğiz

II.Murad'dan sonra yerine Mehmed Han geçti. O, Manisa'da iken Mısır'da Sultan Kalavun hükümdardı. Bu sırada Kudüs'ün iskelesi olan Akka Kalesi'ne Fransız kâfirleri 600 parça gemiyle gelip Askalan, Filistin ve Taberiyye'yi istila ettiler. Birçok esirle Fransa'ya döndüler. Bu haberi Manisa'da Sultan Mehmed duyunca çok üzülüp ağladı. Ak Şemseddin herkesin hazır bulunduğu bir mecliste:

– Ağlama Padişahım! Kâfirlerin bu Akka Kalesi'nden aldıkları ganimet akide şekeri ve pişmemiş helva değerindedir. Halbuki İstanbul'u fethettiğiniz gün hep beraber pişmiş helva yiyeceğiz. Ama o gün geldiğinde bir gazi olarak bütün müslüman gazilerine iyilikle muamele et. Gazi

ol ve Allah rızasını gözet." demiş ve başından kavuğunu çıkararak Fatih'in başına koymuş.

Mimarbaşı ile Fatih'in Mahkemede Yüzleştiklerini Bildirir

Fatih, çok sinirli bir padişah olduğu için camiyi yapan mimarbaşını azarlar ve:

– Benim camimi niçin Ayasofya kadar yüksek yapmadın, deyince mimar:

– Padişahım İstanbul'da deprem çok olur, sağlam olsun da ebedî olarak kalsın diye böyle yaptım. Bu yüzden iki sütunu üçer arşın kesip Ayasofya'dan biraz alçak yaptım der. Fakat Fatih "Özrü kabahatinden büyük" diyerek mimarbaşının bileklerini kestirir. Ertesi gün mimarbaşı hakkını aramak için devrin şeyhülislamının huzuruna gider, Fatih'i şikâyet eder ve:

– Kanun önünde yüzleşmek isterim der. Bunun üzerine Fatih derhal mahkemeye davet edilir. Haberi alan Fatih:

– Emir Peygamber Efendimizin kanunlarının emridir der. Kaftanını giyer, kemerine bir bozdoğan topuz takar ve Bab-ı Şerif'e gelir. Oradakilerle selamlaştıktan sonra oturmak ister. Mahkeme kadısı:

– Oturma beyim! Sizi şikâyet edenle yüzleşip beraber ayakta durun der. Ardından mimarbaşı derdini anlatmaya başlar:

– Sultanım ben bilgili ve usta bir mimarım. Bu âdem benim camimi niçin alçak yaptın diye beni cezalandırdı. Bu cezadan sonra ben nasıl geçimimi sağlarım der ve ardından da:

– Emir Yüce dinin kurallarınındır der. Adamın sözleri bitince kadı:

– Beyim ne dersin? Bu adamın ellerini siz mi kestiniz, deyince Fatih:

Vallahi Sultanım! Bu adam benim Mısır haracı olan sütunlarımı kesip de camimi alçak bırakınca ben de ellerini kestim der ve ekler:

– Emir Yüce dinin kurallarınındır. Mahkeme kadısı her iki tarafı da dinledikten sonra Fatih'e dönerek:

– Beyim şöhret afettir. Cami sahrada ya da açıkta olsa, veyahut alçak olsa ibadete engel herhangi bir şey yoktur. Senin taşın kıymetli bir mücevher bile olsa yine bir taştır. Halbuki bu adam bir insandır ve melekten daha üstündür.

Böyle kıymetli bir insan kırk yılda hâsıl olur. Siz ise öfkelenmişsiniz ve kanuna aykırı hareket etmişsiniz. Bu adam artık çalışamaz, çoluk çocuğuna siz bakmalısınız deyince Fatih:

– Emir kanunundur der. Kadı devam eder:

– Eğer bu mimar hakkını isterse ve davacı olursa sizin de ellerinizin kesilmesi gerekir. Zira mahkemeden izin almadan böyle bir iş yapmışsınız deyince Fatih:

– Adamın ihtiyacını karşılarım der. Kadı:

Ancak bu adamın hakkını beytü'l-malden değil de kendi malınızdan karşılamalısınız. Bu yaralıya kendi paranızdan her gün 10 akçe vermelisiniz der. Fatih ise:

– 10 değil 20 akçe olsun, ancak elini kestiğim için bana hakkını helal etsin der. Mimarbaşı padişahın adalete uyduğunu görünce:

– Hakkımı helal ettim der. Ardından mahkeme kadısı yerinden kalkar ve:

– Padişahım hoş geldiniz buyurun, şimdi posta oturabilirsiniz. Az önce mahkemede olduğunuz için sizi ayakta durdurdum, halbuki şimdi dava bitti der. Fatih:

– Eğer bu sultandır diye beni korumaya kalksaydın,

şu topuzla seni ezerdim der ve eteğinin altındaki topuzu gösterir. Kadı ise:

– Eğer beyim sen de mahkemenin kurallarına uymasaydın, postumun altındaki yılana seni boğduracaktım der ve keramet gösterir.

Şehzade Cem

II. Bayezid'in hükümdarlığı zamanında Şehzade Cem'le Karaman ovasında tahta mücadelesine girişirler ve büyük bir savaş olur. Cem, bu savaştan yenik düşer ve Mısır sultanı Kalavan'a sığınır. Ardından gemiyle Hacc'a gitmek üzere yola koyulur, Yemen taraflarında büyük bir fırtına çıkar. Fırtınadan sonra Aden kıyılarına çıkan Cem, Veysel Karanî'yi ziyaret ettikten sonra Yemen hacılarıyla beraber Hacc'a gider ve haccını ifa ettikten sonra tekrar gemiyle Mısır'a döner. Oradan da Rodos ve Malta'ya geçer.

Cem, burada da durmaz ve üç yüz adamıyla beraber Fransa'ya gider. Has hizmetçilerinden Sadi, defterdarı ve nedimiydi, Aşık Haydar da hizmetçisiydi. Cem, kafiristan vilayetlerini hep adamlarıyla beraber dolaşmıştır. Çok güzel kasideleri olan Cem'in divanını şairler çok beğenir. Kasidede eşsiz belig bir şairdir.

Cem Sultan'ın Gurbette Duyduğu Çan Sesinden Kederlenmesi Sonucu Söylediği Şiirdir

Iztırâbı ko ey murg-ı revân sabreyle
Eskiyüp işte harâb olmada bu ten kafesi
Kârbân-ı reh-i iklîm-i adem menzillenün
Dokunur oldu katı sem'ime bang-i ceresi
(Ey kuş misali olan ruhum üzülmeyi bırak.
Gördüğün gibi bu ten kafesi eskiyip bozulmakta.
Yokluk ülkesinin kervanı artık konmakta. Artık bu
çan sesi bana çok dokunur oldu.)

Sekiz Çubuk Sekiz Yıl Hilafet

Çubuk diye bilinen semt, İncirli yanındadır. Bayezid-i Velî, şehzadesi I.Selim'i Trabzon'dan getirttiğinde kızıp burada ona sekiz çubuk vurmuştur ki sekiz yıl hilafetine işarettir. Sonra öğüde başlamış ve:

– Oğlum! Elem çekme, Hakkı çok zikr et, Zikir (ebcedle H.920 tarihine işarettir) tarihinden sonra hilafet meydanı senin olacaktır. Al, bu dayak yediğin kuru çubuğu yere dik. Sekiz yıl kadar meyvesini yiyesin diyerek onun sekiz yıl halifelik edeceğine işaret etmiş.

O anda Şehzade Selim, babasının dediği gibi çubuğu dikmiş ve:

– Yarabbî! Bu kuru ağaç meyve versin. Onun meyvesini dünyaya meşhur eyle." demiş. Bu sırada babası Bayezid ile Kara Şemşeddin Hazretleri âmîn demişler. O anda kızılcık çubuğu yeşerip yaprak vermiş. İşte bundan dolayı oraya *"Çubuklu Bahçe"* derler. Hakikaten burada çıkan kızılcık hiçbir yerde çıkmaz. Bu kızılcıklar kırmızı renkli olup Medine hurması kadar olur.

Sonra Selim Han, sekiz değnek yediğine karşılık sekiz yıl padişahlık yapmış, "zikr" yani H.920 tarihinde de Mısır'ı fethederek hilafeti almış ve Çubuklu'yu da mamur etmiştir.

1050/1640 Yılında Evliya Çelebi'nin İstanbul Dışına İlk Seyahati: Bursa ve Çevresi

Evliya Çelebi ömrünün ilk otuz yılını İstanbul'da geçirir. 1040/1630 yılında seyahatle müjdelendikten sonra yaklaşık on yıl, İstanbul'un semtlerini gezer ve gerekli bilgileri toplar. Sonuçta da eserin birinci cildi ortaya çıkar ki tamamen İstanbul'u anlatmaktadır. Bundan sonra ise Çelebi'nin İstanbul dışı seyahatleri başlar.

Bu yöndeki ilk seyahati ise 1050/1640 yılında Bursa'ya gerçekleşir. Bu seyahat İstanbul'dan hareket edişinde itibaren toplam 35 gün sürmüştür. Bu gezide Çelebi başta Bursa olmak üzere gidip gelirken yolda gördükleri yerleri de anlatmıştır. Bu durumda Bursa ve çevresiyle İzmit ve çevresi anlatılmış olur.

Kendisinin anlattığına göre Çelebi'nin bu ilk seyahati önceden planlanmış değildir ve ani bir kararla gerçekleşir. Bir gün bir arkadaşını ziyarete gider, arkadaşı ona beraberce Bursa'ya gitmeyi teklif eder, Çelebi de hemen kabul eder. Dolayısıyla ailesine haber veremeden ve babasından izin almadan yola çıkar. Bu seyahatin gerçekleşme şekli onun gezmeye olan düşkünlüğünün en açık delilidir. Çelebi gibi ailesine düşkün bir insanın hem izin almadan ve hem de hiçbir hazırlık yapmadan ani bir teklifle seyahate çıkması gezmeye aşk derecesinde tutkun olduğunu göstermektedir. Bu yolculuğa çıkışı o şöyle anlatır:

"Bu zayıf kul hac emrini yerine getirmek arzusuyla seyahat etmek istiyordum. Ancak anne-babamın elinden nasıl kurtulup da gezerim diye endişe de ediyordum. 1040/1630 senesinin Muharrem ayının birinci günü İstanbul içinde bir o yana bir bu yana gezerken Seyahatnâme'min birinci cildini tamamladım. Asıl arzum Mukaddes topraklar olan Bağdad, Mekke, Medine, Mısır ve Şam taraflarına gidebilmekti. Rüyamda Peygamber Efendimizi görüp de "şefaat" yerine "seyahat" deyişimden kısa bir süre sonraydı. 1050/1640 senesinde bir sabah eski dostum Okçu-zâde Ahmed Çelebi'nin evine gittim. Gördüm ki Bursa'ya gitmeye karar vermiş ve hazırlık yapmakta. Bana:

– Kardeşim Evliya! Gel seninle yoldaş olalım ve beş on günlüğüne eski payitaht olan Bursa şehrine gidelim. Belki mahzun gönlümüz şad olur. Orada eski Osmanlı

padişahlarının mezarlarını ziyaret ederiz. Emir Sultan Hazretlerinin türbesine yüz süreriz." deyince içime bir ateş düştü. Hemen kabul ettim. Orada bulunanlar:

– Uğurlar olsun. Sağlıcakla dönmek kısmet olsun." deyip Fatiha okudular. Ben de hemen ailemin haberi olmadan yirmi arkadaşla beraber Eminönü'ne gelip Mudanya kayığına bindim. Yolculardan birisi Sefer Ağa'nın tanburacısı ve kemençecisi imiş. Diğeri ise Kara Recep Ağa'nın çöğürcüsüymüş. Hepimiz bir yere geldik ve ben:

– Geliniz, şu gam girdabında gamı atmak için bir segâh faslı edelim," dedim. Kabul ettiler. Gemicilerden Kışlıkçı Dayı, Çordam, Çıvık Veli adlı dayılar da çöğürleriyle gelip bize katıldılar. Âşıkâne bir *"Hüseyin Baykara faslı"* oldu ki zevk sahipleri hayran kaldı. Bu keyifle Heybeliada'nın önüne kadar geldik."

Evliya Çelebi Bursa'da çok iyi karşılanır. Bursa ve çevresini çok büyük bir keyifle anlatır. Anlaşılan Bursa'yı ve Bursalıları çok sevmiştir. Birkaç cümle de olsa izlenimlerine yer verelim:

"Zevk sahiplerine malum olsun ki Bursa'nın yiyecek, içecek satıcılarının hepsi müslümandır. Bakkalları, çarşısı temizdir. Hoşafçıları bu diyara mahsustur. Kayağan Pazarı'ndaki yemiş satıcıları dükkânlarını meyve dallarıyla süslerler. İpekçileri başka bir çarşıdır. Kahvelerinin en büyüğü Ulu Cami dibindeki Emir Kahvesidir. Kahve Ulu Cami dibinde olduğundan müezzin "Hayya ala's-sala" deyince kahvede kimse kalmaz, Bursa halkı namazını bırakmaz, kahveleri birer irfan mektebidir."

***

Bursa'nın tam 1040 tane camisi vardır. Bunların 357'si sultan, vezir, vükelâ gibi ileri gelenlerin camileridir.

Ulu Cami: Yıldırım Bayezid Han yaptırmıştır. Bursa'nın

havadar, yüksek yerinde güzel bir camidir. Cami içinde dört köşe pâye sütunlardan her birinin aşağısı adam boyu kadar altınlı, nakışlıdır; her payenin dört tarafında da Allah'ın isimleri değişik hatlarla yazılmıştır. Bu sütunlar üzerinde 19 kubbe vardır ki hep kurşunla örtülüdür. Her kubbenin alemleri güneş gibi ışık verir. Yirminci kubbe yeri caminin ortasında olup sarı pirinç telden bir kubbe örülmüştür. Hayvanlar ve kuşlar giremeyip güneş ışığı girerek aydınlatır. Bu açık kubbenin altında eni boyu aynı büyüklükte bir havuz vardır ki içinde türlü balıklar yüzer. Bütün cemaat o havuzdan abdest tazeleyip ibadet ederler.

Minberi yapan sanatkâr ceviz üzerine bütün hünerini harcayıp mükemmel nakışlar bezemiştir. Burada bulunan Bursalı Fahri oymasının türlü çiçek resimleriyle yazılarını bütün dünya ressamları toplansalar yapamazlar. Benzeri yoktur. Belki Sinop Camisi'ndeki minber bununla ölçüştürülebilir.

Nakışlı bir müezzin mahfili vardır ki sanki Cennet Mahfilidir. Dört tarafı pencerelerle, pencereler billurlarla bezenmiş aydınlık bir camidir. Vakfı kuvvetli olduğundan burada olan kilim ve seccadeler hiçbir camide yoktur. Her gece yedi kandille aydınlanır ışıklı bir camidir. Gece gündüz kalabalık cemaati vardır. 70 yerde bütün ilimlerde derslikleri vardır. 2000 talebe dersle meşguldür.

Üç kapısı vardır: Sol tarafta Hünkâr Mahfili Kapısı, Kıble Kapısı ve Mahkeme Kapısı. Kıble Kapısı'ndan dışarı sofası vardır, ancak başka camiler gibi büyük haremi yoktur. Küçük bir haremi vardır. Ortasında Şeyhülislam Aziz Efendi abdest almak için bir havuz yaptırmıştır.

Bu caminin sağında solunda iki kalın yüksek minare vardır. Mahkeme Kapısı tarafındaki minarenin kadehinde üstat mimar bir şadırvan kadehi icat edip bunun suyunu

ta Keşiş Dağı'ndan getirerek cidden büyük bir marifet göstermiştir. Ama şu anda suyolu bozulmuş ve fıskiye işlemez olmuştur. Ancak yağmur yağınca o şadırvanın kadehine su dolup kuşlar o rahmet yağmurundan içerek susuzluklarını giderirler. Bu cami Bursa şehrinin Ayasofyasıdır.

…

Zevk sahiplerine malum olsun ki Bursa'nın yiyecek, içecek satıcılarının hepsi müslümandır. Bakkalları, çarşısı temizdir. Hoşafçıları bu diyara mahsustur. Kayağan Pazarı'ndaki yemiş satıcıları dükkânlarını meyve dallarıyla süslerler. İpekçileri başka bir çarşıdır.

75 kahvehanesi vardır. Çalgıcılarla okuyucular günde üç defa Hüseyin Baykara fasılları ederler. Her kahvede gazel okuyanlar vardır ki insanı mest ederler.

Meddahlarının başı Kurban Alisi Hamza adında bulunmaz birisiydi. Meddah Şerif Çelebi, Firdevsi'nin Şehnamesi'ni okuyunca Cennet meleklerini hayran ederdi. Kıssahan Harşene Mahmud, Kara Firuz, Tireli Ali Beg "Ebu Müslim Teberdarî" okumada sanki Siyer-i Veysî sahibi idiler.

Kahvelerinin en büyüğü Ulu Cami dibindeki Emir Kahvesidir. Kahve Ulu Cami dibinde olduğundan müezzin "Hayya ala's-sala" deyince kahvede kimse kalmaz, Bursa halkı namazını bırakmaz, kahveleri birer irfan mektebidir.

Bazı meydanlarda çınar ve salkım söğütlerle süslü sokakları vardır. Bu şehir öyle Cennet bahçesi gibidir ki "47 bin kadar bağ, bahçe ve gülistanı" vardır. Şehrin her evinde birer ağaçlı bahçe bulunduğu gibi her birinde de mutlaka havuz ve şadırvan vardır.

…

Nice samur kürklü muhteşem çok zengin tüccarları ve bilginleri vardır. Bir kısmı hanedandan hizmet ehlidir. Bir kısmı da çarşı ve pazarda sanat ehlidirler.

Burası Anadolu toprağı olduğundan lehçeleri Aral Lehçesine yakındır. Mesela Ahmed Çelebi yerine “Ehmed Çebü”, Mehmed Çelebi yerine “Memet Çebü”, İsmail yerine “Ismıl”, Cafer yerine “Cafar” derler.

Daha nice bilinmedik sözleri vardır, ama bazı şehir çocukları vardır ki söz ebesi, rind, ârif, nükteci çelebilerdir. Bütün halkı yabancı dostu, gezmeyi sever, hoş konuşan adamlardır. Çoğu zaman kazançları ipektendir.

Bursa dördüncü iklimdendir, suyunun ve havasının güzelliğinden halkının yüzleri kırmızıdır. Fakat lodos rüzgârı tarafını Keşiş Dağı örtmekle o rüzgârlarda havası serttir. Güzel kadınları ve yakışıklı erkekleri çoktur, bu yüzden şairleri şehrengizler yazmışlardır.

Burada erkekler o kadar çok yaşar ki kuvveti gider, biçimi gider, konuşmadan kalır, ancak yine de yaşar. Halkı ince endamlı, gümüş bedenli, sevimli kimselerdir. Konuşsalar gayet güzel söz ettiklerinden insana tesir edip gönül ferahlığı verirler. Çünkü her biri bir üstattan feyiz almış kimselerdir.

…

Bütün 9000 dükkândır. Kale gibi dört büyük demir kapılı çarşısı vardır. 300 dükkândır. Her birinde Mısır hazinelerine sahip tüccarlar vardır.

O kadar kıymetli eşya ve mücevherlere sahiptirler ki tarifi imkânsızdır. Gazazlar Çarşısı, Kavukçular Çarşısı, Takkeciler Çarşısı, İplikçiler Çarşısı, Bezzazlar, Hallaçlar Çarşısı gayet güzel ve gösterişli olup esnafı iyi ahlaklıdır.

Diğer taraftan Baharat Çarşısı, Gelincik Çarşısı ayrıca öd, anber, misk, gülsuyu satılan bir caddesi vardır ki içinden çıkmayı canınız istemez. Bu dükkânlar Kapalı Çarşı’nın etrafını çevrelerler. Ayrıca her köşe başında bir çeşme de vardır.

Buna benzer birçok güzel binası olan Bursa eski seyyahların da dikkatini çekmiştir. Onların anlattığına göre böyle güzel bir şehir ve çarşı başka bir memlekette yoktur. Böylesine güzel bir çarşı İstanbul'da bile yoktur. Fakat Halep Çarşısı ile Edirne Ali Paşa Çarşısı buna denk olabilir.

Saraçhanesi mükemmeldir, Uzun Çarşısı gayet süslü ve çeşit çeşit esnafa sahiptir. Pirinç Hanı yakınındaki Kebapçılar Çarşısı benzersizdir.

...

Bursa'nın diğer bir çarşısı da Gök Dere'deki Irgandı Köprüsü üzerindedir. Burada sağlı sollu 200 dükkân vardır. Dükkânların pencereleri altlarından bakan Gök Dere'ye bakar. Bu köprü dükkânlarının üzeri bütün tonoz kemerlerle yapılmış olup kurşunla kaplıdır. Köprünün iki başında kale kapıları gibi demir kapılar üzerinde mazgal delikleri vardır Kapılar kapanırsa başka bir yerden girmek mümkün değildir.

Köprünün iki tarafı boştur. Han gibi misafirhane olup at bağlanır. Anadolu'da, Arabistan'da ve Acemistan'da bir gözlü meşhur köprülerden birisi de budur.

Türkçe'de "ırgandı", "sallandı" manasına gelir. H.729 yılında Orhan Gazi, Bursa'yı fethetmiştir. O sırada Allah uğruna savaşan yiğitlerden birisi hamama giderken bu köprü yerinde "Çıkayım mı geleyim mi?" gibi bir ses işitir. Gazi hemen kılıç çekip "Çık bakalım ne yapabilirsin?" diyerek sesin geldiği yere bir kılıç vurunca vurduğu yerden gürleyip büyük bir hazine meydana çıkarak yer ırgalanıp sallanır. Gazi hayrette kalarak şaşırır. İki yanına bakar ve derenin içinin altınla dolu olduğunu görür. Hemen döner, Orhan Gazi'ye başından geçenleri anlatır. O da:

– Nasıl bir iyilik ettin de Allah sana böyle bir ihsanda bulundu? Git Bursa'da hayır işlerine harca der. Bunun üzerine Gazi, bütün altınları evine götürür, onda birini Devlet Hazinesi'ne teslim eder. Kalanıyla da büyük bir köprü yaptırır. İşte "Irgandı" denmesinin sebebi budur.

Bursa'nın içinde ve dışında toplam 40 kadar köprü vardır. Çarşılarında dükkânlar üzerinde üzüm asmaları olup salkım salkım üzümlerle bezenmiştir. Pazar yerleri de bu asmalarla süslüdür.

Bursa'dan İstanbul'a Dönüş

Evliya Çelebi yaklaşık 15 gün Bursa'da kaldıktan sonra İstanbul'a dönmeye karar verir. Bursa'dakilerle vedalaşır ve dönüş yolunda yaşadıklarını da ayrıntılı bir şekilde anlatır:

Nihayet 6 Safer 1050/1640'de Bursalılarla vedalaştık ve İstanbul'a doğru yola koyulduk. Ev sahibimiz çok iyi bir dostluk göstererek atlara binip arkadaşımız Okçuoğlu Ahmed Ağa ile birlikte benimle Nilüfer Köprüsü'ne geldi. Orada gelenlere veda ederek 4 saatte yine Mudanya kasabasına vardık. Orada hayvanlarımızı Bursa ileri gelenlerinin hademelerine teslim ederek hafif yüklü bir gemiye bindik. Uygun bir vakitte yola çıkarak denizin dalgalarına kapılarak sallana sallana bir günlük yorucu bir yolculuk yaptık, canımızdan bezmiştik. Nihayet Bozburun İskelesi'ne ulaştık.

Eski zamanda güzel ve ticarete müsait bir iskele imiş. Ansızın gelen bir girdabın olduğu yerde bulunduğundan gelen gemiciler girdap korkusuna düşerek beş on gün ya da bir iki ay yatmışlar. İşte burada bekleye bekleye bıkan tayfaların ve tüccarların bedduası eseri olarak burası harap olmuş.

İskele başında bir han, birkaç misafirhane, küçük bir cami ile birkaç bakkal, ekmekçi ve bozacı dükkânları var. Başka bir bina yoktur. Fakat dört tarafı bahçelerle çevrilidir.

İskele başındaki caminin kapısında ve duvarlarında misafirlerin şikâyet yazılarından bir harf yazacak boş yer kalmamıştır. Bir gemi bu girdaptan geçmeden kurtulamaz. Türlü türlü yazılar görmek isteyenler Bozburun'a gelip duvar yazılarını okusunlar. Mesela;

Dâd bıktık Bozburun
Feryad elinden Bozburun
Bekleye bekleye seni
Kalmadı ağız burun

Ya da:

Ey belalı Bozburun! Feryad elinden âh dâd!

Gibi nice manzumeler vardır ki okuyanlar gülmekten hayran kalırlar. Ben bile iki gün bu hal ile bekledim. Nihayet zariflerden oluşan on beş kişi ile bir araya geldik. Silahlarımızı kemerimize bağlayarak karadan yola düştük. 3000 adım kadar gittikten sonra Armutlu nahiyesine vardık.

Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra 15 Safer 1050/1640'de İstanbul'a girdik. Ben o gün evimize varıp babamın ve anamın ellerini öptüm ve huzurlarında hürmetle durdum.

Dil Baba Dede

İzmit Kalesi İstanbul Rumları'nın elindeyken 1331 yılında Orhan Gazi zamanında fethedilmiştir. Fethinde güçlük çekildiğinden alındıktan sonra kalesi yer yer yıktırılmıştır. Orhan Gazi bu kaleyi fethetmek için önce "Koca Beğ"i serdar ederek:

– İznimdir, var git” buyurmuş. İşte “İzmit” de “iznim, git”ten bozmadır derler. Bazıları da “azma, git” veya “ezme git” derler.

Fetihten sonra yine “Koca Beğ” serdar olarak Kalipo vilayetini fethederek adına Kocaeli demiştir.

Rivayete göre Orhan Gazi zamanında dünyayı dolaşan bir derviş buradaki gemicilere gelip:

– Oğullar, beni karşı tarafa geçirin." demiş. Onlar da kabul etmemişler. Bunun üzerine derviş eteğine toprak doldurmuş ve:

– Biz karşıya Allah’ın emriyle böyle geçeriz." diye eteğinden toprağı denize döktükçe deniz kara olmuş. Bu şekilde geminin peşi sıra gitmiş. Gemiciler bu hali görünce:

– Aman sultanım! Boğazı doldurup ekmeğimize engel olma. İstanbul’dan İzmit’e gemiler geçmez olur. Lütfet, burası gemimize gerek." diye af dilemişler. Ancak derviş 12 bin adım kadar kısma toprak saçtığı için buralar kara olmuş. Bundan sonra ise onların gemisine binmiş. Hâlâ bu sebepten dolayı o kısma “Dil” derler ki sivri bir kumsal burundur.

Derviş karşı kıyıya geçtikten sonra kerametini gösterdiği için ruhunu Allah’a teslim etmiş. “Gebze Dil İskelesi” yakınında “Dil Baba Dede” adı ile gömülüdür.

Evliya Çelebi’ye Bursa Dönüşü Babasının Nasihatleri

Böylece ilk seferine babasından habersiz çıkan Çelebi dönüşünde babasının tavrını şöyle anlatır:

Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra 15 Safer 1050/1640’de İstanbul’a girdik. Ben o gün evimize varıp babamın ve anamın ellerini öptüm ve huzurlarında hürmetle durdum. Babam:

– Safa geldin, Bursa seyyahı, safa geldin, dedi.

Halbuki nereye gittiğimden kimsenin haberi yoktu. Ben de:

– Sultanım! Bursa'da olduğumu nereden bildiniz, deyince:

– Sen 1050/1640 senesinin Aşuresinde kaybolduğun gece ben nice dualar okudum. Bin kere *"İnnâ A'taynâ"* suresini okudum. Gece rüyamda seni gördüm. Bursa'da Emir Sultan türbesinde ruhaniyetinden yardım dileyerek seyahat rica edip ağlıyordun. O gece bana nice hal ehli canlar rica edip senin seyahate gidebilmen için izin istediler. Ben de o gece hepsinin rızası ile sana izin verdim. Fatiha okuduk. Gel şimdi oğul! Bundan sonra sana seyahat göründü. Allah mübarek eylesin. Ama sana öğüdüm var, dedi ve karşısında ayaküstü durdurdu.

Sağ eliyle sol kulağımı burarak uzun bir öğüt verdi. Sonunda da enseme bir pehlivan sillesi vurup kulağımı burdu ve:

– Oğul! İnsan yoksul olabilir, ancak asla besmelesiz yemek yeme. Sırrın varsa sakın avretine söyleme. Temiz olmadığın zaman sakın yemek yeme. Elbisenin söküğünü sakın üstünde dikme. İyi adını kötüye çıkarma. Kötüye yoldaş olma, zararını çekersin. Sen yürü ileri, gözüm! Kalma geri. Alay bozma. Tarlaya basma. Dostların payına sarkma. Bir şey koymadığın yere el uzatma. İki kişi söyleşirken dinleme. Ekmek ve tuz hakkını gözet. Namahreme bakıp ihanet etme. Davetsiz bir yere gitme. Gidersen emin olduğun yere namuslu kimseye var. Sır sakla. Her mecliste işittiğin sözleri aklında tut, evden eve söz götürme. Kötülemekten, arkadan söylemekten, fenalıktan uzak ol, ahlaklı ol. Herkesle hoş geçin. İnat ve kötü dilli olma. Senden büyüklerin önünden gitme. İhtiyarlara hürmet et.

Her vakit temiz olup haramdan ve yasaklardan uzak dur. Beş vakit namazı kılıp iyi hal ile tanınıp ilim ve fazilette meşhur ol.

Nasihat

Sormağa ey yâr Eyleme gel âr
Anla ne kim var İlm-i tamâmı
Fârisîyi bil Ehlini bulgıl
Efsâh-ı nâs ol Arap ve Acâmı
Vakt-i namâz et Hakka niyaz et
Hâlıkı yâd et Gözle imâmı
Bildiğini öğret Dersini fikr et
Eyleme hiç red Hâs u âmı
İlme harîs ol Şuğle enîs ol
Ehle celîs ol Görme melâmi
Damla be-damla Göl olur anla
Sözümü dinle Temme kelâmî

(Tercümesi: Ey dost sormaktan utanma, İlmin tamamını sonuna kadar anla. Bir bilenini bul, Farsça'yı öğren. Arapça'da ve Farsça'da insanların en güzel konuşanı ol. Namaz vaktine dikkat et, Allah'a ibadet et. İmamın hareketlerine göre Allah'ı hatırla. Derslerini düşün ve bildiklerini öğret. Zengin ya da fakir kimseyi geri çevirme. Çalışmaya alış, ilimde hırslı ol. İyi insanlarla düş kalk. Bil ki damlaya damlaya göl olur. Sözümü bitiriyorum, onu iyi dinle.)

"Oğul! Dünya bakımından nasihatim odur ki her vakit hoş meşrep ol, beraber olduğun vezir ve devlet adamlarına varıp dünya için bir şey isteme ki senden nefret edip seni hor görmesinler. Rıza lokmasına kanaat et. Eline giren malı israf etme. Kanaatle geçin. "Kanaat tükenmez hazinedir " demişler. Sağlıkta, sabır vaktinde lâzım olur.

Dünyalık akçeyi lokma ve hırka için saklayıp nâmerde muhtaç olma.

Düşmana kalırsa kalsın, dosta muhtaç olma tek, demişler. Gezdiğin yerlerde iki yerden gayret kuşağını beline bağlayıp kendini daima muhafaza et. Su uyur, hileci ve zalim düşmanlar uyumaz. Büyük Evliyanın ziyaretleriyle meşgul olup bütün ziyaret yerlerini ve her memlekette olan sahraları, yüksek dağ, ağaç ve garip taşları, şehirleri, ibret verecek eserleri, kaleleri fethedenleri ve yapanları, büyüklükleri yazarak "Seyahatnâme" adıyla bir eser meydana getir. Düşman şerrinden emin olasın. Allah yardımcın olsun. Dünyada emniyet, son nefesinde iman bulasın. Peygamberin sancağı altında haşr olasın. Yürü! Sonun hayır olsun. Bu dediklerim kulağına küpe olsun." dedi.

Sillenin tesirinden kurtulup da gözümü açınca baktım ki evimizin içi nurla dolmuş. Hemen babamın elini öpüp sessizce beklemeye başladım. Bir heybe içinde 12 tane nefis kitap ve 200 kadar Eşrefî altın yol parası verdi ve:

– Yürü! Nereye gidersen iznim var. Ama gurbet diyarında tedarikli ve mert ol. Dertlilere yâr ol." dedi ve alnımdan öptü.

Sonra Çarşamba Pazarı'nda Abdülvahid Efendiye götürdü. Onun da hayır duasını aldık. Ardından Şeyh Ömer Efendi, Bektaş Hasan Efendi, Gafurî Efendi ve bunun gibi 12 kadar şeyhin elini öptüm ve hayır dualarını aldım. Hepsi de:

– Yürü! Allah seyahatini kutlu etsin." diye dua ettiler. İçime sevinç doldu, evimize geldik. O hafta İzmit'e gitmek üzere babamın elini öperek evden ayrıldım.

1050/1640 Yılında Evliya Çelebi'nin Trabzon'a Gidişi

1050/1640 yılında Evliya Çelebi'nin hamilerinden Kenci Ömer Paşa Trabzon'a vali olarak tayin edilir ve Çelebi

için önemli bir fırsat doğar. Evliya Çelebi hoş sohbet ve nükteli olduğu için Paşa, onu da yanında götürmek ister. Çelebi buna çok sevinir, çünkü ilk kez uzak bir memlekete seyahat edecektir. Böylece Çelebi, Paşa'nın yanında Trabzon'a hareket eder. Çelebi bu yolculuğu şöyle anlatır:

"Önce arkadaşlarla vedalaştım, sonra Unkapanı'ndan Trabzonlu Fırtınaoğlu'nun karamürseline binip lodos rüzgârıyla üç saatte Yeniköy'e vardık. Bu şehrin peksimeti meşhur olduğu için beş yüz kantar peksimet, zahire ve on sandal safra toprağı alıp, yine lodoslu bir günde 7 saatte Kavak Kalesi'ne vardık. Burada bir gün kaldıktan sonra Karadeniz boğazından dışarı çıktık.

Anadolu kıyılarını takip ederek üç mil gittikten sonra Erve iskelesine geldik. Buradan su alıp yine Anadolu kıyısını takip ederek sandallar ile kürek çekip 36 mil sonra Şile kasabasına geldik. Oradan Kefken kasabasına ulaştık. Buradan 100 mil gidip Kerpe adasına, oradan Kandıra kasabasına, ardından da Sakarya Nehri'nin Karadeniz'e aktığı yere ulaştık. Oradan sırasıyla Akçakoca, Ereğli, Çoban Kalesi, Bartın Kalesi, Amasra Kalesi, İnebolu Kalesi'ne uğradık. Oradan kalktık, kötü bir havada kürek çekerek yola koyulduk. Ancak çok zor oldu. Sonunda Sinop, Bafra, Samsun, Ünye ve Giresun'u geçerek Trabzon'a ulaştık."

Böylece İstanbul'dan deniz yoluyla Trabzon'a ulaşan Çelebi bir süre Trabzon'da kalır, Trabzon ve çevresini gezer. Özellikle de Trabzon'un insanları ve hamsi hakkında anlattıkları çok ilginçtir:

"Şehri ilk kuran Büyük İskender çağında bir kralmış. Sonra Azerbaycan hakimi Sultan Uzun Hasan bu şehri Cenevizlilerden alıp adına "Tarab-ı Zen" dediler. Çünkü o zaman şehrin hakimi zevk ehli bir kadınmış.

Sonra Temür hadisesinde Sultan Uzun Hasan, Maveraünnehir'e doğru Temür'ü karşılamaya gidince İstanbul Tekfürü Rum Kostantin fırsat bularak buraları istila etmiş. Sonra 1460 yılında Fatih, Trabzon'u kuşatıp burayı Rumlardan tekrar aldı. Suyunun ve havasının güzelliğinden hoşlanarak adına "Tarab-efzûn" dedi. Doğrusu burası yiyip içme yeridir. Bazıları "Tarab-efzûn" derler ama avam "Turabuzan" der.

Şehrin su ve havası güzel olduğu için dağlarında şimşir, bağlarında servi ve Rum cevizi ağaçları bulunur. Gariptir ki kıblesinde olan Erzurum dağları kış kıyamet olduğu vakit burada gül, reyhan ve erguvan açar. Kış olmaz, gayet ılıktır. Halkı ahlaklı ve yabancı dostu insanlardır.

Amma Çiço, Çagata ve Lazki denilen halk gayet inatçı olurlar. Bunların kendilerine mahsus lehçeleri ve yazıları vardır. Trabzon halkı bile anlamazlar, tercümana ihtiyaç duyarlar.

Fakat Lazkilerin dili, yazma imkânı olmayan çok garip bir dildir. Bu kavmin çoğu gemicidir. Burada levrek ve kefal balığı meşhurdur. Bir karıştan uzun kırmızı başlı tekir balığı, uskumru balığı ve daha bin çeşit balığı vardır. Ama bunların hepsinden fazla Lazların üzerine düştükleri, alışverişi hakkında kavga ettikleri hamsi balığı vardır. Bu balık Hamsinde çıktığı için hamsi balığı derler. Balığın çıkışını dellallar halka haber verirler. Dellalların bir çeşit mürver ağacından boruları vardır. Bir kere su vurunca "Ahça çomahla bir mendil hamsi ver " diye ince sırmalı mendillere balığı koyup giderler. Balığın suyu akarak giderken bazıları suyun aktığına acıyarak:

– Bre balığın suyunu akıtıyorsun. Suyuna bir pilavcık sallasana" diye şaka ederler.

– Bre balığın suyunu akıtıyorsun. Suyuna bir pilavcık sallasana" diye şaka ederler. Şu beyitleri söylerler:

Trabzon yerümüz

Ahça tutmaz elümüz

Hamsi paluk olmasa

Nice olurtu halumuz

Hamsi balığı bir karış kadar, ince morca cilalı gümüş gibidir. Faydası o derecedir ki yedi gün devamlı yiyen kimsenin gücü artar. Çok kuvvet verici ve hazmı kolaydır. Yemeğinde balık kokusu olmadığından yiyene hararet vermez.

Ağrı hastalığına tutulan adam yese şifa bulur. Bir evde yılan ve çıyan olduğu zaman hamsi balığının başı tütsü edilirse kaçar.

Bunu yemek Trabzonlulara hastır ki kırk çeşit yemeğini pişirirler. Kebabı, çorbası, yahnisi, böreği ve baklavası olur. Fakat pilaki derler bir çeşit tavası vardır ki şöyle yapılır:

Önce bu hamsi balığını güzelce temizleyip onar onar kamışa dizerler. Maydanoz, kereviz, soğan ve pırasayı ince kıyıp tarçın ve siyah filfil ile karıştırdıktan sonra pilaki tavasının içine bir kat hamsi, bir kat bundan döşeyip Trabzon'un ölümsüzlük suyuna benzer zeytinyağını üzerine dökerler. Bir saat kadar kuvvetli ateşte pişirdikten sonra yerler ki doğrusu sevilecek mübarek bir yemektir.

Dünyada Trabzon kuyumcuları kadar meşhuru yoktur. Hatta burada dünyaya gelen Selim Han bu sanatı çok güzel öğrenmiş ve babası Bayezid Hana Trabzon'da para kazmıştır. Hakir bu parayı gördüm. İşte o zamandan beri kuyumcuları şöhret kazanmıştır. Çeşit çeşit at gemi, buhurdan, gülabdan, kılıç gaddare ve aşçı bıçağı işlerler ki eşi benzeri yoktur. Gurguroğlu bıçağı ile Trabzon baltası en

meşhurudur. Ayrıca sedef kakmalı masa, sanduka ve divit bir burada bir de Hindistan'da bu kadar güzel yapılır.

Evliya Çelebi'nin Trabzon'dan Azak'a Geçişi ve İstanbul'a Dönüşü

Trabzon'da birkaç ay zevk ve safa edip ilim ve irfan sahibi insanlarla sohbet ettik. Şehri gezip gördük, imkânımız derecesinde sırlarına vakıf olduk. Ketenci Ömer Paşa'nın kethudası Ömer Ağa ile elçilik görevi için Mekrilistan vilayetine gittik.

İki yüz adamla beş parça Laz menkisile kayıklarına silahlı olarak binerek limandan çıktık. Allah' sığınarak kuzeye doğru yelken açtık ve Değirmendere limanına ulaştık. Oradan Sürmene, Günye, Çoruh'u geçerek Abaza vilayetine ulaştık.

Evliya Çelebi 1050/1640 yılında geldiği Trabzon'dan Kırım'a geçer. Kırım'da Azak Kalesi'nin geri alınması için Serdar Hüseyin Paşa kumandasında yapılan sefere katılır. Ancak ordu kaleyi alamaz, başarısız olur. Bunun üzerine Çelebi, Kırım hanı Bahadır'a misafir olur ve o kışı Bahçesaray'da geçirir. Kış geçtikten sonra baharda Azak Kalesi tekrar kuşatılır, Çelebi bu kuşatmaya da katılır. Bu sefer Osmanlı ordusu başarılı olur ve Azak Kalesi fethedilir.

Bu fetihten sonra Evliya Çelebi İstanbul'a dönmek üzere bir gemiye biner ve hayatının en korkunç anlarını yaşar. Zira denizde çok dehşet bir fırtına çıkar ve Çelebi'nin bindiği gemi batar. Çelebi bu fırtınadan kurtulur, ancak ecel terleri de döker. Çelebi bu macerayı Seyahatnâme'de bütün ayrıntısıyla anlatır:

"Allah'a şükür Kırım seferinden sonra da talihli olarak Bahadır Giray Han'dan İstanbul'a dönmek için izin aldım. Bir kese kuruş, üç esir, bir samur kürk, bir kat elbise

ihsan buyurdu. Sefere gitmeden incelemeye vakit bulamadığım için Kırım'ın özelliklerini, imaretlerini, eserlerini yazmaya cüret edemedim.

Balıklava Kalesi'ni yazmaya başlayacağım zaman Ucalı Sefer Reis adlı birisinin şaykasına 150 arkadaşla binerek denizde nice tehlikeler ve korkunç olaylar görüp geçirdim. Uğursuz sayılabilecek bir günde sandalla dışarı çıktık. Yıldız rüzgârına yelken açarak bir gün, bir gece rüzgâr arkamızdan gelmek üzere aşağı yukarı Karadeniz'in ortalarına vardık.

Buradan Sulayur Dağları görünüp Sinop ve Amasra Dağları da önümüzde idi. Derken büyük bir fırtına çıktı, hepsi de görünmez oldu. Büyük bir tehlikeye düştük. Bazen elverişli, bazen elverişsiz rüzgârla bir gün bir gece amansız denizin içinde çalkalanıp durduk. Hangi yöne gideceğimiz belli değildi. Güneş denizde doğup denizde batıyordu.

Böylece girdapta dalgaların birbirine çarpmasıyla serseri gezerken Allah'ın hikmeti doğu tarafından ortaya kara bulutlar çıktı. Bundan başka gök gürültülü ve şimşekli sağanaklar, kırıntılı dalgalar peyda olunca gemicilerin yüzü değişti. Biçareler ellerini ovmaya başladılar.

İçlerinde Dede Dayı adında güngörmüş bir ihtiyar, gemicilere dönerek:

– Bre Dayılar! Ne korkuya düşersiniz? Allah kerimdir. İşte kırıntı ve sağanak gelmektedir. İpleri indirin deyince hep birlikte ipleri indirdiler. Alburna direği de aşağı indi. Dalgalar git gide şiddetlendiğinden hemen gemi üzerindeki büyük çuvalları, hasırları ve keresteleri denize attılar.

200'den fazla esirleri de ambara indirip ambar kapısını kapattılar. Gemi Bir parça hafifledi. Fakat yine gölgeler göğe yükselip coşmaya başladı. Üç gün üç gece kar, tipi,

boran eksik olmadı. Gemicilerin gemi üstünde durmaya kuvvetleri kalmadı. Her biri bir yere sindi.

Gök gürültüsü ve şimşek de vardı. Yedişerleme dedikleri dalga ise asla aman vermiyordu. Bir denizin dibine inip sanki gemi Gayyaya düşmüş sanılıyordu. Dört çevremizde Karadeniz, direksiz su gibi görülüyordu. Nihayet ambarın kapağını açarak ağır malların hepsini denize attık. Yine aman bulamadık.

O sırada geminin arkasından dümenin iğneciği kırılıp dümen denize düşünce gemiciler ellerini dizlerine vurarak birbirleriyle helalleşmeye başladılar. Bu sırada canı, başı diri bahadır gemiciler ellerine baltalarını alıp önce geminin çarmıh iplerini kestiler. Sonra gemi direğine balta vurarak bir anda direği kesip düşürdüler. Direk düşerken 12 kişiyi ezip öldürdü.

Bu arada bir sağanak daha gelip gemiyi ikiye ayırınca yolcular ve esirler de dışarı çıkıp feryat ettiler. Bu sırada benim halim de perişandı, Yasin okuyordum. Gönülden Allah'a bağlandım. Baktım ki bir kaç kâfir geminin sandalını ipten indirerek denize açıldılar. Gemiciler de birer tahta parçası ile denize döküldüler.

Ben de yedi can yoldaşımla dalkılıç olup sandala atıldım. Kâfirler bize saldırdı ve iki arkadaşımı yaraladılar. Hemen biz de onların üstüne atıldık ve dördünü öldürdük. Diğer dördü ise korkudan denize atladı. Sandal bize kaldı, bir de baktık ki gemi parçalandı ve denize gömüldü. Gemide bulunan 750 kişi "Ya Allah" diyerek denize döküldü. Bazıları can-başla yüzüp bizim sandala doğru geldi, bunlardan sadece Kıssahan Emir Çelebi yetişebildi. Kolundan tutup onu da sandala aldık. Lakin diğerlerini kabul edemedik, çünkü bizim de batma ihtimalimiz vardı. Hemen oradan uzaklaştık.

Bu şekilde gemiden epeyce uzaklaştık, artık insanlar görünmez oldu. Bir yükselip bir batarak gidiyorduk. Fakat kayık içinde kavuklarımızla su boşaltmaktan ve kışın şiddetinden bitkin düşmüştük. Bir ara gördük ki Menküp Kadısı Ali Efendi denizkızı gibi yüzerek bizim sandala yaklaşıyordu. Durduk ve onu da aldık, böylece on kişi olmuştuk. Yasin okuyarak ve denize su boşaltarak gidiyorduk.

Hepimiz de hayattan ümidimizi kesmiştik, bir gün ve gece bu şekilde ilerledik. O sırada Emir Çelebi ile Ali Efendi verem hastalığına yakalandı ve merhum oldular. Cesetlerini denize attık. Bu şekilde üç gün gittik, üçüncü gün öğle vakti bir dalga gelip sandalı devirdi. Ben de baş aşağı denize düştüm. Can korkusuyla yüzücülükteki ustalığım dolayısıyla çabalayarak ilerliyor, Kur'ân-ı Kerim'in ve Evliyaların ruhaniyetlerinden yardım diliyordum.

Birden bire içime bir teselli doldu. Tevhid okumaya başladım, korkum geçti, aklım başıma geldi. Denizin dalgaları arasında dalgıç gibi pervasızca yüzerek bir yukarı çıkıyor, bir aşağı iniyordum. Yüzerken evvelce sandalımıza dokunan tahtanın yanımdan geçtiğini gördüm. Hemen bir çeviklikle şu amansız Karadeniz'de boğulmaktansa şu tahtaya sarılayım diye can havliyle tahtaya tutundum. Sanki Hızır'la buluşmuştum. Sandal arkadaşlarımdan da hiçbir haber yoktu. Onlar kaybolmuşlardı.

Ben bu durumda soğuğun ve dalganın tesiriyle Karadeniz'in üstünde yuvarlana yuvarlana gezerken arkamdan bir feryat koptu. Bir de baktım ki tahtanın arkasında 2 Gürcü kölesi, 2 Çerkez kızı ve 1 Rus kölesi yarasa kuşu gibi sarılmışlar. Bunlar benim bindiğim tahtaya zarar verirler de batarız diye endişeye dalmıştım. Tam bu esnada yanımızdan bir su varilinin geçtiğini gördüm. Rus kölesi yüzerek varile ulaşmaya çalıştı, ancak başaramadı

ve boğuldu. Ben de 4 esirle beraber kaldım. Allah kerimdir diye ilerliyorduk.

Şükürler olsun ki bir süre sonra hava düzeldi, güneş açtı. Gün doğusu rüzgârı bizi sürüklüyordu, üçüncü gün birtakım dağlar görünmeye başladı. Öğle vakti dalgalar bizi kıyıya ulaştırdı. Bitkin bir halde kumlar üzerine düştüğümü hatırlıyorum. Allah'ın işine bak ki Megrilistan, Abazistan ve Kırım'da 18 esir nasip etti, ancak geri aldı. Sonra canımdan ve dünyadan ümit kesmişken, bu amansız Karadeniz'de 4 esir daha ihsan etti. Bunların her birisi bin taneye bedeldir.

Biz etrafa bakarken birden bire bazı Ümmet-i Muhammed'den bir grup insan gelip bizi aldılar ve evlerine götürdüler.

Burası neresi diye sorunca Silistre Eyaletindeki Gülgara Sultan Dağları dediler. Maceramızın başlangıcından bu ana kadar üç gün üç gece geçmişti. Bana ve esirlere hücre verdiler. Buradaki tekkede 10 gece kendimizden geçmiş halde uyuduk, dinlendik. Bu maceradan sonra bir kış hasta yattım, ancak sonunda kurtuldum. Allah'a şükretmek için 10 hatim indirdim. Çocukluğumdan bu ana kadar toplam 1060 hatim indirmiştim. Bu tekkede Bektaşî dervişlerle 8 ay çok güzel sohbetler ettik. Kölelerim de bana çok iyi hizmet ettiler, çok güzel günler geçirdik."

1050/1640 Senesinde Malta'ya Gidiş ve Hanya Kalesi'ni Alış

Sultan İbrahim Hanın Darüssaade ağalarından Sümbül Ağa, Mısır'a gitmek üzere padişahtan izin aldı ve gemiyi hazırlattı. İbrahim Çelebi adlı gemicinin altı kat ambarlı karavana kalyonuna üç ayda birçok eşya ve atlar yükletti. Sümbül Ağa beş yüz silahlı adamı, üç yüz tüccar, iki yüz gemici, Mısır'a sürgün edilen Esirî Mehmed Efendi

ve adamlarıyla beraber toplam bin üç yüz kişi Cuma günü Allah'a sığınıp top tüfek şenliğiyle Beşiktaş'tan yola çıktılar.

Allah'ın takdiri Girit adası yakınına gelindiğinde altı parça Malta kadırgasına rast gelip bir gün bir gece savaşa tutuşmuşlar. Sonunda kalyonu paramparça edip etrafını çevirmişler. Yolcularının iki yüzü hariç hepsi şehit düşmüş. İbrahim Çelebi, Sümbül Ağa'ya dönüp:

"Bre insafsız adam! Biz sana, yolda karşımıza düşman çıkar, gemiye at almak yerine silah alalım demiştik. Sen ise padişah fermanı alıp bizi bu şekilde yola çıkardın" demiş ve bir kılıç darbesiyle kellesini uçurmuş. Bunun üzerine Sümbül Efendinin adamları da Çelebi'yi öldürmüşler. Bunu gören korsanlar bir hamleyle gemiyi ele geçirmiş ve içindeki eşyaları Hanya limanına götürüp satmışlar.

Hanya'da oturan Hristiyan rahipler, Malta korsanlarının Osmanlı gemisindeki eşyaları sattığını görünce çok üzülmüş ve: Eyvah Osmanlı bunu bizim yanımıza koymaz ve bu adayı elimizden alır diyerek, korsanları uyarmışlar. Çünkü onların kitaplarında: Girit adasına önce Osmanlı kalyonu ve atları gelecek, ardından Türkler gelecek ve adayı mülk edinecekler" şeklinde yazılıymış.

Papazların bu sözlerini işiten binlerce Hristiyan bir bahane ile adayı terk ettiler ve başka yerlere yerleştiler. O sırada Girit adasında dört yüz bin Rum ve on altı bin asker vardı. Adanın etrafı da yetmiş altı parça kaleyle korunuyordu.

Maltalıların Osmanlılara saldırdığı haberi İstanbul'a ulaşınca, padişah çok üzüldü, Venedik elçisini çağırttı ve ona: Bre melunlar! Neden barışa ters hareket edersiniz? Bizim gemilerimizi alan düşmanı niçin limanınıza korsunuz? Büyük atam Süleyman Hanın antlaşması böyle midir,

deyince elçi yeri öpüp: Padişahımız! Antlaşmamız öyledir ki sizin gemileriniz dahi başkalarının bir gemisini alıp limanımıza gelse misafirimizdir. Biz ona da hürmet ederiz demiş. Bunun üzerine hükümdar: Pekiyi! Ben Malta'ya savaş ilan edersem, gemilerinizi bana yardım için gönderir misiniz, diye sormuş. Elçi: Can ve başla hizmet etmek ve üç yüz parça gemi vermek boynumuzun borcu olsun deyince İbrahim Han, her birine kıymetli hediyeler ihsan etmiş.

Bu konuşmadan sonra padişahımız hazinesinden üç bin kese altın çıkardı. Karadeniz'de Canik sancağı ile Sinop, Amasra, Ereğli, Kocaeli, İzmit ve diğer yirmi beş kazaya kereste satın almak için kapıcıbaşılar gönderildi. Üç yüz kadar kadırga yapılmak üzere Tersane-i Amire'ye kereste yığıldı. Önce İzmit paşası Baltacı Paşanın Alemdağı ve Kapı dağlarından getirdiği keresteler bütün gözleri doldurdu. Bütün odalardan usta marangozlar gelerek tersanenin her gözünde birer kadırga bodoslaması kurdu. Haftada bir kadırga yapılıyordu. Tersane-i Amire insan denizi gibiydi.

Diğer taraftan Anadolu ve Rumeli'nde asker toplanmaya başlandı. Hünkar hasekisi ve mirâlemler, Cezayir, Tunus, Fas ve Trablus'a on bin altın barut parası ile gidip "İlkbaharda Kaptan Paşaya katılasınız" diye ferman götürdüler. Bu gaza hazırlığı tam bir destan gibi oldu.

Ancak "mana şairin karnındadır" sözü gereği bu sefer Padişah, Kara Mustafa Paşa ve Şeyhülislam arasında bir sır olarak kaldı. Kimse nereye gidileceğini bilmiyordu, bir süre sonra Padişah, Şeyhülislam'dan şöyle bir fetva sordu:

"Önceleri İslam ülkesi olan bir vilayet, kafirler tarafından istila edilse sonra da o vilayetin cami, mescit, medrese, minare, mahfil ve diğer yerleri kafirler tarafından kirletilse; yol kesilse, hacıların mal ve canına kastedilse, Din-i

Muhammedî ve İslamiyete zarar verilse; müslümanların padişahı İslamın namusu gereği adı geçen memleketi kafirlerin elinden alıp İslam diyarına katması doğru mudur beyan buyrula...”

Elcevap: İslam padişahının yaptığı barış antlaşması, bütün müslümanlara fayda sağladığı zaman meşru kabul edilir. Eğer böyle olmazsa bu barış asla meşru kabul edilemez. Hatta Hz. Peygamber Efendimiz Mekkeli müşriklerle barış imzalamış, ancak altıncı yılında Hz. Ali barışın bozulmasının daha uygun olacağını söylemişti. Saadetlü padişahımız Peygamber sünnetine uysunlar, gazalarını Allah mübarek eylesin.” Ketebehü fakirü'l-hakir...

Sağlam bir ip gibi olan bu fetvayı padişahımız eline aldı ve Ebâ Eyyüb Hazretlerinin ziyaretine vardı. Orada şeyhülislam efendi kemerine iki yerden gazaya niyet ettim diyerek Hz. Ömer kılıcını bağladı. Ardından padişahımız tersane bahçesine geldi ve iki parça kadırgayı İslam askeriyle doldurdu. Elli parça kadırga ise Unkapanı İskelesine yanaştı. Bunlara donanma ağası, başçavuş, başkumandan muhzırı, on bin yeniçeri, on oda topçu, on oda cebeci bindi.

Bir taraftan yirmi yedi bin askerden oluşan Rumeli ordusu diğer taraftan yirmi iki bin askerden oluşan Anadolu ordusu Boğazhisara toplandı. Kaptan Paşa ise Şam, Halep, Diyabakır, Maraş, Adana, Karaman, Sivas, Trabzon eyaletlerinden toplam yetmiş bin askeri gemilerle Boğazhisara getirdi. Başlarındaki ayan ve büyükler, gemilerinin filikalarına binip Sarayburnunda bilgin, salih ve vezirlerle sohbet halinde olan İbrahim Hanın huzuruna vardılar. Padişah ve yanındakiler huzura gelen vezir, mirimiran, ağa ve çorbacılara toplam bin yedi yüz hilat giydirdi ve hayır dualarıyla uğurladılar.

Bu sırada padişah, Yusuf Paşaya: Sen ne tarafa sefere

gidiyorsun, deyince: Malta gazasına gidiyorum cevabını aldı. Bunun üzerine padişah: Allah'ın izni ile seni Girit adası gazasına memur ettim. Sakın bu sırrı başkalarına söylemeyesin. Soranlara Malta gazasına memuruz dersin. Önce Girit adasının önünden geç, Malta'ya git, Mora adasında birkaç gün konakladıktan sonra bir gece sabah namazı vakti adaya asker çıkart. Todori Kalesi'ni fethet ve sığınak yapacak bir yer yap. Sonra da Hanya'yı fethet. Sana nasihat ve vasiyetim budur. İnşallah gazan mübarek olur, fetih haberiyle gelirsin de mükafatını veririm. Hakkın huzuruna da alnın açık, yüzün ak gidersin. Fakat soranlara Malta fethine gidiyorum de ki düşman haberdar olmaya. Atalarımız boşuna altınını, düşünceni ve mezhebini gizli tut dememişler.

İbrahim Han, bu nasihatlerden sonra İbrahim Paşaya iki kat hilat giydirdi, alnını öptü ve: Yürü! Âlemlerin Rabbi olan olan Allah yardımcın ve dayanağın olsun" diyerek gönderdi. Paşa da kayığına binerek donanmanın başına geçti. Bu arada müneccim başı Çelebi Efendi, müneccim Hasan Keferi ve Sadreddinzade Efendi keşifleriyle Usturlap ilmine göre gaza için en kutlu vakti tespit ettiler. Ardından da padişaha: Sultanım! Bu en uğurlu gündür, emir buyurun dediler. Padişahın işareti üzerine Kaptan Paşa ve Yusuf Paşa "Salya demir" diye emrettiler ve yediyüz yerden ceng-i harbiler çalındı, yer yerinden oynadı, gülbang-i Muhammedîler çekildi. Ardından bir yaylım tüfek, bir yaylım top atıldı, sesi bütün İstanbul'u inletti. Denizin yüzü bunların kara barutuyla Karadeniz gibi simsiyah oldu. Sonra Mehterbaşı segâh faslı ile Sinan Paşa köşkünün önüne geldi. Yusuf Paşa burada oturmakta olan padişahı selamlayarak geçti, bütün gemiler turna katarı gibi Sarayburnundan dışarı çıktılar. Yelkenlerini açıp bir yaylım top atışı daha yaptılar. İstanbul halkı, hava güzel gidiyor,

inşallah zaferle dönerler diye orduya dua etti. Bu fakir de Serdar-ı Ekrem efendimizin müezzinbaşısı olarak İbrahim Çelebinin yanındaydım. Süt içip, şeker kamışı yiyip, zevk ü safa ile bir gün sonra Gelibolu Kalesi'ne ulaştık.

Gemilerimiz burada demirledi, kaleden atılan hoş geldin toplarına mukabil gemilerimiz selametle toplarıyla karşılık verdi. Limana yanaştık, gerekli tedarikler yapıldı, ikinci gün tekrar yola koyulduk, gemiler kartal kanadı yelkenlerini açarak Bozcaada'nın önünden geçti. Daha sonra yol üzerindeki uygun adalarda konaklaya konaklaya Mora yarımadasından geçip Anapoli limanında demir attık. Gerekli ikmallerden sonra tekrar yola çıktık, Girit adasının önünden geçip Kefalonya adalarına kadar gittik. Buradan Mora ve Arnavut yiğitlerinden üç bin kadarını yanımıza aldık ve Malta'ya doğru yola koyulduk. Bütün askerler donanmanın Malta'ya gittiğini zannediyordu. Öğle vakti amansız denizin ortasına ulaşınca ani bir manevra ile geldiğimiz yöne döndük, gecenin karanlığı bastığında Girit adasına ulaştık.

Gizli ve hızlı bir şekilde Müslüman denizciler mühümmatı taşıdı ve kaleyi kuşattı. Düşmanlar neye uğradıklarını anlayamadılar ve sabaha karşı teslim oldular. Gemiler limana yanaştı, onları korumak için deniz kıyısında siperler arkasına balyemez toplar yerleştirildi. Ardından Hanya Kalesi doğu-batı-kuzey ve güneyden ablukaya alındı. Denizden yirmi mil açıkta karakollar kuruldu.

Bütün ayan ve askerler Serdarın emriyle görev yerlerine gitti. Yer yer çavuşların tenbihiyle gaziler gusul abdesti adı, herkes birbiriyle helalleşti. Sadrazam eski kanun gereği otağına iner inmez bütün istihkamcılar kırk bin kadar kazma kürekle yedi koldan delikler açarak Hanya Kalesi'ni kuşattılar. Kalenin güneyine yeniçeri kethüdasıyla beraber

serdar, doğu tarafına Cezayirliler, batı tarafına Halepliler girdiler. Sözün özü yedi koldan Osmanlı askeri metrislerden hızla kaleye yaklaşıyordu. Ancak kale çok muhkem olduğu için iş çok zor oluyordu. Kalenin kuzeyi liman olduğundan o taraftan metrise girmek mümkün değildi.

Düşman askeri hem çok kalabalık, hem de çok dinçti, yedi gün kuşatma devam etti, kaleyi meşalelerle aydınlatıyorlardı. Bu sürede yedi bin askerimiz şehadet şerbetini içti, eşyaları hazineye teslim edildi. Buna rağmen İslam ordusu hiçbir şekilde geri adım atmadı ve korkmadı. Metrisler ilerledi, onuncu günün sonunda kalenin hendeklerine ulaşıldı. Yedi koldan balyemez toplarla kalede yarıklar açılmaya başlandı. Fakat kale çok yüksek ve sağlam olduğu için fetih çok yavaş ilerliyordu. Bu durum yirmi gün yirmi gece devam etti, yirminci günün sonunda düşman askerleri topa tutulmuş maymun gibi telaşla sağa sola kaçışmaya başladı. Bir kısmı da kin ve nefretinden kudurmuş yılana dönmüştü. Hile, şeytanlık ve ateş oyunlarıyla İslam askerlerini kebap gibi yakıyorlardı.

Askerlerimiz bu zorluklara büyük bir fedakârlık ve özveriyle sabretti, Şam, Maraş, Karaman, Trabzon eyaletlerinin askerleri dağlar gibi kum getirip ateşten korunmaya çalışıyordu. Düşman askerleri buna engel oldu. Yer yer lağımlar kazıldı, kuzeyde üç ağızlı bir lağım açılarak kalenin yetmiş arşınlık bölümü havaya uçuruldu. Üzerindeki düşman askerleri de beraber havaya uçarak Veyl deresine yuvarlandı.

Hileci düşman bu lağımları bertaraf etmek için hendek altından geçip başka bir lağım açarak bizim lağımımızı havaya uçurdular ve yüzlerce askerimiz kefensiz, namsız nişansız şehit oldu. İslam askeri buna aldırmadı, birbirlerini şehitlik için teşvik ederek kalenin yıkılan yerinden

içeriye daldı ve düşman askerlerinin kellelerini ve dillerini dışarıya getirmeye başladılar. Hatta Serdar hazretleri kelle getirene elli, dil getirene yüz altın ihsan ediyordu. Bu ihsanlar gazileri bir kat daha teşvik etti, bir ara kale komutanının oğlunu yakalayıp getirdiler. Düşman bu olay üzerine iyice kudurdu, birçok yiğidimizi şehit etti.

Bu arada kalenin içinden gelen bir düşman askeri Serdarın huzuruna çıkmak için aman diledi. Serdar düşmanı huzura kabul etti. Adam, kendisine ve çocuklarına zarar verilmemesi durumunda içeride olup bitenleri anlatacağını söyledi. Serdar söz verince adam: Efendimiz içeride ahali ikiye bölündü; Rumlar teslim olalım derken, Venedikliler direnelim diyor. Rumlar kalenin Kuzey tarafına yığıldı, oradan bir lağım açıp hendeklere ulaşabilirsiniz. Hatta onlara Rumca mektuplar göndererek esir olmaları durumunda zarar verilmeyeceği garantisini verebilirsiniz. Böylece kaleyi ele geçirebilirsiniz, dedi. Serdar temkinli olmakla beraber adamın dediğini yaptı, gerçekten Rumların bir kısmı teslim oldu ve hatta Müslüman olanlar bile çıktı.

Diğer taraftan kalenin doğu tarafında Cezayirliler bir gecede göklere kadar uzanan büyük bir tabya yaptılar ve on parça balyemez topla kalenin emniyetli olan saray ve mahallelerini dövdüler. Kaleden büyük feryatlar koptu. Fakat denizden atılan topların gülleleri bizim askerlerimize de isabet etmeye başlayınca vazgeçildi. Her gün yüz-iki yüz şehit veriliyordu.

Sonunda kaledeki düşman askerleri Osmanlı ordusunun cesaret ve azmi karşısında pes ettiler; beyaz bayrak çekerek aman dilediler. Serdarımız bunlara tam olarak güvenmedi ve kaleyi terk etmelerini istedi. O gün bölük bölük teslim oldular, gece kalenin burç ve duvarlarında ezan sesleri yükselmeye başlandı. Bir kere gülbang-ı

Muhammedî çekildi, bir yaylım top ve tüfek şenlikleri yapıldı. Üç gün üç gece donanmanın top ve mermilerinden gök ve deniz coştu. Kalenin kumandanı çan seslerinin sustuğunu ve yerine ezan seslerinin yükseldiğini görünce kendi parmağıyla kendi gözlerini oyarak bu manzaraya bakamam dedi.

İslam askerleri hızlıca adaya yerleşti, etraf temizlendi, kale onarıldı, toplar kalenin etrafına dizildi ve kiliseler camilere çevrildi. İlk Cuma namazı Sultan İbrahim camiinde kılındı ve bütün gaziler şehitlere rahmet okudu, kalanlar bu fetihten dolayı Allaha şükretti. Hakir'in bu dokuzunca gazası olduğu için Hakka daha fazla hamdettim. Birinci gazamız Azak gazasıydı, ardından sırasıyla Kırım, Leh, Moskof, Kazak ve diğerleri geldi.

Kalenin tamiri bittikten sonra dükkanlar ve evler süslendi, gece meşalelerle kale gündüz gibi yapıldı, gaziler evlere yerleşti, Rum halkına limanın sol tarafında yer verildi, güvenleri temin edildi. Beş vakit namazdan sonra yetmiş koldan cenk havaları çalınarak gülbang-ı Muhammediler çekildi, üçer yaylım top ve tüfek atışı yapıldı. Fetih tarihi ise "Kuvvet-i bâzû-yı Sultânile alındı Girid" şeklinde düşüldü, sene 1056'dır.

Fethin altıncı günü Hanya Kalesi'ne imdada gelen Venedik, Malta, Düka, Papa ve diğer memleketlerin gemilerinden yüz parçası kaleye yaklaştı. Fakat her tarafı Osmanlı gemilerinin kapladığını görünce kahırlarından perişan bir şekilde "Elveda ey Hanya, elveda" diyerek ümitsizce Suda limanına döndüler. Kaçarken de Cezayirlilerden güzel bir darbe yediler.

Bu arada İbrahim Paşa kalyonunda bulunan ve esir düşen kadın, kız, adam ve diğer değerli eşyalar geri alındı. Aslında bu gaza Bağdat ve Azak gazalarından daha üstün

ve önemlidir, fakat bunu kâleme alan Hakirin gazanın büyüklüğünü hakkıyla anlatacak kuvveti yoktur.

Sonra Serdar etrafta bulunan ada ve şehirlere birer mektup göndererek şunları söyledi: Bir an evvel gelin ve Osmanlı askerine teslim olun. Malınıza, mülkünüze, çoluk ve çocuğunuza dokunulmayacaktır. Haracınızı düzgün verdikten sonra huzur içinde yaşayacaksınız. Yok eğer teslim olmazsanız, hepiniz kılıçtan geçirileceksiniz. Bu ferman üzerine yedi gün içinde üç yüz parça köy ve kasaba hediyelerle beraber bağlılıklarını bildirdiler, boyun eğmeyen yerlere asker gönderilerek esir edildi. Bu vesileyle Osmanlı askerleri büyük bir ganimet elde etti.

Ardından Küçük Hasan Paşa on yedi mirmiranı, yetmiş alaybeyi, zaamet ve tımarıyla Hanya Kalesi'ne yerleşti. Yetmiş yedi bin asker muhafız olarak kaldı. Serdarımız Hırvat Yusuf Paşa, kalede kalanlarla vedalaşıp Donanmayı Hümayünle İstanbul'a döndü. Yolda giderken de birçok fetih yapıldı, İstanbul'a yaklaşınca padişahımız "Gazan mübarek olsun" hatt-ı şerifiyle beraber hilat ve mücevher hançer gönderdi. Bu arada "Devlet katıma gelesin" emri üzerine üçüncü günde Sarayburnuna varıldı. Serdarımız, padişah katında yer öpüp, hilatler giydirilip, padişah duasıyla memnun edildi. Adı da Hanya Fatihi Yusuf Paşa olarak kaldı. Kendisine hesapsız mal ihsan edildi.

Allaha binlerce hamd olsun ki bu hakir Evliya da gazi olarak büyük ganimetlerle beraber evime vatanıma döndüm. Muhterem anne ve babama kavuşup ellerini öptüm, babam hasretle: Berhudar ol oğlum! Vekaletimizi yerine getirip Girit fethinde bulundun, yerimizi doldurdun, deyince Hakir: Benim aziz sultanım! Siz artık yaşlandınız, Süleyman Han devrinden beri yetmiş gazaya katıldınız. Bundan böyle bu cigerparenize dua edin, daha nice

gazalara katılıp sizlerin yüzünü ak, sevabınızı bol edeyim, dedim.

Sultan Ahmed Camiinin Yapılması ve Girit

Babam bunun üzerine bu kaleyle ilgili bir hatırasını anlattı: Evladım, bu Girit adasının fetih hikâyesi ta I. Ahmed Han zamanına uzanır. Sultan Ahmed zamanında sen doğduğun sene Atmeydanı'nda yedi vezir, ayan ve büyüklere ait saraylar yıkılıp yerlerine Yeni Caminin (Sultan Ahmed Camii) yapılması kararlaştırıldı. Kırk ellişer zira çukurlar kazılarak ızgara temeline başlandı, tam bir yılda temeli toprak seviyesine getirildi.

Büyük bir kalabalık toplandı, müneccimler, kıble tayincileri, halk duayla beraber bin adet kurban kesti ve mihrabın yeri tespit edildi. Kalender Paşa temelin mutemedi, Kara Sümbül Ali Efendi katibi ve kadısı, Üstadımız Evliya Efendi temel imamı, Üsküdarlı Şeyh Mahmud Efendi temel şeyhi, Mahmud Çelebi, Kara Mahmud Ağa ve diğer güzel sesli müezzinler temel müezzini oldu ve bir an evvel tamamlanması için büyük çabalar sarfedildi.

Bir gün Sultan Ahmed camiinin bahçesi olacak yerde dillere destan büyük bir ziyafet verdi. Sultan Ahmed'in çadırı içinde Üsküdarlı Mahmud Efendi, Evliya Efendi, Kara Sümbül Ali Efendi, Cerrahbaşı İbrahim Efendi, Hanendeler sultanı Musahip Derviş Ömer Gülşenî ve Hakîr padişahımızın huzurunda diz kırıp oturuyorduk. Sultan Ahmed bizlere hitaben: İnşallah bu mabed bir an evvel tamamlanır da aydınlık bir cami olur, fakat bu camiye büyük vakıflar lazımdır, dedi. Evliya Efendi ve Üsküdarlı Mahmud Efendi dediler ki: Padişahım gazaya niyet edip bir fetih gerçekleştirin ve gelirleriyle de bu mabedi tamamlayın. Büyük atanız Süleyman bizzat kendisi Malta, Rodos, İstanköy, Hereke, Eliki, Sönbeki adalarını fethederek

vakfını camiine bağladı, hâlâ da mütevelliliktir. Vakfı çok sağlamdır, nolaydı siz padişahımız da Akdeniz'deki Girit adasını Venedik kafirleri elinden alıp İstanbul Mısır arasında gidip gelen tüccar ve hacıların gidişini emin kılsanız derler. Bu teklif üzerine Cerrahbaşı: Bu halis niyet için Allah rızası için Fatiha" der. Hazır olanlar Fatiha okuyup yüzlerine sürerler.

Cevaben Ahmed Han: Fakat efendiler Venedik kafiriyle anlaşmamız vardır, anlaşmaya aykırı hareket etmek Muhammed sünnetine yakışmaz. Bir de Anadolu eyaletlerinde Kara Yazıcı, Arap Said, Kalenderoğlu, Cennetoğlu gibi asilerle mücadele ediyoruz. Belalarından bizar olduğumuzdan serdarım Murad Paşa bir orduyla onların üzerine gitmiştir. Nasıl edelim de Girit adasını fethedelim, dedi. Evliya Efendi: Padişahım, Murat Paşa Celalilerin işini çok yakında helleder, müjdeli haber gelir. O Celaliler sel suyu gibi gelip geçicidir, Murad Paşa leşlerini kuyulara doldurup adını tarihlere Kuyucu Murad Paşa olarak yazdıracaktır diyerek keramet gösterir.

Gerçekten de Murad Paşa bütün Celalileri Halep, Azez, Kilis altında kılıçtan geçirir ve leşlerini kuyulara doldurur. Bu müjdeli haber padişaha ulaşınca Üsküdarlı Mahmud Efendi: Efendimiz gazanız mübarek olsun "Rakibin biri öldü, biri kaldı/ Yazık ki öleceği diri kaldı" Padişahım Allaha hamdolsun Celali kırıldı, şimdi Venedik devlet başkanına iyilikle bir mektup gönderin ve Girit adasını isteyin der. Bu teklifler padişahın hoşuna gider ve hemen mektuplar hazırlanır, bir heyetle beraber Venedik'e gönderilir. Başlarında Kurt Çavuş vardır, Kurt Çavuş dokuz gün içinde fermanı Venedik devlet başkanının huzurunda okur ve olumlu cevapla beraber İstanbul'a döner. Huzurdakiler çok sevinirler.

İşte evladım! Ben bu Girit ne zaman fethedilir, bana onun fethinde bulunmak nasip olur mu diye düşünürken Allah bu fetihte yer almayı sana nasip etti ve Girit'in Hanya Kalesi'ni fethettiniz. Allah diğer kalelerini almayı da nasip etsin dedi. Daha anlatılacak çok şey var, ancak "Her insan aklı kadar konuşur" sözü gereği bu kadarla yetiniyorum vesselam.

1056/1646 Yılında Evliya Çelebi'nin Erzurum'a Gidişi

Evliya Çelebi Girit'ten İstanbul'a döndükten sonra yaklaşık bir yıl dinlenir. Ardından 1056/1646 yılında yeni bir fırsat doğar ve Defterzâde Mehmed Paşa Erzurum'a gider. Mehmed Paşa Erzurum'a beylerbeyi olarak gönderilirken; Evliya Çelebi de hafızlığı ve güzel sesi dolayısıyla onun müezzini ve muhasibi olarak tayin edilir. Mehmed Paşa'nın Erzurum Beylerbeyiliği sırasında onun müezzini olan Evliya Çelebi, Paşa'yla beraber seferlere katılmıştır. İlk katıldığı sefer Şuşik Seferi'dir. Buradan Safevî elçisiyle beraber görevli olarak Tebriz'e geçer. Ardından Azerbaycan ve Gürcistan'a geçer ve oraları gezer. Bakü, Tiflis, Revan, Gümüşhane ve Tortum'a gider. Ayrıca Gürcistan'a yapılan seferlere de katılır.

Bir süre sonra müezzinlik görevinden alınan Evliya Çelebi, Kars'a başka bir görev için gönderilir. Ancak bu görevi kabul etmeyerek İstanbul'a dönmek ister. Bu sırada Osmanlı'ya isyan eden bazı Paşalarla görüştüğü için yeni bir göreve tayin edilir. Buna göre Evliya Çelebi, isyancı Paşalarla Mehmed Paşa arasında mektup götürüp getirir.

Bu görevinden sonra birer Celalî reisi olan Kara Haydaroğlu Mehmed ve Katırcıoğlu Mehmed ile tanışır. Yine Osmanlı'ya isyan eden Vardar Ali Paşa ile görüşür. Ayrıca İpşir Mustafa Paşa'nın isyan eden Vardar Ali Paşa'yı

yenmesini ve öldürmesini eserinde anlatır. Erzurum'daki hareketli yıllardan sonra Evliya Çelebi İstanbul'a döner.

Evliya Çelebi, Erzurum'a gitmek üzere yola çıkan kafileye katılır, yol güzergâhında birçok şehir ve kasabada konaklarlar. Evliya Çelebi de gördüğü gezdiği yerleri Seyahatnâme'de tek tek anlatır:

Şaban ayının birinci günü hareket ettik ve yedi saat sonra bir Hristiyan köyü olan Pendik'e ulaştık. Bağ ve bostanları çok olduğundan İstanbul'un sebzeleri buradan gelir. Bir süre burada dinlendikten sonra altı saatte Gebzeye girdik.

Gebze

Gebze eskiden büyük bir şehir imiş. H. 224 tarihinde Harun Reşid Bağdat'tan Battal Gazi ile beraber İstanbul'u kuşattı. Barış imzalandıktan sonra Silivrikapıya bir kale yaptı, içine üç bin asker yerleştirdi ve kafirleri haraca bağladı. Battal Gazi ise Üsküdar'da muhafız olarak kaldı. O sene Gebzeliler, Battal Gazinin birkaç askerini şehit ettiler, Battal da askerleriyle beraber Gebzeye yürüdü ve şehri yerle bir etti. Oradan da Malatyaya gitti. Daha sonra Kral Konstantin, Gebzeye büyük bir kale yaptırarak şehri koruma altına aldı. Bu kaleyi de Çelebi Mehmed yıktırdı. Gebze Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildikten sonra Kocaeli sancağına bağlandı, Gelbize'den galattır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Koca Mustafa Paşa buraya büyük bir cami yaptırdığından ona vakıf olarak verilmiştir.

Buradan Doğuya doğru yolumuza devam ettik. Hereke Kalesi'ne geldik. Çelebi Mehmed, Hereke'yi Rumların elinden alırken çok şehit verir, bu yüzden Heleke, yani helâk demişlerdir. Hereke Kalesi'nden de doğuya hareket ettik ve sekiz saat sonra İzmit'e ulaştık. Burada bir gün kaldıktan sonra Sapanca kasabasına geldik, bir zamanlar

İzmitli bir ihtiyar buradaki orman ve çalılıkları temizleyerek sapan yürüttüğünden “Sapancı Koca” adıyla bir köy kurulur. Zamanla da kasaba şeklini alır. Bu kasabanın kirazı ve somunu meşhurdur. Hamamın yanında bir fırında pişirilir. Bir dervişin hayır duasıyla bir çeşit beyaz has undan imal edilir. Hatta kırk gün beklese kuruyup bozulma olmaz. Ekmeğinin böylesine has olmasını bazıları suyuna bağlar.

Bolu

Buradan da ayrıldık sırasıyla Sakarya Nehri, Kocaeli Sancağı, Hendek Pazarı, Düzce Pazarı ve Üskübî kasabasını geçerek Bolu’ya geldik. Bolu, Osman Gazi zamanında Sungur Bay Şemsi adlı bir kahraman tarafından fethedilir, hâlâ sülalesi tükenmiş değildir. Otuz dört mahalle, otuz dört mihrab ve üç bin kadar ahşap örtülü evi vardır. Bazı zenginlerin evleri ise kiremit örtülüdür. Medrese ve darülhadisi var mı yok mu bilmiyorum, ancak yetmiş kadar mektebi, iki yüzden fazla hafızı vardır. Bilginleri çoktur ve halkı Muhammediye okumayı ve dinlemeyi çok sever. Oğuz insanları vardır.

Su ve havasının tatlılığından güzelleri çoktur, kadınların hepsi ferace giyerek dolaşırlar, ancak çok mazbutturlar, bağ ve bahçesi de çoktur. En meşhur yiyecekleri beyaz kiraz ve bozadır. Boduç adlı bardağı çok meşhurdur.

Buradaki halkın kendine has lehçesi ve herkesin anlayamayacağı kelimeleri vardır. Ne kadar kalsanız da birçok kelimeyi anlayamazsınız. Bunlardan birkaç örnek vereceğim:

Azık: ekmek, tahnek: buğday, dehle: gözet, zıbar: yat, ganlı: araba, ün: avaz, rahatlık: avrat, yümkitmeç: kız, kızan: uşak, cılız: küçük, cebar: arı, merd: adam, safayalavaç: Âdem peygamber, Çalab hakkı: Allah hakkı, Yalavaç hakkı:

Peygamber hakkı, İse yalavaç: İsa Peygamber, Çibufaki: Çelebi Hoca, kilici: söz, aydıçnı: şeyh, bogeleban: müezzin, sala: namaz, mezgit: mescid, azine damı: Cuma camii, sayuveri: mezarlık, sinyeri: mezarlık, tahirlik: hamam, savu: ağlamak, gabluz: yavru köpek, tola: zağar, çomar: koyun köpeği, mastı: fino köpeği, yetekez: tazı, çınak: aslan, saplıca: kiraz, kişne: vişne, ballıdarı: incir, kelem: lahana, kızılağaç: havuç, yer sapı: havuç, pürçüklü: havuç, hanaza: kereviz, süpürker: turp, okatkat: iyidir halim, çizgindi didem: ağrıdı başım, efelim: aferin, setlik: kardeşim, vb.

Osmancık ve Koyunbaba Türbesi

Bolu'dan doğu tarafına sekiz saat gittikten sonra Bayındır köyüne ulaştık. Bu köy dağ başındadır, Osmancık bunları itaat altına alıncaya kadar çok çekmiş. Daha sonra Hamamlı Boğazı denen dar ve korkunç bir boğazdan geçerek dokuz saatte Çerkes kasabasına ulaştık. Ardından da sırasıyla Karacalar, Koçhisar, Tosya, Hacı Hamza köyünden geçtik, Kızılırmak'a paralel olarak yolumuza devam ettik ve Osmancık kazasına ulaştık. Osman Gazi'nin burada doğduğunu rivayet ederler. Halkı Bektaşi fukarasındandır. Şehrin batı tarafında yüksek bir yerde Bektaşilerin şeyhlerinden Koyunbaba gömülüdür. Bizzat Hacı Bektaş'ın halifesidir, öldüğünde buraya gömülmüştür. Daha sonra Bayezid-i Veli mübareği rüyasında görür ve buraya tam anlamıyla bir kubbe ve külliye yaptırır. Bir fersahlık yerden külliyenin kurşunları deniz gibi dalgalanır.

Hakir bu şehre girer girmez, yüksek yerdeki bu türbeye edeple vardım, eşiğini öptüm ve “Esselamü aleyk”le mübarek mezarına girdim. Koyunbaba'nın mübarek ruhu için hatm-i şerife başladım. Nurlu kubbesi misk ü anberle dolu olduğundan ziyaretçileri mest eder. Her gelen misafire türbedarlar gülsuyu dökerler. Mübarek naaşları üzerinde

Bektaşi sikkesi vardı, tekkedeki görevliler bu sikkeyi bu fukara dostu Evliya'nın başına giydirdiler ve: Gözünün nuru, vücudunun kuvveti ziyade ola. Seyahatin mübarek olup dünya ve ahirette makbul u mükerrem olasın, düşman şerrinden halas olasın" dediler. Bütün aşıklar hep bir ağızdan gülbang-ı Muhammedi çekerek Fatiha okudu.

Sikkeyi başıma giydiğimde Allah'ın hikmeti iki kulağımdan rüzgar, iki gözümden irin aktı, sonra gözlerim Arap meşalesi gibi aydınlandı, her şeyi net görür oldum. Zira bu Hakir, Karadeniz'de fırtınaya yakalandığımda denizde çıplak yüzmekten ve kışın şiddetinden gözlerimin nuru azalmıştı. Sikkeyi giyer giymez eskisi gibi görmeye başladım. Mutluluğumdan hatm-i şerifi Araf suresini bitirmeden bıraktım.

Ardından tekkeyi gezdim, fukaralarla sohbet ettim ve baba nimeti yedim. O nurlu kubbede Koyunbaba'nın Hacı Bektaş'tan aldığı hırka, seccade, tabl, âlem, kudüm, palhengi, asa ve tac saklıdır. Bu zata Koyunbaba denmesinin sebebi ise bir rivayete göre Horasan'dan Anadolu'ya gelinceye kadar Hacı Bektaş'ın yanında yirmi dört saatte bir koyun gibi melemesiymiş. Başka bir rivayete göre ise bütün Bektaşiler halk tarafından kötülenip de ayıplanırken Koyunbaba ve müritleri sevilirmiş. Çünkü bunlar koyun kuzu gibi meler, halim, selim, iyi huylu, bekar, Allah bilir, ehl-i sünnet ve cemaatten, namazını kılar, dindar kimselermiş. Anadolu ve Arabistan'da böyle bir yer yok derler.

Amasya

Osmancık'tan da ayrıldık, sırasıyla Direklibel ve Hacı Köyü'nden geçtik, Amasya'ya geldik. Kalesi Amelika kavminden kalmıştır, yüzlerce el değiştirmiş bir Rum Kalesi'dir. Bazı tarihçiler bu kaleyi Ferhat'ın yaptığını da iddia ederler. H. 476'da Danişmendoğlu Melik Gazi,

Amasya'yı Rumların elinden alır. Sonra Selçuklular, Timur ve Osmanlıların eline geçer. Kalesi göklere yükselir, en tepesindeki burçlar bulutların arasında kaybolur. Kale içinde Yıldırım Bayezid Han camii ile cehennemi andıran bir zindan vardır. Kalenin dibinden akan Tozanlı nehri Tozanlı dağından çıkar. Çarşamba kasabasından geçerek Karadeniz'e dökülen nehir Amasya'ya güneyden girer, bağ ve bahçeleri sular, birçok su dolabını döndürür ve kuzeye doğru gider. Zaten Osmanlı ülkesinde Hama, Adana ve Amasya şehirlerindeki su dolapları meşhurdur. Nehir kenarında gül ve sümbüllerle bezeli cennet bahçesini andıran irili ufaklı saraylar vardır.

Bu şehirde üç gün kaldıktan sonra göç boruları çaldı, bütün dostlara veda ettik, Çengellibel adlı dağlardan geçerek Kanlıpınar'a ulaştık. Buranın suyu ab-ı hayat misalidir. Bütün atları geniş bir çimenliğe bağlayıp çadırlar kurduk. Vakit Ramazan idi, etraftaki köylerden zahire geldi, bir gece burada can sohbeti ettik. Sabahleyin yola koyulduk ve yedi saat sonra İzel köyüne ve bir gün sonra da Niksar'a ulaştık. Buradan da doğuya doğru hareket ettik ve Erzurum eyaleti sınırına dahil olduk.

Dicle ve Fırat Nehri

Aslı Şattüllarap'tır. Başlangıcı Diyarbakır'ın doğusunda Tercil ve Mefarikin arasındaki yerlerden alıp sayısız suların karışması ile Hasan Keyf'e uğrar. Oradan da Musul'a uğrar. Büyük ve Küçük Zap sularını alıp ilerler. Bu Zap suyu Ermeni köylerinden birçok pınar alır.

Fırat'ın övgüsü hakkında söylenen sözler vardır. Hz. Ali: "Ey Kufeliler! Irmağınız olan Fırat'a cennetten iki ırmak karışır." İmam Cafer: "Fırat'tan bir kere içen, üç veya yedi kere içmek ister. Bereketi çok bir nehirdir." diye övmüştür.

Eski Irak halkı Fırat'ın bereket ve faydalarını bildiler. İki tarafına setler bina ederek verimli arazileri ektiler. Suyun birçok derde şifa olduğunu da yine İmam Cafer'den rivayet ederler. Fırat nehri ile Asi nehri mukaddes topraklar sınırından akan ırmaklardır. Nil bile arz-ı mukaddeste değildir. Fırat nehrinin bir ucu ta Erzurum'un kuzeyinde olduğu için kışın donar. Üzerinden kervanlar geçer.

Erzurum

Nihayet Erzurum'a ulaşırlar. Çelebi'nin Erzurum'la ilgili ilginç notları ve fıkraları vardır. Erzurum Seyahatnâme'de şöyle anlatılır:

"Bazıları Erzulum da derler. Azerbaycan civarında geniş bir eyalettir. Bazıları Nuşirevan tarafından kurulmuş denirse de doğrusu Akçakoyunlu padişahlarından "Gündüzbay oğlu Soktar oğlu Erzenbay tarafından yapıldığıdır. hâlâ Erzenbay'ın bütün ataları Ahlat'ta gömülüdür. Osmanlı Hanedanı'nın yüce ataları Ertuğrul ve Süleymanşah bu Ahlat'taki padişah neslindendir.

Halkın ağzında şöyle bir fıkra vardır: Bir dervişe:

– Nereden geliyorsun, demişler. Derviş:

– Kar rahmetinden geliyorum." demiş.

– Bu nasıl bir diyardır." demişler. Derviş de:

– Soğuktan, "ere zulum" olan Erzurum'dur demiş.

– Orada yaz olduğuna rast geldin mi, demişler. Derviş de:

– Vallahi! 11 ay 29 gün orada kaldım. Halk hep yaz gelecek dediler. Ben göremedim demiş.

Bir diğer fıkra da şudur: Kedinin biri bir damdan diğer dama sıçrarken havada donup kalmış. Sekiz ay sonra don çözülünce miyavlayarak yere düşmüş. Ama hakikatte bir adamın eli yaş iken bir demir parçasına yapışsa derhal

donar. Elini demirden koparmak ihtimali olmaz. Ancak bir miktar derisi yüzülerek demirden kurtulabilir.

Çoruh Irmağı: Erzurum'un içindeki dağlardan çıkıp nice şehir ve kasabaları sulayarak Bayburd'a gelir. Çoruh, "Cûy-ı ruh"tan bozmadır diyenler vardır. O halde anlamı "Ruh Irmağı" olur. Bayburdlular dağlara gidip odun devirir, keser, sonra da Çoruh Irmağı'na salıverirler. Sonra şehirdeki su seddine gelip herkes işaretiyle malını bularak evine götürür."

Evliya Çelebi'nin Erzurum'dan Çıkarak Aras Nehri Boyunca Yol Alması

Önce Aras Nehri boyunca o gün yedi saat ilerleyerek Yaylacık köyüne geldik. Burası Avnik Kalesi toprağında yarısı Ermeni, yarısı da İslam bir köydür. Müslüman olan Bahmudî Kürtlerindendir. Oradan çıktık ve Karşi Kalesi'ne geldik. Timur'un oğlu Şahruh Mirza tarafından yaptırılan bir kaledir. Şehir Karşi nehri kenarında kurulu olduğundan havası ve suyu çok güzeldir. Yeri münbit olduğundan çok pirinç olur. Bu nehir de Sakün dağından çıkıp Aras'a karışır. Kale ağası elçi ile beni ziyafete çağırdı. Atlarımızla kaleye yarım saatte zorla çıkabildik. Oradan baktığımızda bütün arazi bukâlemun gibi nakışlı görünüyordu. Hemen Şahın Dizçökün ağası başındaki tacı çeşit çeşit otlarla süsleyip yanımıza geldi, selam verdikten sonra:

"Hey kurban! Tü hayr mukaddem. Yüz basa basa, göz basa safa geldiniz." diye bizi yeri göğü gören konağına davet etti. Güzel ev sahipliği edip sofra yerine birkaç Kâlemkârî ve Destehan geldi. Avşek, kükü, öd, şele, çilar, muanbeş, sarımsaklı, köse ve düzen pilavlarıyla beraber büryan sebze, nemekdan, mastaba çorbası ve güzel hariselerden yiyip içerek can sohbetleri ettik.

Ziyafetten sonra kale ağası; elçiye, bana ve Alacaatlı

Hasan Ağaya birer vaşak postu hediye etti. Oradan aşağıya çadırımıza indik, arkamızdan elli koyun, bin kadar beyaz ekmek, yedi yüz katır meyve ve şele şerbetleri gönderdi. O gece büyük bayram edip iki gün daha burada kalıp Karşi nehrinin kenarındaki yüksek konakları seyrettik. Ayrıca çok güzel bir camii, ona yakın Taceddin Münşi hamamı, yedi kadar da misafir sarayı vardı. Su ve havasının hoşluğundan güzellerinin gözleri doğuştan sürmeliydi ve baktıkça aşıklara can verirdi.

Oradan kalktık doğuya doğru 13 saat yol aldık ve Kendmasir'e geldik. Burada bir gece misafir olduktan sonra 14 saat yol aldık ve Kerendeh Han'a geldik. Bu şehir Nahcıvan sınırında çok bakımlı bir kasabadır. Oradan Doğuya doğru dere içinde yedi saat giderek Üç Kilise konağına geldik. Bu kilisenin büyüğü Nuşirevan yapısıdır. Oraya senede 40-50 bin kişi ta Frengistan'dan gelip toplanırmış.

Bu dağın tepesinde çimenlikte onların eski büyük bir halıları vardır. Bu halıyı yere yayarlar ve dağda ne kadar ot ve yaprak varsa hepsinden toplayıp bir kazana doldururlardı. Sonra halının üzerinde büyük bir ateş yakar ve otları pişirirlerdi. Ancak yine de halı yanmazdı. Yiyeceği de aralarında paylaşırlardı. Birçokları bu yiyeceği kutsal kabul edip ta Frengistan'a kadar götürürdü. Bazıları da orada yiyip zevk ü safa ederdi. Bu halının sırrını oradaki papazlara sordum:

"Vallahi, bu halı üzerinde Mz. Meryem, Hz. İsa'yı doğurmuştur. İsraillilerin korkusundan bir mağaraya kapanıp ot toplayarak bunun üzerinde bir ölüyü diriltmiştir. Bütün İsrailoğullarına bu halı üzerinde pişirdiği yemekten dağıtmıştır. Sonra bu halı Buhtunnasır'ın eline geçti. Oradan Nuşirevan'a geçti. O da bu kiliseyi yaptırınca üzerinde yemek pişirdi. Biz de bu halıyı halen saklarız.

Hatta Süleyman Han Nahcıvan üzerine geldiğinde bu halı üzerinde iki rekat namaz kılmıştı." diyerek garip şeyler anlattılar.

Bu halı sanki ipekten yapılmıştır. Bir çeşit sincap renginde büyük bir seccadedir. Fakat çok ağırdır, benim kısa aklıma kalırsa bu halı, Kıbrıs adasında çıkan bir taştan yapılmıştır. O taşı tokmakla dövdüklerinde keten gibi olur. Sonra iplik gibi eğirip abdest mendilleri, elbiseler ve gömlekler yaparak İstanbul'a ve padişaha hediye olarak getirirler. Hatta Kaya Sultan Efendimize, IV. Murad şaka edip:

"Kayam! Sana kayadan yapılma bir taş gömlek vereyim!" diyerek bir bir gömlek hediye etmişti. Kaya Sultan bir süre bu gömleği giydikten sonra kirletince ateşe atıp yakardı. Gömlek temiz ve beyaz olurdu. İbret için yine giyerdi, ince bir gömlek idi. Ayan ve büyüklerimizde çoktur. Hatta Hüzam-zâde kaptan bana bu çeşit bir mendil bağışladı, kirletince ateşe attık. Melek Ahmed Paşa'nın huzurunda iyice yandıktan sonra gül pembe oldu. Bu seccade de mutlaka bu Kıbrıs taşından dokunmuştur, yoksa mucize falan değildir.

Nahcıvan'dan Tebriz'e Götürdüğü Mektup

Tebriz hanının elçisiyle kıbleye doğru yol aldık. Her taraf ağaçlarla kaplı olduğundan hiç güneş yüzü görmedik. Bazı su kuyularında durarak tatlı su içtik. Sonra sağa doğru yollandık. Yolda Gazan Mehmed Şah'ın kubbesi altı saatlik yerden görünmekte idi. Mübarek ruhları için Fatiha okuyarak çimenlik bir yerde oturduk. Tebriz'e haber gönderdik, birkaç saat sonra silahlı atlılar geldiler. Onlarla beraber gitmeye başladık. Elçinin adamları ihtişam için önü sıra gittiği gibi benim de adamlarım ihtişam için önüm sıra gidiyordu. Birden kalabalık bir asker grubuyla karşılaştık. Meğer Tebriz şahının kethüdası da bizi karşılamaya

gelmiş. Büyük bir alayla şehre girdik, binlerce kişi bizi seyre çıkmıştı. Sonunda hanın sarayına vardık.

Ali Han geldi ve beni sarayına götürdü. Orada dizdize oturduk, büyük bir divan toplandı. Hakanî kus, Afrasiyab kerenayı, nefir ve Cemşid zurnası ile nöbet çalınarak ihtişam gösterilmeye çalışıldı. Davul çalındıktan sonra ben ayağa kalktım, Erzurum veziri efendimiz Defterdarzade Mehmed Paşanın mektubunu koynumdan çıkarıp öperek hanın eline verdim. O da ayağa kalkıp mektubu aldı, öpüp başına koyduktan sonra mektupçusuna verdi. Eşik ağaları bana yer gösterdi, Muhammed adabı üzere durdum. Mektupçu mektubu öptü ve yüksek sesle okumaya başladı. Mektupta Hz. Peygamberin ve dört halifenin mübarek isimleri okununca hazır bulunanlar ayağa kalkıp, Hz. Peygamber adına hürmet gösterdiler. Amma dört halifenin isminde bazıları oturdular. Mektup okunduktan sonra Han:

“İnşallah bu yaz başında vezir kardeşime iki bin asker gönderirim. Başım gözüm üzerine. Hoş gelip safa gördünüz." diyerek beni dizinin dibine oturttu. Güzel sözlerden, mükemmel ziyafetlerden sonra gülsuları döküldü. Ben de Paşanın hediyelerinden inci tesbihi, okluğu, Ceneviz ve Venedik ipeklerini çıkarıp:

“Şanlı Paşa kardeşiniz selam edip şu hediyeleri yüksek zatınıza gönderdi.” diye takdim ettim. Han, bu hediyeleri çok beğendi. Ben de: “İki güzel at da var.” dedim. Sonra da atları getirdim. At salına salına muhabbet meydanına gelince bütün divan mensupları parmaklarını ısırdılar. Ben Besmele ile atın yularını Hanın eline verdim ve hayırlı olsun dedim. Han ata üzengisiz binip muhabbet meydanında belagat meydanının süvarisi gibi dolaştı ve sonra indi. Ardından Hanın emriyle yanımızdakilere avşek

şerbeti verildi. Han bizi kılavuz ve korucubaşıya, kalentere teslim etti. Kalenter bağına gelerek oraya yerleştik, sanki İrem bağıydı.

Biraz sonra şehir içinde dellalların: "Osmanlı elçisi Sünniler buradadır. Şahın fermanı odur ki sövmeyeseniz, söverseniz Sünniler sizi öldürürler. Haksız yere kanınız akmış olur. Böyle bilesiniz." şeklinde bağırdıklarını duyduk. Onlar da dört halifeye sövmez oldular. Bunlar Hz. Ebubekir ile Hz. Osman'a sövmezler, ancak bunların başlarının derdi Hz. Ömer'dir. Onun hakkında dil uzatırlar.

O gün Han tarafından gönderilmiş on adet hizmetçi geldi, meğer Fars kanunlarına göre Osmanlı elçilerine bu hizmetçiler hizmet edermiş. Bundan sonra şehri gezmeye başladık.

Evliya Çelebi, Tebriz Şahının Ziyafetinde

Evliya Çelebi'nin özellikle de İran'a gitmesi, Tebriz'de Safevî Şahının huzuruna çıkması çok ilgi çekicidir. Zira o, eserinde bu bölümleri çok güzel anlatır. Bu olayla ilgili küçük bir bölüm aktaralım:

"Beni Tebriz Şahı'nın huzuruna çıkardılar. Şâh, bana içki içmemi söyledi. Bir ara beni içki içmem konusunda zorladılar. Ben Han'a: "Vallah billah Hz. Ali'nin temiz ruhu hakkı için bu güne kadar haram ve keyif verici şeyler kullanmadım. Dedelerimden atalarımdan da böyle bir şey duymadım. Beni mazur görüp, bu konuda affedin." dedim. Han:

"Ey benim yanımda bulunan kardeşim! İşte benim gözümün nuru Mirza şahım sana bir ayak üzere durup bir kadeh saf şarap vermektedir. Onun elinden iç, kimden korkmaktasın? Eğer Osmanlı padişahından korkuyorsan, padişahın beş aylık yoldadır. Eğer Hanınızdan korkuyorsan, Erzurum'dan burası kırk konaktır. Şimdi söyle bakalım

kimden korkmaktasın? Ben ki İran ve Turan Şahının hanlar hanı Kelb Ali Hanım! Şahım bile: Kim benim sultan ve hanlarımdan şarap içerse bağrıma basarım.” dedi. Ben de bu şarabı Şahın hatırı için içerim.” deyince ben:

“Ey Yüce Şahım! Sana İran şahı emrettiyse, bana şahlar şahı olan Allah: “Muhakkak ki bu şarap ve fal okları şeytanın çirkin oyunlarındandır” demektedir. O kahredici Allah’tan korkarım ki her şeyi yoktan yarattı. Onun emrini çiğneyemem.” dedim. Bu çıkışım üzerine İran Şahı:

“Vallahi yahşi mümin ve mutaassıpsın” dedi. Ben de:

“Vallahi Şahım mutaassıp değilim, fakat Hanefi mezhebinde, temiz itikatli, gezgin bir insanoğluyum.” Mecliste bulunanlar bu sözlerim karşısında susup kaldılar. Han hâlâ ısrar ediyordu, bütün dilberleriyle kalkıp yanıma geldi ve:

“Gözümün nuru Evliya Ağam! On iki imam hakkı için hiç olmazsa bir kadeh iç. İç ki bu âlemden bir keyif alalım.” Hatta huzurda bulunan Hoca Nakdî sarhoşlukla ilgili bir de beyit okudu. Beyit şöyledir:

Öyle ser-mestem ki idrâk etmezem dünyâ nedir
Men kimem sâkî olan kimdir mey-i sahbâ nedir
(Öyle sarhoş oldum ki dünyayı düşünemiyorum. Ben kimim? Şarap sunan kimdir? Şarap kadehi nedir?)

Hoca Nakdî bu beyti okuyup da sarhoşluğu övünce ben ne yapacağımı bilemedim. Bir yolunu bulup haram olan bu içkiden kurtulmalıydım. Aklıma güzel bir fikir geldi ve ben:

– Ey şâhım! Siz bana şarap içmemi söylüyorsunuz. Böylece mutlu olacağımı iddia ediyorsunuz. Ancak gerçek mutluluk Allah iledir. Siz bana bir def getirin. Ben size gerçek mutluluğu yaşatayım dedim. Hemen Han:

“Aşk-ı Ali olsun! Hey yar, kardeşime hemen def getirin” deyince bir Hindpasî işi cam pullu def getirdiler, ben de segâh makamıyla bir taksim geçtim. Sesimin güzelliği karşısında, şâh da dahil olmak üzere, herkes mest oldu. Okuduğum şiirin ilk beyti şöyleydi:

Aşkın senin hayât-ı ebedden nişân verir
Gûyâ yolunda ölmeye her hasta cân verir
(Ey Rabbim senin aşkın sonsuz hayatın bir nişanıdır.
Yolunun hastaları senin yolunda ölmeye can atar.)

Bendeniz bu taksimi bitirdikten sonra Şâh, hatasını anladı ve bana şarap içirmekten vazgeçti. Mecliste bulunanların parmağı ağzında kaldı. Sonra da Han, benim bu hazırcevaplığım ve sesimin güzelliği karşısında sırtındaki kürkünü bana hediye etti ve:

“Çok beğendim, Yüz kere Allah mübarek etsin! Ey Rum toprağının âlüftesi!” dedi ve başka hediyeler de verdi. Tam bir ay bu şekilde ilahilerle zevk ve safa ettik. O kadar içki ve eğlence düşkünü olan Tebrizliler, bu kötü alışkanlıklarından vazgeçtiler. Sokaklarda bundan sonra sarhoş göremedik.

Bakü’den Gürcistan’a Gidişi

Bakü ayanıyla vedalaşarak kıble tarafına doğru deniz kıyısından neft madenlerini seyrederek yola koyulduk. Bu neft yerden kaynayarak çıkar ve yanıcıdır. Neft emininin adamları bunları gölcüklere toplar, keçi tulumlarına doldurur ve tüccarlara satar. Sekiz renkte neft vardır, en kıymetlisi sarı renkte olanıdır. Siyah neft Acem diyarının Özbekistan, Hindistan, Irak, Kürdistan, Gürcistan, Dağıstan ve Osmanlı sınırlarındaki kalelerine götürülür ve yakılır. Düşmanın hücumunda üzerlerine ve ayaklarının altına neftli yorgan atıp ateş oyunları yaparlar. Hatta Şah

huzurunda devlet merkezinde yanan meşaleler hep Bakü neftindendir. Neftin geceli gündüzlü bekçileri olur, çünkü ateş düşünce sönmek bilmeden yanar. Bu yüzden neft gölcüklerinin kenarında dağlar gibi toprak hazır durur.

Küre Kasabası

Buradan da Hazer denizinin kıyısını takip ettik ve Şaboran şehrine vardık, ardından da Demirkapıya ulaştık. Önce kaleden kıbleye on iki saat orman içinden yol alarak Dağıstan sınırındaki Küre kasabasına geldik. Dağıstan hakimi Şah Mihal Han'ın tahtı olan Tabesaran sınırında bağ ve bahçeli, bin tane süslü ve mamur evli, küçük camili bir kasabadır. Çarşısı ve pazarı yoktur. Yalnızca cuma günleri çevredeki köylerden adamlar toplanıp, alışveriş ederler. Ama altın ve kuruş nedir bilmezler. Alışverişleri değiş tokuşladır. Eskiden beri de öyle olagelmiştir. On bin ahalisi Şafi mezhebinde, temiz inançlı, dindar insanlardır.

Bu şehirde hiç kadın görmedim. Meğer bu Dağıstan'da bir kadın ancak öldükten sonra mezarlığa giderken yolu seyredermiş! Kadın kısmının kapıdan dışarı çıkmak ihtimali yoktur. Meğerki Hacca gitmek için ola. Halkı güler yüzlü, garip dostu, düzgün bedenli kimselerdir. Güzel bağ ve bahçeleri vardır.

Tiflis

İran tarihçilerinden "Şerefname" adlı eser sahibinin dediğine göre bu şehri İskender-i Zülkarneyn'in hazinedari olan Bitlis yaptırmıştır ki Van eyaletindeki Bitlis'i de o yaptırmıştır. Sonraları bu kaleyi yüzlerce asi kuşatmış. Hükümdardan hükümdara intikal ede ede Gürcistan hakimlerinden Davud Han'ın idaresine geçmiştir. Onun idaresi altındayken kendisi Osmanlı korkusundan Acem şahına sığınarak taç giyip, memleketine han olmuştur.

Uzun zaman Nuşirevan gibi ülkesini adaletle idare edip mamur etmişken sonunda Üçüncü Murad zamanında Lala Serhad Paşa Gürcistan üzerine askerle gelerek Çıldır Kalesi ile yetmiş adet ona bağlı kaleleri fethetti. Tiflis üzerine büyük serdarın gelmekte olduğunu haber alan Davud Han, kırk bin askerle Tiflis Kalesi'ni muhafaza altına aldı. Diğer taraftan Osmanlı askeri hızla yol alarak Şirvan sahrasına çadırlarını kurdu. Önce Serdar Tiflis'e mektup gönderip dine davet etti ve:

"Ya İslam dinini kabul edin, yahut kaleyi padişaha teslim ederek kale dışında haraç verip reaya olun. Ya da din-i mübin uğrunda hepiniz kılıçtan geçirilip çoluk ve çocuğunuzun esir edilmesi kararlaştırılmıştır." dedi.

Mektup alınıp içindeki anlaşılınca önceleri hepsi bir araya gelip: "Osmanlı bildiğinden kalmasın" diyerek elçiyi kovdular ve kaleye kapandılar. Ancak daha sonra canlarından endişe eden kafirler, İslam askerinin kuvvetine dayanamayacaklarını anladı ve memleketlerini terk ederek kaleyi boşalttılar. Bu durum büyük kumandan tarafından haber alınınca İslam askeri ile peşlerine düştü, Tiflis yakınındaki Kür nehrini geçip bir gün sonra llgar ile Zekum Kalesi altındaki Tiflis hanına yetişti. Müslüman gaziler hücum edip, Gürcülerin başlarını vücutlarından ayırdılar. Fazlasıyla ganimet elde edip, askerin en küçüğü bile bir kalkan dolusu altına sahip oldu.

Hemen işi zafer olan serdar yeniçeri ağasını 7 oda yeniçeri ile Tiflis Kalesi'nin fethine gönderip kendisi de ordusu ile Zekum Kalesi'ni fethe yöneldi. Aman ile kaleyi fethedip içine asker yerleştirdi. Oradan kuzeye giderek Kerim Kalesi'ni kuşattı. Kale Osmanlı hücumuna dayanamayıp aman ile kaleyi serdara teslim ettiler. İçinde olanlar da cehennemlerine kaçtılar.

Ben, Zekum Kalesi'ni görmedim. Ama Kaht Kalesi sahrasından geçerken Kerim Kalesi'ni görmüştüm, lakin içine girmedim. Osmanlı Paşası ava çıkmış aslanlar gibi bu eyaletten yirmi altı parça büyük küçük kale alarak içine asker ve muhafız koydu. Sonra yoluna devam ederek Tiflis Kalesi'ne girdiği gün büyük şenlikler oldu.

Sonra vakarlı kumandan kalesini gayet sağlam bir hale koyup eyaleti yazdırdı. İdaresini beylerbeylik ile Kastamonu eyaletine mutasarrıf olan Solak Ferhad Paşazade Mehmed Paşa'ya verip gerekli mühimmat ve levazımatını tamamladı. Sonra yirmi oda yeniçeri, beş oda cebeci, beş oda topçu, yüz yetmiş parça yıkılan öteki kalelerden askerler koyup, Tire, Menteşe Teke, Hamid sancakları ile Sivas eyaleti askerlerini toptan buraya muhafız tayin etti. Gürcistan'ın öteki taraflarını da yoluna koyarak İstanbul'a hareket etti.

Beri taraftan Acemler ile Gürcüler Tiflis Kalesi'ni yedi ay kuşattılar. Bütün müslüman gaziler kıtlık ve pahalılıktan son derece bunaldılar. Sonunda atlarını, köpeklerini, git gide şehitlerini bile yemek zorunda kaldılar. Hatta Subaşı adlı birinin köpeği yedi bin akçeye satın alınıp yenildi. Durum bu merkezde iken düşmanın yer yer hücumuna kahramanca karşı konuluyordu. Allah'ın hikmeti Erzurum valisi Mustafa Paşa deniz gibi asker ile koşup gelirken kaleyi kuşatan Acemlerin kumandanı İmam Kuli de kaçarak bu kadar ganimeti ve pek çok zahireyi savaş meydanında bıraktı. Kalede kapalı kalan gaziler bol ganimet malına kavuştular. Mustafa Paşa kale altına ulaşınca İslam askeri taze can buldu. İkinci defa olarak Hüsnü Paşa üçer bin deve yükü buğday ve diğer hububattan zahire getirip ambarlara doldurdular.

Sultan Üçüncü Murad devrinde Sultan Mustafa'nın tahta çıkışına kadar bu kale Osmanlı elinde kaldı. Sonra

Gürcüler ile Acemler birleşerek ansızın hücum edip, kaleden Müslüman gazileri aman ile çıkardılar ve kaleyi şaha teslim ettiler. O zamandan beri Acem elindedir.

Kür nehri kenarında yalçın kaya üzerinde birbirine karşı iki kaledir ki Bitlis ve Tiflis denir. Aralarında Kür nehri akar. Bir kayadan bir kayaya büyük bir hisar şeklinde olduğu için kolaylıkla kalelerin birinden diğerine geçilebilir. Büyük kale Kür nehrinin güneyinde küçük kale ise kuzeyindedir.

Kür Nehri

Büyük kalenin ovaya bakan tarafında duvara değerek akar. Yedinci konakta Bakü Kalesi'yle Keylan nehri arasında Hazar denizine dökülür. Çıkış yeri Çıldır vilayetindeki dağlar olup, Kara Ardahan'dan geçerek Ahıska, Azgora kalelerine uğrar, sonra Tiflis'in içinden geçerek Hazar Denizi'ne dökülür. Çok büyük bir nehir olup İran tarihçileri buna bin altmış kadar çayın karıştığını rivayet ederler.

Bu nehir kenarında, yalçın kaya üzerinde Bitlis'in yaptırdığı büyük kalenin çevresi altı bin adımdır. Ama eski binadır. Duvarının yüksekliği altmış zira olup, yetmiş burcu, üç bin bedeni vardır. Bir köprülü kapısı olup hendeği yoktur. Kür nehri üzerinde Suluk kulesi vardır. Kuşatma sırasında su ihtiyaçlarını oradan karşılarlar.

Hisar içinde altı yüz toprak örtülü evleri vardır. Han sarayı bu kaledúltimo. Camisi, han ve hamamı, küçük çarşısı vardır. Küçük kalesini sonradan Yerd-i Cürd Şah yaptırmıştır. Yalçın bir tepe üzerinde, dört köşe, küçük bir kaledir. Köprübaşında bir kapıcığı, kalesinin içinde üç yüz ev ve camisi de vardır. Bedestanı ve diğer imareti yoktur. Bu kale büyük kalenin kuzeyine düşer. Fakat küçük kale büyük surdan sağlamdır.

Kulelerin üç bin bekçisi vardır. Her karanlık gecede bekçileri “Huda hub!” diye bağırırlar. Halkının çoğu Osmanlı zamanından beri Sünni olup Hanefi ve Şafi mezhebindendirler. Bilginleri çoktur. Yetiştirdiği ürünlerden tane tane buğdayı, has, beyaz Tiflis ekmeği, beyaz ve al şeftalisi ve pamuğu meşhurdur.

Ürünlerine Kür nehrinin yararı olmaz. Hepsi yağmurla yetişirler. Zaten Kür nehri, çıktığı yerden başlayarak yüz elli kadar kasabaya uğramasına rağmen hiçbirine faydası olmadığı için “Kör” derler. Hatta Moğollar bu nehre yararsız anlamına “Ur” derler. Suyu lezzetli ise de pek aşağı bir seviyede aktığı için yüksek yerleri sulayamaz. Hamamlığı iyi değildir, çünkü şehirde ılıca vardır. Büyük kalenin doğu tarafında kudretten kaynar bir sıcak sudur ki içinde koyun kelle ve paçası pişirilebilir. Kubbeli, yararlı bir ılıcadır.

Tiflis Kaht Kalesi’ne beş, Aras ve Genç Kalesi’ne dört konaktır. Buradan iki yüz arkadaş ile üç tümen Abbasi, harçlık alıp güney yönüne dar yollar içinden giderek dört saatte Kusaht Kalesi’ne geldik. Yalçın kaya üzerinde dört köşe bir kaledir. Acem idaresinde olup Tiflis’in nahiyesidir. Dori Kalesi de sağ tarafımızda yüksek bir dağ üzerinde görünüyordu. Yanına varmayarak geriden seyredip geçtik.

Buradan ileride Suran Kalesi’ne geldik. Tiflis hanı idaresinde, bir tepe üzerinde küçük bir kaledir. Ama son derece sağlam ve sarp bir hisardır ki burç ve duvarları göklere yükselir. İlk yapıcısı Nuşirevan’dır. Gürcistan’ın eski kalelerindendir. Halkının çoğu Gürcü, Gökdolak ve Ermenidir. Buradan kalkıp batı yönüne doğru dört saat giderek Azgur Kalesi’ne vardık.

Gürcistan

Buradan Gürcistan’a girdik. Evvela sınırdaki Ordubar Kalesi, Acemlerin idaresindedir. Bu kale sol tarafımızda

kaldı. Ben, Şeki Kalesi sınırına gittim. Biraz sonra Zohorye kasabasına geldik. Gürcistan'da Temres Han sınırında, Tiflis hanına bağlı büyük kasabadır. Reayası Gürcü, Aznavur, Ermeni ve Gökdolaktır. Oradan ilerleyip Kaht şehrine geldik. Gürcistan da Acem idaresindedir. İlk kurucusu Nuşirevan'dır. Zamanla kalenin bazı yerleri harap olmuştur. Çevresi on dört bin adımdır. Yüz yetmiş burcu, üç kapısı, iki bin adet mamur evi vardır.

Harap camileri, han ve hamamları, çarşı ve pazarı vardır. Suyu çok tatlıdır. Suları Elburz dağının dokuz tabaka aşağı eteklerinden geçip Kaht'ın bağ ve bahçelerini suladıktan sonra Kür nehrine dökülür. Havası soğukça olduğundan ipeği makbul değildir. Halkı Ermeni, Gökdolak ve Gürcülerden meydana gelir. Hakimleri başlı başına sultandır. Bin kadar askeri vardır. On iki hakimi ve kadısı vardır.

Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim ile Çıldır cengini yapmadan önce buranın su ve havasından hoşlanarak şehirde üç sene oturmuş, kalenin dışında satrançvari sokaklarıyla büyük bir varoş yaptırmış ki sanki orta Macar diyarında Kaşa şehridir. Muharebede ise şahın yüz bin askeri kılıçtan geçmiş, ancak kendisi Azerbaycan diyarına kaçmıştır. Sonra Osmanlı askeri ile Gürcü askeri bu şehre gelip yağma etmiştir. Ferhad Paşa, Aras Kalesi'ni mamur ettiği vakit bunun taşlarını arabalarla oraya taşıtmış.

Sultanı bana sevgi gösterisi olarak bir konak arkadaş verdi. Kıble yönünde giderek Hodray Han kasabasında konakladık. Kür nehri kenarında bin evli, cami, han ve hamamlı kasabadır. Buradan da ileri giderek Tiflis Kalesi'ne geldik.

Avar Ülkesi

Buradan kalkıp yine dağ ve ormanlıklar içinden giderek Avar ülkesine girdik. Burası Dağıstan hakiminin has

ülkesidir. Üç gün bu ülkedeki kasabaları seyrederek Seriralan şehrine geldik. Bu ülkenin kalesini, eski zamanda Nuşirevan oğlu Hürmüz Tasdar yaptırmıştır. Bu şehir için nice savaşlar olduktan sonra, Acem Şahı Kör Hüdabende Dağıstan hakiminin elinden almıştır. Osmanlılar istila etmesin düşüncesiyle kalesini yıktırmıştır. Halen Acemlerin elinde olup Ars Kalesi hakimi sınırları içinde, Elburz dağı eteğindedir.

Dağıstan tarihlerinde bu şehre "seriralan" denmesinin nedeni "Hz. Süleyman havada gezerken tahtını buraya kondurup Elburz dağını seyrederken imar edilmesidir" şeklinde açıklanır. Demirkapı, Şemahi, Niyazabad şehirlerinin arasında eski bir şehirdir. Üç sınır arasında olduğundan o kadar mamur değildir. Havası soğuk olduğundan bağı bahçesi azdır.

Üç bin kadar toprak örtülü evi ve camisi vardır. Acem elinde olduğu için camileri garip kalmışlardır. Yedi hamamı, on bir kervansarayı, yetmiş kadar çarşı, pazar ve dükkânları vardır. Sadece bir gece misafir olduğumuzdan içini gezemedim. Hanlık ve kadılıktır. Kalenteri, münşisi, darogası, bin kadar növkeri vardır. Halkının çoğu sünnidir. Pamuk bezi dokurlar. Su ve havasının güzelliğinden dilberleri meşhurdur. Batı tarafındaki Elburz dağından doğup, Kür nehrine dökülen bir çayı vardır.

Hıten Ülkesi

Buradan yine kıbleye giderek Hıten ülkesine geldik. Bu da Dağıstan hakimi ülkelerinden üç yüz parça köyü olan mamur bir kasabadır. Bir tarafı Elburz dağıdır. Burada da üç gün köyleri gezdikten sonra Zahar kasabasına geldik. Bunun da yüz elli parça kadar köyü olup Dağıstan beylerinden Emir Yusuf'un idaresindedir. Ama birkaç kez Acem'e tâbi olmuştur. Halen halkı Şafi ve Sünni olup yedi

bin kadar askeri vardır. Beyi ile bir gece sohbet ettik. Bize elli adet zerduva postu ile yaban kedisi postları verdi. Ben de ona üç tane nakışlı Kaya Sultan mendili verdim.

Bu kasabada da Şeyh Emir Sultan türbesi vardır. Ulu Sultan'dır. Dağıstan'ın bu ülkesindeki kadar bilgin ve salihi başka yerde görmedim. Bu ülkede yalan, dedikodu, kötülük, kin, kibir ve düşmanlık yoktur. Rafizileri ne vilayetlerine koyarlar, ne de onlarla alışveriş ederler. Burada yılda bir kere büyük pazar kurulur. Dağıstan burada son bulur.

Eski Azgur Kalesi

"Aleksandr Gür" derler. "Şerefname" tarihinin yazdığına göre Gürcistan'da yapılan ilk kale budur. Büyük İskender'in yapısıdır. Büyük ve dörtköşe mermerlerinin durumu İskender yapısı olduğunu gösterir. Gürcistan toprağında Ahşma sınırında naibliktir. Kıbleye bakan bir kapısı, iki yüz kadar ağası vardır. Ağası tarafından idare edilir. Camisi, han ve hamamı, kırk elli kadar dükkânı vardır. Dilberi, bağ ve bahçesi çoktur. Burası Gürcistan'ın Şuşad kavmi sınırında olduğundan halkı Gürcüce konuşurlar.

Âl-i Cengiz Kanunu

Bu kavim öyle yıldırım gibi bir kavimdir ki düşmana bir iki merhale kala bütün askerlere çapul bırakmak emri verilir. Bütün Tatarlar, önceden arpayla doyurulmuş kazaklanmış güçlü atlarına binip seğirtirler. Allah korusun o sırada bir adam attan yuvarlansa kurtulması imkânsızdır. Anında atların ayakları altında parçalanıp gider. Zira at koştururken Tatar kavmi arkalarına bakmazlar. 10-15 at birbirinin kuyruğuna urganlarla bağlıdır ve aynı tempoyla koşar. Bu durumda bir at bile yıkılsa yerinden kalkması mümkün olmaz ve ayakaltında mahvolup gider. O at ile insan atların ayakları altında macun gibi olur.

Ben Tatar askerlerinin bu huylarını bildiğim için Giray Han, Kalga ve Nureddin Sultanla beraber at koştururdum. Kısacası hızlı ve tempolu hareket eden bu topluluktan: “Eger hâhî selâmet der-kenârest (Rahatlık istersen kenardadır) kavlince uzak dururdum. Yaz mevsiminde askerden uzak gitmek daha rahattır. Ancak kışın askerin içinde gitmek daha iyidir, çünkü aralarında kışın sovuğunda bile terlersin de üşümezsin.

Tatar askerleri içinde Cengiz Handan beri süregelen bir kanun daha vardır. Hanlar bir sefere çıktığında 12 ot ağası önden gönderilir, 12 tane de katar olur. Dere, tepe, geçit, neresi olursa olsun bu katarlar birbirinin ardından asla ayrılmaz. Ancak Kalga Sultan sefere çıktığında 50 bin asker 8 katara ayrılır. Kâfirler bunlardan çok korkarlar. Çünkü bunlar düşmana asla aman ve zaman vermez. Sefere gitmeleri belli bir anda olmayıp ardı arkası kesilmeyen kâfiristana devamlı akın yaparlar. Biri bir taraftan, diğeri başka taraftan gider. Onun için kâfirler bunlardan çok korkarlar.

Kalmuk Ülkesinin Kızak Gemileri ve Samsun Köpekleri

Heyhat sahrasında buz üzerinde at, adam ya da hayvanın gitmesi zordur. Masku kavminin kefereleri bir çeşit kızak gemiler yapmış ve kızakların altına da kalın kiriş ağaçlar, domuz dişleri, sığır kemikleri ve boynuzları koymuşlar. Kızaklar buz üzerinde güçlükle durur, hafif bir hareketle uçacak gibi olur. Bütün kızakların ikişer üçer yerinde çam direkleri ve ona bağlı sazdan, kamıştan örülmüş hasır yelkenler vardır. Her kızak gemisinde yirmişer otuzar at bağlayacak genişlikte ahırlar, tahtadan çatılmış ocaklı odalar, mutfaklar ve helâlar vardır. Buz denizi üzerinde olduğu için bu gemilerin ne dümeni, ne de

kürekçileri vardır. Ancak hasırdan yelkenleri ve yelkencileri vardır.

Ayrıca her geminin ön tarafında tahta üzerinde iki kefere oturur ve bunların ellerinde ucu demirli uzun sırıklar vardır. Gemiler buz üzerinde büyük bir hızla giderken bu kefereler sırıklarla gemiye yön verirler. Geminin ön tarafında buza açılan iki büyük delik vardır ki bu deliklere sırıkların sokulmasıyla da gemi durdurulur. Eğer rüzgâr esmezse ya da ters eserse o zaman işleri oldukça zor olur. Bu durumda geminin iki tarafına 10-15 sırıklı adam dizilir ve büyük bir gayretle gemiyi hareket ettirmeye çalışırlar. Bazen bu yolla gemilerin daha hızlı gittiği de olur. Çünkü gemilerin altında domuz dişleri vardır ve alt taraf da buz denizidir.

İşte ben, elçilerimiz ve askerlerimizle bu gemilere bindik. Geminin üstünde ateş başında kebablar çevirdik. Kefereler rakı içtiler. Gemi billur buz denizi üzerinde yaydan çıkmış ok gibi gitti. Allah'a şükür benim bindiğim gemi yıldırım gibiydi. Ancak Kalmuk şahının verdiği koyun, sığır ve arabaları yüklediğimiz gemi geride kaldı. Yine de o günün sonunda Tukay Kirman'a ulaştık...

Ardından Ten nehri üzerindeki Escet Kirman'a gittik. Bu da Masku emrindedir ve nehir üzerine yapılmış sarp bir kaledir. Hatmanı 7 bin askere sahiptir. Biz buraya geldikten birkaç gün sonra Hristiyanların eğlence günü oldu. Kâfirler yiyip içip eğlenceye başladı. Gemilerden atlarını indirip her biri bir tarafa at koşturmaya başladı.

Ben de fırsat ganimettir deyip arkadaşlarımla beraber ata bindim. Alman diyarından beri yanımdan ayırmadığım üç adet Samsun köpeklerimi de aldım. İki şehirli Masku keferesiyle av yapa yapa Ten nehrinin buzu üzerinden karşı tarafa geçtik ve yola koyulduk.

Arslan iriliğindeki köpekleri zincirlerinden yedeğe alıp üç adet de zağar köpeğiyle av için ovayı gezdik. At sırtındayken gönlüme:

"Allahım bu zavallı Evliya Çelebi, 1663 yılından 1665 yılına kadar Alman, Donkarkız, Danimarka, İsveç, Nemçe (Avusturya), Flemenk, Çek, Karol, Leh, Erdel, Eflak, Boğdan, Kırım, Dağıstan, Acem, Çerkezistan, Haşdekistan, Kalmukistan, Moskovistan gibi 10 ülkeyi sıhhat ve selametle seyahat etti. Sana şükürler olsun. Bu kadar kâfir ülkesinde beni bir an perişan, halsiz, dermansız bırakmadın. Bu Masku vilayetinde de sıhhat ve selametle beni Samsun köpekleriyle avda gezdirirsin. Sana yüzlerce şükür olsun." demek geldi.

Böylece Allaha dua ettim ve yoluma devam ettim. Samsun köpeklerinin her biri birer Bağdat arslanına benzerdi. Bu ana kadar birçok ülke gezmeme rağmen onlar gibisini hiç görmemiştim. Diğer taraftan bazı mutaassıp kimseler bana:

"Vallahi Evliya Çelebi sen çok murdar olan bu köpekleri nasıl besliyorsun?" dediler. Ben de onlara:

"Vallahi birader! Ben ne vaizim, ne tarikat şeyhi, ne de nasihatçiyim. Halk içinde dünyayı dolaşan sıradan garip bir seyyah, bir insan dostuyum. Bu eğitilmiş köpeklerle av avlar gezerim. Eğer köpekte olan hakikat insanoğlunda olsaydı, kırk günde olgunlaşırdı. Bu köpeklerimle gezerim, çadırcığımı ve atlarımı beklemeleri bana yeter." diye cevap verdim. Bu cevabıma karşılık onlar da bana:

"Behey garip! Köpekte ne hakikat olabilir? Onlara verdiğin ekmeği fakirlere ver. Yoksa halin Allah katında haraptır." dediler. Ben hiçbir zaman onların anlamsız sözlerini dinlemedim ve köpeklerle, tazılarla çok iyi geçindim. Eğlenerek gizlice avlanmaya giderdim.

Allahın hikmetine bakın ki Palu adlı Samsun köpeği, Masku vilayetinde o kadar büyüyüp iri oldu ki Sivas'taki Merzifon'un ve Mısır'daki Cerh'in eşeklerine benzedi. Hatta on yaşındaki bir çocuk bu köpeğin üzerine binip bir saat gezerdi. Köpek yorulduğu zaman hemen yatardı. Çocuk da atına binerdi.

Bunlarla Heyhat sahrasında birkaç yabani koyun alıp uzakta görünen kaleye gittim. Kale hatmanı ile buluşup koyunların birini kebap yaptık ve karşılıklı yedik. Bu vesileyle hatmanlarla da dostluk kurdum. Kış olduğu için günler kısaydı, ikindi vakti tekrar yola koyulduk. Menziller aldık, merhaleler katettik.

Ten nehrinden bir ırmak kenarındaki Daaniçe adlı bir buzlu geçitten geçtik. Oradan Kırım toprağı olan Azak Kalesi yanına ulaştık. Kirman şahlığı göründü. Orayı da geçtikten sonra Heyhat sahrasında akşam oldu. Nihayet Çerikli adlı bir yere ulaştığımızda atlarımız, kendimiz ve köpeklerimiz güçsüz düştü. Mecburen Heyhat sahrasında kilimlerimizi döşedik ve hava iyidir diye yattık.

Herkes kendinden geçip Ashab-ı Kehf uykusuna dalmıştı. Ancak ben ve Baba Mansur-ı Hindî tam uyumamıştık. Bütün silahlarımız ve köpeklerimiz yanımızdaydı ve gece yarısı olmuştu. Ay da yeni doğmuştu. Başak adlı bir zağarımız bizden uzak bir yerde yatarmış. Köpek bir anda havlamaya ve hırlamaya başlayınca ben ve Baba Mansur; arkadaşlarımızı, köpeklerimizi ve üç kılavuz Masku keferesini uykudan uyandırdık. Hepsi de silahlarını kuşandılar.

Tam bu esnada 7 Tatar Nogayı silahlarıyla üzerime saldırdı. Palu adlı köpeğin boğazından tasmasını aldım. Hüna ve Çakır adlı Samsun köpekleri bu Tatarlara arslan gibi saldırdı. Tatarlar üstümüze gelmeye cesaret

edemedi. Biz de atlara binip kol tüfekleriyle Tatarların üzerine saldırdık.

Ben köpekleri kışkırtıp da Tatarların üzerine salınca köpekler onların atlarını yere devirdi. Ardından da üç Tatarı kıymık kıymık ettiler. Diğer Tatarlar da kaçarken yolda yuvarlandılar. Baba Mansur birini yakalayıp baltayla parçaladı. Biz de diğerlerine ulaştık ve öldürdük, atlarını da ele geçirdik.

Ardından gece yol aldık ve sabaha doğru Eşcet Kirman'a ulaştık. Masku kâfirleri başımızdan geçenleri kumandalarına anlatınca çok sevindiler ve bize:

"Tatarlar da Müslüman siz de Müslümansınız, hiç Müslüman müslümanı öldürür mü?" diye sorunca biz de:

"Üstümüze bizi öldürmeye gelen kardeşimiz de olsa onu öldürürüz." dedik. Kumandan bana bir samur kürk, bir at ve bir haçlı inci tesbih; arkadaşlarıma da ellişer altın verdi. Bir süre sonra oradan Şeremet Kirmen'e doğru yola koyulduk...

Evliya Çelebi'nin Hizmetçisi Vefat Eder

... Bu da Ten nehri kenarında ağaçtan dört köşe bir kaledir. Hatmanı, kaptanı ve 7 bin askeri vardır. Şimdi vefalı kardeşlerim! Garip Evliya Hindistan'a varıp ne kadar askerleri olduğunu bilemem. Kendilerinin rivayetlerine göre 70 bin ulufeli askerleri vardır. Bu kefere ülkesi Maksu'daki asker ve insan sayısına da ancak Allah bilir. Hele ben bu kısa aklımla Allah'ın bu dünyada ne kadar acayip ve garip mahluk cinsi yarattığını bilemem.

Bu Pomakay Kalesi'nde otururken çoktan beri hasta olan kölem beni yanına çağırdı ve vasiyette bulundu. Onun gurbetteki bu haline çok üzüldüm ve gönlümden kopan şu şiiri söyledim:

Deşt-i Kıpçağa giderken nâgehân
Var idi yedi sekiz gamhâr cân
Bir gulamım var idi yâr-ı sâdık
Olmuş idi bana ol şeyh-i şefik
Savm-ı Dâvûda muhîd idi ol
Men araf sırrına böyle buldu yol
İsmi Hüsrev idi hem şirin idi
Yâr-ı hemrâz sehergâhım idi
Nâgehân nehr-i Tenin sâhiline
Varıcak şehr-i Sarâyiş dâhiline
Dedi memlûkum lan Hüsrev-i şîr
Böyle takdîr eylemiş Hayy-ı Kadîr
Ben hakîri bunda defn eylesin
İki günden sonra durup gidesin
Gitme illâ var selâmet Azağa
Bunda muhtaç olma sakın Kazağa
Sana sün verirken âhir önce hand
Nice ferdâlarla ider rîş-i hand
Musakkat re'sim budur bunda beni
Almış idik Tatar ile ey seni
Bu gice gördüm Habibullâhı ben
Didi ey Hüsrev gelesin bana sen
Ben de bildim kulum olıser revân
Ola Firdevs-i berin ana mekân
Ol gicede leyle-i Mi'râc idi
Rûhu Firdevse azîmet eyledi
Hak Taâlâ rahmet eyleye ana
Kim anı bir Fâtihâ ile ana

Kölem vasiyetinden sonra vefat etti. Merhum ve mağfur ruhu için, Allah rızası için el-Fâtiha... O sadık dostumu, kölemi Sarayış şehri girişinde Pomahay Kalesi dışında İslam mezarlığında Volp Alp hazretlerinin mübarek

kabrinin yanına defnettik. Dört tarafına iri taşlar çaktık. Baş ve ayakuçlarına büyük taştan işaretler koyduk. İsmini ve künyesini Fâtiha-i Şerife ile yazıp gittik. Dostları cennetteki melekler olsun.

Oradan kalkıp Ten nehri kenarından batıya doğru kar ve buz eziyetlerini çekerek bütün gün gittik. Ten nehrinin iki tarafındaki irili ufaklı 107 kaleyi iki ayda gezdik. Uzun laf ve çok kitap olur diye küçük kaleleri yazmadık.

Bu Ten nehri kenarında bulunan kalelerin hepsinde asi Kazak keferelerinin tamamı İsevidir ve İncile inanırlar. Rum keferelerinin mezhebindedirler.

Sultan II. Selim ve III. Murad zamanının akıllı veziri Sokullu Mehmed Paşa "Azak kâlemizin dibinden geçen gemilerin, Ten nehrinden İdil nehrine, oradan da Hazar denizine geçip İslam askerlerinin imdadına yetişmesini istemişti." Ancak kısmet olmadı. Sonra asi Kazaklar nehrin kenarlarına onlarca kale yaptı ve İdil ile Ten nehrinin birbirine karıştırılması mümkün olmadı.

Azak Kalesi'nde Garip Bir Olay

Azak kavminin bütün atları, sığırları, koyunları, doğanları, Kara Tabak Tatarları hep balıkları çiğ yerler. Hatta Ten nehrinden balıkları canlı tutup atların önlerine atarlar. Canlı balıkları atlar da hatur hutur yerler. Doğanları salıp nehirden balık tutarlar. Zavallı balıklar, nehrin yüzüne soluklanmaya çıkınca hemen doğan ve çakırlar balıkları gagalarıyla kapıp sudan kenara çıkarırlar. Acayip bir manzaradır.

Kışı şiddetli olduğundan sekiz ay Ten nehri ve Azak denizi donar. Cesaret sahibi güçlü yiğitler kış kıyamet demeyip nehrin buzunu delerler. Buz deliklerine soluklanmak için gelen balıkları yiğitler, oltalar ve çengellerle

yakalayıp satarlar. Bazı adamlar balıkları kendilerine, bazıları da atlarına ve diğer hayvanlarına ayırır.

Kısaca amansız bir kaledir. Lakin serhaddin sonu olduğu için buradaki Müslüman gazilerin yatıp oturmaları bile ibadet sayılır. İnşallah bu kalede oturanlar cehennem azabı görmezler. Beyt:

Kutl-ı İslâm budur ismine derler Azak
Bu hısn içre gelen anca diye yâ Rezzâk

Bu şehrin balığından ve kara havyarından başka pek yiyeceği yoktur. Burada her şey çok pahalıdır, çünkü deryası donar ve kışın sekiz ay gemi gelmez.

1057/1647 Tarihinde Yine Acem Diyarına Gidiş

Tortum'u gezdikten sonra Erzurum'a gitmek üzere hazırlık yapıyorduk. Ansızın Karadeniz kıyısındaki Günye Kalesi'ni Kazakların istila ettikleri haberi geldi. Seydi Ahmed Paşa, Davudî zırhını giyerek ferman olmadığı halde atına binip:

"Din uğruna gaza ve şehitlik isteyenle; at, zeamet ve tımar almak isteyen gelsin" diye şehre dellallar saldı. Biz dinlenirken bir anda 1000 kadar silahlı asker toplandı. Paşa "Ardım sıra gelmeyenin vay haline" diyerek üç nöbet gülbang-ı Muhammedî çektirdi ve kuzeye yöneldik. O gün ve gece yol aldık. Yolda yeni askerle de katıldı ve bir vadide konakladık.

Günye sınırına girdiğimizde Mekrilistan askerlerine rastladık. Paşa'nın yanına geldiler, onlara ikramda bulunuldu. Bunlar üç bin kadar giyimli, silahlı, gök demire bürünmüş, eli sırıklı, küheylan atlı askerle, bin kadar tüfekli piyadelerden oluşan Gürcülerdi. Kiminin saçları dağınık, kimininki ise örgülü garip insanlardı. Paşa her

birine birer vaatte bulundu ve gönüllerini aldı. Böylece Günye Kalesi’ne vardık.

Kazaklar kalenin içini doldurmuş, haçlarla da kaleyi süslemişlerdi. Kazaklar sarhoş ve dehşet içindeyken Paşa ve askerleri “Allah Allah” nidalarıyla saldırdılar. Bir taraftan da deniz kıyısındaki gemilerin ipini keserek kaçmalarına engel oldular. Kazaklar kale içinde mahsur kaldıklarını anlayınca öfkelerinden ateş etmeye başladılar.

Korkunç bir savaş oldu, gaziler siper alıp saldırmaya çalıştı. Kazaklar ise hem ateş ediyor, hem de kale kapısını açıp saldırıyordu. Paşa ve yanındaki güçlü 300 askeri “Allah Allah” diyerek bir nara attı ve Kazaklara saldırdı ve çoğunu Çoruh nehrine döktü. Bir kısmı da esir alındı. Üç kez hücum edildi, Müslümanlardan 70 şehit verildi.

Paşa, işin zorluğunu anladı ve Batum sancağından yardım istedi. Etraftaki nahiyelerden eli tüfekli mızraklı Lazlar, “Zıgola” adlı düdüklerini çalarak beyaz bayraklarla alay alay geldiler ve Çoruh nehri kıyısına konakladılar. Paşa bunların dinlenmesine bile müsaade etmeden Çerkez lisanıyla:

“Koma kardeşlerim! Gayret sizindir, din uğruna çalışın. Allahım hem sana, hem bize kerimdir." dedi. Bunlar da ellerinde bir demet çalı, tezek, birer demet lazot darısı, gövem çalısı ve pasda darısı saplarıyla beraber geldiler ve siper oluşturdular. Ancak bunlardan da 70 şehit verildi.

Bu arada Paşa gemi direk ve küreklerinden yapılan merdivenlerle korkusuzca kale duvarına tırmandı. Gülbang-ı Muhammedî okuyarak nara attı. Esir keçisi ve örümcek gibi kalenin doğusundaki kule üzerinde iç ağalarıyla göründü. Oradan:

“Bre koman şahbazlarım!” diye feryat edince komutanlarını bu halde gören askerler ejderhaya üşüşen siyah

karınca misali kaleye hücum ettiler. Kazaklar bu hali görünce kaçmaya başladı, kimisi kaleden düştü, kimisi kendini aşağıya attı. O gün sabahtan ikindiye kadar Müslüman askerler hiçbir şey yemeden savaştılar.

Sonunda ikindi vakti kale fethedildi ve ilk ezanını okumak bana nasip oldu. Gaziler kaleye doldu, üç gece top atışlarıyla beraber şenlik yapıldı. Allaha şükür bu fethe katıldık ve ezanı okuduk. Bu sırada Çoruh nehri kıyısından renk renk bayrak ve sancaklarla gelen binlerce asker, bizi bu halde görünce tekbirlerle beraber kale altına geldiler. Meğer bu asker Erzurum valisi Mehmed Paşa tarafından gönderilmiş. Bunun dışında birçok sancaktan askerler de geldiler. Kalenin altında mahşeri bir kalabalık toplandı ve bir padişah divanı kuruldu. İkinci komutan Baki Paşa:

“Gazan mübarek olsun! Erzurum valisi Mehmed Paşa size selam edip, bu samur kürkü ihsan etti." diyerek getirmiş olduğu hilati Paşaya giydirdi ve hayır duada bulundu.

Tam bu esnada Çoruh nehrinde kırk elli parça kayık göründü, içinde Kazaklara yardım için gelen asi Aznavurlar vardı. Bunlar kalenin Müslümanlar tarafından fethedildiğini görünce kaçmaya çalıştılar, ancak Müslüman askerler hızlı davranarak bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir aldı. O gece de şenlikler devam etti.

Daha sonra Seydi Ahmed Paşayla Erzurum’a, Defterdarzade Paşanın huzuruna geldik. Meğer Paşa efendimiz bana biraz gücenmişmiş. Kendimi bağışlatmak üzere Seydi Ahmed Paşaya ricada bulundum. O da uygun bir zamanda:

“Mübarek emrinizle bizim hizmetimize gelen Evliya Çelebi'yi Günye’nin yardımına götürmemiz suç ise

bağışlamanızı rica ederim. Çünkü Günye fethinde ezan-ı Muhammedîyi önce Çelebi okuyarak nice gazileri savaşa teşvik için gülbang-ı Muhammedîler çekti. O, dünya seyyahı, insanlık hizmetçisi, hafız-ı Kur'an ve Allah yolunda savaşan bir kulunuzdur. Suç bizimdir, onu lütfen bağışlayınız." dedi. Paşa Efendimiz de şaka yollu:

"Onun suçu bağışlanmaz. Çünkü biz onu sancak beyleri ile Revan derneğine gönderdik. O ise memur olmadığı yere gitti. Onun suçu sekiz saatte bir hatim indirirse bağışlanır. Yoksa sözle azarlama diş kirasından şiddetli olacaktır." dedi.

Ben bu söz üzerine hemen el öptüm ve besmele ile dokuz saatten uzun bir zamanda hatim indirdim. Ardından huzura çıktım, bir samur kürk, gümüş eğerli bir at, bir kat elbise ve iki Gürcü köle ihsan ederek beni Erzurum eyaletine memur etti. Gece gündüz şevk ve zevkle meşgul olduk. Fakat:

Her izzet ü sürûrun sonu nâ-kâmlık imiş
Güzel günün nihâyeti telh-kâmlık imiş
(Her iyilik ve mutluluğun sonu boşmuş.
Güzel günün sonu acı çekmekmiş.)

beytinde olduğu gibi mutluluğumuz berbat oldu. Çünkü İstanbul'dan bir Tatar ulak geldi ve: "Sultan İbrahim, sadrazam Salih Paşayı idam ettirip yerine Tezkireci Ahmed Paşayı sadrazam yaptı." dedi. Erzurum Paşası bu habere çok üzüldü, çünkü Salih Paşa, bizim Paşanın babası Mustafa Paşanın yakın adamlarındandı. Paşamızın Erzurum'a gönderilmesine sebep olmuştu.

Ben (Evliya Çelebi) Seydi Paşa'yı çok iyi bilir ve severim. Defterdarzâde onu Erzurum'da tutmaktaydı. Bir keresinde beraber cirit oynarken bana bir cirit attı da dört dişim birden kırıldı. Defterdarzade çok üzüldü, dört dişime

bedel olmak üzere bir kese altın ve bir at verdi, böylece helalleştik. Fakat Kur'an okurken hafif sesle okunan sin, şın, sad, za ve zel harflerini gerektiği gibi çıkaramaz oldum. Fakat kırılan ön dişlerim Seydi Paşa'ya yine de helal hoş olsun. Yedi at, iki Gürcü köle ve iki kese altınını alıp nice hilatlerini giymişim. Eliaçık, cömert, dedikodudan uzak, kin gütmez, garip dostu, hoşsohbet ve emrindekileri hoş tutan biriydi. Gerçi ilimden yoksundu, fakat yiğit ve savaşçı bir pehlivandı. Allah zorluklarını kolaylaştırsın.

1057/1647 Yılında Evliya Çelebi Erzurum'dan İstanbul'a Döner

Bu yolculuk esnasında yolda birçok şehre uğrar ve notlar alır. Yolda Kazancı Baba Tekkesini ziyaret etmek isterler. Kış çok serttir ve kar yağmaktadır:

Kuzeye giderek Nenkler köyüne ulaştık, burası Kalecik hudutları içinde bir Türk köyüydü. Burada da gece bir arşın kar yağdı, kimse konağından dışarı çıkamadı. Sabahleyin davullar çalındı, herkes can korkusuyla beraber yüklerini beygirlere yükledi. Bu şekilde tipi altında üç saat gittik. Asker darmadağın oldu, malları bırakıp canımızın derdine düştük. Paşanın adamları da can derdinde idiler. Herkes bir tarafa dağıldı, ben kuytu bir dere içine sığındım. Borandan fırsat bulup da elli adamım ve üç yük hayvanımla giderken üç kölemi daha buldum. Sonunda şiddetli tipi altında Sarıalan belini geçtik ve düz ovaya çıktık. Bu sırada canımızdan ümidimizi tamamen keserek yola devam ettik.

Bu şekilde çaresiz giderken köpek havlamaları duyduk ve sesin geldiği tarafa yöneldik. Bir süre sonra da büyük bir köye geldik, büyük bir avlu önünde durduk ve ben:

Aşıklar siz şu eve varın, biz de diğerine gidelim, sakın kimseye eziyet etmeyin, birbirimizden haberdar olalım."

dedim. Eve yaklaşınca selam verip ev sahibi diye seslendim, fakat insandan eser yoktu. Fakat avluda 12 at duruyordu. Birden içeriden silahlı insanlar çıktı ve atlarına binerek yanımıza geldiler.

Ben endişeli bir şekilde: "Esselamu Aleyküm ev sahibi! Misafir kabul eder misiniz?" dedim, fakat cevap alamadım. İçlerinden birisi, ak yakalı oğlunu çağırın dedi. Evden yedi kişi daha geldi bir de ihtiyar vardı. İhtiyar: "Safa geldin oğul" deyince attan inip: "Baba halin nedir?" dedim. Tam bu esnada adamlar silahlarına davrandılar, ihtiyar araya girip:

"Bre evlatlarım, evimi barkımı talan ettiniz, bari bunlara karışmayın. Baksana delikanlı attan indi, iyi niyetl birisine benziyor." dedi. Ben bizi istemediklerini anladım ve levendâne bir edayla: "Bre kardeşler, iman nuru kimsede yâd olunmaz. Siz kendi sohbetinize devam edin, biz dışarıda karın üstünde otururuz." deyince birazcık yumuşadılar. Sonra kılıçlarını kınlarına koyarak içeri girdiler.

Ancak benim aklım başımdan gitmişti. Şakaya verip: "Muhammed salatı ile Hak sizi hatadan saklasın yiğitlerim." dedim. İhtiyar da: "Bre yiğitlerim inin de bir yemek yiyin." deyince ben de: "Vallahi Hacı Baba ben ve adamlarım alabaş köpek gibi açız. Hemen sofrayı şu karın üstüne getir de yiyelim." dedim. Bile bile karın üstüne oturdum. Onlardan birisi: "Beyim, bu yiğit dost birine benziyor, zarar gelecek biri gibi görünmüyor." dedi.

Ardından da beni çağırıp kim olduğumu sordular. Ben de: "Bana Evliya Çelebi derler, dünya seyyahıyım. Daha önce de Melek Ahmed Paşayla bu ovaya gelip Hacı Babanın ekmeğini yemiştik. Bu yolları çok iyi bilirim. Tuz ekmek hakkını da iyi bilirim yiğidim." diye şaka da yaptım.

Yemek yerken birisi daha geldi, herkes ona hürmet

gösterdi, adı Katırcıoğlu imiş. Birisi ona hitaben: “Eğer şu Evliya kötü biri olsaydı, hepimizi gafil avlardı. Buraya tıkanıp kalmışız, daha dikkatli hareket etmeliyiz.” dedi.

Sonra bana kimsin? Kiminlesin?” dediler. Ben de Defterdarzâde Paşa ile beraberdik, ben yolu kaybettim. O da yakınlardadır.” deyince çok telaşlandılar. Hemen harekete geçtiler ve izin isteyip gittiler. Giderken de: Biz Paşa’nın yanına gidiyoruz, ona katılacağız.” dediler.

Ardından Hacı Babayı konuşturdum, bunların kim olduklarını sordum. Hacı Baba bunların eli kanlı asiler olduğunu, az daha beni öldüreceklerini söyledi. Bu katillerin elinden kurtulduğum için Allah’a şükrettim. Daha sonra Paşayla buluşup Ankara’ya girdik.

Bir Rüya

Biz Ankara’ya girince doğru Hacı Bayram-ı Velî’nin türbesini ziyaret ettim ve bir hatim indirdim. Akşam olunca da namazımı kıldım ve yattım. Rüyamda orta boylu, sarı sakallı, Muhammedî sarıklı bir zat gördüm. Bana:

“Bak oğlum! Benim talebem olan Hacı Bayram’a gidip de bir hatim indirmen ve beni tepeleyerek geçmen doğru mudur?” deyince şaşırdım ve: “Sultanım isminizi bağışlar mısınız?” dedim. O da: “Ben Er Sultanım, beni ziyaret et, sabahleyin sana birini göndereceğim, onunla beraber gelirsin.” dedi. Gerçekten de sabah olunca birisi beni aldı ve sultanın türbesine götürdü. Sonra aniden ortadan kayboldu. Ben dua ettim ve hatmimi tamamladım. O sırada uyuya kamışım. Rüyamda tekrar Er Sultan’ı gördüm, bana:

“Evladım! Hafız olduğun ve velileri çok sevdiğin için mahrum kalmazsın. Biz seni sevdiğimiz için rüyana girdik ve seni buraya getirdik. Senin yolun doğru yoldur. Ancak seyahat ederken doğru hareket et, fakir ve gariplere merhametli davran. Onları kötülerden koru. Paşana da söyle,

benim himayemde Engürücükte kapanıp Celalî olmasın. Allah'ın kullarına zulmetmesin.

Sana Allah dünyada tam seyahat, son nefesinde iman-ı kamil verip Hz. Peygamberin şefaatini nasip etsin. Vücut sağlığı ile dünyayı gezip dolaştıkça az yemek ye, az konuş, az uyu, ilim ile çok amel eyle. Doğru yolu bulmak için lazım olan ameldir. Bu nasihatlerimi tut. Ana-baba hakkını ve bizi hayır duada unutma. Allah dostlarına uy, Allah işini rast getirip sonunu hayr etsin." dedi.

Uzun ve meşakkatli yolculuktan sonra tekrar İstanbul'u gelmek nasip oldu. Allah'a hamdolsun bütün adamlarımla eve dönüp evvela anamın mübarek ellerini öptüm. Sonra dostlarımla kucaklaştım. Her zamanki gibi atıma binip sözümde durarak Eyüp Sultan hazretlerini ziyaret ettim. Orada adak kurbanımı kesip Allah için fakirlere dağıttım. Hz. Eyüp için bir hatim okudum. Sonra da evime döndüm, gece babamı rüyamda gördüm. Bana:

"Seyahat, ticaret ve ziyaretin mübarek olsun. Sana Resulullahın şefaati dahi nasip olsun. Hoş geldin, safa geldin. Allah'a hamdolsun, boş gelmedin. Er Sultan yolunda er gibi güçlü olmuşsun. Bize hayır dua et, unutma." diyerek bana Bismillah ile Tekâsür suresini üç defa okuttu. Sabahleyin uyanır uyanmaz Unkapanı'ndan bir kayığa binerek tersane arkasında bulunan babamın mezarına gittim. Tekasür suresini okudum ve hatime başladım. Sonra dedelerimin de mezarlarına uğradım, dualar ettim ve böylece eve geldim.

1058/1648 Yılında Suriye, Filistin ve Anadolu Gezisi

1058/1648 yılında Murtaza Paşa, Şam'a Beylerbeyi olarak tayin edilir. Evliya Çelebi de yanına verilir. Paşa ile beraber Şam'a giden Çelebi, Ortadoğu'nun birçok şehrini görev gereği gezer ve notlar alır. Bir süre sonra

Murtaza Paşa Şam'dan Sivas'a atanınca, Çelebi de beraberinde gelir. Burada da çeşitli görevler alarak Orta ve Doğu Anadolu'nun birçok şehrini gezme imkânı bulur. Nihayet 1060/1650 yılında tekrar İstanbul'a döner. Şimdi Çelebi'nin Ortadoğu izlenimlerinden bazı bölümler aktaralım:

"1059/1649 yılının ilk gününde Murtaza Paşa, Şam eyaleti askerlerinden büyük bir kuvvet meydana getirdi. Hedefi Dürzîleri vergi ödemeleri için ikna etmekti. Bu ordu öyle büyük oldu ki 70 sancak ve atlara 12 bin sade yem asılmaya başlandı. Murtaza Paşa, seferden önce bunların şeyhlerine adamlar gönderdi ve ödemedikleri vergileri ödemelerini emretti. Ancak şeyhler:

– Bizim hazineye asla borcumuz yoktur. Paşa bildiğinden geri kalmasın, diye cevap verdiler.

Ordu hareket etti, Banyas yöresinde Cebelü's-Selec dibinde konakladı. Cebelü's-Selec dağı öyle yüksek bir dağdı ki yeryüzü kurulalı bu dağın tepesinden kar eksik olmamıştı. 70 yerden gelen kar suları Mezze boğazını geçerek Şam bahçelerini sulardı.

Bu dağın eteğinden kalkıp Şam'ın güneyindeki Rebve dağına geldik. Gayet ormanlık bir dağdır. Dağın tepesinde Hz. İsa'nın havarilerinden birisi yatmaktadır. Bu dağda Muaviye iki mescit yaptırmıştır. Her sene Temmuz ayında halk bu dağa çıkar ve havariyi ziyaret eder. Bu dağla bitişik olan bir dağda ise bir mağara vardır. Hristiyanların hepsi burayı ziyaret ederler. Şam halkı Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı bu mağarada doğurmuş olduğunu söylerler. Hristiyanların ileri gelenleri ve tefsir sahipleri ve Yunanlılardan tarihçi Yuvan, Hz. İsa'nın Kudüs'e yakın Beytü'l-lahim denilen yerde doğduğunu ispatlamışlardır.

Yine Lübnan dağlarında Elyesu b. Hatvan A.S.'ın kabri vardır ki bu zat Hz. İlyas'ın arkadaşıdır ve onun yerine halife olmuştur. Aynı dağda Hz. Nuh'un da kabri vardır.

Şam'ın batısındaki bu dağ'da Nusayrî, Dürzî ve Tıymanî gibi çeşitli inançtaki insanlar yaşar. Dağın bir ucu Antakya yakınındaki Kelbeyn dağında son bulur. Enine boyuna güzel bir dağdır. Bin bir çeşit meyve ve üzümleri meşhurdur. Bütün Frenk ve Arap hekimleri, kimyacılar yazın dağa çıkarlar. Yüzlerce çeşit ilaçlar ve kabuklu bitkileri toplayıp şehre dönerler. Kimyacılara göre bu dağda boya için elverişli otlar vardır. Bu dağda öyle bir ot vardır ki onu yiyen koyun ve keçinin dişleri altın gibi sararır. Bütün peygamberlerin bu dağı ziyaret ettiği söylenir. Burada birçok peygamberin kabri mevcuttur. Bu Lübnan dağının bütün özelliklerini yazsam ayrı bir cilt eser eder, biz bu kadarla yetindik. Bu kutsal dağın eteğinde Hz. Hızır'ın ziyaretgâhı vardır.

Şam'daki Ümeyye Camii'nin Akminaresi

"Hacer-i Musa" olarak bilinen taş, ta Hz. Musa zamanından kalma kutsal bir taştır. Hz. Musa vücudunu kimseye göstermediği için kavmi:

"Hz. Musa'nın gövdesinde bir ayıp vardır." derlerdi. Bir Hz. Musa yıkanmak için Nil'e gelir, elbiselerini bir taşın üstüne bırakır ve Nil'e girer. Temizlendikten sonra sudan çıkar, ancak taşın elbiselerle beraber Allah'ın izniyle şehre doğru ilerlediğini görür. Hz. Musa da avret mahalli kapalı, vücudunun diğer yerleri olduğu halde taşın peşine düşer. Böylece şhre gelirler. Mısır halkı Hz. Musa'nın vücudunda herhangi bir kusur olmadığını görür, aksine çok sağlıklı olduğunu anlar. Yaptıkları dedikodu ve iftiralardan pişman olurlar.

Bu arada Hz. Musa şehirde taşa ulaşır ve elbiselerini giyer, ardından da elindeki sopa ile taşa 12 kez vurur. Taşta tam 12 delik açılır. O anda taş dile gelerek:

“Ey Musa! Ben Allah’ın izniyle yürüdüm, halkın senin vücudunun sağlıklı olduğunu görmesini istedim." der. Bunun üzerine Hz. Musa şöyle cevap verir:

“Ey taş! Bunun böyle olduğunu anlayamadım ve sana vurdum. Hele dervişe dervişân” diyerek özür diler. Hz. Musa’nın taştan bu sözlerle özür dilemesi, o günden sonra dervişler arasında bir gelenek olarak kalır. Her özür dilemede aynı sözler tekrar edilir.

Ardından taş, Hz. Musa’ya:

“Beni yanına al ve sakla. Ola ki bir gün sana yardım ederim, bir işine yararım." der. Hz. Musa da taşın deliklerine ip geçirir ve boynuna asar. Şimdilerde dervişlerin boyunlarına ip takmaları da Hz. Musa’dan beri süregelen bir derviş âdetidir.

Hz. Musa Tih çölünde 300 kişiyle 40 yıl şaşkın şaşkın gezerken, Allah onlara bir sofra indirir ve bütün insanlar karınlarını doyururlar. Ardından Hz. Musa’dan su isterler. Bunun üzerine boynundaki taş dile gelir ve:

“Bana sopa ile vur” der. Hz. Musa taşa sopa ile vurunca Allah’ın izniyle taştan 12 pınar kaynar. Hz. Musa’nın yanında bulunanlar ve hayvanlar o sudan içerler ve susuzluklarını giderirler. Hz. Musa çölde her seferinde bu taştan yararlanırdı. Allah, Hz. Musa’ya bu taşla ilgili bir de ayet indirdi: “Asanla taşa vur dedik. Ondan on iki pınar fışkırdı. Herkes içeceği yeri öğrendi.”

Hz. Musa’dan sonra bu taş, devletten devlete saygıyla geçti, Emevilerden Velih b. Abdülmelik, bu taşı Akminare dedikleri minarenin yapısında kullandı. O günden beri bu taşı ziyaret edenler yüzlerini süre süre bu taşı parlattılar.

Burada iki rekat namaz kılıp da dua eden geri çevrilmez derler.

1059/1649 Muharrem'inde Şam'dan Sayda'ya ve Dürzistan'a Gittiğimiz

1059/1649 yılının ilk gününde Murtaza Paşa Şam eyaleti askerlerinden büyük bir kuvvet meydana getirdi. Bu ordu öyle büyük oldu ki 70 sancak ve atlara 12 bin sade yem asılmaya başlandı. Daha sonra İstanbul'dan gönderilen Kabakulak Mustafa Ağa, paşanın Dürzîler üzerine sefer için görevlendirildiğini haber verdi. Murtaza Paşa, seferden önce bunların şeyhlerine adamlar gönderdi ve ödemedikleri vergileri ödemelerini emretti. Ancak şeyhler: "Bizim hazineye asla borcumuz yoktur. Paşa bildiğinden geri kalmasın." diye cevap verdiler.

Bunun üzerine orduya hazırlan emri verildi, hazırlıklar tamamlandı. Ordu hareket etti, Banyas yöresinde Cebelü's-Selec dibinde konakladı. Bütün dağ ve boğazlara pusu ve karakollar kuruldu. O gece burada yatıldı, çünkü Şam'ın çevresi Dürzî topraklarıydı ve 20 kadar sapık mezhebe mensup insanların yaşadığı bir yerdi.

Cebelü's-Selec dağı öyle yüksek bir dağdı ki yeryüzü kurulalı bu dağın tepesinden kar eksik olmamıştı. 70 yerden gelen kar suları Mezze boğazını geçerek Şam bahçelerini sular. Bu dağlarda âb-ı zülâl dedikleri canlı kar kurdu vardır derler. Araplar bu hayvana Dudü's-selec adını vermişlerdir. İnsan bu kardan ne kadar yese o kadar yararlıdır, hiç zararı olmaz. Bu dağ öyle güzel görünür ki üç günlük yoldan fark edilir. Bu dağda Ebü's-Selec-i Hindî ziyaretgâhı vardır. Bu zat Şam halkına devamlı kar taşırmış, bu yüzen kendisine Selec dağının babası derler. Dağda yaşarmış, ölünce de oraya gömmüşler.

Bu dağın eteğinden kalkıp Şam'ın güneyindeki Rebve dağına geldik. Gayet ormanlık bir dağdır. Dağın tepesinde Hz. İsa'nın havarilerinden birisi yatmaktadır. Bu dağda Muaviye iki mescit yaptırmıştır. Her sene Temmuz ayında halk bu dağa çıkar ve havariyi ziyaret eder. Bu dağla bitişik olan bir dağda ise bir mağara vardır. Hristiyanların hepsi burayı ziyaret ederler. Şam halkı Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı bu mağarada doğurmuş olduğunu söylerler. Hristiyanların ileri gelenleri ve tefsir sahipleri ve Yunanlılardan tarihçi Yuvan, Hz. İsa'nın Kudüs'e yakın Beytü'l-lahim denilen yerde doğduğunu ispatlamışlardır.

Beyrut Ziyareti ve Muz Ağacı

İki adam boyunda bir ağaçtır, oyluk kalınlığındadır. Ağacını sıksan su çıkar, flandra bayrak gibi yaprakları olur. Yaprakları yeşildir. Meyvesi ve yaprakları bir tarafa yüklenir. Yılda bir kere meyve verir. Meyvesi yaprağı yanında ve dalın ucunda olup sanki bir sini etrafında gibi iki-üç yüz muz sıralanır. Evvela yeşildir, sonra sararır. Sonra koparılıp kabuğu soyulur, şekerle ya da şekersiz yenir. Çok lezzetli, kuvvet verici ve hazmı kolaydır. Et yemiş kadar gıda verir. Taze paluze köfteleri kadar yumuşaktır. Kökünden çıkan filizleri toprağa dikilerek yetiştirilir. Ağacının devamlı su içinde kalması gerekir.

Peygamber Efendimizin mübarek dişleri Uhud savaşında şehit düşmüştü. Bunu Veysel Karanî Hazretleri duyunca:

– Acaba Hazret-i Muhammed (s.a.v.)'in şehit düşen mübarek dişleri bu muydu, yoksa bu muydu, diyerek bütün dişlerini çektirmiştir. Ağzında hiçbir diş kalmayan ve kanla dolan Veysel Karanî yere tükürür. İşte Allah'ın izniyle onun bu tükürüğünden o saatte muz ağacı biter.

Veysel Karanî Allah'ın ilhamıyla muzu yiyip karnını doyurur. Doğrusu ihtiyarların yiyeceğidir.

Hz. İlyas'ın Kabri

Buradan kalkarak Han-ı Garad'da konakladık. Banyas yöresinde geniş, akarsuyu olan bir yerde Bermekîlerin yaptırdığı bir handır. Daha sonra Sulu han yöresine, oradan da Deyrü Zi'n-nûn Köprüsü adlı bir yere konduk. Bu köprü Bika ovasında 300 gözlü bir köprüdür, yaptıranı bilmiyorum. Bika ırmağını geçtikten sonra İlyas Nebi köyüne geldik. Halkının yarısı Dürzî, yarısı da çiftçi Araplardır.

Hz. İlyas İsrail kavmine gönderilmiş ulu peygamberlerden birisidir. Geniş türbesi içinde sofla kaplı sandukası ve derviş kılıklı türbedarları vardır. Ancak bazı tarih kitaplarında bu türbenin ona ait olmadığı, buranın sadece onun makamı olduğu yazar. Çünkü halk dilinde Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın halen sağ olduğu; Hızır Nebi'nin deniz, İlyas Nebi'nin kara hizmetiyle görevli bulunduğu söylenir.

Yine Lübnan dağlarında Elyesu b. Hatvan A.S.'ın kabri vardır ki bu zat Hz. İlyas'ın arkadaşıdır ve onun yerine halife olmuştur. Aynı dağda Hz. Nuh'un da kabri vardır.

Hz. Nuh'un Kabri

Hz. Nuh'un kabri bir çiçek bahçesi içinde cennet bağını andıran bir yerdedir. Buradan geçinen 100 kadar fakir vardır. Nurlu kubbesi Emevî halifelerinden Abdülmelik tarafından yaptırılmıştır. Sandukası yeşil çuha ile örtülüdür. Peygamberler tarihi yazan Muhammed b. İshak, Hz. Nuh'a 400 yıl kadar yaşadıktan sonra vahiy geldiğini söyler. Hz. Nuh 120 yıl kadar halkını dine davet eder, sadece 80 kişi imana gelir. Bu yüzden Nuh tufanı gerçekleşir, Hz. Nuh bu 80 kişiyi gemisine bindirir ve tufandan korunur. Kırk günlük deniz seyahatinden sonra Cudî dağına konar.

Cudî dağındaki şehri işte bu 80 kişi kurar ve orada yaşamaya başlarlar. Ardından çoluk çocukları artınca yeryüzüne dağılırlar ve diledikleri yerleri ellerine geçirirler.

Hz. Nuh'a ikinci baba denmesinin sebebi budur. Hz. Nuh'tan sonra ilk kurulan şehir Hasân toprağındaki Ariş şehridir. Ondan sonra Balis, Mısır'daki Ehram dağları, Herem ve Fustat şehri kuruldu. İşte bunlar ilk şehirlerdir.

Tarihçilere göre Hz. Nuh, tufandan sonra 300 yıl daha yaşadı ve üç oğlu oldu. Birisi Ham'dır ki kara Araplar ve firavunlar bunun soyundandır. Biri Sam'dır ki Arap ve Acem cümle peygamberler onun soyundandır. Tatarlar da bundan oldu. Diğer oğlu ise Ken'an idi. Bu babasıyla gemiye binmeyip dinden çıktı.

Lübnan Dağı

Şam'ın batısındaki bu dağ'da Nusayrî, Dürzî ve Tıymanî gibi çeşitli inançtaki insanlar yaşar. Dağın bir ucu Antakya yakınındaki Kelbeyn dağında son bulur. Enine boyuna güzel bir dağdır. Bin bir çeşit meyve ve üzümleri meşhurdur. Bütün Frenk ve Arap hekimleri, kimyacılar yazın dağa çıkarlar. Yüzlerce çeşit ilaçlar ve kabuklu bitkileri toplayıp şehre dönerler. Kimyacılara göre bu dağda boya için elverişli otlar vardır. Bu dağda öyle bir ot vardır ki onu yiyen koyun ve keçinin dişleri altın gibi sararır. Hatta kimyacılar bu otu altın yapmada kullanırlar, ancak az bulunur. Bendeniz bu dağın tepesine çıktığımda 40-50 tane dervişe rastladım. Uzun yıllardır hiçbirisi et yememişler, haftada bir oruç tutarlar ve devamlı ibadet yaparlar. Bütün peygamberlerin bu dağı ziyaret ettiği söylenir. Burada birçok peygamberin kabir mevcuttur. Bu Lübnan dağının bütün özelliklerini yazsam ayrı bir cilt eser eder, biz bu kadarla yetindik.

Hz. Hızır Makamı

Bu kutsal dağın eteğinde Hz. Hızır'ın ziyaretgâhı vardır. Hz. Hızır, Sam'ın oğullarındandır. Kimileri hâlâ yaşıyor derler. Sağ olduğu Hz. Musa'ya İskenderiye, Reşid ve Dimyat çevresinde yoldaşlık etmiş olmasından bellidir. Hızır denmesinin sebebi bir çölde yattığı yerde ot bitmesindendir. Araplar yeşile ahzar derler. Bu sözden Hızır türetilmiştir. Bu makam herkesin ziyaret ettiği bir makamdır.

Baalbek Kalesi

Bütün tarihçiler bu kale için Hz. Süleyman yapısıdır demişlerdir. Gerçekten de öyledir. Devleri hapsettiği hapishane ve Süleyman'ın mutfağı şimdi de ayaktadır. Her kale ve ve burcu birer direksiz dağı andırır. Bendeniz gezdiğim kaleler arasında bu kadar ihtişamlı ve sağlam olanını görmedim. Hz. Süleyman'dan sonra bu kale Emeviler zamanında tekrar onarıldı ve İrem bağına döndürüldü.

Burada Hz. İlyas'ın camii vardır. Hz. İlyas gezide iken buraya uğrar ve camide Baal adlı bir puta taptıklarını görür. Onları bu yanlıştan vazgeçirmeye uğraşır, fakat halk bundan vazgeçmez. Bunun üzerine kıtlık ve açlık baş gösterir. Burada İdris, Halilullâh ve Kasr-ı Süleyman vardır.

Yahuda'nın Kabri

Baalbek Kalesi'ni gezdikten sonra Bika ovasının sağ yanında kıble yönünde Yahuda b. Yakub'un ziyaretgâhı vardır. Yahuda, Hz. Yusuf'un büyük kardeşidir. Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına karşı çıkanlardandı, ancak kardeşleri onu dinlemediler.

Yahuda babasının ölümünden sonra Bika'da ölerek bir küçük tepenin eteğine gömüldü. Türbesi taştan olup, tabanı toprakla örtülmüştür. Başı Kudüs'e doğrudur.

Ayrıca Mısır'da vefat eden Hz. Yakub'u oğlu Yusuf, Kudüs'e gömdürdü. Daha sonra Hz. Yusuf da vefat etti, naşının olduğu tunç sandukası Nil'e düştü. Uzun yıllar sonra Hz. Süleyman bu sandukayı Nil'den çıkardı ve babasının yanına gömdürdü. Hz. Yusuf'un oğlu Efrayim, kardeşi Bünyamin, Hz. Musa'nın annesi, Züleyha Hatun Mısır'daki Faraka-i Kübra'da büyük bir dağ olan Puşi'de gömülüdür.

Hz. Şit'in Kabri

Bika ovasının kıble yönünde Hz. Şit'in ziyaretgâhına geldik. Bir bayır kenarında 170 adımlık bir kabirdir. Baş tarafı Kudüs'e çevrilmiştir. Çevresinde yerleşim yeri az olduğundan ziyaretçisi azdır. Ama pek etkili olup kabrine girince insanın vücudu titremeye başlar. Hz. Âdem daha sağken Hz. Şit'e 40 yaşında nebilik gelmişti. Çulhalıkla geçimini sağlardı. Babasından sonra ölmüş ve buraya gömülmüştü. Muhammed b. İshak'ın yazdığına göre Hz. Şit'ten peygamberimize gelinceye kadar 6750 yıl geçmiştir.

Hz. Sâlih'in Kabri

Akka Kalesi'nin orta yerinde kumlukta küçük bir türbe içinde Hz. Salih'in ziyaretgâhı vardır. Bu kale bu ziyaretgâh sayesinde korunmuş ve bakılmıştır. Bu kaleyi İtalyanlar ele geçirdiklerinde Hz. Salih'in cesedini kendi ülkelerine götürmek istediklerinde kabrin içinden bir inilti yükseldi. Bu sesin şiddeti içine girenleri helâk etti.

Atamız Hz. Âdem, Şam yakınlarında Havran ovasında çift sürerken birkaç kez bu Akka'ya gelmiştir. Akka'da ibadet ettiği yerde yeşil çimenlik bir sofa üzerinde kayaya oyulmuş bir makamı vardır.

Hz. Lokman Ziyaretgâhı

Sudanlı kara suratlı bir hekimdi. Allah kendisine hikmet vermiştir. Dağlardaki ot ve bitkiler ona kendi dillerince: “Ya Lokman ben şu derde devayım” derlerdi. Hatta ecele derman bulmaya çalıştı. Kutsal topraklara yakın olan Adana’nın Misis köprüsünden Ceyhan ırmağını geçerken Cebrail kanadıyla elindeki kitabını suya düşürdü. Bundan sonra gezginliğe başladı. Mısır’da Avsan yöresinde Hz. İdris’in mağarasında uzun zaman kaldı. Bana da mağarayı görmek nasip oldu. Bu mağara hâlen zencefil, darçın, karanfil, besbase, kebbabe ve kakule kokularıyla insanın burnunu yakar.

Oradan geldiği Remle’de ilaç yapmakla meşgul olduğu sırada eceli gelir ve vefat eder. Remle dışında gömülüdür. Tefsirciler onun nebi olduğunu iddia ederler, kabri ziyaretgahtır. Anuş, Nifak, Ehnuh, Kiman gibi Sam’ın öteki oğulları da Remle’de yatarlar.

Hama

Allah bu şehri bütün belalardan korusun. Bu şehre Yunanca Hamutad derler. Farsçası Dâr-ı Şenbet, Dürzîler şehr-i Resûl diye anarlar. Araplar genellikle Hama adını kullanır. Tufandan sonra ilk kurucusu Nuh’un oğlu Ham A.S’dır. Bu yüzden Hama derler, gayet bakımlıdır.

Şehirde su dağıtımı yapan dolap öyle bir dolaptır ki çevresindeki çöllerden sekiz saatlik yoldan “Yâ Muhammed” sadası duyulur. Bu yüzden adına “Dolab-ı Muhammedî” derler. Göklere baş çekmiş büyük bir dolaptır. Keresteleri Bâlbek dağlarından gelen çam dallarından oluşur. Dolabın çevresinde binlerce su kovaları vardır.

Kale tepesinden temiz su dökülüp oradan kemerleriyle şehrin bütün cami, mescid, han, hamam, tekke, medrese,

saray gibi büyük binalarına girerek bunları sular. Yanına varıp seyreden kişilerin su gürültüsünden kulakları sağır olur. Asıl garip olanı şudur ki şehrin yaramaz çocukları bu dolaba sarılıp tepeye çıktıktan sonra kendilerini Asi Irmağı'na bırakırlar.

Hz. Âdem'in Hikâyesi

Hz. Âdem cennetten çıkarılınca ilk olarak Hindistan'da Serendip adasına ayak basmıştır. Bu sırada Allah'tan ayrılmanın elemiyle ağlıyormuş. Hayvanlar ve kuşlar, Hz. Âdem'in bu halini görünce onu ayıplamışlar. Hz. Âdem de Allah'a yalvararak:

– Yâ Rabbî yüzümün karasına bakma, bana dertleşecek bir dost ihsan eyle demiş. Bunun üzerine ona cennetten bir at gönderilmiş. Hz. Âdem ata binmiş ve Hz. Havva'yı aramaya koyulmuş, ancak izine rastlayamamış.

Daha sonra bir kırlangıç yanına gelmiş ve sakalından bir tel almış, Cidde'de bulunan Havva'ya vermiş. Havva'nın da saçından bir tel almış, Hz. Âdem'e getirmiş. Bu kuş aracılığıyla Hz. Âdem'le Havva Aşure gününde Arafat'ta buluşmuş. Bu buluşmadan sonra da Havva, Hz. Şit'e hamile kalmış.

Lût Gölü

Kokuşmuş, ağu zehri gibi bir göldür. Lût Peygamber gününde Allah, lûtilere gazap ederek leşlerini melekleri aracılığıyla havadan bu göle döktürmüştür. Leşler gölün yüzüne çıkmakla su kokuşmuş, çirkin kokulu olmuştur. Günümüze değin de öyle kalmıştır. Bu kentin halkı bu göldeki balıklar, lûtî eti yiyorlar diye balık eti yemezler. Allah saklasın aslan pençesi gibi yüzgeçleri olan kara renkte bir balığı vardır ki insan etinden başka bir şey yemez.

Gazze

Gazze yakınlarında Ayle denilen küçük ovada beş güzel pınar akar. Bunlara Aynu Sican derler. Kış günlerinde suları epeyce uzayarak akar ve bir çukura girip kaybolur. Yaz günlerinde yatağı gayet dardır. Burada pınarların kenarına yastık, tencere, kazan kadar yuvarlak taşlar döşenmiştir. Bu taşlar arasında küçücük bir ırmak da vardır. Suyun kıyısında büyük Hüsrevânî bir küp vardır. İçi ağzına kadar tatlı su ile doludur. Bu küpten bir ordu asker on gün, on gece su taşısa yine bir damlası eksilmez. Her zaman su ile dopdolu kalır. Suyunu alsalar da almasalar da değişmez ve taşmaz da.

Garip bir olaydır. Asıl şaşılacak şey şudur ki bu sudan yabanî, evcil hayvanlar ya da kuşlar içse tüyleri dökülüp çıplak kalırlar. İnsanlar içerse birçok dertlerine şifa olur. Ama bu küpten kadınsı bir erkek su istese bir damla bulamaz. Temiz ahlaklı bir kimse istese dopdolu olur. Bu küpü buraya yakın Mermas kenti yakınında yatmakta olan Calinos Hekim tılsımla yapmıştır derler.

Yine tarihçilerin dediğine göre Peygamber Efendimizden 882 yıl önce Gazze yakınlarında deniz kıyısındaki Askalan'dan Kıbrıs'a varıncaya dek deniz üstünde geniş bir yol vardı. Bütün kara ve deniz tüccarları bu yoldan gidip gelirlerdi.

Beytü'l-Mukaddes: Küdus

Yunan dilinde İliya, Süryaniler arasında Makdine, İbranilerde Has, Arapçada ise Beytü'l-Mukaddes ya da Küdus derler. 124 bin peygamberin çıktığı yerdir. Tufandan önce ve sonra insanoğlunun kıblesi idi. Peygamber Efendimiz'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra kıble değişmiştir. Bakara suresinin bir ayeti gereği kıble

Küdus'ten Mekke'ye çevrildi. Aynı tarihte oruç tutmak da farz oldu.

Bütün hükümdarların göz koyduğu ve ele geçirmek istediği bir beldedir. Özellikle Hz. İsa burada anne karnına düştüğü için Hristiyanlar almak nice savaş ve uğraş vermişlerdir. Ama öteki Hristiyanların uğraşları ise Mekke'yi almak için idi. Ashab-ı Fil, Ebrehe ve Tübba Kavmi buna örnektir.

Kudüs Kalesi'ni ilk olarak Hz. Davud halife iken Talut eliyle yaptırdı. Zira Calut, Kelp ve Azaz yörelerinden bir kaç kez Kudüs üzerine yürüdüğünden nice kez el değiştirmişti. Bu yüzden Hz. Davud Kudüs Kalesi'ni yaptırmıştır. Daha sonra Calut ile Hz. Davud Halep yakınındaki Mercidabık'ta büyük bir savaş yaptı. Hz. Davud taş sapanla Calut'u öldürdü ve kuvvetli bir hükümdar oldu. Elde ettiği ganimetle Kudüs'ü onardır. Peygamber ve padişahken de demirciliği bırakmadı. Cenk araçları arasında zırhı da o bulmuştur, demircilerin piri Hz. Davud'dur.

H.17 tarihinde Hz. Ömer 60 bin askerle Kudüs'ü kuşattı, Rum kayseri Heraclos şehrin anahtarlarını savaşsız bir şekilde Hz. Ömer'e teslim etti. Sonra küffar Kudüs'ü yeniden aldı, Selahaddin-i Eyyübî de 100 bin askerle düşmandan aldı ve kalesini yıktırdı.

Daha sonra Memlüklülerin elindeyken Sultan Selim buranın anahtarlarını teslim aldı ve böylece Osmanlıların idaresine geçti. Selim Şah:

– Elhamdülillah ilk kıbleye sahip oldum diye secdeye kapanıp şükürler etti. Tüm yönetenlerine iyilikte bulunup ağır vergileri kaldırttı, halkı rahatlattı.

Bütün tarih kitaplarında bu topraklara Filistin derler. Kur'an'da Allah bu beldeyi iki yerde belirgin bir şekilde övmüştür. Kanunî Sultan Süleyman zamanında buranın

yıkılan kalesi yeniden onarılır ve eskisinden de muhteşem yapılır. Eskiden yıkılan kalenin temellerinden kırkar elli-şer Mekke arşını taşlardan yeniden örülüp Sahratullâh ile Mescid-i Aksa duvarlar içine alınır. Kale dörtgen biçi-minde olup Kahkaha Kalesi'ni andırır. Ondaki her taş bir fil burnu büyüklüğünde desek abartmış olmayız. Boydan boya 7050 adım genişliğindedir.

Bu kalenin bütün kapılarında celî hatla tarihler ya-zılıdır. Megaribe kapısından dışarıya suyolu kemerine varıncaya kadar beş yüz adımdır. Oradan batıya gidilince Hz. Davud kapısına gelinir ki bin adımdır. Bu kapı kıbleye bakar. Oranın batısında Yassıkule köşesi vardır. Buradan kuzeye gidilince Halilü'r-Rahman kapısına gelinir. Bura-dan aşağı gidilince Bozdoğan gelir. Bu kapının önünde gürz şampiyonlarından birisi öldürüldüğü için Bozdoğan kapısı denir.

Bu kapıdan doğuya doğru gidilince Devler mağarası gelir. Hz. Süleyman devleri buraya kapatmıştır. Görülme-ye değer tılsımlı büyük bir mağaradır. Buradan kıbleye doğru ilerleyince Şebbat kapısına gelinir ki Meryem Ana burada gömülüdür. Doğu tarafında Tûr dağına açılmış bir kapı vardır. Ayrıca burası Mescid-i Aksa'ya da 600 adım-dır. Böylece Kudüs Kalesi'nin dört köşesi tamam olur.

1059/1649 Senesinde Şamdan Anadoluya Giderken Gördüğü Şehirler

Zilkade ayının birinci günü Mısır'dan azledilen Emin Paşa Şam'ın Gökmeydanı'na geldi. Aynı gün biz de Murtaza Paşa ile Şam'dan ayrılıyorduk. Kuzey'e doğru Marsata'ya ulaştık, buradayken Şam ayanından Paşa'ya at, katır, deve, yiyecekler ve kıymetli hediyeler geldi. Bir süre sonra oradan da ayrıldık, Nusayra'dan geçtik ve Karalar Kalesi'ne geldik. Bu kale eşkıyalardan ve çöl

Araplarından korunmak için yapılmış ve içinde bulunan on iki bin zenci askerinden dolayı da Karalar adını almıştı. Selim Han tarafından fethedilen bu kale Şam yolunun selameti için çok önemlidir. Buradan kuzeye doğru yola koyulduk, yolda Şeyh Çıplak Bekâr adlı bir meczup, askerin arasına daldı. Kerameti bol bir meczupmuş, duasını aldık, yanıma geldi, defe vur dedi, ben vurdukça o mest olup kendinden geçti.

Daha sonra Murtaza Paşa ile beraber sırasıyla Humus Kalesi, Dastan Köprüsü, Hama, Şeceretü'd-Dürr'ü geçtik, Maarratü'n-Numan Kalesi'ne gelip konakladık. Harap bir yerdir, ancak suyu âb-ı hayat misali tatlıdır, bu bölgede çok iyi bilinir. Bu suyla ilgili bir hikâye bile anlattılar:

Meşhur âmâ şairlerden Maarrî, buralardan geçerek Bağdat halifesine gider. Şattü'l-Arap'tan su içtikçe Maarra'nın havasını ve suyunu metheder. Halife dayanamaz ve bu şehre kumkumalarla su getirtmek üzere adamlar gönderir. Birgün yemek yerken halifenin işaretiyle su verirler. Maarrî, daha bardağı eline alınca suyun hafifliğini anlar ve bu bizim Maarra suyu kadar hafiftir, der.

Urfa

İsmi, Roha ve Reha olarak anılan ve Semud kavminden Rohay adında hükümdar tarafından yapılan Urfa, eski şehirlerden birisidir. Sonra Nemrud su ve havasından hoşlanıp ilahlık iddiasında bulunarak iki yüz sene burada yaşadı. Hz. İbrahim'i bu şehirde Nemrud ateşe attırmıştır. Hz. İsa buralara Kayser'in idaresinde iken gelip kiliseye inmiş. Onun için buraya Deyr-i Mesîh derler. Halen bilinir, Havariler burada İncil'i çok hazin bir sesle okudukları için bu makama Rehavî demişlerdir.

Kayseri

"Boyacı kapısı ve Keçi kapısı güneye bakar, Mahkeme kapısı yanında Asar önü kapısı doğuya açılır. Pazar kapısı kuzeye doğrudur. Atpazarı kapısı da kuzeye açılıp Paşa Sarayı yakınındadır. Bu surun etrafı hendektir. Kışın bu hendek su ile dolup baharda da hendek içine bostan eker-ler. Hoş sebzesi olur.

Bilginleri Kur'an-ı Azimuşşan okunuşuna son derece dikkat edip, harfleri ve kelimeleri hakkıyla okurlar. Elan hazfa okunuşu üzere okurlar. Her cami ve medresede ha-dis ilmi öğrenenler vardır. Her camide mutlaka bir mektep bulunur. Çocuklar oldukça zeki olup, hafızaları çoktur.

Kayseri'nin de Bursa ve Edirne gibi iki yerde kagir ka-palı çarşısı vardır. Bir kuyumculardır ki her türlü kıymetli eşya ve mücevherler bulunur. Çeşitli kap kacak eşyaları pek çoktur. Kuyumcuları mücevher eşya işlerler.

Büyük bedestende zengin tüccarlar alış veriş edip, ni-ce çeşitli kumaşlar satın alırlar. Büyük çarşılardan Uzun Çarşı gayet süslüdür. At Pazarı'nın yanında olup sadece Kapamacılar çarşısıdır. Bunun sağ tarafında Un Kapanı vardır. Beyaz un burada satılır. Acayip hikmettir ki bu şehirde un çuvalı içine unu koyup on sene kadar durdur-salar asla çürümeyip yine has, beyaz ekmeği olur.

İç kale kapısından çıkınca, Attarlar çarşısı vardır ki çeşitli ilaçların kokusundan gelen gidenin dimağla-rı kokulanır. Attarlardan aşağı temiz ve güzel berber dükkânları vardır. Her birinde temiz ve namuslu birer civanları bulunur. Birden aşağı 'Pine duran' yani eski pabuç ve çizme yamayıcı dükkânlar vardır. Oradan yine caddenin iki tarafı Karakeçili dükkânına varınca bütün kapama ve zubun yapan terzi dükkânları bulunur. Son-ra temiz bakkal dükkânları vardır. Muhtesip dükkânı

buradadır ki bütün sarraflar devlet ayarı dışında bir dirhem noksan vermezler.

Buradan aşağı hep kasap dükkânlarıdır. Kasap çırakları yüzlerce Karaman koyun ve kuzularını parça parça edip her parçaya gül takarak, zağferan sürüp satarlar. Bunların alt tarafında has ve beyaz börekçiler ile çörekçiler vardır. Muhtesip Ağa dükkânını geçince, Arpacılar Çarşısı, Kazancılar Pazarı, Samurcular Çarşısı gelir.

Buradan iç kale önüne varılır. Sol tarafı Mevlevihane bahçe kapısıdır. Bahçe Uzun Çarşı başında son bulur. Saraçhane ile Haffafhane Pazarı, aydınlık, düzenli ve çok kalabalık pazarlardır. Debbağlar Pazarı da çok temizdir. Odun Pazarı kale kapısında olup, o kale kapısına da Odun Kapısı derler. At Pazarı Kapısı, Paşa Sarayı yakınındadır. Koyun Pazarı da o civardadır.

Şehrin zemini Erciyes Dağı eteğinde olduğundan bütün hanelerin yüzü kuzey tarafa dönüktür. O yüzden saba rüzgârı gibi bir tür ruhlara rahatlık veren havası vardır ki seher vakti kalkan can, havayı kokladığında nesim havasını müşahede eder.

Bu Kayseri şehrinin dört tarafında yüz on yedi adet arklar, kaynak suları ve akarsular vardır. Genellikle bu şehre eğimli olan Erciyes Dağı yaylasından doğan akarsulardır. Ama şehrin alt yanında Koyun Köprüsü suyuna Gerizler Suyu derler. Bu su Koyun Köprüsünden akarak Mazlumoğlu köprüsünden iner, Ali Köprüsüne varır. Ondan akıp Saz'a karışır. Ondan Yalnızgöz Köprüsü yakınında büyük nehir Kızılırmak'a katılır.

Bu şehirdekiler gerçi hep sanat ehli olup işleri ve sanatları beğenilir, ama dağlarında mazısı gayet çok olduğundan debbağlar keçi derisini tabaklayıp sarı sahtiyan yaparlar, sanki altun sarısıdır ki insanın yüzünün rengi belli olur.

Hatta halk dilinde darb-ı meseldir ki "Kayseri sahtiyanı gibi gıcır gıcır öter" derler. Papucu, mesti ve çizmesi yeryüzünde yoktur. Bütün vezirlere hediye gider.

Evvela has ve beyaz ekmeği, lavaşa yufkası, katmer çöreği, katmerli baharatlı böreği, lahm-ı kadid (kurutulmuş et) adıyla meşhur kimyonlu ve baharatlı sığır pastırması ve kokulu et sucuğu yeryüzünde yoktur. Padişahlara hediye gider.

1060/1650 Yılında Sivas'tan İstanbul'a Dönerken Başıma Gelenler

İskilip yakınından geçiyorduk. Ben at sırtında evrad u ezkarımı okurken Suhrab adındaki kölem: "Ağa, önümüzden dört atlı geliyor." dedi. Ben de hazırlıklı olun, silahlarınız hazır olsun." dedim. Bir de baktık ki adamlar üzerimize saldırdılar. Biri beni mızrak altına aldı, ben okluğa elimi uzatınca, diğeri üzerime at yıkıp bir mızrak fırlattı. Allah'a şükür isabet etmedi.

Bu sırada ben adamlarımla Allah deyip hücum ettim. Bu sefer de birkaç kurşun attılar, yine isabet etmedi. Bu arada kölelerimden bana hayır olmadığını anladım ve hemen kaçtım. Arkamdan bir mızrak daha attılar ki üç karış yakınımdan geçti.

Tam kurtuldum derken sağ tarafımdan dört atlı daha çıktı. Elimi kaldırmaya bile fırsat bulamadan yere düştüm. Yakaladıkları dört adamımla bizi birbirimize bağladılar. Sonra bizleri atlara bindirdiler ve kendi aralarında konuşmaya başladılar. Birisi beye götürelim derken, diğeri uğraşmayalım, hemencecik burada öldürelim dedi. Ben de:

"Gaziler mal ve adamlarımı aldınız, bari canımızı bağışlayın." deyince birisi: Biz kimsenin malını almadık, bağda üzüm yiyorduk." dedi. Sonra da bizi bir adama

bırakıp üçü mallarımızı alan adamların peşine düştüler. Biraz gittikten sonra: "Şahbazım, kim kimin adamlarısınız?" deyince adam: Çomarbey'in" dedi.

Bu cevap beni o kadar sevindirdi ki anlatılmaz. Hemen dualar ettim, canım bir kez daha kurtulduğu için Allah'a şükrettim. Her ne kadar bu Çomarbey şimdi asi olmuşsa da benim onunla bir hukukum vardı. Zamanında onu Murtaza Paşaya takdim etmiştim ve o da bölükbaşı olmuştu.

Çomarbey beni görünce çadırından dışarı çıktı ve bağrına bastı. İçimin ateşinden iki gözüm yaşla doldu ve:

"Aman kardeşim, silahdaşım, yoldaşım! İki yük malımı adamların şu bayırda alıp götürdüler. Beni de bağlayıp buraya getirdiler." dedim. Çomarbey beni getiren yiğide: "Habib, bu iş nasıl oldu?" diye sordu. O da olup biteni anlattı. Meğer o adamlar bunlardan değilmiş. Hemen mallarımı geri almak için harekete geçtik. Bir saat aradıktan sonra bunları yakaladık, Allah'a şükür bütün malımı ve kölelerimi buldum.

1061/1651 Yılında Evliya Çelebi'nin Balkanlara Gidişi

1060/1650 yılında Evliya Çelebi, Ortadoğu seyahatinden döner. İstanbul'da dinlenmeye çekilir. Ancak bu dönemde hayatının en önemli hadiselerinden birisi gerçekleşir. Bu da Melek Ahmed Paşa'nın sadrazam olmasıdır. Zira Paşa, Çelebi'nin akrabasıdır. Paşa'nın sadrazam olmasıyla beraber Çelebi'nin bahtı açılır ve gezmek isteyip de gezemediği birçok memlekete gitme fırsatı bulur.

Melek Ahmed Paşa, sadrazamlığından kısa bir süre sonra görevinden alınır ve Özi Beylerbeyiliğine atanır. Paşa'nın yakın adamlarından olan Çelebi de onunla beraber Özi'ye gider. Rusçuk, Silistre ve Babadağı'nı görür.

Bu bölgede gördüğü yerleri yazar. Melek Ahmed Paşa, Özi Beylerbeyiliğinden sonra Rumeli Beylerbeyiliğine atanır. Bu görev sırasında da Çelebi, onun yanından ayrılmaz. Balkanları beraber gezerler. Paşa ile beraber birçok sefer, savaş ve antlaşmaya şahit olur. Bunların hepsini tek tek yazar.

1063/1653 yılında Paşa'nın bu görevden azli üzerine Evliya Çelebi tekrar İstanbul'a döner. Evliya Çelebi'nin Rumeli'ndeki maceralarını anlatan bir hatırasını onun eserinden nakledIyoruz:

"Doğduğum zaman Mehmed Efendi elindeki baltayı bir tarafıma koyup:

– Bunu bu çocuğa ihsan ettim. Çok savaşlarda bulunup yoksullukta ve ihtiyaç anında bile Allah yolundan ayrılmasın, hiçbir şeyden korkmasın; kumda oynasın, ayağına çöp batmasın." demiş ve Fatiha okuyarak ayrılmış.

40 yaşıma vardığımda Mehmed Efendinin ihsan ettiği baltayı taşıyarak 1061/1651 tarihinde Leh seferine gittim. Yağmalama esnasında baltamı bir kapı halkasına geçirip ganimet mallarına tamah ederken kâfirler bizi ansızın bastılar. Çıplak birer atla hızla kaçarak yedi günde Kırım'a vardık. Ancak gece-gündüz hep: "Ah Mehmed Efendinin baltası, ah!" diyerek inledim.

Nasıl olduysa ertesi sene yine Leh seferine çıktık. Evvelce bozguna uğradığımız şehre tekrar geldik ve yağmaladığımız saraya vardık. Sarayın kapısına bir ok saplayıp Tatar kanunu üzere kimsenin el koymamasını sağladım. Birçok ganimetten sonra bir yıl önce baltayı astığım kapının halkasına gözüm ilişti, balta nasıl koydumsa öylece duruyordu.

Hemen Allah'a binlerce şükür ederek baltayı aldım, merhum İslam Giray Han'a ve diğer dostlarıma gösterdim. Sözü bu kadar uzatmaktan maksadım birçok Evliyanın

bana nazar etmiş olduğunu söylemektir. Himmetleri var olsun. İşte kulağıma ilk önce ezan okuyan Sunullah Efendi merhum dört kere şeyhülislam olmuştur ki kimseye nasip olmamıştır."

Tuna Nehrinde Demirkapı Girdabı

Bu girdap korkulu ve tehlikelidir. Rum, Arap, Acem ve bütün Avrupa gemicileri arasında meşhur olan bir Tuna nehri girdabıdır. 36 yıldır yedi iklimde seyahat ettim, 18 padişahlık ve krallıkta birçok derbend gibi demir kapılar gördüm. Bunlar:

1. Diyarbekir eyaletinde Şat nehri başında Ergani Kalesi ile Çınarlıdere arasında İskender'in bu nehir aksın diye kayaları kestirdiği Ergani demir kapısı vardır.

2. Misis Kalesi'nden ileriye giderken derbend durumunda olan demir kapı.

3. Râh-ı meşakkat demir kapısı.

4. Şirvan ve Şumahı kaleleri ile Dağıstan padişahının Tarha adlı ülkesinin yakınında Hazar denizi kenarında İskender-i Zülkarneyn'in yaptırdığı demir kapı. Arap tarihleri buna Rabü'l-elbâb derler. Osmanlıların elindeyken hileyle Acemler almıştır. Hakikaten o da sarp bir demirkapıdır.

5. Biri de çok kez geçtiğim ve bu ay içinde de geçtiğim Erdel vilayeti demir kapısıdır.

6. Uğursuz Hürbaş demir kapısıdır.

7. İstanbul Kâğıthane üzerinde de tılsımlı bir demir kapı vardır. Binlerce kişi bu demir kapıda yok olmuştur.

8. Mısır'dan İsvan'a giderken Nil nehri içinde Salat boğazlarının bulunduğu yerde de demir kapı vardır. Buradan bir geminin yüküyle geçmesi imkânsızdır. Gayet ters derbend halidir.

Gerçi bu saydığımız bu yerlerde halen demirkapı yoktur. İskender-i Zülkarneyn bu kapıları yaptırmasından Hz. Muhammed'in doğumuna 882 yıl geçmiştir. Demirkapıları yok olmuş, ancak kalıntıları halen görünmektedir. Bunlar içinde en zorlusu bu Tuna demirkapısıdır. Her sene yüzlerce gemi ve binlerce insan burada kaybolur. Elhasıl Şattülarap nehrindeki Yemzod seddinden daha güçlüsü ve tehlikelisi bu Tuna demirkapısıdır. Ancak bu demirkapıyı İskender-i Zülkarneyn yaptırmamıştır.

Bu demirkapının olduğu yerde sıra sıra hamam kubbesi kadar iri taşlar vardır. Hatta Tuna nehri temmuz ayında alçaldığı zaman gösteri yapan gençler taştan taşa sıçrayıp oyunlar oynarlar. Bu şekilde nehrin bir yanından diğerine geçerler. Lakin o büyük taşlar her zaman görünmez. Bu yüzden birçok gemi buradan geçerken parçalanır.

Ancak Tuna nehri çoşup da taşkın hale gelince gemiler rahatlıkla geçer. Bu yüzden nice evhamlı tüccarlar buraya gelince gemiden iner, karadan devam eder, bir süre sonra tekrar gemiye binerler. Bu girdap yerinde Tuna'nın çıkardığı gürlemeler birçok insanı korkutur. Buradan geçmek isteyen gemilere Moralı gemiciler yardım eder ve karşılığında ücret alırlar.

1063/1653 Yılında Sofya'dan İstanbul'a Dönüşümüz

Edirne-Selimiye Camii'nin Yapılma Sebebi

Dostlar, Sultan Selim bu camiyi niçin İstanbul'a yaptırmadı diye sorarlarsa şöyle söyleyin: Bir gece II. Selim İstanbul Fenerbahçe'de uyurken rüyasında Hz. Peygamberi görür. Hz. Muhammed ona:

"Yâ Selim! Eğer Kıbrıs adası fatihi olursam gaza malından bir cami yaptırayım diye söz vermiştin. Niçin sözünde durup da ömrünün geri kalan kısmını hayırlı işlere

harcamıyorsun? Hemen ganimet mallarını al ve benim himayemde olan İslam'ın seddi Edirne'de bir cami yaptır ve sancağımı oraya koy." dedi.

Bu rüya üzerine Sultan Selim uykudan uyanır ve veziri çağırtır. Vezire: "Hemen ganimet mallarından getir" der. Vezir: "Sadaktü Yâ Resulullâh" der. Selim Han, çok şaşırır ve niçin böyle dedin der. Vezir:

"Padişahım! Rüyamda Hz. Muhammed'i gördüm. Bana Ya Mustafa, Selim'e tembih ettim. Hemen ganimet mallarından Edirne'ye bir güzel cami yapın dedi." der. Hazırlıklar yapılır ve Edirne'ye gidilir. Sultan Selim tekrar rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed: Camimi şu kavak altına yapın" der. Bu caminin kıblesini bizzat Hz. Muhammed tayin ettiğinden, kıblesi ondan düzgün olanı yoktur.

Allah'ın hikmetinden olacak ki Selimiye Camii'nin tamamlandığı gece Peygamberimiz, Selim Han'ın rüyasına girer ve:

"Ey Selim, cami tamam oldu. Edirne yolu ile Cumayı bayrak dibinde kılmak için gel." buyururlar. Bu emir üzerine Selim Han hemen yollara düşer, ancak iki gün sonra Çorlu'da rahatsızlanır ve üçüncü gün vefat eder. Selim Han'ın o Cumayı kendi camiinde kılması nasip olmaz. Cenazesi İstanbul'a getirilir, ertesi Cuma, cenaze namazı kılınır ve toprağa verilir."

Edirne-Güreşçiler Tekkesi

Seyyid Celaleddin Sultanın tekkesidir. Gazi Hüdavendigâr, bu tekkeyi Türk askeri eğlensin diye yaptırdı. Gerçekten de askerleri çok eğlendirmiştir. Bugün bile bu tekkede Rumeli cengaverleri haftada bir kere Cuma günleri güreş için toplanırlar. Bu güreşlerde 70-80 genç pehlivan el öptükten sonra el sıkışır ve koç gibi

tokuşurlar. İnsan bunların gülbang-ı Muhammediyi çekip de güreşe tutuşmalarını hayranlıkla seyreder.

Bu cengaverler önce pirleri olan Mahmud Pir-i yâr Veli'nin mübarek ruhunu şad eder ve gençleri hem gazaya hazırlar, hem de teşvik ederler. Ehil olmayan birisi içeri girince de anında başı ve sırtı yere gelir. Ancak şecaat sahibi gençler bu meydanda ayakta kalabilir. Gömleksiz ve çıplak ayakla, bu meydanda 2-3 saat yağ üstünde mücadele ederler. Bunlar birbirlerini kolay kolay yenemezler, çünkü güreşin 360 çeşit hilesine vakıftırlar.

Bu cengaverler ya kesebendhane, ya künde atma, ya şiraze, ya sarma, ya kesme, ya ters kepçe, ya kavak dilme, ya Cezayir sarması, ya karakucak, ya havalama, ya kertme, ya boğma, ya şakıdan, ya kapanatma oyunu yapar ve rakiplerini alaşağı ederler. Çünkü bu pehlivanların sanatı pazu kuvvetinden gelir.

Ancak yine de hile erlikten de üstündür derler. Zira atalar sözünde erlik onsa dokuzu kaçmaktır denmektedir. Doğrusu da böyledir. Savaşa katılacak gençler için silahşörlük ve pehlivanlık çok önemlidir. Bu aynı zamanda Hz. Peygamberin sünnetidir.

Bu Edirne tekkesinde yaz kış yüz çift pehlivan olur ve Pir-i yar-ı Veli ayini üzerine idman yapar. Bu tekke kârgîr olmasa da sağlam ve güzeldir. Birçok odası, mutfağı ve bahçesi vardır. Meydanında eski pehlivanların demirden yayları, gürzleri ve çeşit çeşit kemankeş darpları, sadakları, zer-deste ve matrakları, 40-50 okkalık manda derisinden kısbetleri vardır. Bu pehlivanlar tekkesi Alipaşa Çarşısı yakınındaki Balıkpazarı kapısının iç tarafındadır.

Edirne-Bayezidhan Hastanesi

Bayezidhan camiinin büyük dış avlusunun sağında İrem bağı içindeki hastanenin adıdır. Ayrıca Doktorlar

Medresesi ile talebe odaları da vardır. Bu doktorların her biri Eflatun, Sokrat, Calinos ve Pisagor gibi usta doktorlardır. İşte buradaki doktorlar "İlim ikidir: Din ilmi ve beden ilmi" hükmü gereği beden ilmine yönelip sağlam kitaplara dayanarak hastalara deva ve ilaç yetiştirmeye gayret ederler. Bu hastanenin kâlemle anlatılması imkânsızdır. Biz yine de denizden bir damla kabilinden anlatmaya çalışacağız:

Bu hastane mükemmel bir bir bina ve çok güzel havuzlu bahçelerden oluşur. Kubbe altındaki büyük havuzun çevresindeki sebillerden berrak sular çağlayıp havuza dökülür ve sonra fıskıyelerle kemerlere verilir. Böylesine mükemmel olan bu hastanenin odaları çeşitli hastalıklara yakalanmış zengin-fakir hastalarla doludur.

Bazı odalarda hastaların durumuna göre kış günü ateş yanar; yataklarda yatan hastalar dertlerinden dolayı inlerler. Bazı odalarda ilkbaharda delilik mevsiminde Edirne'nin aşk denizi derinliğine düşmüş sevdalı aşıklar vardır. Bunlar bu hastaneye getirilerek altın ve gümüş yaldızlı zincirlerle karyolalara bağlanmışlardır. Her biri yatağında yatan arslan gibi kükrerler.

Kimisi havuz ve şadırvanlara bakarak kalender hülyası kabilinden sözler eder. Bir kısmı da kemerli kubbenin etrafındaki gül bahçesi içindeki binlerce kuşun cıvıltısını dinleyip delilerin perdesiz ve ölçüsüz sesleriyle feryada başlar.

Bahar mevsiminde sim, zerrin, deveboynu, müşg-i Rûmî, yasemin, gül, nesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lale ve sümbül gibi çiçeklerin kokularıyla bu hastaları tedavi ederler. Fakat delilere bu çiçekleri verince; onlar kimisini yer, kimisini de ayakları altında çiğnerler. Bazıları da meyveli ağaçları seyrederek "Ah haha hel hope pe, po ha pelo" deyip çayırlıkları seyreder.

Özellikle de bahar mevsiminde deliler zincir kırdığı zaman Edirne'nin bütün gençleri onları seyretmek için gelir. Ancak bu fakir Evliya çok ilginç bir şey gördüm:

Merhum Bayezid-i Veli, hazretleri vakıfnamesinde hastalara deva, dertlilere şifa, delilerin ruhuna gıda ve deliliklerine çare olsun diye on şarkıcı ve sazcı görevlendirmiş. Bunların üçü okuyucu, biri neyzen, biri kemancı, biri musikâr, biri santurcu, biri çengi, biri udcu olup haftada üç kere gelerek hasta ve delilere konser verirler. Allah'ın izniyle birçoğu saz sesinden hoşlanır ve sakinleşir. Zaten musıkî ilminden de neva, rast, dügâh, segâh, çargâh ve suzinâk makamları onlara aittir. Zengûle makamıyla buselik makamında rastta karar kılsa adama hayat verir. Bütün saz ve makamlarda ruha gıda vardır.

Ayrıca gece gündüz hastanenin mutfağından her hastanın durumuna göre yemekler verilir. Keklik, turaç, sülün, güvercin, üveyk, kaz, ördek ve bülbüle varıncaya kadar bütün kuşları avcılar mütevelliye getirir. Hekimlerin arzusu ve tarifi üzere pişirerek hastalara verirler.

Haftada iki gün macun yapılır ve Edirne şehrinde ne kadar hasta varsa, hastaneye gelip binlerce çeşit macun ve ilacı bol bol alırlar. Otlardan yapılan ilaçlar bunun dışındadır. Libase, kebabe, kakule, zencefil, emlec, kebat ve murabbaat gibi otlardan yapılan ilaçların ne kadar dağıtıldığını Allah bilir. Hastanenin kapısında bu ilaçlar suistimal edilmesin diye:

"Sıhhatli olan adam boş yere bu ilaçlardan bir kırat alırsa, hasta olup Firavun ve Karun'un laneti üzere olsun." yazılıdır. Yapan ve vakfedenden Allah razı olsun, vesselam...

Edirne'nin Caddeleri

Edirne'de 6170 adet yol vardır. Bütün yollarında araba çalışır ve geniş kaldırımlıdır. 300 adedi sultanî çarşı yoludur.

Diğerleri mahalle aralarındaki yollardır. Allah'a hamdolsun bu şehir emniyetli bir saltanat merkezidir; bu caddeler üzerinde asla kapı yoktur. Bu yollar herkese açıktır.

Bu şehirde karanlık gecede 3000 adet bekçi bekçilik eder. Her biri silahlı olup fenerleri ile sabaha kadar dolaşıp şehri korurlar.

Osmanlı ülkesinde en büyük şehirler sırasıyla şunlardır: İstanbul, Edirne, Sofya, Belgrad, Budin, Saraybosna ve Selanik... Üç şehrin medhi hakkında:

Sanırsın bâğ-ı cennettir
Edirne Bursa İstanbul
Güzellerle müzeyyendir
Edirne Bursa İstanbul
Birinin Tunca suyunda
Birinin kaplıcasında
Sitanbul Kumkapısında
Denizde melekler oynar

Edirne'de duaların kabul olduğu mekânlar: Ulucami'de Hızır makamı, Üçşerefeli Camii, Bayezid-i Velî Camii, Tütünsüzbaba Tekkesi, Hıdırlık Tekkesi, Süleymaniye ve Selimiye kubbesinin ortasındaki topun altı, Darü'l-hadis'te Kemalpaşa-zâde'nin odası, Mihalbey Köprüsü ortasındaki Seferşah Tekkesi...

1063/1653 Yılında Melek Ahmed Paşa ile Gezmesi

1063/1653 yılında İstanbul'a dönen Çelebi, uzun bir süre İstanbul'da kaldı ve dinlendi. Bu sırada İpşir Mustafa Paşa'ya mektup götürmek üzere Konya'ya gitti ve geldi. Bir müddet sonra hamisi Melek Ahmed Paşa Van Beylerbeyiliğine atanınca onunla beraber tekrar Anadolu'yu, özellikle de Doğu Anadolu'yu gezdi. Van'da bulunduğu sırada ise çeşitli görevlerle İran ve Bağdat'a gitme fırsatı buldu.

Bir süre sonra Melek Ahmed Paşa'nın Özi Beylerbeyiliğine atanmasıyla, bu sefer Özi'ye tekrar gitme fırsatı elde etti. Buradayken Rumeli'yi iyice gezme fırsatı yakaladı. Hatta 1067/1657 yılında Paşa'nın Rakoczi'ye karşı gerçekleştirdiği sefere de katıldı. Ardından Kırım Hanı IV. Mehmed Giray'ın yanına gitti. Burada da Gazi Giray'ın, Rus ve Kazaklara karşı olan seferlerine bizzat katıldı. Sonra da 1067/1657 yılında İstanbul'a döndü. Bu arada yakın iller olan Bursa, Çanakkale ve Gelibolu'yu dolaştı.

Malatya

Aspoz bağlarının su ve havasının hoşluğu, meyvesinin bolluğu sebebi ile diğerlerinden üstün tutulan başlıca meyveleri şunlardır. Kırmızı, sarı, müşmüş, beyaz, bey, sulu ve etli adları ile yedi çeşit sulu kayısısı olur ki, bağdan şehre seleler ile güçlükle getirilir. Biraz incinse suyu kalmaz. Her bir kayısı kırk-elli dirhem gelir. Zerdalisinin hesabını Allah bilir. Çokluğundan pestil yapılıp diyar diyar yüklerle taşınır.

Seksen türlü sulu armudu sicillerde kayıtlıdır. Göksulu armudu meşhur olup, her biri bir kıyye gelir. Bundan turşu yaparlar. Suyu sanki ishal suyudur. Bolca içene sarhoşluk verir. Kuvvet için çok faydalıdır, güçsüzlere yedirirler. Bey armudu dahi sulu ve lezzetlidir. Hatta İstanbul'un ayân ve ileri gelenleri, Malatya'dan ılgar ile armut filizleri getirip İstanbul fidanlarına aşılarlar. Malatya armudu pek lezzetli olur.

Malatya'nın yedi türlü elması olur. İzmit şehrinin Misket ve Frenk elmasından daha lezzetli ve suludur. Amma Kefe diyarının Sodak elması kadar iri değildir. Ancak otuz-kırk dirhem gelir. Lâkin Cenâb-ı Hak bu Malatya elmalarına bir çeşit renk vermiştir ki alı al, kırmızısı kırmızı ve diğer renkleri de hep Cenâb-ı Hak yapısıdır. Hiçbir renge

benzer tarafları yoktur. Hatta bir evde beş on adet elma olsa, tatlı kokusundan insanın dimağı kokulanır.

Malatya'nın ileri gelenleri ve kibar kadınları, bu elmalara ağacında iken balmumu ile şiirler yazarlar. Niceleri kağıda uygun beyitleri makas ile oyup üzerine yapıştırırlar. O elmalar ağacında iken havasından tazelik bulup ayın etkisinden renk ve parlaklık kazanarak olgunlaşınca, sözü edilen kağıt ve balmumlarının altından beyaz ve sarı yazı ile öyle güzel beyitler çıkar ki her biri sanki birer sihir eseridir. Bu elmaları kopardıktan sonra vilâyet vilâyet ayân ve büyüklere ve bizzat padişaha hediye götürürler. Bu da buraya ait bir özelliktir.

Yedi çeşit ayva olur. Her biri birer kıyye gelir. Papat ve Ekmek ayvası gayet sulu ve lezzetli olur. Misk ve amberden daha fazla koku verirler. Özellikle bu İrem bağı içinde, Seyyit Battal Gazi'nin doğduğu ev vardır. Bu evin etrafında olan üzüm başka bir ülkede bulunmaz. Torbalık üzüm sarması, Küfter badem kırması, üzüm şırası ve bastısı, üzümlü tarhanası yine buraya mahsustur.

Kirazı ve vişnesi var ise de İstanbul kirazı, Tekirdağ vişnesi kadar iri taneli ve sulu değildir. Hâsılı, bu İrem bağını övmekte dil âciz kalır. Bu irem bağı Malatya'nın kıblesinde ve çeyrek saat mesafededir. Amma yine bağ ve bahçeleri, kafesli bostanları birbirine bitişiktir.

Bahar mevsimi geldiğinde, Malatya şehrinin küçük büyük, zengin fakir bütün halkı Aspoz bağlarına göçerler. Şehirde ancak dışarıdan gelmiş kimselerle, tüccarlar ve bazı Hristiyanlar ile üç yüz kadar bekçi kalır. Bunlar her gece fenerlerini yakıp şehir içinde bekçilik ederler. Davullarını döverek, kol kol olup şehir içinde dolaşırlar. Suç işleyen kimseleri tutukladıklarında aman ve zaman vermeyip öldürürler. Zira ellerinde kesin yetkileri vardır.

Mardin-Sencar Kalesi ve Nuh Tufanı

Tufanda Hz. Nuh'un gemisi gece karanlığında su üstünde yüzerken Sancar dağına gelmiş ve bu dağa çarpmış. Çarpmanın etkisiyle gemide bir delik açılmış, Hz. Nuh endileşelenmiş ve çok üzülmüş. Gemi içinde bulunan 70 kişi ağlayıp inlemeye başlamışlar, çünkü gemi su almaya başlamış. Sonunda bir yılan gelip demiş ki:

"Ey Allah'ın nebisi! Beni insan eti ile doyurursan, delik yere çöreklenir ve gemini kurtarırım." Hz. Nuh çaresiz, yılanın teklifini kabul etmiş. Yılan hemen geminin deliği üzerine kıvrılmış ve gemi su almaktan kurtulmuş. Gemidekiler kurtuldukları için sevinmiş ve hızlıca gemiye dolan suyu boşaltmışlar.

İşte Hz. Nuh'un gemisinin başına bu Sencar dağında böyle kötü bir iş gelmiş. Hz. Nuh bu dağı görünce: Hâza cebelu sincar", yani "Bu Sin kayası bizi cûr itti" demiş. Daha sonra "Sin ve Cûr"dan Sencar kelimesi çıkmış. Gerçekten de Sencar kayaları diş diştir ve sin harfine benzer. Bu dağa Sin dağı da derler. Hz. Nuh'un gemisini yaralayan yere de Sin kayaları derler.

Nuh'un gemisinin bu Sencar dağına oturduğu da kesindir. Makdisî tarihinde burası ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Buna göre gemi, denizde gezerken Sencar'ın iki menzil kadar kuzeyindeki Musul ile Nusaybin kaleleri arasındaki Cudi dağının tepesine oturmuştur. Gemi bu dağın tepsine oturduktan sonra yolcular indiler ve toprağa secde ederek Allah'a şükrettiler. Ardından da yanlarında bulunanları bir kazana doldurdular ve pişirerek yediler. O yemeğe "Aşur aşı" derler. Bu da Muharrem ayının 10. gününe rastladığı için Aşure denmiştir.

Muhammed b. İshak'ın dediğine göre Tufandan Hz. Muhammed'e kadar olan zaman 4490 senedir. Hz.

Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan süre ise 6750 senedir. Hz. Nuh zamanında burası büyük bir şehirmiş, yöneticisi ise Hz. Nuh'un ümmetinden olan Gördim adlı bir hükümdarmış. Bu Cudi dağı üzerinde melik Gördim uzun süre yaşamış, nesli çoğalmış ve kendine göre bir dil geliştirmiştir. Bu dil ne Farsça, ne de Arapça'dır.

Biz yılanla Hz. Nuh arasında geçen kıssaya dönelim. Hz. Nuh'un gemisini kurtaran yılan der ki:

"Ey Nebi! Beni insan etiyle doyurmaya söz vermiştin. Şimdi sözünü yerine getir." Hz. Nuh ne yapacağını bilmez. Tam bu esnada Cebrail yardımına yetişir ve:

"Ey Nuh! Rabbinin sana selamı var. Rabbin dedi ki: Gemiyi Tufandan yılan değil de ben kurtardım. Ümmetin huzurunda yılanı ateşte yaksın da bunda çok ilginç sırlar olduğunu görsün." buyurdu der.

Hz. Nuh: Bu habere çok sevinir, ancak yılanı tutmasının imkânsız olduğunu söyler. Cebrail:

"Ey Nuh, "Selâmün ala Nûhun fi'l-âlemîn" ayetini oku." der. Hz. Nuh bu ayeti okuyup da yılana dokununca yılan kendini ateşin içine atar. Yılan iyice yandıktan sonra külünü havaya savururlar. Yılanın derisinden meydana gelen kül pire, etinden de bit olur. Nuh'un yılana verdiği sözden dolayı pire ve bit halen insanın etini yemektedir. Ayrıca kemiklerinin külü çıyan, leşinden akrep, bağırsakları solucan, ciğeri buzağı dişi ve yüreği kerkenkele olur.

Bitlis

Büyük İskender'in alnında iki et parçasından boynuzu olduğundan, İskender-i Zülkarneyn adını almıştır. Diğer bir rivayete göre ise 32 seneye bir karn (devir) derler. Eflâk da 32 senede bir döner. İskender ise iki kere karnî felek devri geçirdiğinden hükümdarlık ettiğinden kendisine Zülkarneyn demişlerdir.

İskender buraları aldıktan sonra Şat nehri sahiline gelir ve suyundan içince hastalığı geçer. Bitlis Kalesi kayasının sağ tarafından akan kolun suyundan içince gözleri nurlanır ve uykuya dalar. Yedi gün buna devam edince her hastalıktan kurtulur. Sonra da:

– Bre Bidlis adındaki hizmetkârı çağırın." dediğinde Bidlis gelir. Hükümdar:

– Ey hasların hası kölem. Benim paramdan binlerce kese para harca ve bir kale yap. Ben Çamapur ülkesinden gelinceye kadar hazır olsun. Ben bile o kaleyi kuşatınca almakta güçlük çekeyim der.

Bidlis emir gereği kaleyi yapar, sonra içine geçer, İskender döner, kaleyi kuşatır, fakat alamaz.

Aralarında kırk gün savaş olur, kırk birinci gün kalenin kayaları dibindeki mağara deliğinden sarı sarı arılar çıkar ve İskender'in ordularını kovalar, İskender de Muş ovasına kaçar.

İskender boynuzuna çare ararken, az daha canından olacak hale gelir. Daha sonra Bidlis bir miktar para ile kaleden çıkar, kalenin anahtarıyla beraber İskender'in huzuruna gelir. İskender ona niçin asi olduğunu sorunca:

– Efendim bana sağlam bir kale yap ki ben bile fethinde güçlük çekeyim dediniz. Ben de emrinizi yerine getirdim." der.

Daha sonra İskender, Bidlis'i affeder, kalenin idaresini de ona verir. Onun için bu kaleye Bitlis denilmiştir. Acem tarihçileri bu şehre İskender'in tahtgâhı da derler.

Bitlis Hanı Abdal Han'ın Hazinesi

Melek Ahmed Paşa, Bitlis'i zaptettikten sonra divan yapıldı. Bitlis'in önde gelenleri otağda yerlerini aldılar. Paşa'nın emriyle Yusuf kethuda, 70 adet ağa, şehir kadısı ve ben kaleye girdik. Mühürlediğimiz bütün eşyayı

katırlara yükleyerek otağ önüne yığdık. Ardından halka haber verildi, Rahova sahrası insan denizi haline döndü.

Hazinede her biri birbirinden kıymetli 11 adet sandık, çeşit çeşit masalar vardı. Herkesin önünde sandıkları açtık. Her birinin içinde onar parça mükemmel kitap vardı ki en meşhur hattatların kâleminden çıkmıştı. Bunlara ek olarak envai çeşit mücevher, rıhdân, gülsuyu kabı, buhurdan, oyma laleler, Şehnâme, Gülistan ve Şerefnâme çıktı. Bu sırada Abdal Han'ın oğlu Ziyaeddin Han yanımızda idi. Paşa ona:

"Evlat, niçin ağlıyorsun? Yoksa bu hazine sana mı aittir?" deyince Ziyaeddin: "Evet, hepsi bana aittir." dedi. Bunun üzerine Paşa bütün hazineyi ona iade etti. Orada bulunanlar Paşa'nın bu hareketi karşısında hem şaşırdılar, hem de hayır duada bulundular.

Bunların dışında hazineden şu eserler çıktı:

"17 adet mücevher ciltli Kur'an-ı Kerim vardı. Bunların hattatları şöyledir: Mutasım, Karahisarlı Ahmed, Şeyh Bayezid-i Veli, Şeyh Kara Mehmed, Kırımlı Abdullah, Üsküdarlı Hasan Çelebi, Halid Efendi, Demircikulu Hasan Çelebi ve Bekrî, vb.

1300 cilt mükemmel kitap ve tefsir çıktı. Bu eserler Dımışkî, Semerkandî ve âbâdî kağıtlara yazılmıştı. 70 adet tefsirin birkaçı şöyledir: Taberî, Deylemî, Feyzullah Hindî, Ebu'l-Leys-i Semerkandî, Begazî, Kâdî ve Ebussuud Tefsiri.

Bunların yanında Hz. Muhammed'in hadislerini anlatan kitaplar, Kudurî, Mülteka, Keşşaf, Kahıstanî, Molla Camî'ye ait eserler çıktı. Ayrıca Şehnâme, Hamse-i Nizamî, Hafız Divanı, Örfî Divanı, Gülistan, Bostan, Hasan Çelebi Tezkiresi, Latifî Tezkiresi, Saib Divanı, Baki Divanı, Nefî Divanı, Siham-ı Kaza, Nesârî Divanı, Enverî Divanı, Hakanî Divanı gibi birçok divan çıktı. Ayrıca Fütuhat-ı Mekkiye,

Füsus, Sarı Abdullah'ın Şerh-i Füsusu, Fetihname-i Mısır, Milel ve Nihal, Menakıbü'ş-Şeyh Ebu İshak Karzunî, Saadetname, Menasıku'l-Hac, Menakıbu'l-Evliya, Makrisi Tarihi, Salih Efendi Tarihi, Camiü'l-Hikayat Tarihi, Mirhand Tarihi, Lamii Lugati, Şurutu's-salat, Pendname-i Attar, Peçevi Tarihi, Sohbetü'l-Ebkâr, Zeyle'ş-şakâik, Sekri Tarihi, Suyutî Tarihi, vb. eserler de vardı.

260 parça mükemmel mecmua varkı ki her birinin sayfasındaki kıtalar yüzer kuruş değerindeydi. Çeşitli harita ve atlaslarla beraber bütün bitki ve otların, hekimlere lazım olan ağaçların ve anatomi ilmi gereğince insan organlarının basma şekil ve resimleri de çıktı. Şahkulu, Veli Can, Şemsi Han, Malik Ojenin, Ağa Rıza, Mehmed Rıza ve Behzad'a ait nakış ve resimler insanı hayrete düşürmekteydi. 380 adet mücevherli kılıç, mızrak, ok, tüfek, kaplan ve pars postları, topuz, külünk, yay, sırma kadife, eğer, vb değerli eşya da vardı.

Bu eşyalardan Ziyaüddin'e ait olmayanlar hep yok pahasına satıldı. Hatta Kadızâdelilerden bir sahtekâr Şehnâme'yi mezadda 1600 kuruşa alıp üzerine başka yazılar yazdırdı. Hatta çadırına girince "Resim haramdır" diyerek bütün resimleri karaladı. O resimlerin nergis gibi gözlerini oydu, her sayfayı delik deşik etti. Bazı resimleri ise boğazladım zannıyla bıçakla boğazlarını çizdi. Hele o kibar elbiseleri, güzel yüzleri pis tükürüğü ile kirletti. Böyle paha biçilmez bir eserin her bir sayfası bir ayda yapılırken, bu edepsiz bir anda mahvetti.

Hatta ertesi gün parasını almaya gelenlere: "Benim resimli papaz kitabıyla işim olmaz. Bütün resimleri karaladım, alın kitabınızı" diyerek kitabı attı. Parayı almaya gelen, kitabın bu halini görünce derhal Paşa'nın huzuruna çıktı ve:

"Ey vezir! Bu Şehname'yi şu Kadızadeli 1660 kuruşa aldı. Kitap 3 gece yanında kaldı. Ancak adam bu kıymetli Şehname'nin 50 adetlik resmini berbat etmiş." dedi. Paşa eseri inceleyince derinden bir ah çekti, oradakilere de gösterdi, onlar da feryat etti. Paşa, o Kadızadeli'nin hemen huzura getirilmesini istedi. Adamı sürükleye sürükleye huzura çıkardılar. Başta Paşa olmak üzere herkes adamın yüzüne tükürdü, askerliğini iptal edip bin değnek cezası verdiler. Adam:

"Ben kapıkulu yeniçerisiyim!" diye itiraz etti, ancak fayda etmedi.

Van Gölü

Makdisî tarihinde anlatıldığına göre Nemrud, tanrılık iddiası ile dünyayı gezerek bütün usta ve dağdelenleri toplayıp kırk yılda bir Nemrud seddi yaptırmış ki temelinden tepesine işçiler her taşı yedi günde ancak çıkarabilmişler.

Sonra Nemrud, Urfa'da Hz. İbrahim'e isyan edince Allah'ın emriyle Cebrail o dağın temeline bir kanat vurup yerle bir etmiş. Allah'ın emriyle dağ yere geçmiş ve Van gölü meydana gelmiş.

Buradan kuzeye doğru giderken arkadaşlarımız dediler ki:

– Sultanım! Eğer isterseniz, buraya yakın görülmeye değer bir yer daha var, onu da görelim. Ta ki acayipliğini göresiniz. Ben de cevap olarak:

– Ey gözümün nurları! Bu seyahatte vücudumuzu yok etmekten murat ve meram, Allah'ın yarattıklarını görmektir.

O anlayışlı dostlar da baş göz üstüne deyip bana uydular. Bir saat kadar kuzeye gittik. Muş ovasına giden bir büyük yola gitmeyip o yerden bayır ve yalçın kaya üzerine doğru çeyrek saat yürüdük.

Gördük ki minare gibi olan yalçın kaya üzerinde bir adamı zincir ile sarmışlar. Şimdi sadece kemikleri kalmış, hiçbir uzvu kalmamış. Zincirler de çürümemiş, usta elinden henüz çıkmış sanırsınız. Kemikleri gayet beyaz, kol kemikleri de gayet kalın ve uzun. Başı küçük halvet hamamları kubbesi kadar var. Gözlerinin deliklerine bir insan rahatça girer çıkar. Hatta bu deliklere kartallar yuva yapmışlar.

Söylentilere göre bu kemikler, Hz. İbrahim'e iman eden birinin cesedine aitmiş. Nemrud onu bu kayaya bağlayıp altına da ateş yakmış. Allah da bu güzel vücudu korumuş ve kemiklerinin birçok kısmını kaya ile birleştirip aynı renk yapmış. Burayı seyrettikten sonra kuzeye doğru ilerledik, Ahlat şehrine vardık.

1065/1655 Yılında Van'dan Elçilik İçin Acem Ülkesine Gidiş

Melek Ahmed Paşa ile Van'da bulunuyorduk, bana hazır ol seni Acem diyarına elçiliğe göndereceğim dedi. Dünyalar benim oldu, tekrar Acem ülkesine gideceğim için çok sevindim. O gün bana bir kese kuruş yolluk, bir samur kafatası siyah kürk, bir kat güzel elbise, bir kemer, bir eğer ve bir de köle verip dedi ki: Evliyam gideceğin Acem diyarında ermiş oğul diyenler çok olur. Dedikoducu ve geveze şairleri çoktur, seni imtihan etmek isterler, akıllıca davranıp Peygamberin şeriatını elden bırakma, onları sustur. Daima doğru ol, zühd ve takvayı elden bırakma, ehl-i sünnet ve cemaat yolunu tut, ırz ve namusuna dikkat et. Adamlarına göz kulak ol. Yanında yetmiş seksen adet sarıca ve tüfekli sekban asker götür dedi. Ben de: Sultanım! Hem edepli ol diyorsunuz, hem de sarıca ve sekbanları yanına al diyorsunuz. Bunlar benim sözümü dinlemez. Bırakın da edepli, imanlı adamları kendim seçeyim dedim.

Bunun üzerine Paşa bana hak verdi, ben de seksen tane imanlı, dürüst adam seçtim ve Paşaya arz ettim. Paşa beni takdir etti ve her birine birer kese kuruş yolluk verdi ve: Göreyim sizi Evliyayı ve beni utandırmayın, kimsenin ırzına namusuna, malına mülküne el uzatmayın dedi. Onlar da Paşanın eteğini öperek memnuniyetlerini arz ettiler.

Paşa, Sarı Ali Ağayı huzura çağırdı ve ona İsfehan'da Şah Abbasla görüşmesini emir buyurdu. Sonra da Evliya ile iyi yoldaş olun dedi. Sonra beni yanına çağırıp: Evliyam Ali Ağa ile iyi geçin. Acem sultanlarını memnun etmeye çalış. Bu eğerli at ile bu çıplak atı Han'a hediye götür, tedbirli ol, koyunları mutlaka geri al. Murtaza Paşa'nın kardeşini esir eden Dumboli Hanına bu hediyeleri verdikten sonra kardeşini mutlaka geri al. Bu mektubu, mücevherli kılıcı, mücevherli hançeri ve dört katlı okluğu Murtaza Paşa oğlumuza hediye olarak ver. Ancak Bağdat'ta çok vakit harcama. Geri dönerken de Zor şehrinden, Ahmed Kalesi'nden, Zalim yaylasından, Harir, Erdilen ve Hakkari vilayetlerinden geçerek Van'a gel. Diğer at, eğer ve hançeri de Tebriz Hanı Kırçıl Kaytımar Hana ver. Ona hepsinden fazla hürmet et. Zira tedbirli, işbilir ve tecrübeli bir vezirdir. Biz Bağdat'ta iken Kandehar seferinde ordu kumandanı tayin edildi, ardından hanlar hanlığı ve vezirlik yaptı. Şimdi de bizim seviyemizde Azerbaycan ve Tebriz hanlar hanıdır. Rumiye koyunlarının fazlasını da hana hediye et." şeklinde nasihatler etti.

Sarı Ağayı da cevahir eğerli eğer takım, Bitlis Hanı işi hotaslı küheylan bir at, üç çıplak at, bir parça şehname ve bir kıta hümayünname ile Şaha yolladı. Şahın validesi için de işlemelerle süslü bir at ve beş çift kumaş içinde sırmalı gömlek gönderdi. İkimiz de yeri öpüp oradan ayrıldık. Hepimiz toplam beş yüz kişi kadardık. Van'dan çıktıktan üç saat sonra Zevkin köyüne, üç saat sonra da Venk kilisesine geldik. Üç yüzden fazla keşişi olan bu kilisede bir gece

konakladık, bizi çok iyi ağırladılar. Sabahleyin arkadaşlarıma ve bana birer şah postu hediye ettiler. Sonra sırasıyla Kulu Çayırı, Hoşab Kalesi, Erecik gölü, Karacakale, Pinyaniş Kalesi, Kotur Kalesi, Albak Kalesi, Karnıyarık Kalesi, Berduk Kalesi ve Gazikıran Kalesi'ni geçerek Rumiye-i Azerbaycan'a geldik. Buranın hanına bir gün önceden seçme adamlarımızla haber gönderdik. Han, seherle beraber buyursunlar demiş ve yiyeceğimizi göndermiş.

Ben de hanın adamına Osmanlının itibarını göstermek maksadıyla birçok hediyeyle beraber Kayasultan mendili içinde bir mektup yazarak hana gönderdim. Sabah olunca da bütün adamlarımızla beraber bayramlıklarımızı giydik, ihtişamlı bir şekilde Rumiyeye doğru yöneldik. Şehre yaklaştığımızda karşımızda büyük bir ordu belirdi. Zurna, nefir ve davul sesi afakı tuttu. İki taraf birbirine yaklaştığında onların tarafından Hanla beraber birkaç kişi öne geçti. Bizden de ben ve Ali Ağa öne çıktık. At sırtında Hanla selamlaşarak öpüştük. Han, safa geldiniz deyince ben, güler yüzünüz içimizi ısıttı dedim. Ali Ağa herhangi bir şey söylemedi. Han sözüne devamla: İran kanunlarına göre Hanlar kendilerinden aşağı kimseleri karşılamazlar, ancak ben Osmanlıyı severim dedi. Ben de incelik olsun diye Hz. Peygamber zayıflara ikram ediniz buyurmuştur dedim. Bu şekilde sohbet ede ede şehre girdik, şehir halkı yollara düzülmüş bizleri beklemekteydi. Bizi gördüklerinde sevinç gösterisinde bulundular, şehirde büyük bir şenlik havası vardı. Sonra büyük bir sofra kuruldu, fağfuri tabaklarla yirmi çeşit pilav ve çorba ikram edildi. Zaten Acemin varı yoğu pilavıdır, başka yemek falan bilmezler. Birkaç çeşit büryanileriyle çorbaları da vardır, hoşafı bilmezler. Yemekten sonra Hanla bana Osmanlı usulü leğen ve ibrik geldi, diğerleri ellerini ıslak havlulara sildiler. Muhafızlar ise ellerini koltuklarının altına sildiler.

Sonra ben mektubu Hana verdim, münşiye sesli okuttu, mektubun kastı belli olunca söze şöyle bir giriş yaptı: Evliya Ağa! Sen söz ve usul bilen bir adamsın. Hoş geldin, safa getirdin, zaten elçiye de zeval olmaz. Biz kendi halimizde İran ve Turan şahlarına duada iken bu Pinyaniş köylüleri bizim koyunumuzu çalıp adamlarımızı öldürdüler. Biz de durumu Tebriz Hanına bildirdik, o da Osmanlı paşasına aktarmış, ancak Pinyanişlilere herhangi bir müdahale olmadı. Adalet yerini bulmadı. Biz de asker topladık, Pinyanişi bastık, yirmi bin askerle, bazı adamlarını esir aldık, dedi. Ben de: Efendim, bu yaptığınız adalete sığmaz, siz bilir misiniz Murad Hanla Şah Safi, Bağdat'ta nasıl bir anlaşma yaptılar? Han: Bilmem, nasıl bir anlaşma yapmışlar dedi. Ben, bu anlaşmanın ilk maddesi aramızdaki bu ihtilafı halletmeye yöneliktir dedim ve anlaşmayı okudum: 1. İki taraftan birisi diğer tarafı talan eder de yakalanırsa haklarından geline. 2. Asker çekilip zorla top ve tüfek atılıp ülke vurulmaya. İşte Han'ım atanıza rahmet! Bunun üzerine Han devreye girdi ve: Pinyanişlere bizim yaptığımız da bu maddelerin gereğidir dedi. Ben: Han'ım Pinyanişliler top tüfek atmadı ki. Sen sadece yağmacıları tutup hakkından geleceğine ordu toplayıp Pinyanişi basmışsın. Sizin bu yaptığınız Osmanlı tarafından duyulunca Damad Melek Ahmed Paşa bu işi çözmek üzere kumandan tayin edildi. Şimdi Han'ım bu işi tatlıya bağlamak için hemen koyunları teslim edin ve sulhu yenileyin. Yoksa Osmanlı gereğini yapar, Tebriz Şahı da sizi cezalandırır dedim.

Han bu dediklerimi dinledi ve bana hak verdi. Eyvah ki etrafıma iyi danışmanlar koymamışım, kim bana bu işi yaptırdı diyerek hayıflandı. Sonra da Evliya Ağam ne güzel bir danışmanmış, ne güzel konuştu dedi. Benim nasihatlerimden herkes etkilenip memnun kaldı. Sonra da

bizi konağımıza götürdüler. Ben tekrar adamlarıma edepli olun, kimseyi taciz etmeyin dedim.

Han bana bir mükellef oda, yirmi yastık, altı adet altın işlemeli yorgan, renk renk elbise, eşya, üç bohça hilat, anber, altı usta ahçı, altı araba zahire, on araba odun ve altı araba meyve gönderdi. İkindiden sonra bizi Han tekrar davet etti, huzura gittik, hediyelerimizi takdim ettim. Han, işlemeli eğerli atı görünce aklı başından gitti.

Daha sonra Hanla beraber cirit oynadık, birkaç gün daha Rumiyede kaldıktan sonra ayrıldık ve İsfehan'a doğru yol aldık. Tebriz'e uğradık, Tebriz Hanı bizi çok iyi karşıladı, Melek Ahmed Paşanın mektubunu verdim. Pinyaniş halkıyla Rumiye Hanı arasındaki olayları naklettim. Çok üzüldü ve Rumiye hanına kızdı. Oradan ayrıldık, birçok memleket geçtikten sonra Bîsütun dağına geldik.

Bîsütûn Dağı ve Kalesi

999 senesinde Sultan Murad'ın veziri Cağaloğlu Sinan Paşa bu bölgenin güvenliği için Bîsütûn dağı eteğinde yüksek bir tepe üzerinde yontulmuş taş ile bu Bîsütûn Kalesi'ni yaptırmıştır. Bu civarlarda böyle sağlam ve mükemmel bir kale yoktur. Hatta bazı kötü kimseler "Osmanlı kale yapamaz." derler, yüzleri kara olsun. Kalenin duvarları kırmızı renkli sert taştan yapılmıştır. Çevre uzunluğu 3 bin adımdır. Yalçın bir tepe üzerinde olduğu için etrafında hendek yoktur. Kuzeye açılan bir kapısı vardır ki Acem diyarında böyle çelik gibi kuvvetli bir kapı görmedim.

Kalenin içinde 150 hane, Bîsütûn sultanının yüksek bir sarayı, III. Murad Han Camii, anbarları ve Gayyâ kuyusu gibi bir kuyusu vardır. Sultanın kalede bin askeri vardır. Kalede halen Cağaloğlu'nun koyduğu toplar durur. Kalenin aşağısı Bîsütun dağı eteğinde etrafı sursuz, halkı

Kürtlerden huzursuz, 3 bin haneli bir şehirdir. Caddeleri çarşı pazarı gayet temizdir. Bîsütun dağı eteğinde olduğundan 300'den fazla pınarı şehrin içinden akar. Tahılları ve bitkileri çoktur, ancak meyvesi azdır.

Bîsütun dağı o kadar yüksek değildir, ancak ibret verici olduğu herkese malumdur. Ad ve Semud kavmi bu dağın altını oymuşlar ve içini binlerce savaş malzemesi girecek şekilde genişletmişler. İçeride büyük havuzlarla çeşitli vahşi kuş yuvaları vardır. İnsan bu dağın içinde bir kere "hû" dese dağlar gök gürültüsü gibi inleyip gürler, insanın ödü patlar. Bu mağaranın içi sanki geniş bir ovadır. Üzerindeki yüksek dağ gölgelik olmuştur. Bu heybetli dağ direksiz durduğundan Kûh-ı Bîsütun (Direksiz dağ) derler.

Bazıları bu dağı Ferhat delmiştir der ki bu yanlış bir düşüncedir. Böyle bir işi insan yapamaz. Benim anladığım kadarıyla Allah ince bir sanat göstermek için Nuh tufanında denizin dalgalarıyla bu dağın toprağını Hemedan sahrasına çektirip kayanın altını boşaltmıştır. Bu şekilde görenlerin parmakları ağzında kalır. Bu dağın üstü de geniş bir yaylaktır.

Buradaki gülbahçeleri arasında binlerce balıklı akarsular vardır. Eski Bağdat halifelerinin yapılarının kalıntıları görülmektedir. Burada Türkmenler ve Kürtler hayvanlarını otlatırlar. Kışın da Dumdumu, Denboli, Sehend, Rumiye ve Selmas sahralarında eğlenirler. Bu Bîsütun dağı hakkında şöyle bir kıta vardır:

Felek şeydâ dil pûlâd dâred
Besî Leylâ vü Mecnûn yâd dâred
Zi kûh-ı Bîsütûn her gül ki revîd
Defîr-i zahme-i Ferhâd dâred
(Felekte çılgınlık, gönül çeliklik vardır. Bunu
anlamak için Leyla ile Mecnûn hikâyesine bakmak

yeterlidir. Aynı şekilde Bîsütûn dağında yetişen güller de Ferhad'ın çektiği eziyetlerin göstergesidir.)

Dergizin Şehri ve Maktel-i Hüseyn

Bisütun'dan sonra yine birçok memleket geçtik ve Dergizin şehrine geldik. Bu şehre geldiğimiz gün Aşure günüydü. Şehrin hanı dellallarla ilan ederek aşure cemiyeti tertip etti. Şehrin önde gelenleri ve halk renk renk çadırlar kurdular, sahra lale bahçesine döndü. Ahçılar önlükler takıp büyük kazanlarda nefis aşureler pişirdiler. Han büyük bir azametle otağına geldi, nakkare ve davullar çalındı. Herkes Hanın otağında dizdize oturdu. Ardından muhabbet meydanına bir kürsü ve beş ayaklı bir merdiven getirildi. Az sonra çok yaşlı ve çirkin görünüşlü bir adam geldi ve kürsüye çıktı. Fuzuli'nin Maktel-i Hüseyni'ni okumaya başladı. Kufe alayında Kerbela çölü kısmına gelince kimsede mecal kalmadı. Büyük bir feryat koptu, sanki mahşer meydanıydı.

Hep bir ağızdan: Ey sevgilimiz Hüseyn! Vay baba ve evlad mücahidi, iyilik arkadaşı" diyerek ağladılar. Sanki bunları sara hastalığı tutmuştu. Ağlamaktan gözleri kan çanağına dönmüştü. Bu sırada yedi sekiz yüz usturalı adam göründü. Kürsüdeki Şeyh, Hz. Hüseyin'in şehidlik faslına geldiğinde kürsünün ardından bir perde açıldı ve Hz. Hüseyin'i temsilen yeşil imame giymiş bir adam belirdi. Bir oyunla adamın başı vücudundan ayrılmış gibi gösterdiler, her tarafı kana bulanmıştı. Halk bu manzarayı görünce feryatlar göklere yükseldi "Vah Hüseyin, Şah Hüseyin" diye ah ettiler.

Usturalı berberler halk arasında gezerek pazu ve sinelere bıçak atmaya başladı. Bazı usta berberler de binlercesinin başına "Hüseyin aşkına" diye fitillerle dağlar yaktı.

Bir kısım halk da Hz. Muhammed'in Uhud gazasındaki dişi uğruna dişlerini yerinden çıkardılar.

Sözün özü bu aşure günü Dergizin kasabası kan gölüne dönmüştü. Bütün aşık u sadıklar başlarına dağ, pazularına şerha vurdurup mest u hayran ah u feryat ediyordu. Tevhidden sonra muhabbet meydanına sofracılar geldi; kokulu aşureler, pilav, hoşaf ve zerdeler getirdiler. Yemekler yenildi, dualar edildi ve sonra da şehre dönüldü.

Bağdat

Bir müddet sonra bu şehirden de ayrıldık, uzun ve maceralı bir yolculuktan sonra Bağdat'a ulaştık. Bağdat'ta Murtaza Han bizi karşıladı. Huzura çıkıp ellerini öptük. Melek Ahmed Paşa Hazretlerinin sevgi dolu mektuplarıyla beraber kılıflı kılıcı, cevherli hançeri ve dört katlı baltayı takdim ettik. Paşa çok sevindi ve: Evliyam! Hoş geldin, safa getirdin. Ta Tebriz'den çıkıp biraderimi Acem elinden kurtararak bu tarafa getirdiğini duymuştum dedi.

Ben de: Efendim, elimizden geldiği kadarıyla Acem illerini gezdik, eğlene eğlene geldik. Bu sırada Paşanın kardeşi huzura çıktı, elini öptü. Paşa sırtındaki kürkü kardeşine giydirdi, bir kürk de Ali Ağaya verdi, bana ise bir libace samur giydirdi. Bizlere Mercaniye medresesi yanında bir konak hazırlattı. Yiyecek ve içeceklerimiz için üç ahçı tayin etti. Odalarımızı çizgili çitiler, kaliçeler ve Mardin yastıklarıyla döşetti. Şimdi aklımda kaldığı kadarıyla Bağdat'ı anlatacağım:

Bu şehrin ilk adı Hermdad'dır ve şehrin alt yanında harabeleri halen durmaktadır. Harebelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu şehir iki günlük bölgeye kurulmuş olan büyük bir şehirdir, insan harabelerinin içine girince kaybolur. Makdisî'nin anlattığına göre şehrin ortasında Dicle nehrinden üç kol varmış. Bugün Irak'ın tamamında Şat,

Fırat ve Dicle nehirlerlerinden tam yedi bin kol akarak Irak topraklarını sulamaktadır. Bu Hermdad'ın ortasında büyük bir puthane de varmış. Bu puthanede üç bin adet yüksek sütun, üç yüz altı kubbe ve yedi bin kadar hizmetçi bulunurmuş. Van nehri de dağlardan yol bulup Dicle nehrine karışırmış. İsa nehri içinde ve Serab nehri kenarında binlerce un değirmeni çalışır ve binlerce gemi Hermdad'a mal getirirmiş. Altmış bin de hamamı varmış. Bu şehrin büyüklüğünü var sen hesap et.

Cerirî, tarihinde Hermdad'ın kırk bin sırmakeşi ve altı bin altın dökücüsü olduğunu bildirir. Ancak bu şehir bugün yılan, karınca, baykuş ve karga yuvası haline gelmiştir. Eski eserlerden sadece Tâk-ı Kisra ayakta kalabilmiştir.

Şehir en ihtişamlı günlerini yaşarken Yahudiler çoğaldı ve Buhtunnasır Hz. Yahya'nın kanı için ayaklandı ve şehri yerle bir etti. Şehir altı yüz sene bu şekilde harap kaldı. Daha sonra Hz. Muhammed'in doğduğu yıllarda İran şahı Nuşirevan, ülkeyi yeniden toparladı, aldığı ganimetlerle Hermdad'ı yeniden kurdu ve Tak-ı Kisrayı yaptı. Bu Tâk-ı Kisra bütün Irak sultanlarının en gözde mekanı oldu. Hz. Muhammed'in dünyaya geldiği gecede bu Tâk-ı Kisra yeniden yıkıldı. Bununla beraber Urfa'daki Nemrud ateşi söndü, Trabzon'daki üç yüz tılsım yere düştü, Kırım'da Kiyef Kalesi'ndeki tunçtan at heykel yıkıldı. Hasılı o gecede tarihçilerin anlattığına göre yeryüzünde yetmiş bin olay oldu.

Peygamberimiz yirmi yaşındayken Nuşirevan öldü, öldüğü gece bu ülkede çok şiddetli bir zelzele oldu, şehir tekrar yerle bir oldu ve bu şehir uğursuz diye terkedildi. Hz. Muhammed'e peygamberlik geldiğinde ise Amaliha meliklerinden Bağ ve babası Dâd, Hz. Peygamberin

huzurunda İslamı kabul etti ve Peygamber de onlara Hermdad'ı kurmalarını söyledi ve: "Bu güzel şehir nimeti bol Bağdad olsun" dedi. Onlar da canla başla çalıştılar ve Hicretin ilk yıllarına doğru bugünkü Bağdad'ın temellerini attılar. Bağdat'ı Kisra soyundan Nuşirevan'ın oğlu Hürmüz Tacdar'ın da tamir ettirdiği nakledilir.

Bağdat'ın üçüncü kurucusu Emevilerden Mansur Devaniki'dir. Bu da büyük emekler sarfederek Bağdad'ı genişletir. Dördüncüsü Abbasi halifesi Abdullah b. Abbas, beşincisi 224 tarihinde Harun Reşid ve altıncısı ve en çok emek sarfedeni halife Memun'dur.

Bundan sonra Bağdat Mustansır Billah zamanında Tatar kavminden Hülagu Hanın eline geçer. Hülagu, halifeyle beraber yetmiş bin hatunun karnını deşer ve Bağdat'a tarihte görülmemiş bir zulüm yaşatır. Ardından bu şehri Kürtlerden Şam halifesi Nureddin Şehid ele geçirir, şehri genişletir ve mamur hale getirir. Nureddin bir gece rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed: Yetiş ya Nureddin kabrimi düşmanlar almak isterler der. Nureddin de yedi günde Şam'dan Medineye gider, Hz. Muhammed'e ve Medine'ye el uzatanlara cezalarını verir. Hz. Muhammed'in kabrini altı taraftan tunçla kaplatır. Nureddin Şam'a döndükten sonra vefat eder ve Şam'da onun için çok güzel bir kubbe yaptırılır. Azerbaycan şahlarından Gıyaseddin Şah da Bağdat'ı tamir etmiştir.

Babam Mehmed Zılli Efendi, Sultan Süleyman'ın Bağdat seferine katılmıştı. Bağdat fethi esnasında yaşadıklarını anlatırken şöyle bir hadiseyi nakletti: Daha sonraki yıllarda da Bağdat birçok hükümdar tarafından ele geçirilmiştir. Ne zaman ki Bağdat Şiilerin eline geçti. Şiiler, Hz. Abdülkadir-i Geylani, Kassab Cömert ve İmam-ı Azam'ın şerefli kabirlerini Osmanlı imamlarıdır diyerek harap

ettiler, ahıra çevirdiler. Bunun üzerine bir gece Sultan Süleyman'ın rüyasına kırk evliya birden girdi ve:

"Ey Süleyman bizleri bu Acem şahlarının zulmünden koru, Bağdad ve Azerbaycan senindir derler. Bu rüya üzerine Süleyman Han heyecanla uyandı ve Şeyhülislam Ebussuud Efendiye gitti. Şeyhülislam: Fırsat ve ve zafer sizindir efendim, hayırlı olsun dedi. Bunun üzerine Süleyman Han, önden Maktul İbrahim Paşayı kırk bin askeriyle Bağdat'ın fethine memur etti. Ardından da kendisi yüz bin askerle yetişti. Süleyman Han deniz gibi askeriyle önce Tebriz'e girdi, herhangi bir direnişle karşılaşmadan şehri zabtetti ve Rumeli valisini oraya tayin etti.

Ardından Bağdat'a doğru yol aldı. Otağını Bağdat açıklarına kurduktan sonra Bağdat Hanı Tekeli Mehmed'den bir mektup aldı. Mektupta Tekeli, rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü ve Hz. Muhammed'in: Benim mezhebimin imamı İmam-ı Azam'ı Süleyman kulum imansızların elinden kurtarmaya gelir. Bağdat'ı ona teslim et ki kullarım ayaklar altında ezilmesin dediğini nakleder. Tekeli mektubunda aynı şekilde Abdülkadir-i Geylani ile İmam-ı Azam'ı da rüyasında gördüğünü ve şehri Süleyman Hana teslim etmesini söylediklerini bildirir.

Bağdat Hanından gelen bu mektup üzerine Sultan Süleyman çok sevinir ve serdarını elli bin askerle Bağdat üzerine gönderir. Bağdat Hanı şehri serdara teslim eder ve ailesiyle Basraya doğru yol alır. Serdar, kale kapılarını Sultan Süleymana açar ve şehri cennet bahçesi gibi süsler. Süleyman Han şehre girdikten sonra doğru İmam-ı Azam türbesine yönelir, ardından top atışları eşliğinde Abbasi sultanlarının oturduğu saraya gider. Bu saray artık Osmanoğulları sarayıdır.

Sultan Süleyman Bağdat'tan ayrılmadan önce yüz bin

altın harcayarak büyük velilerin mezarlarını tamir ettirir, hepsini ziyaret eder, Kerbela sahrasında İmam Hüseyin ve Kufe'de Hz. Ali makamlarını ziyaret eder. Sonra büyük bir merasimle tekrar Bağdat'a döner, tam üç ay burada kalır. Şehri mamur hale getirdikten sonra İmam-ı Azam türbesine celî yazı ile Bağdat'ın fethini tarih olarak yazdırır: "Fetahna'l-Irak" Osmanlıca tarih olarak da: "Geldi burc-ı evliyâya pâdişâh-ı nâmdâr" (Sene 941) yazılır.

Daha sonra Bağdat Osmanlıların elinde en güzel günlerini yaşarken Mustafa Han tahta çıktı. Onun zamanında dünya fesatla doldu, İstanbul karıştı. Kara Mazak'ın baskısıyla Davud Paşa sadrazam oldu. Sadaret makamına geçen bu adam iş bilmez biriydi, herkese istediğini dağıttı. Sonunda hazine boşaldı, tedbir olarak da İstanbul zenginlerinin evini basıp mallarına el koydu. Bu durum İstanbul'da daha büyük huzursuzlukları doğurdu, alimler işe el koyarak Davud Paşayı azlettirdiler. Yerine de Mısır'dan azledilen Kara Hüseyin Paşayı getirttiler. O da gereken basireti ve yönetimi gösteremedi, hazineyi düzeltemediği için askere ulufe dağıtılamadı ve kısa sürede azledildi. Bu sefer sadaret makamına Lefkeli Mustafa Paşa getirildi, o da başarısız olunca kırk gün sonra Gürcü Mehmed Paşa vezir ilan edildi.

Lefkeli iş bilen, daha önce de önemli görevler yapmış bir devlet adamıydı, ne var ki Kara Hüseyin Paşa rahat durmadı, asker eşkıyalarıyla anlaşarak Lefkeliyi sadaretten indirdi ve yerine geçti. Osmanlı devlet ricali bu şekilde iç çekişmelerle uğraşırken düşman boş durmuyor ve birçok yerde Osmanlı topraklarını ele geçirmek için çaba sarfediyordu. Acemler de rahat durmadı ve Bağdat yakınlarındaki birçok şehri ele geçirdi. Diğer taraftan Kara Paşa eşkıyayı arkasına aldığı için zulme başladı ve koca devlet adamlarını herkesin önünde yatırıp dövdürdü.

Aynı yıl Bağdat da karıştı, askerler ve yöneticiler birbirine düştü. Hatta askerler Bağdat Paşasını topa bile tutacak kadar gemi azıya almışlardı. Bu sıkıntıları gören Diyarbekir valisi Hafız Ahmed Paşa, İstanbul'a haber gönderir ve Bağdat elden gidecek, izin verin Bağdat içindeki eşkıyaları katledeyim ve düzeni sağlayayım der. Nihayet izin çıkar ve Hafız Paşa Bağdat'a doğru hareket eder. Paşanın geldiğini gören Bağdat'taki askerler korkmaya başlarlar. Hatta Bekir Subaşı korkuya kapılarak topladığı yandaşlarıyla Bağdat Kalesi'ni ele geçirerek Paşaya karşı savaş hazırlığına girer. Bir taraftan da İran Şahına haber göndererek Bağdat senindir, yetiş der. Bu haberi alan Şah askerlerinden yetmiş bini Bağdat'a gelir ve kaleyi zapteder. Bekir Subaşı, Şaha karşı dalkavukluk eder, ancak Şah Abbas: hem Osmanlı padişahının ekmeğini yiyorsun, hem de ona ihanet ediyorsun. Sen bize de ihanet edebilirsin diyerek onu cellatlarının önüne atar. Şah bununla da yetinmez, Musulu ve diğer bazı şehirleri ele geçirir.

Diğer taraftan İstanbul'da da günden güne yeniçeri ve asker ayaklanmaları artmakta, halk isyan etmekteydi. 1033/1623 senesi Zilkade ayında Ahmed Han oğlu Murad Han, Osmanlı tahtına oturdu. Öncelikle Kemankeş Ali Paşayı öldürttü ve sadrazamlığı Çerkes Mehmed Paşaya verdi. Ardından onu Abaza Paşa isyanını bastırmak için Erzurum'a gönderdi. Murad Han tam üç sene boyunca İstanbul, Bursa ve Edirneyi dolaşarak bütün eşkıya ve asileri bertaraf etti. Ardından yukarıda da anlattığımız gibi Hafız Ahmed Paşayı Bağdat'ı alması için görevlendirdi, eli boş dönünce de onu görevinden alarak yerine Dişlenk Hüseyin Paşayı getirdi.

O da başarısız olunca Murad Han bunlar gibi birçok sadrazam getirmişse de hepsi de başarısız olmuştur. Bunun üzerine Murad Han bizzat Bağdat seferine çıktı ve

hem Revan, hem de Bağdat'ı fethetti. 1048/1638 yılında on üçüncü Bağdat fatihi olan Murad için hutbede "Mevlana hadimü'l-harameyn-i şerifeyn ve Mevlana melikü'l-Arab ve'l-Irakeyn" denilmiştir.

1066/1656 Yılında Erzurum Üzerinden Anadolu'ya ve İstanbul'a Gidiş

Bağdat ziyaretinden sonra gezerek Van'a geldik. Van'dan üç adamımla sekiz ata binip Bismillah diyerek kuzeye doğru yol aldık ve sekiz saatte Amik Kalesi'ni geçtik. Buradan menzil beygirleri alarak Barkiri, Malazgirt, Hanesa ve Altın Halkalı köprülerini geçip Hasankale'de konakladık.

Oradan da kuvvetli beygir ve namlı sürücüler alıp Niksar, Merzifon, Tosya, İzmit, Gebze ve Üsküdar üzerinden İstanbul'a girdik. Van'dan ayrılışımızın on üçüncü günü İstanbul'a girmiş olduk. Melek Ahmed Paşanın mektubunu Dilber Süleyman Paşaya ilettik. Paşa bize yüz yedi altın verince bütün yorgunluğumuzu unuttuk. Sonra Kaya Sultan'ın da mektubunu verdik, iki yüz altın da o verdi. 1066 senesi Cemadiyelahiresinin onuncu günü Sadrazam Siyavuş Paşa beni çağırdı; emir ve fermanlar vererek: Hemen Melek Ahmed Paşa karındaşıma git. Eyaletiyle ilgili bütün işlerini bitirsin. Kendisine vereceğimiz yeni göreve hazır bir halde beklesin dedi. Ben büyük bir saygıyla Paşanın elini öptüm, bana iki yüz altın harcırah verdi. Oradan çıkıp Kaya Sultan'a geldim, mektupçular ve harçlıklar alıp tevekkül ederek tekrar Van'a doğru yola koyuldum. Üsküdar, Gebze, İzmit, Hendek ve Bolu üzerinden Çerkes kasabına geldim. Tekrar hareket ettik, güneş batarken yedi harami önümüzü kesti, bize soyunun dediler. Üç adamımla beraber atlardan indik, ferman ve mektupları gösterdik ve görevli olduğumuzu söyledik.

Haramiler biz fermanı nedelim, bize altın lazım dediler. Ben altın yok, heybede çamaşırlarımız var dedim. Onlar da biz dağ adamıyız, bize giyecek de lazım diyerek heybeyi aldı. Bu sırada elimi belime atınca silahları üzerime çevirdiler. Ben hemen ellerimi kaldırdım ve: Gaziler! Dağlarda hasta ve yorgun gezen bir adama saldırmak, hamile kadına saldırmak kadar ayıptır. Sizin yaptığınızı Köroğlu bile yapmamıştır diyerek adamları sakinleştirmeye çalıştım.

Adamlardan birisi belindeki kılıcı çıkarıp: Yiğit, belindeki gümüş kılıcı bana ver, ben de bunu sana vereyim, böylece karındaş olalım dedi. Ben de belimdekini verdim, adamlarla dost olduk, sonra vedalaşıp yolumuza devam ettik.

Birçok memleketi hızlıca geçip doğru Van'a Melek Ahmed Paşanın huzuruna çıktık. Hediyeleri ve fermanı kendisine takdim ettikten sonra Paşa, Siyavuş Paşanın sadrazamlığına çok sevindi ve bana iki Gürcü köle hediye etti. Sonra da beni ulak olarak Bitlis'e gönderdi. Oradan da Malazgirt ve Tokat üzerinden tekrar İstanbul'a döndük.

1066/1656 Yılında Balkanlara Gidiş

1066 yılında İstanbul'a gelen Evliya Çelebi Balkanlara gitmek üzere yola çıkar. Edirne, Varna, Silistre, Dobruca üzerinden Minkalye'ye gelir. Burada Melek Ahmed Paşa ile karşılaşır. Bundan sonrasını şöyle anlatır: Kırım Hanı Mehmed Giray'ın ulağı Çolak Dadaş Ağa, İstanbul'dan Kırım'a giderken efendimize mektup getirdi. Paşa bu mektubu okuyunca çok şaşırdı ve: Evliyam! Haberin var mı? Boynueğri Mehmed Paşa sadaretten azledilmiş ve yerine Köprülü Mehmed Paşa getirilmiş, dedi Tam bu esnada Mühürdar Osman Ağa: Ne günlere kaldık, Köprülü gibi bir miskin, iki öküze saman veremeyecek bir adam sadrazam

olmuş deyince Paşa çok sinirlendi ve: Bre sefih! Sen kim oluyorsun da koca Osmanlı vezirine dil uzatoyorsun, diyerek Ağaya dayak attırdı ve hapse koydurdu.

Diğer taraftan Paşa da gelen mektuptan rahatsız olmuştu. Çünkü mektubun devamında: Paşa! Her ne kadar seninle Harem-i hümayunda beraber yetişsek de iyi bilesin ki idaren altındaki Özi eyaletinden bir köyü bile düşmana kaptırma. Eğer aksini duyarsam âleme ibret olsun diye seni lime lime ederim. Askerine ve halka iyi bakasın.

Bir müddet geçtikten sonra Paşadan Osman Ağayı affetmesi için ricada bulundum. O da: Aslında o sefih daha fazlasını hakketti, fakat senin hatırın için affettim dedi. Ardından da: Efendim! Köprülü ile aranızda bir düşmanlık olduğunu biliyorum. Siz sadrazam iken Bektaş Ağa ve Çelebi Kethüda'nın kışkırtmalarıyla onu Kütahya'ya azlederek göndermiştiniz. İsterseniz bir mektup yazın ve ona itibar ettiğinizi bildirin dedim. Paşa Hazretleri: Haklısın Evliyam! Mühür kimdeyse Süleyman odur, bu Köprülü öteki sadrazamlara benzemez. Feleğin çemberinden geçmiş biridir, külfeti de nimeti de bilir, birçok eyalet yönetmiştir ve çok tecrübe kazanmıştır. Gerçi kindar ve intikamcıdır, ancak sevgide de düşmanlıkta da aşırı gidilmez düsturunca hareket etmesini bilir.

Bana göre bu Köprülü büyük başarılara imza atacaktır. Anadolu vilayetlerindeki isyanları ve Celalilerin kökünü kazır. Parayı düzeltip de tedahülü ve kara seferlerini açarsa devlet işleri düzelir. Çünkü yer yer yaralar açıldı. Dediğin doğru, bizim Köprülü ile iyi geçinmemizde büyük fayda vardır.

Bu arada birkaç gün geçtikten sonra Paşanın ensesinde büyük bir ur çıktı, hemen bir cerrah çağırdık,

cerrah bıçakla Paşanın ensesini yardı ve cerahatini aldı. Paşanın hastalığı halk arasında da duyuldu, hatta bazıları Paşa ölmüş diye haber yaydılar. Bu haber ta İstanbul'a kadar ulaşmıştı. Bu yalan haberi bertaraf etmek için Melek Ahmed Paşa beni bir miktar harcırahla İstanbul'a gönderdi. Hem Köprülü'nün, hem de padişahın huzuruna çıktım ve Paşanın ölmediğini, iyileştiğini haber verdim, çok sevindiler. Sonra Kaya Sultan'a uğradım, biraz macun, ilaç, yiyecek ve elbise verdiler. 1067 senesi Safer ayının yirminci günü Silistre'ye gitmek üzere yola koyuldum.

Paşayı da Silistre'ye getirmişlerdi, günden güne iyileşiyordu. Kendileri bazen ava çıkıyor, bazen de bağ ve bahçelerde zevk u safa ediyorlardı. Ayrıca Silistre'nin mamur hale gelmesi ve çocukların iyi eğitim alabilmesi için birçok sosyal faaliyete de imza atıyorlardı. Melek Ahmed Paşamız melek huylu olup vaktini hayır işleriyle geçiriyordu. Savaşta ve barışta bir vakit namazını kazaya bırakmazdı. Ömrünün çoğunu Davud orucuyla geçirir, ağzından hiçbir zaman kötü söz duyulmazdı. Çok kızdığı zaman en fazla “Hay namert, hayasız” derdi.

1067/1657 Şabanının On İkinci Günü Leh Memleketine ve Rakoçi Kral Üzerine Gidiş

Silistre şehirinde zevk u safa içinde yaşarken Leh Kralı'ndan bir yardım elçisi geldi ve Erdel Kralı Rakoçi'nin Eflak ve Boğdan'da topladığı askerle Lehistan'a doğru geldiğini söyledi. Melek Ahmed Paşa bu elçiyle beraber bir ağasını İstabul'a gönderdi. Çok kısa bir süre sonra da Paşamıza padişah fermanı geldi: Sen ki Melek Ahmed Paşa, benim lalamsın! Emrim sana ulaşır ulaşmaz Kırım hanı Mehmed Girayla beraber bir ordu tertip edin ve Leh eyaletine sefere gidin.” Ferman okununca Paşamız

ferman padişahımızındır dedi ve harekete geçti. Bütün asker Silistre namazgâhında toplandı ve Elmalı, Karaağaç, Hacıoğlu üzerinden hareket ettik. Her konduğumuz yerde asker çoğalıyordu. 1067 Ramazanının birinci günü Harmanlı, Ester ve Yaylacık'ı geçerek Yeniköy'e geldik. Burada Bayram namazını kıldık. Ardından Tolçu, İsmail, Akkirman, Yanıkhisar ve Bender'i geçtik. Bender'de Paşamız yedi Kazağı esir aldı, onların anlattığına göre Rakoçi Kral, yüz bin askerle Erdel vilayetinin Sigil sahrasına gelmiş. Leh Kralı da iki yüz bin askerle bizim gelmemizi beklemekteymiş.

Ardından Kırım Hanından bir elçi geldi. Elçi, Hanın askerleriyle beraber bayram günü Hotin Kalesi civarında olacağını bildirdi. Bu sırada Eflak ve Boğdan'dan gelen casuslarımız Eflak ve Boğdanlıların bir grup askerle Bender'e gelmekte olduğunu ve saldıracağını söyledi. Paşa hızlıca askeri toparladı ve Orhal'a kadar gittik. Gece dinlendikten sonra ikindiye doğru bir Tatar feryat figan içinde geldi ve bir saat ötede Kırım Tatarlarıyla düşmanın savaş halinde olduğunu ve düşmanı bizim üzerimize çekeceklerini söyledi.

Bu haber üzerine Paşa seksen bin seçme askeriyle üzengi üzengiye sıkışık bir halde yardıma gitti. Tatarlar düşman askerinin önünde bize doğru koşuyorlardı. Ayrıca Paşamız askerlerin bir kısmını da pusuya yatırmıştı. Üzerimize çekilen askerle vuruşurken pusuya yatan askerlerimizde düşmanın arkasından dolandı ve düşman askeri neye döndüğünü anlayamadı. Hepsini kılıçtan geçirdik, bir kısmı da Turla nehrine döküldü. Bu küçük zaferden sonra Hotin Kalesi'ne doğru ilerledik.

Bu sırada Tatar Hanının kardeşi Nureddin Sultan'dan bir mektup geldi. Bu mektup üzerine Boğdan idaresindeki

Sarok Kalesi'ne ve Rıdvatiçse'ye geldik. İslam askerleri burada konakladı, fakat Tatar askerlerine önden gitme izni verildi. Ben bunu fırsat bilip Paşadan izin istedim ve adamlarımla beraber onlara karıştım. Turka nehrinden geçtik, Raşkova'dan Burut Palangasına geldik, orada Nureddin Sultanla buluştuk. Yolumuza devam ettik, Eşcerez Kalesi'ni geçtik ve Paraz sahrasında Rakofçi Kral'la karşılaştık. Rakofçi, üç gün önceden gelip insanın bile bakamayacağı derinlikte hendekler kazmıştı.

Nureddin Sultan yakın adamlarını çağırdı ve savaş stratejisi üzerine bir toplantı yaptı. Sonunda gazaya niyet edilip seksen yedi bin asker iki yüz bin atıyla tozu dumana katarak harekete geçti. Atların ayağı altında kalan ağaçlar sufi misvakı gibi tel tel oldu. Eğer bir adam attan düşse o an paramparça olurdu. Tatarların bulunduğu yer mahşer meydanına döndü. Bu şekilde hiç durmadan dokuz saat koşturup altı konak yer alındı. Elov Kalesi önündeki sahraya varılınca atlar çayıra salındı, askerler azıklarını çıkardı ve at sütü sağıp içtiler.

Bir süre daha ilerledikten sonra bir sahraya vardık ki çevresi iki günde dolaşılamayacak kadar insanla dolmuş. Düşman askerleri sırtlarını nehre vermiş, geri kalan yerlere de hendek kazmışlardı. Nureddin Sultan bu durumu görünce Tatar Hanına, Melek Ahmed Paşaya ve Leh Kralı'na mektuplar yazdı ve onları yardıma çağırdı. Bu arada biz de hendeklerin etrafını tuttuk, yüksek bir tepeden bakınca düşmanların nehir suyunu hendeklere doldurduğunu ve yer yer kuyular açtığını gördük. Ayrıca tepeler oluşturarak tabyalar kurmuş ve her tarafa ağaç, çalı çırpı doldurmuşlardı.

Nureddin Sultan, bu kuşatmanın çok zorlu olduğunu gördü ve tedbirler düşünmeye çalıştı. Sonra yaklaşık üç

yüz kişiyi yanına çağırdı ve onlara geceleyin gizlice düşman askerinin içine girmeleri ve haber getirmeleri karşısında hediyeler vermeyi vadetti. Bu askerler büyük bir mutlulukla bu işi kabul ettiler. Gece çeşitli kılıklarda düşmanların içine daldılar. Sabah geldiklerinde düşmanların açlıktan kırıldığını, günden güne dirençlerinin kırıldığını ve sabredersek bu kuşatmadan kazançlı çıkacağımızı söylediler.

Gerçekten de birkaç gün geçtikten sonra düşman askeri içinde karışıklıklar başgösterdi. Canlarının derdine düşüp sağa sola kaçışmaya başladılar. Ancak İslam askerleri nehrin karşı tarafı da dahil olmak üzere her tarafı kat kat kuşattıkları için hareket edemediler. Rakofçi Kral, kendilerine zahire ve asker desteğinin geleceğini vaderek askerlerini teskin etmeye çalışdıysa da fayda etmedi.

Kısa bir süre sonra Kırım Hanı Mehmed Giray da seksen yedi bin askeriyle bize katılınca bizim askerin morali yükselirken düşman askeri hepten yıkıldı. Ardından Leh Kralı İslam askerlerine yiyecek ve silah desteği sağladı. Bu sırada düşman askerleri içinde çok büyük bir karışıklık başgösterdi, çünkü Rakofçi yolda olan zahire ve yardımı karşılamaya gidiyorum diyerek bir gemiye binip kaçmıştı.

İslam askerleri bunu fırsat bilip düşmanı ok yağmuruna tuttu. Macarlar da savaşa başlayıp top ve mermiyle karşılık verdi. Üç saat süren çatışmanın ardında göz gözü görmüyor, her tarafta barut ve kan kokusu yükseliyordu. O kadar insan öldü ki insan kanı nehir gibi aktı, silah, top ve at kişnemesinden bütün sahra gürültüye boğuldu. Meydanda tam bir saat süren köpek cengi yapıldı ki böylesini ne Cengiz, ne Hülagu, ne Timur ve ne de Toktamış Han görmemiştir. Arkaları kılıç ile

çizilip sayıldığında tam seksen yedi bin Macarın öldüğü anlaşıldı.

Leh ve Kazak askeri cansız ganimeti, Tatar askerleri ise canlı ganimeti aldı. Diğer taraftan yedi yüz Tatar askeri de şehit düşünce cesetlerini tuzlayıp sallar ile Kırım'a götürdüler. Leh, Kazak ve yardıma gelen diğer kafirlerden ise bin altmış beş kişi ölmüştü. Seksen bin araba içinde yüzlerce cariye ve esir ele geçirildi. Bu esirler Rum haracı değerinde olduğu halde birer lüle tütüne ve birer okka ekmeğe satıldı. Bütün cephaneler Osmanlıya kaldı. Allaha şükür bana da yedi adet köle, üç adet cariye, yedi Macar, on tüfek, on yedi adet gümüş tepsi, bir gümüş haç, iki gümüş üzengi, bir gümüş kadeh ve buna benzer ganimetler düştü.

Bu savaşta elde edilen ganimet o kadar boldu ki birisi zengin olsa "Adam, sen Macar seferinde zengin olmuşsun." denirdi. Bu ganimetlerden sonra Tatarlar Bahçesarayın sazlarla örtülü evlerini kiremitlerle ördüler. Allah Kırım diyarını daha çok mamur eyleye. Çünkü Allah yolunda savaşanların diyarıdır.

Sözün özü, bu hakir Evliya, yirmi altı seneden beri on adet saf cenginde ve on bin adet kale kuşatmasında bulundum. Hatta bir keresinde Özi Kalesi'nde mahzur kalıp Kazaklarla savaştık. Bahadır Giray, İslam Giray, Mehmed Giray, Süphan Gazi, Sefer Ağa ve Kardaş Ağayla beraber yedi sene Kırım diyarında bulundum. Altmış bin kere Kırım askerleriyle her baş ve çapula katıldım ve çok güzel günler geçirdim. Bütün bu savaşlar içinde Tatarların en çevik ve en yiğit oldukları bu Macar seferidir.

Bu savaştan sonra Rakofçi'nin veziri Kiminyanuş da esir düşmüştü. Çok bilge olan bu zatla ahbap oldum. Hatta bana savaş meydanını ve yenilgilerini anlatan bir resim yaptı ve hediye etti.

Doğru Sözlü Evliya'nın Tarih Güftesi
Hamden lillâh bu kazâ oldu bin altmış yedide
Bir eşini de müyesser ede Mevlâ Giride
Devr-i Âdemden beri olmuş değil böyle kazâ
Seyf-i Muhammed çekildi ehl-i fısk u anîde
Âl-i Cengizyânı ihyâ eyledi Han hazreti
Böyle bir tîğı Ebû Müslim çekmemişdi Yezîde
Esb-i tâzî seyf-i müczim tîr-keş hep sizdedir
Sehm-i kavsinden çıkınca güzer eyler hadîde
Evliyâ feth-i mübîni göricek târîh dedi
Hamden lillâh bu gazâ oldu bin altmış yedide

Sene 1067

Bu rabıtasız tarihimizi Hana arzettim. Han çok beğendi ve beş esir, beş at, bir samur kürk, bir gümüş eğerli yorga at, bir sırma okluk ile yüz altın ihsan etti. Bu ihsanlar sayesinde arkadaşlar arasında itibarımız arttı. Daha sonra Leh kralı kendi krallığındaki asi kalelerin Tatarlar tarafından yağma edilmesini rica etti. Osmanlılar bunu kabul etti ve ben de Tatarlarla beraber bu yağmaların hepsine katıldım. Tatarlarla beraber yağma ettiğimiz Leh ve Moskof kaleleri şunlardır:

Eylov, Biçarhorodok, Körlo, Lobin, Çehril, Kaposna Dolin, Koblak, Oman, Ladçen, İstine, vb.

1069/1659 Yılında Balkanlar ve Avrupa Seyahati

Evliya Çelebi'ye 1069/1659 yılında yeni bir seyahat fırsatı doğdu ve Boğdan Voyvodası Stefenitza'yı memleketine götüren kafileye katıldı. Bu kafileyle beraber Boğdan'a gitti, gördüğü yerleri yazdı. Ardından Köse Ali Paşa ile beraber Varad seferine katıldı.

Bu sırada Melek Ahmed Paşa Bosna Beylerbeyiliği görevindeydi. Seferden sonra onun yanına gitti. Burada

üstlendiği değişik görevler sayesinde kimi zaman gezdi, kimi zaman da akınlara katıldı.

Daha sonra Melek Ahmed Paşa Rumeli Beylerbeyiliğine atandı. Çelebi de onunla beraber Sofya'ya gitti. Çok yerinde bir görev üstlenerek vergi tahsildarı oldu. Böylece şehir şehir Rumeli'yi gezdi. Gezdiği yerleri de tek tek anlattı. Evliya Çelebi Sofya'ya gittiğinde orada duyduğu bir hikâyeyi nakleder:

"Sofya'daki Çelebi Camii'nin damına bir çift leylek yuva yapmış. Bir zaman sonra bu leyleklerin iki yumurtası olmuş. Art niyetli bir kadın bu yumurtaları gizlice değiştirmiş ve yerine iki tane karga yumurtası koymuş. Çok geçmeden bu yumurtalar çatlamış ve iki tane karga yavrusu ortaya çıkmış. Evliya Çelebi bu yumurtaların değiştirilmesi ile ilgili şu beyti nakleder:

> Beyzâ-yı zâğı koysan tâvûs-ı kuddüs altına
> Zâğdır peydâ olan bin türlü tedbîr eylesen
> *(Karga yumurtasını tavus kuşunun altına koysan.*
> *Türlü tedbirlere başvursan, yine karga yavrusu*
> *çıkar.)*

Bu hali gören Leylek Anne ile Leylek Baba ne yapacaklarını bilmemişler. Daha sonra Leylek baba gitmiş ve bütün leylekleri oraya toplamış. Halk bunların gürültüsünden ürpermiş. Bu leylekler bu karga yavrularının veled-i zina olduğuna karar vermişler. Önce yavruları, sonra anneyi gagalarıyla öldürmüşler.

Ancak işin içyüzü daha sonra anlaşılmış. Orada bulunan Melek Ahmed Paşa bunu kim yaptıysa hemen aynı cezaya çarptırılsın demiş. Askerler suçluyu ararken bir de bakmışlar ki takdir-i İlâhî onu da aynı cezaya çarptırmış. Şöyle ki bu yumurtaları değiştiren kötü yola düşmüş bir kadınmış. Bu kadını da o yola düşen erkeklerden birisi

paramparça etmiş ve Sofya sokaklarına atmış. Kadının başına gelenleri duyan Evliya Çelebi şu mısraı nakleder:

Müntakimdir bir adı Kayyûmun
(Allah'ın bir adı da intikam alandır.)"

Ardından 1071/1661 yılında Köse Ali Paşa'yla beraber Temeşvar ovasında Erdel seferine katıldı. Kırım askerleriyle Erdel'i de gezdi ve notlar tuttu. Daha sonra Belgrad'a geldi, oradan da mal tahsili göreviyle Arnavutluk'a atandı. Evliya Çelebi, Erdel seferinde şahit olduğu olayları ayrıntılı bir şekilde anlatır.

Osmanlı Devleti'nin Erdel Kralı'nı Ataması

....Etrafımızı kral ve Tatar askerleri çevirdi. Öğle vakti sahranın yeksek bir yerinde Erdel kürsüsü derler beyaz mermerden kırk basamak yüksek ve sağlam bir taht konuldu. Saf Alman mermerindendir. Bir süre sonra kara şapkalı ve elvan çuha kaplı piyade ve atlılar gelip bütün sahrayı kapladılar. Bu sırada bizim askerlere, atlara binmesi ferman edildi. Kırk asker kral etrafında atlara binip hazır beklediler.

Daha sonra kral, bir mücevher iskemle üzerine oturdu. İbrahim Paşa ve Serdar Ali Paşa tarafından krala hediyeler verildi. Öncelikle kral, başına Muhzır Ağa'nın sırmalı süpürge sorgucunu giydi. Diğer hediyeleri de aldı. Padişah tarafından gönderilen topuzu eline alıp üç adet padişah tuğunu taht üzerine dikti. Davul ve âlemi de kürsü üzerine diktirdi. Sonra iki vezir kralın sağında ve solunda dikkatle durdular. Çadır mehterbaşısı o sırada Hünkâr iskemlesini alıp yukarıya minber üzerine koydu. Sonra kral iki tarafındaki vezirlerle beraber ilerledi ve iskemleye oturdu. Ardından topuzu yanına koyup Sultan Murad'a dua etti.

Allah'ın hikmetine bakın ki oradaki Hristiyanların hepsi Osmanlı adını duyar duymaz kalkıp secde ettiler, kral da ayağa kalktı, sorgucunu çıkardı ve Osmanlı'ya dua etti. Bütün Hristiyanlar secdeye gittiklerinde bendeniz duygulandım ve ağlama isteğim geldi. Osmanlı Devletinin dünya durdukça devam etmesi için gönülden dualar ettim. Kral:

– Osmanlı padişahına itaat eder misiniz, diye bağırınca hepsi başlarını açarak:

– Ederiz diye cevap verdiler.

Kral sağında ve solunda olan ahaliye sözle büyük yeminler edip:

– Benden istenilen 3060 kese altını taahhüt ediyorum, onları vereceğim. Osmanlı ile hoş geçinip tatsızlık etmeyeceğim, dedi.

Ardından iki vezir kralın koltuğuna girdiler ve tahta oturttular. Ardından bütün Erdelliler sürü sürü gelip biat ettiler. Osmanlı mehter ekibi geldi, zurna, nefir ve zillerle öyle cenk havası vurdular ki etraf gürül gürül gürledi.

Biatten sonra kral bize öylesine mükellef bir ziyafet verdi ki halen unutamadım. O gün kral Hünkâr kethüdasına, serdara, vezirlere ve beylerbeyine 110 kese altın ve 200 esir ihsan etti. Kral, Osmanlı sayesinde müstakil olunca da 2 bin kese altını Osmanlı'ya gönderdi."

Eski Şehir Atina

Belkıs Ana, Yemen diyarında iken bir gece onu gece giysileriyle getirip nikâhına aldıktan sonra Belkıs Ana cihanı dolaşmak ister. Bunun üzerine Hz. Süleyman rüzgâra emreder ve Belkıs Ana bütün malları ile Kudüs'ten kalkıp havada uçarak önce Girit adasına gelir. Burada yüksek bir yerde saray yaptırır.

Buradan ayrılıp Rum tarafına bu Atina şehrinin bulunduğu yere gelirler, burada İrem bağı misali güzel köşkler ve bahçeler yaptırırlar. Sonra Hz. Süleyman burayı imar edip geliştirir. Ardından Melik Filakos bu şehri daha da geliştirir. Filakos zamanında Büyük İskender yetişir, Filakos onu kumandanı yapar. Bu şehirde o zamanlar 7 bin civarında filozof toplandığından tarihçiler "Eski Filozoflar" şehri derler. Meşhur filozoflardan Pisagor, Bukrat, Sokrat, Filakos, Filasof, Rasatlis, Calinos, Eflatun, Batlamyus bunlar arasındadır.

Sonuç olarak bütün büyük filozoflar bu şehrin havasını beğenirler. Bu filozoflar bir araya gelip ecele de çözüm aramışlarsa da başarısız olmuşlardır. Ancak buldukları çarelerle birçok derdi ortadan kaldırmışlardır.

Filozof Bukrat değil ölüme çare bulmak kendi derdine çare bulamamış, ishalden ölmüştür. Bunun üzerine Eflatun, dünyadan el etek çekip filozofluk mezhebinden çıkmış, Hazretin dinini kabul edip, seyahat ederek Budin'in Peçuy şehrine gelmiş, orada ecele teslim olmuştur. Ölüm döşeğinde ise "Ah benim güzelim Atina" diyerek vefat etmiştir.

Çünkü bu Atina öyle mükemmel bir yerdir ki yeryüzünde ne kadar acayip ve güzel şey varsa hepsi de orada vardır. Beyaz ham mermerden oyulmuş sanat eserleri, binlerce yaratığın garip tasvirleri ve Avrupa yapısı heykeller akıllara durgunluk verecek seviyededir. Buradaki resimler insana canlıymış gibi bakarlar. Heykellerin ise kimisi güler, kimisi öfkelidir.

Sonuç olarak Ejder limanında, Dürzi limanında, Mermerlikte, Koçbaşı kilisesinde ve Kefse kasabasında kayda değer eserleriyle Atina görülmeye değerdir. Zira bu Yunanlılar ilk olarak Hz. Davud zamanında Rum ülkesinde çoğalmaya başladıklarında yaptıkları ilk büyük şehir

Makedonyadır. Bundan sonra Bozantı, yani Kostantiniyye ve sonra da Atina şehrini kurdular.

İşte bilginler şehri olan Atina 1700 yıllık bir şehirdir. Bu şehre İspanyollardan Venediklilere yüzlerce değişik hükümdar hükmetmiştir. Nihayet Fatih zamanında Osmanlı idaresine geçmiştir. Halen Rumeli toprağında Kapudan Paşa yönetimindedir. Mekke ve Medine vakfı olup Kızlar Ağası nezaretinde Padişah hassıdır.

Muhammed b. İshak'ın anlattığına göre Hz İsa AS'dan 600 yıl sonra Hz. Muhammed'in doğduğu gece Bağdat'ta Kisrâ'nın sarayı yıkılmış, Irak'ta Nemrud'un ateşi sönmüş, Bozantı'da Büyük Ayasofya'nin kubbesi yıkılmış, Atina'da da kilisenin kubbesi tamamen yıkılmıştır.

Atina'da kale içinde bir cami vardır ki sanat harikasıdır. Burada bulunan sütunlar ve bu sütunların üzerindeki çeşit çeşit resim ve heykeller vardır ki anlatılması imkânsızdır. Bunu ancak Aristo akıllılar anlayabilir, insanın anlaması çok güçtür. Bu resim ve heykeller o kadar ustaca yapılmıştır ki sanki canlı olup insana bakıyor gibidirler. Sanki Allah yeryüzünde ne kadar canlı yaratmışsa bu caminin etrafındaki sütunlarda benzeri vardır.

Korkunç ve kötü görünüşlü devler, cin ve şeytanlar, zebaniler ve periler, melekler, ejderhalar, büyük baş hayvanlar, deccal, yılan, çıyan, akrep, kamlumbağa, timsah, deniz hayvanları, sıçan, kedi, arslan, kaplan, pars, yaban öküzü ve daha binlercesi. Ayrıca Cebrail, Azrail, İsrafil, Mikail, arş ve kürsi, sırat köprüsü, cennet, cehennem, Araf meydanı, hesap meydanı, cennete götürülenler ve cehenneme götürülenleri anlatan acayip resimler vardır.

Elhasıl bu caminin avlusu duvarlarında cennet resmini görenler mutlu olurken cehennem resmini görenler dehşete düşer ve korkarlar. Bir insan bu şehre varıp da

bunları yakından görünce eski zamanlarda nasıl bir şehir olduğunu çok iyi anlar. Zira anlatılmakla bilinmez, işitmek görmek gibi değildir.

Bendeniz 1050/1640 tarihinden beri yeryüzünün dört bir yanını gördüm, Atina şehrinde, Frengistan'ın Roma şehrinde, Macaristan'ın Estergon Kalesi'nde, Beç şehrinde ve Flemenk'in Amsterdam şehrinde gördüğüm ibret verici eserleri hiçbir yerde görmedim. Bu şehre gelip gezmeyen gezginler dünyayı gezip gördüm demesinler.

Fakat Halife Mansur bu şehri fethettiğinde bu caminin bütün kapı ve duvarlarında bulunan resimlerin cevahir gözlerini çıkarıp kör etmiş, bütün kıymetli mücevher kandilleri, şamdanları, mumları, meşaleleri almıştır. Ayrıca dış avludaki kubbelerin yakut mücevherlerini almış ve avluyu ateşe vermiştir. Ateşten bozulan yerler halen durmaktadır. Yine de yeryüzünde böyle nurlu bir cami yoktur. Zira bu camiye her girdiğinde birçok ibret verici sanat eserini görebilirsin. Sonsuza kadar böyle ibadet yeri olarak kalması nasip olsun.

Atina Halkı

Halkın yaşlıları ve hekimleri siyah ipekten elbise ve başlarına kadife şapka giyer. Gençleri ise kırmızı fes ile renkli çuha giyer. Bellerine ise renkli ipek kuşaklar veya ipek kemerler, ayaklarına siyah ya da kırmızı pabuç giyerler. Kadınları renkli fisdanlar giyip başlarına serpuşlar sarıp yüzleri açık gezerler. Ancak bu şehirde gündüzleri çarşı, pazar ve sokaklarda asla kadın ve genç kızların gezdikleri görülmez. Ne zaman ki güneş batar, karanlık olur, bütün kadınlar sabaha kadar misafirliklere, hamamlara gidip zevk ederler. Bir çeşit kefere kadınları vardır ki başlarına tavuskuşu gibi renkli garip örtüler giyerek gezerler.

Kefere zamanında şehir içinde 118 yerde çeşme varmış. Her evde de akarsu bulunurmuş. Şimdiki halde yolları bozulmuş olup çeşmeleri susuz olarak durmaktadır. Ancak bütün evlerde su kuyuları vardır.

Atina Kalesi'nin bulunduğu yerin altında öyle mağaralar vardır ki her birinde çeşit çeşit kubbeler, saraylar, ibadet yerleri bulunur. Bunlardan geçmiş filozoflardan Stalis, Bukrat, Pisagor, Calinus, Flikos, Batlamyus, Mihan, Mihail ve Eflatun gibi bilginlerin odaları da bulunmaktadır. Hangi mağaraya girsen insanı büyüleyen hoş bir koku vardır. Bazı mağara sahipleri kimya üzerine çalıştıklarından kibrit, zırnıh ve zabak madenleri kokar.

Eski zamanlarda bu şehre gelen filozoflar bu mağaralarda oturur, ders yapar, birbirleriyle ilmi görüşmeler yaparlarmış. O yüzyılda öyle bilginler varmış ki Bağdat'taki bir bilgin ile Atina'daki bilgin birbiriyle vasıtasız olarak gece gündüz görüşüp konuşurlarmış. Bu çok acayip bir durumdur, çünkü Atina'dan Bağdat beş aylık kara yoludur.

Atina'dan iki saat doğuda kayalık dağlar arasında meşe ormanları içinde meşhur bir keşişhane vardır. Bu keşişhanenin ismi Mendel manastırıdır. Hz. İsa'nın havarilerinden birisi bu manastırı yapmıştır, beş yüzden fazla rahip bulunur. Buraya bütün Hristiyan ülkelerden ziyaretçiler gelir.

Bu manastırın yukarı kısmında Hz. Süleyman'ın Belkıs Ana için yaptırdığı büyük sarayın kalıntıları halen durmaktadır. Buradan Akdeniz içinde bulunan adaları seyretmek mümkündür. Burada çok derin bir mağara vardır ki inmek çok zordur. Eskiden bilginler bu mağaraya inip sessizce tefekkür eder ve felsefe ilmi üzerine dersler yaparlarmış.

Bu mağaraların hepsi Allah yapısıdır, insan yapısı değildir. Kayaların arasından sızan ışıklar burayı aydınlatmaktadır. Her mağarada ve taşta binlerce bilginin

isimlerini de yazmışlardır. Mağaranın en dibine kadar indik, sonra bize kılavuzluk yapan papazlarla dışarı çıktık, çıkışımız tam üç saat sürdü. Sonra buradan aşağı iki saatte bağlar bahçeler ve arı kovanlarının arasından zevk ü safalar ede ede ilerledik.

Mostar Köprüsü

Bu köprüyü Süleyman Han'ın fermanı ile Koca Mimar Sinan yapmıştır ve bir kayadan öbürüne uzanır. Ortasından da bir nehir akar. İki taraftaki kale arasında bu köprüden başka yol yoktur. Şunu bilesiniz ki bu zavallı Evliya bugüne kadar 16 padişahlık yer gezdim, ancak böyle bir köprü görmedim. Bir kayadan diğerine gökkuşağı gibi atılmış uzunluğu tam 100 germe adımdır. 15 ayak enliliği vardır. IV. Murad ruznamçecisi İbrahim Efendi, batıdaki yerleşim yerlerinin suyunu köprü üstünden tunç künglerle çarşı ve pazara getirmiş; hamam, cami ve medreselere dağıtmıştır. Köprünün Süleyman Han tarafından yaptırılış tarihleri de düşülmüştür:

Kavs-ı kuzahın aynı bu köprü binâ oldu
Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhım
İbretle bakıp dedi tarihini bir ârif
El geçtiği köprüden biz de geçeriz şâhım

Bu köprüdeki güzelliği, zarafeti ve mimarlık sanatını bundan önceki mimarlardan hiçbirisi yapamamıştır. Şehrin birçok cesur çocukları köprüden aşağı sıçrayıp kuş gibi uçarlar. Her biri bir çeşit parende atarak suya düşerler. Kimisi baş aşağı, kimisi bağdaş kurar, kimisi de ikişer üçer suya atlarlar. Köprünün sudan yüksekliği 87 kulaçtır. Nehrin derinliği ise 87 arşındır.

Suyun içinde hamam kubbesi kadar taşlar vardır, yıldırım gibi gürleyerek taşar giderler. Birçok çırak

evlerinden ustalarına yemek taşırken köprüden gitmez, başında yemek ve elinde sefer tası varken ince korkuluk üzerinden koşarak gider. Bu şehir 53 mahalleden, 3040 kâgir kiremit örtülü evden oluşur. Konakların çoğu şehrin doğusundaki kayaların üzerindedir.

Nehrin batı tarafı ise tamamen gülbahçelerinden oluşur ve herkes evi önündeki nehirden balık avlar. Temmuzda şehir çok sıcak olur, çünkü güneş şehrin ensesinde olan kayalara vurup şehre akseder. Doğu tarafı ise bağlıktır.

45 camisi vardır, Kazazlar dibinde bulunan Defterdâr Paşa camiinin kapısı üzerinde şu tarih vardır:

Muhammed nâm defterdâr-ı âlî
Olup sâi-i hayr ve mânî-i hayf
Düşüp bir bî-nazîr ve hûb târîh
Dedi ol demde hâtif menzil-i zayf

(Tarih 1017)

350 adet kâgir dükkânı vardır, karşı taraftaki tabakhanesi hiçbir yerde yoktur. Etrafı demir pencere ve ortası büyük havuzlardır. Bu tarafta ise 20 adet küçük dükkân vardır. Köprüsü ve dolapları vardır. Çarşı içinde bir kalın zinciri, çark ve dolaplara bağlayıp zincirin diğer ucunu nehir içindeki kayalara bağlarlar. Bir kimse nehirden su çıkarmak istese hemen kovasını zincirin halkasına geçirir ve bırakınca da nehre iner. Yukarıdan zincirle çekilirse suyla dolu kovalar yukarı çıkarken bardak ve testilere dolar.

Çarşı içinde dörtköşe bir saat kulesi vardır ki çanının sesi üç saatlik yerden duyulur. Şehrin tabakhane tarafında 9 adet su değirmeni vardır. Şehrin havası ılıktır, kışı da tatlıdır. Halkının yüzleri kırmızıdır. Namuslu ihtiyarları sarık sarar, taze yiğitleri kalpak ve kopçalı çakşır ve çuha elbiseler giyerler. Kadınları yassıtarpuş takke üzerine

beyaz örtü örtünüp ferace giyerler. Türkçe konuşur, Boşnakça ve Latince de bilirler. Beyaz ekmeği, 20-30 okka gelen alabalığı sicilde yazılıdır. Şehriban narı kadar narı olur. Üzüm, incir, kayısı, şeftali ve selvi ağaçları meşhurdur. Dabakhane tarafında 18060 adet bağı vardır.

Hersek sancağında bu Mostar şehri kadar büyük şehir yoktur. Suyu ve havası çok güzeldir. Meyvesi sulu olur. İncir ve üzümünü ve insan kellesi kadar narlarını başka şehirlere hediye olarak götürürler.

Bu şehirde üç gün zevk ve safa içinde kaldıktan sonra bayram geldi. Namazı şeyhülislam efendi kıldırdı. Tam bu esnada 7 asker perişan bir halde geldi ve:

"El-aman ey ümmet-i Muhammed! İşte şu dağda Lapoşka kâfirleri ile savaşıyoruz. Bize yardım edin." diye bağırdılar. Şeyhülislam Efendi:

"Kalkın ey efendiler! Bayram kurbanı gazasına gidelim ve ümmet-i Muhammede yardım edip büyük gaza edelim." dedi. Bunun üzerine namaz tamamlanmadan bütün gaziler bir anda silahlandı ve dağlara düştü. İki saat sonra Lapoşka savaşına ulaştık. Neredeyse düşman bizim askerlerimizi yenecekken gazilerimiz Hızır gibi yetişip Allah Allah diye düşmana öyle bir saldırdı ki anlatılmaz. Düşman gördü ki Türkler bayram namazında bile savaşa gelip kılıç vuruyor. 170 düşman askeri oracıkta öldürüldü. Gazilerimiz düşmanı kaçırdı. 70 esir aldık, ancak 7 şehit de verdik. Selametle Mostar'a döndük. Mostarlılar cesur, sofrası açık, cömert insanlardır.

1073/1663 Yılında Avusturya Seferine Katılması

Uzun süren Balkan seyahatinden sonra Çelebi İstanbul'a döndü. Ancak çok geçmeden 1073/1663 yılında yeniden Balkanlar ve Avrupa'ya seyahat etme fırsatı buldu. Fazıl Ahmed Paşa ile birlikte Avusturya seferine

katılacaktı. Öyle de oldu. Çelebi, bu sefere katıldı ve seferin bütün ayrıntılarını yazdı. Çelebi'nin Viyana'da iken şahit olduğu ilginç bir ameliyatı nakledelim:

Viyana'da Bir Hastanın Ameliyatı

Rabe suyu savaşında kralın bir akrabasının şakağına mermi girmişti. Bu yaralı kefere ne ölür ne de iyileşir. Sonunda kral der ki:

– Benim ecdadımın şifa evlerinde bu kadar para yiyen görevli usta cerrahlar var. Bu benim akrabama bir deva bulsunlar, yoksa hepsinin de rızkını keserim. Stefan kilisesinin cerrahbaşısının bu hastaya müdahele edeceğini öğrenince gidip onunla samimiyet kurdum. Doktor ve yardımcısı bu mermiyi çıkarmak için ameliyata başladılar. Ben de izin istedim ve sessizce onları izledim. Ben hastaya daha yakından bakmak için yaklaştım, bu arada mendille ağzımı kapattım. Doktor bana:

– Ağzını niçin bu şekilde kapattın?" diye sordu. Ben:

-Belki hapşururum ve hastaya zarar verebilirim." deyince doktor:

– Sen doktor olmalıymışsın." dedi.

Adamı dört ayaklı ipekli bir sedir üzerine yatırdılar. Başı Adana kabağı, burnu Mora patlıcanı gibi şişmişti. Hekimbaşı cümle kefereleri dışarı kovup yaralıya hemen safran gibi bir su içirip onu kendinden geçirdi. Sıcak camlı bir odaydı. Odanın içinde bir mangal yakıp bir köşeye koydu. Hizmetkârı yaralıyı kucağına alınca; hekim adamın başını kayışla bağladı. Bir keskin ustura alıp, herifin alnının derisini iki kulaklarına kadar çizip sağ kulağı yanından deriyi biraz yüzünce kafa kemiği bembeyaz göründü.

Cerrah hemen şakaktaki ek yerinden kafayı delip bir demir mengene sokup ayırmaya başladı. O ayırdıkça herifin

kellesinin kapağı takke gibi kalkmaya başladı. Allah'ın emriyle kelle diş diş kenet yerlerinden açıldı. İçinde beyninin enseden tarafı göründü. Kellenin içi kulaklara kadar sulu kan ve sümük gibi bazı karışık şeylerle dolu olup beynin yanında kurşun dururdu. Meğer bu beş dirhem çakmaklı tüfek kurşunu imiş. Beynin zarı yanında kırmızı kana bulanmış durmaktaydı. Hemen cerrah, bana:

– Gör bak âdemoğlunun bir ekmek parçası için girdiği hali dediğinde ben de yaralının kellesinin içine baktım. Garip insanın beyni kafa içinde güya tavuk yumurtasından yavrusu henüz çıkmış kuş gibi büzülmüştü. Ama üzerinde bir kalın deriden zarfı yani zarı var. Cerrahbaşı aceleyle yaralının beyni yanındaki kurşunu alıp sarı sünger gibi bir şeyle kurşunun durduğu yerdeki kanları, cerahatleri sildi, şarapla temizledi.

Aceleyle kafayı yerine koydu, sonra tepesinden ve çenesi altından kayışlarla bağladı. O dakika hizmetkârı meydana bir kutu getirdi. Kutunun içinde iri karıncalar vardı... Bunlardan birini demir cımbızla alıp herifin kafa derisinin kesilen yerine yaklaştırınca aç karınca bir yerden iki deriyi birden ısırdı. O an cerrah karıncayı belinden makasla kesti ve karıncanın başı iki deri kenarını ısıra kaldı. Öyle öyle ekleyip bir kulaktan bir kulağa seksen karıncayı ısırtıp kesti. Sonra yarayı merhemledi. Ben yedi gün gelip gidip adamı takip ettim. Sekizinci günde herif iyileşip biraz hareket etmeye başladı. On beşinci gün kralın huzuruna götürdüler.

Almanya'da İki Elçinin Buluşması

Biz Tuna nehrinden geçtik. İslam askerleri giderken Alman hududu olduğundan Sultan Süleyman milleri göründü. Kafie elçisinin de haçlı elbiseleri, kara şapkalarıyla deniz gibi askeri göründü. Binlerce araba ve alaylarındaki

orman gibi sırıkları Tuna üzerinde binlerce kayık ve firkate gemileriyle kaynaşarak gelmeye başladılar.

Bizim elçi paşa da büyük bir alayla ayak ayak giderek hudut millerine iki bin adım kadar yaklaştıktan sonra paşa hemen ihtişamını göstermek için kahvaltı etmek bahanesiyle göz açıp kapayıncaya kadar görülmeye değer altın toplar arasında sofra kurdurdu. Her yana altın yaldızlar döşetti. Paşa efendimiz ve diğer paşalar ile alaybeyleri çadırlarına girdiler. Türk askerleri de atları üzerinde silahlı olarak hazır beklediler. Bütün askerlere atları üzerinde yemekler verildi. Yemekten sonra paşa mehterhane çaldırıp bir hayli çadırında kaldı.

O sırada kâfirin de elçisi gemilerinden inip hudut milleri üzerine geldi. O da kara bir çadırda konakladı. Yine paşaya buyursunlar diye haber gönderdi. Paşa bu habere kayıtsız kalıp askerleriyle cirit oynadı. Bizim tarafımızdan Estergon odabaşıları kâfir elçisine gittiler. Hudut millerinde kâfir elçisini görüp Paşaya:

"Sultanım kâfirin elçisi millere gelmiş, sizi bekleyip hazır halde duruyor." diye haber verdiler. Güzel yüzlü paşa derhal atına binip merterhanesini çaldırdı. Bütün asker ile ağır ağır gitmeye başladı. Yanımız sıra alay gemileri de Allah Allah diyerek Muhammed gülbangını çekti. Top ve tüfek şenlikleri ederek bizimle beraber miller başına vardı. Kara ve deniz bütün askerlerimiz hazır beklediler.

Önce Türk askeri at üzerinde silahlı bir şekilde durdular. Mehterhaneler de çalmaktaydı. Kâfir askerleri de hudut millerinin diğer tarafında at sırtında erganun ve nâkuslarını çalmadan sessizce durdu. Bizim elçi paşa atından indi. Yaya olarak silahlı iç ağaları, beş adet Estergon odabaşısı, beş adet Estergon ağası, birkaç işbilir serhad ihtiyarı, iki paşa ve iki alaybeyi ile millere doğru

yokuş yukarı çıkmaya başladılar. Bütün askerler de onlara yaklaştı.

Daha önce II. Selim zamanında burada Zigetvar hududu barışı için iki elçi birbirleriyle anlaşamayıp büyük bir savaş olmuştu. O zamandan beri iki tarafın askeri silahlı beklerler. Karşı tarafta da kâfir askerleri karınca gibi kara şapkalarıyla atlar üstünde ve gemilerle Tuna nehri kıyısında idi. Zira bütün kâfirler barışa sevinmek maksadıyla eşlerini de getirmişlerdi.

Bizim paşanın hudut mili bayırına çıkarken cevherlere bürünmüş, kemer kuşak, hançer, bıçak, kılıç belinde, topuz elinde, bir kabaniçe, siyah samur, kaz yumurtası kadar düğmeler ile sarık üstünde süslü sorgucu bulunmaktaydı. İki tarafında matracılar tüfekçiler de altın sırmalı, Hacı Bektaş-ı Veli üsküfleri giymişti. Bunlar paşanın koltuğuna girip naz ve tazim ile mil başına çıkardılar. Paşa bizim tarafımızdaki mil başında altın işlemeli bir sandalyeye oturdu. O sırada kâfir elçisi de bir sandalyeye oturdu. Bizim paşayı görür görmez hemen ayağa kalktı. Paşamıza saygı gösterisinde bulundu.

O sırada kâfirler tarafından gün görmüş bir ihtiyar gelip paşaya selam getirdi ve orada kaldı. Bizden de bir Estergon, bir İstolni, bir Eğri, bir Budin ve bir Kanije odabaşısı paşadan bir koyun yağlığı alıp kefere elçisine selam götürdüler. Bunlar da orada kaldı. Bunlar iki taraftan tercümanlar yanlış bir şey söylemesin diye Macar, Nemçeli, Çek, Leh ile Türkçe bilen kimselerdi.

Bu mil dedikleri şey şudur: Sultan Süleyman Han, Nemçe çesarının elinden Estergon ve İstolni kalelerini aldığında bu milleri, Estergon ve İstolni'den 12 saat içeri taşıttı. Böylece Tuna nehri kıyısında topraktan yüksek bir tepe oluşturdu ve bir de çadır kurdurdu. Burası oldukça

geniş bir yerdir. İki taraflı çam direkleri dikildir. Bu iki direğin tam ortasında da bir çam direği vardır ki hudut mili dedikleri yer burasıdır. Sınır boyunca başka yerlerde de hudut milleri vardır.

Süleyman Han bu hudutları tespit ettiğinde bütün Avrupa kralları razı oldu. Hatta Süleyman Han: "Bu hudutlardan içeri girmek isteyen askerim vezirim ve evladım felah bulmasın, yenilgiye uğrasın." demiştir. Gerçekten de birçok akıncı bu hududu geçmiş, ancak iflah olmamıştır.

İşte iki elçi, Süleyman Han'ın yaptırdığı bu miller üzerine çıktı. İki taraftan tercümanlar gidip gelmeye başladı. İki elçi miller üzerinde elli kadar ihtiyar adamın işbilir tedbirleriyle beklediler. Bizim paşanın silahdar, çuhadar üsküfleri, çirkâb, tîrkeş, kemer ve kuşaklarıyla, silahlı içoğlanları, temiz matracı ve şatırları durdular. Bazı odacıbaşılar her iki tarafın elçilerini ortaya getirirlerdi. Böylece iki elçi birbirine yaklaşıp barış ola dediler. İki elçi arasında yüz adım vardı.

Bu arada kâfirlerin elçisi sonuçtan endişe etti ve yerinden kalktı. Sonra yürüyerek bizim elçinin yanına doğru geldi. Onu gören bizim elçi de yerinden kalktı ve ona doğru yürüdü. Elçiler sanki karıncaya binip gitmekte idiler. Bu durumlarda elçilerin yanında son derece soğukkanlı, ileri görüşlü ve anlayışlı kimselerin olması gerekir. Zira hadiste de barışın olması için iki padişahın arasını bulan kimseler gerekir denilmektedir.

Geçmişte burada iki elçi arasında uzun süre barış sağlanamamış, hatta iki ay elçiler görüşmelerini sürdürmüşlerdir. Sonunda devrin elçisi Osman Paşa, düşmanın asker toplamak için hileyle barışı uzattığını anlamıştı da kalkıp İstanbul'a gitmişti. Ardından da topladığı askerlerle buraları talan etmiş ve 100 bin esir çıkarmıştı. Böylece

kâfire “Elamân ey Âl-i Osman” dedirtip tam otuz yıllık barış imzalatmıştı. Zira bu Nemse kâfiri hain ve hilekâr olur.

Hasılı her iki elçi biraraya geldi ve birbirlerinin ellerini sıktılar. Saygı gösterisinden sonra birer sandalyeye oturdular. Bir süre karşılıklı sohbetten sonra padişahın hatt-ı hümayunu üzere yirmi yıllığına 22 maddelik anlaşma imzaladılar. Meğer anlayışlı kefere imiş. Hatta bizimkiler daha inatçı imiş. Kefere elçisi orta milden bizim tarafa girmeye çalıştı. Meğer herhangi bir elçi düşman tarafına geçmek isterse, bu “Barışalım diye müracaat edip aşağılık alameti ve yenilgi nişanesi” olarak kabul edilirmiş.

Kâfir elçinin hep ağır ağır yürüyüp bu kadar oyalayıcı davranması bundanmış. Bu görüşmelerde elçiler oturduktan sonra kâfirin elçisi bizim elçinin göğsünü, bizim elçi de onların elçisinin omzunu öpermiş. Her iki taraf da anlaşmayı kabul ettikten sonra büyük şenliklerle top atışları yapıldı.

Evliya Çelebi’nin Avrupa İçlerine Seyahati

Evliya Çelebi, Uyvar Kalesi’nin fethinden sonra Bohemya, İsveç ve Hollanda’yı gezme izni aldı. Bu izinle beraber bu ülkeleri de dolaştı. Sonra tekrar Belgrad’a döndü, mektupçuluk göreviyle Hersek’e geçti. Bundan sonra Venedik sınırındaki akınlara katıldı. Sonra Macaristan ve Viyana’yı da gezdi.

Evliya Çelebi, bu sefer İstanbul’a dönmeksizin Avrupa’dan Kırım yoluyla Kafkaslara geçti. Bahçesaray’da Adil Giray’a misafir oldu, onunla beraber bazı seferlere katıldı. Bu uzun yolculuklardan sonra Çelebi, ancak 1078/1668 yılında İstanbul’a dönebildi. Dolayısıyla bu seyahatin yaklaşık on yıl sürdüğü görülür.

1078/1668 yılında İstanbul’a dönen Çelebi, fazla dinlenmeden aynı yıl içinde Edirne, Gümülcine, Selanik

ve Girit'e seyahat etti. Girit'te Kandiye Kalasi'nin kuşatmasında bulundu. Fetih'ten sonra Mora'ya geçti, sonra Arnavutluk'a geçerek buraları gezdi. Nihayet 1080/1670 yılında tekrar İstanbul'a döndü. Şimdi de Çelebi'nin Avrupa hakkındaki izlenimlerinden bir örnek verelim:

Almanya İzlenimleri: Hastane ve Yemekleri

Bir gün bir cerrah dükkânında otururken bir kefere geldi. Cerraha bir altın verip:

– Dişim ağrıyor, çek, dedi ve iskemleye oturdu. Cerrah hemen eline milini alıp adamın dişini yarmaya başladı. Adam feryat ederek:

– İşte ağrıyan dişim odur dedi. Cerrah bir mangal ile ateş getirip içine sarı pirinçten tanbura telleri koydu. İki şişe su çıkardı. Biri mavi, biri kırmızı idi. Ağaçtan yapılmış küçük maşa gibi bir aleti eline alıp adamın ağzını açtı. Ağrıyan dişin etlerine şişedeki mavi sudan sürdü. Elindeki maşa ile dişe yapışıp güçlük çekmeden kolayca ve kan akmadan bir tane beyaz, üç çatal köklü diş çıkardı.

Sonra hemen ateşin yanına gidip tanbura tellerinin birini ateşten çıkardı. Kızgın teli dişin köküne soktu. Tel dişin iliği içinde cız cız edince çürüğün içinden teli çıkardı. Çürüğün içinden karaca başlı ince zayıf kurt gibi bir şey dışarı çıktı. Diğer kızgın telle aynı işlemi bir kez daha yaptı. O an dişe el ile yapışmadan dişi yine çıkardığı deliğe koydu. Bu sefer öbür şişedeki kırmızı sudan su ve tuz sürüp küçük bir tahta parçasını dişin üstüne koyarak adama:

– Isır şu tahtayı dedi. Adam tahtayı ısırınca çıkan diş yerine yerleşip kaldı. Adama:

– Bir daha ağrımaz, eskisinden daha sağlam oldu. Ama elini dokundurma dedi.

Ben bu hali görünce canım yerine geldi. Çünkü Uyvar Kalesi altında cirit oynarken Kıbleli Mustafa Paşa dişlerime vurunca üç dişim sallanır hale gelmişti. O an cerraha dişlerimi gösterdim. O da kırmızı sudan dişlerimin etlerine sürdü. Sonra bana da tahta parçasını ısırttı. Dişlerim öyle sağlam oldu ki fındık ve ceviz kırabildim. Dünyalar kadar sevindim. Cerraha bir Kaya Sultan yağlığı verdim. O da sevindi.

Bir küçücük şişe ile kırmızı sudan yarım dirhem kadar su verdi ve bana:

– Eğer yüz altın verirsen sana suları kezzap gibi kaynatmasını öğretirim. Hangi diyarda dişleri ağrıyan birini görürsen dişini mavi suyla çıkarır, iliği dağlayıp dişi yine aldığın yerine koyarsın. Ardından da kırmızı sudan sürersin. Bu diyarda durmayıp hemen para kazanırsın dedi. Ben de dedim ki:

– Sana elli altın vereyim. O da:

– Yok yüz altın olmayınca öğretmem dedi. Ben de inat edip vermedim. Meğer bin altın verilip öğrenilecek bir hünermiş. Kısacası Beç'te olan hekimler, kan alıcılar ve cerrahlar başka hiçbir diyarda bulunmaz. Bunlarda gördüğüm hünerleri birer birer yazsam Ebu Ali Sina'nın Kanun'u kadar büyük olur. Her işlerini kolayca yaparlar.

Birçok cerrah dükkânında berberler vardır. Gerçi bütün Nemseliler saçlıdırlar. Tıraş olmazlar. Ama yine başlarının orta yerlerini tıraş edip saçlarını kokulu sabunlar ile yıkarlar. Yüz binlercesi 70-80 yaşlarındadır. Sakallarını tıraş ettirdiklerinde berber bunları yüksek bir iskemleye oturtur. Çıraklar adamların saçını sakalını yıkayıp başka iskemleye oturturlar. Tıraş olacak insanın oturduğu iskemle, bir mil üzerinde olup fırıldak gibi döner. Berber tıraş

ettikçe iskemleyi çevirip hangi tarafını tıraş etmek isterse iskemleyi çevirir ve kendisi oturarak kolayca tıraş eder.

Rum'daki gibi berber ayak üzerinde tıraş etmez. Dükkânları şadırvanlar ve çeşitli eşyalar ile süslüdür.

Ama hastanelerinde bulunan güzellikler, yiyecekler ve içecekler dünyanın başka bir yerinde yoktur. Her kim bu tımarhanelerde şifa bulursa daha önce adamış olduğu eşyaları getirip hibe eder. O kadar altın, gümüş, bakır, kalay, sahan, tencere, sini ve tepsi vardır ki on Mısır hazinesi yapar. Altın ve gümüş kebap şişleri köşelerde hazır bekler.

Her hastanın hastalığına göre altın, gümüş ve bakır tencerede çeşitli yemekler pişirip hastalara verirler. Kilerlerinde kuş sütü ve aslan sütü hurmadan başka her çeşit yiyecek ve içecek bulunur. Öyle usta aşçıları vardır ki ne zaman bir krala ya da elçiye ziyafet verilecek olsa bunları çağırırlar.

Ancak her yerin yemeği meşhur değildir. Bütün kefereler perhiz edip çatal ucuyla elli dirhem yemek ve elli dirhem şarapla yetinirler. Yemek yemek Osmanlılardadır. Hatta Hindistan, Sind ve Acem diyarlarında bile yemek kültürü yoktur. Sadece pilavları meşhurdur.

Her hastanenin macun yerinde hekimbaşı oturur. Günde bir kantar macunu fakir hastalara dağıtır. Yüz binlerce hokka ve kavanoz macun, yiyecek ve içecek tatlıları vardır. Her hastanede yazlık ve kışlık odalarında çeşitli şadırvanlar ve havuzlar var. Kış odalarında hamam gibi sobaları, yaz odalarında şadırvanları olup pencereler bahçeye bakarlar.

Her hastanın huyuna göre çalgıcılar gelip çeşitli sazlar çalıp eğlenirler. Ama gariptir ki bu Alman diyarında Rum'da ve Arabistan'daki gibi çok mecnun yoktur. Fakat tımarhanelerinde akıl hastası çoktur ve çareleri de yoktur."

Avrupa'da Bir Aşevi

On bir yerde yemek verilir. Gerçi cimri bir memleket olup kıtlık da vardır. Ancak her kral manastırının imaretlerinde buğday ve un çorbası pişirilerek kiliselerde oturan patrik ve keşişlerle bazı fakirlere dağıtılır. Stefan Kilisesi ve kral sarayı imareti hepsinden büyük olup zengin, fakir, genç, yaşlı ve çocuk herkese bolca yiyecek dağıtılır.

Buradaki manastırların bir kısmı kurşunla örtülüdür. Bazı manastırlar da kiremit ve nakışlı ahşap kaplanmıştır. Şehrin binaları da hep kiremit, kurşun, sarı pirinç, kırmızı bakır, kalaylı teneke ve ahşapla kaplıdır. Eğer bu şehirde gördüğüm her şeyi yazsam bir cilt tutar. Yazılması da imkânsızdır.

Allah bu şehri düşman eline düşürmesin. Çünkü bu şehre yabancı ayak bassa harap olur. Allah burayı müslümanlara nasip etsin. Bu şehrin her şeyi meşhurdur. Bütün hekim, cerrah, berber, nakkaş, saatçi, tüfekçi ve çıkrıkçı, sokaklarının temizliği; yöneticilerin idareciliği ve alışverişlerindeki dikkatleri çok güzeldir.

Yalan söylemezler, adaletli davranırlar, zulüm etmezler, suları ve havaları güzeldir, temizlik ve zarafetleri yerindedir, birbirleriyle iyi geçinirler, bağ ve bahçeleri güzeldir, şehirleri güvenlidir ve yabancılara iyi davranırlar. İslam memleketlerinde bile böyle bir yer az bulunur.

Biz bu şehri altı günde gezip gördük. Yedinci günü elçi gelip:

– Sultanım, Çesar imparatorum sizinle yarın görüşmek istiyor dedi."

1081/1671 Yılında Hacc'a Gidişi ve Kuzey Afrika Seyahati

Evliya Çelebi Avrupa seyahatinden döndükten birkaç

ay sonra rüyasını gördüğü Hacc'a gitmeye karar verdi. Kendi anlattığına göre Kadir gecesi Eyüp Sultan'ı ziyaret ettikten sonra uyudu ve o gece rüyasında babasıyla beraber hocası Evliya Mehmed Çelebi'yi gördü. Her ikisi de Çelebi'ye artık Hacc'a gitme vaktinin geldiğini söyledi. Bunun üzerine Çelebi, dostu Sailî Çelebi ve birkaç arkadaşıyla beraber yola koyuldu.

Eserinden anlaşıldığına göre bu onun en son ve en uzun yolculuğuydu. Çelebi'nin normal Hacc yolcularının gittiği yolu tercih etmediği, kendine göre daha farklı yollar takip ettiği görülür. Bunun sebebi yine gezme ve görme merakıdır. Bu küçük kafile sırasıyla Bursa, Kütahya, Afyon, İzmir, Sakız ve Sisam adaları, Aydın, Menteşe, İstanköy ve Rodos adaları, Adana, Maraş, Antep, Kilis, Halep ve Şam'ı ziyaret ettikten sonra Hacc'a ulaştı.

Miskinler Tekkesi

Anayol üzerinde şehir dışında bir tekkedir. Bütün miskinler (cüzzamlılar) orada kalıp adaklar ile geçinirler. Şehir içinde bir düşkün haberi alsalar aman vermeyip alarak tekkelerine getirirler. Zira Rum diyarında cüzzam hastalığı bulaşıcıdır diye şehir içinde cüzzamlının durması yasak olduğundan her şehir dışında başka miskinhaneler vardır. Kimseye karışmadan ayrı yaşarlar.

Gaziantep

Ayıntab şehri tümüyle 32 mahalledir. Toprak ve kireç örtülü bayındır, bakımlı, yüksek saraysı evleri vardır. Tümüyle yüz kırk mihraplı; yoğun cemaate sahip, Arasat Meydanındaki Boyacıoğlu Camii ve çarşı içindeki Tahtalı Cami, sanatlı, ferah büyük kubbeli ve görkemli yapılardır. Ayıntab'ta 300'ü aşkın sarayın özel hamamı vardır.

Tümüyle 3900 dükkânlı büyük bir çarşıya, açık artırmayla satış yapan pazarlara sahiptir. İki bedesteni, çarşısı ve saraçhanesi üstleri örtülü kagir, sağlam, sıra düzeni içinde süslü dükkânlardır. Tamı tamına 70 çeşmesi var. Fakat onlara hiç de gereksinim duyulmaz. Her eve hayat ırmağı denginde sular akmaktadır. Her ev, bağı, bahçesi, fıskiyeli havuzları, cennet ırmağı suları ile çeşit çeşit servi, çınar, söğüt, kavak ve diğer meyve ağaçları ile donatılmış irem bağını andırır. Bağları, bostanları, gül bahçeleri geniş örgüden kafese alınmış çok verimli olmakla Ayıntab şirin bir şehirdir.

Şehir, yüksek bir düzlükte ve yer yer bayırlar üstünde kurulduğundan suyu ve havası da güzeldir. Birçok hanları var, ama en görkemlileri ve en ünlüleri Mustafa Paşa Hanı, Pekmez Hanı, Tuz Hanı, İki Kapılı Hanı, Börekçi Hanı, Arasdat Hanı'dır.

İki tane de aşevi vardır. Gelen gidene aylar yıllar bol ve minnetsiz sofralar açarlar. Tümüyle kırk tekkesi olup, hepsinin en görkemlisi en çok donanmışı, yiyeceği bol ve hoş yapılısı Mevlevi Tekkesi'dir. Türkmen Ağası Mustafa Ağa yapısı olup, IV.Murad'ın silahdarı Mustafa Paşa'ya bağışlanmıştır. Tekke 40-50 yoksul hücresiyle çevrilmiş, yüksek kubbeli baştan başa ham ve işlenmiş mermerlerle döşeli haremi, haremin ortasında büyük bir havuzun başında rengarenk üzüm salkımlarını andıran süslü avizelerle donalı çardağı olan büyük, sağlam, görkemli bir yapıdır.

Halep tarzı kagir binalardan oluşmuş çarşıları vardır. Ama bu övdüğümüz yerler tümüyle kale içindedir. Her sokak başında kapıcıların açıp kapattıkları kale kapısı kadar sağlam kapılar vardır. Geceleri tüm sokaklar kandillerle aydınlatıldığından bekçiler gruplar halinde rahatlıkla sokaklarda kol gezerek görevlerini yaparlar.

Şehrin ortasındaki kocaman bir kaya üstüne yüksek, görkemli ve dairevi bir kale oturtulmuştur. Kale çok sağlamdır. Kaleyi çevreleyen hendek 1300 adımdır. Eni 40, derinliği 20 arşın kesme kayadan oyulmuştur. Bunların üstüne her biri ayrı sanat ve mimari üslûpla belli aralıklarla sıralanmış, çok güzel kuleler oturtulmuştur. Bin bir bedeni olan kalenin temelindeki kayaların içinden yine dairevi bir biçimde kaleyi çevreleyen ve hendeğe bakan mazgal delikleri açılmıştır ki, hendek kenarına kuş bile konmaz.

Kalenin batı kapısı, yedi katlı demirden bir kapıdır. Kapı aralıklarından çeşitli savaş araç ve gereçleri, silahlar, demir açma kafesleri, saçma topları vardır. Kale silah ve askerlerle donatılmış, baca benzeri nefesliklerle havadar bir oturma yeridir.

Çoğunlukla, halkı Havrani kürk, çuha ferace, elvan boğası, kavukla külah üstüne beyaz sarık sararlar. Yörede kâfir hiç yoktur. Güzel kadınları pek çoktur. Hepsi de sarı çizme giyer, başlarına sivri gümüş taç takınır, beyaz çarşafa bürünürler. Nazik, edepli, çarşıya çıkmaları ayıp sayılan hatunları vardır. Üzüm şerbet içen, tatlı dilli, garip, dost, bilgili, anlayışlı, halim selim insanları vardır. Kahvelerinde hoş söyleşilerle insanları kendilerine çekerler, hatta özendirirler. Bu söyleşilerini bağ ve bahçelerdeki yeme ve içmelerle daha da renklendirdiler.

Şehrin defterde yazılı öşür veren 70 000 bağı vardır. 9 346 000 kökten oluşmakla pek ünlüdür. Şehri çevreleyen dağlar tümüyle bağdır. Halkı çok sağlıklıdır, şehrin yeme, içme dışındaki yönlerini de överler. Buranın âlemi bezeyen kırk çeşit üzümü, binlerce tulum pekmezi, bademli ve şamfıstıklı tatlı (köftürü) sucuğu, pestili vardır ki Arab'a, Acem'e ve Hindistan'a kadar gönderilir. Tüm halkı tatlı

yediğinden tatlı dillidir. Ama dillerinde pelteklik vardır. “r” sesiyle, “k” seslerini doğru çıkaramazlar.

Yöre nar, incir, dut, şeftali, zerdali, kayısı, beyaz ekmek ve yoğurduyla dünyaca ün kazanmıştır. Yine elvan boğası, Ayıntap eğer, yay ve gedelesiyle ünlü bir şehirdir. Cennet bağlarına örnek öyle bahçeleri vardır ki ölümlü dünyaya özgü “İrem”ler sayılırlar. Bunların içinde en bakımlısı, en zengin ve donanmışı Musulluoğlu bahçesidir.

Kısacası bu şehri anlatmaya, ne dil ne de kâlem yeter. Dünya yüzünden geniş bir ili, göz alıcı büyük yapıları her yerden aranan eşyası, birçok mezraları, bolluk ve verimliliği, yiyecek ve içecekleri, pınarları ve ırmaklarıyla burası “Şehr-i Ayıntab-ı Cihan” (Dünyanın Gözbebeği Şehri)” dir.

Kilis

Kilis, Halep Eyaletinde sancaktır. Lakin valide sultanların Hass-ı Hümayunları’ndan yetmiş yük akçe ile tasarruf olunur bir sancaktır ve beş yüz payesi ile sadaka olunur şerif kazadır. Sancak beyi seksen bin kuruş gelir sağlar. Kethüda yeri, ayan ve eşrafı vardır. Kalesi harap olduğundan kumandanı ve şeyhülislamı yoktur. Kürtlerin korkusundan evleri dirsek dirsek bitişik yapılmış bir kale gibi kendini yüksek duvarlarla korumaya çalışmıştır. Duvarların uzunluğu 7360 adımdır.

Şehrin sekiz çıkış kapısı vardır. Bunlar; Ayın Tedribesi (kapısı), Büyük Tedribe, Küçük Tedribe, Yusuf Çelebi Tedribesi, Alçak Tedribe, Çulha Tedribesi gibi çıkışlardır. Bunların bir de hendeği olsa sağlam bir Kilis Kalesi’nden söz edilebilirdi. Bunların içindeki mahalleler beş tanedir. 4660 toprak ve kireç örtülü ev vardır ve hepsi sağlamdır.

Otuz camisinden en güzeli Canbolat camii, padişahlara has bir camidir. Şahane bir minberi ve mihrabı, türlü

türlü renkli mermerlerle süslenmiştir. Bunları işleyecek bu yüzyılda usta bulunamaz. Canbolat camiinden sonra Ulu cami ve Şeyh cami gelir. Çarşı içinde Hasan Bey camii gelir ki çok sağlam merdivenle çıkılır bir yapıdır.

Tabakhane camii toprak damlıdır. Cüneyne camii de kubbelidir ve Ali Subaşı camii kireç örtülüdür. Ali Çavuş camii, Hacı Hilal mescidi de vardır.

Şehirde 18 medrese, 9 çeşme, 2700 dükkân ile 3 hamam var. Hepsinden güzeli çarşı içindeki Paşa Hamamı'dır. Halep ve Bursa'dakine benzer bedesteni on bir handan en büyüğü Canbolat hanı demir kapılıdır. 40 kahvehanesi, 7 tekyesi var. Bunların en büyük ve güzeli Bey Sarayı yanındakidir, dört yanı güller ve su sebilleri ile donatılmıştır.

Bu şehrin tüm sokakları kaldırımlarla kaplı, halkı hünerli olmasına rağmen fakirdir. Bağ ve bahçeleri Kilis Ovasını süsler. Yer yer öyle selvileri var ki her biri yeşil meleğe benzer. Bütün saraylardan en güzeli Canbolatoğlununkidir. Diğer saraylar Mustafa Ağa Sarayı ve Hacı Ağa Sarayıdır. Bu şehir çok eskiden beri büyük bir şehir olduğu için nice nice evliyalar gömülüdür.

Kütahya

Suyu ve havası güzeldir. Bağları yok, fakat bahçeleri çoktur. 24 çeşit armudu, yedi çeşit sulu kirazı vardır. Beyaz ilik gibi paçası, tennur kebabı, gerdesi meşhurdur.

Fincanı, çeşitli maşraba ve testileri, çanak ve tabakları başka hiçbir yerde yoktur. Ayrıca İznik kasesi de meşhurdur.

Şehrin içinde binden fazla kayalardan akan buz gibi suları vardır. Halkının yüz rengi kırmızıdır. Sularının her birinde bin derde şifa vardır, hazmettiricidir de. Ulu

Camii önündeki Germiyan imareti içindeki sudan içenin hafakan hastalığı gider. Halkı yabancıları sever, şecaatli ve bahadırlardır.

Ey firakî şehrimiz şâhin yuvasıdır bizim

Anınçün anadan doğmamız şehbâz olur

Mahbub ve mahbubesi çoktur, zevk ü safa sahibidirler. Bilginleri ve ermişleri de çoktur. Asker takımı ava düşkün olur, üzüntü ve kederden uzak yaşarlar. Kadınları başlarına altın ve gümüş takke giyip üzerine beyaz örtü örterler. Ayaklarına kadife çakşır üzerine sarı çuha giyerler, gayet edeplidirler. Burada yiyecek ve içecek çok ucuzdur.

Manisa

Kıdake yapısıdır, Latince Nişa derler ki büyük demektir. Fethinden sonra Manisa dediler. Yani kâfir karısı şehri demektir. Şehri kalenin bulunduğu Pus dağının eteğindedir. 60 mahalle 6660 ev ve sarayı vardır. Gedüz nehri kuzey tarafındaki ovadan akar. O uçsuz bucaksız ova reyhan ve gül ile bezenmiş köylerle doludur. Her evin penceresinden bu ova temaşa edilir.

Bodrum Kalesi

H. 928'te Malta küffarı elinden Balak Mustafa Paşa tarafından alınmıştır. "Bodrine" kralı tarafından yedi kralın yardımıyla bu kale inşa edilmiştir. İç kale baştan başa dolma sarnıç, zindan ve mahzenlerden oluşmaktadır. 11 kat demir kapılıdır. Bodrine kral hile ile Menteşoğullarından bir bodrumluk yer ister. O da verir, yıllar sonra çalıları yıkar ve inşa ettiği kale ortaya çıkar. Bodrine Kalesi'ni yapan kralın cesedi bodrum mahzenlerindedir. Onun için buraya Bodrum derler.

Antakya

Eski çağlarda Antakya'ya Rum kayserleri hükmederdi. Buraya hükmeden Takyanus adlı bir Rum kayseriydi. Bu yüzden buraya Takyanos tahtı, An-takyanos, Anitohos'tan bozma Antakya denilmiştir."

Hacc görevini yerine getiren Çelebi, Mısır üzerinden Sudan ve Habeşistan eyaletlerini gezdi. Sonra da Mısır'a döndü. Eserinden anlaşıldığı kadarıyla Çelebi, Mısır'da tam on yıl kaldı ve Seyahatnâmesi'nin onuncu cildini de burada yazdı. Ancak Seyahatnâme'nin bu son cildinin tamamen Mısır'a ayrıldığı ve eksik kaldığı görülmektedir. Bu da gösteriyor ki Evliya Çelebi'nin son seyahati Mısır'a oldu ve bir daha yazamadı.

Yine de Evliya Çelebi'nin Mısır'dan sonraki hayatının nasıl devam ettiği ve ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. Zira onun hayatı ve seyahatleri hakkında bilgi veren yegane eseri Seyahatnâmesidir. Seyahatnâmesi de Mısır'ı anlattık-tan sonra yarım kaldığına göre, bundan sonraki hayatı da meçhuldür. Eldeki bilgilere göre onun 1684 yılı civarında vefat etmiş olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca bir bilin-meyen de onun Mısır'dan İstanbul'a dönüp dönmediğidir. Çünkü bu büyük seyyahın mezarı da meçhuldür.

III. BÖLÜM

A. SEYAHATNÂME'DEN TARİHİ, MANEVİ VE EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

İnsanların ve Cinlerin Müftüsü: Kemalpaşa-Zâde

Birgün Kemalpaşa-zâde, Edirne'ye gelir ve Anbariye medresesinde bir müddet kalıp ilimle meşgul olmak ister. Medresenin baş hocası: Oğlum bütün odalar dolu, sadece bir oda boş; ancak orayı da cinler işgal etmiştir. Sizden önce o odada nice âlimler ve yiğitler kaldı, fakat sabah olunca hepsinin de ölüsünü bulduk. İstersen sen başka bir medreseye git. Kendini tehlikeye atma." der.

Kemalpaşa-zâde bu cevaba çok şaşırır ve: Efendim! Ne olursa olsun, o odayı bana verin ve siz endişe etmeyin. Benim Allah'a sonsuz bir tevekkülüm vardır, lütfen beni kırmayınız." deyince hoca kabul etmek zorunda kalır ve:

"Oğlum! Sen bilirsin, işte odanın anahtarı, fakat bu anahtarları vermeden önce helalleşelim. Çünkü oradan şimdiye kadar sağ çıkan olmadı." der. Böylece helalleşirler ve ayrılırlar. Kemalpaşa-zâde, hocayla helalleştikten sonra Bismillah diyerek kapıyı açar ve içeri girer. O gece medresedeki talebeler, kapının önüne kefen, teneşir ve su hazırlarlar.

Kemalpaşa-zâde büyük bir tevekkülle postunun üzerinde ders çalışırken; birden duvar yarılır ve bir ihtiyar,

elinden tuttuğu bir çocukla beraber içeri girer. İhtiyar, selam verir ve:

“Ey oğul! Bu gördüğün benim evladımdır, buna ders ver ve namazın şartlarını öğret. Sabah olunca gelir onu alırım.” der. Kemalpaşa-zâde Bismillah çekerek o çocuğa ders vermeye başlar. Ders sabaha kadar devam eder. Sabah olunca ihtiyar tekrar gelip de oğlunu ilmin başında görünce:

“Ey oğul! Allah senden razı olsun. İki cihanda da aziz olasın. Ben cinlerden Asfailim. Şu ana kadar bu odaya gelen her insana oğlumu emanet ettim ve onu sınadım. Onların hiçbiri benim çocuğuma ilim öğretmedi, aksine ona kötülük yapmayı düşündü. İlk kez bir insan hainlik yapmadı ve ona ilim öğretmeye kalktı. Ben de o insanların hepsini öldürdüm.

Bundan sonra sana her türlü ilmin kapısı açıktır. Sen artık sadece insanların değil, cinlerin de müftüsüsün. Ayrıca Bayezid’in oğlu Selim Han Mısır’ın fatihi olacaktır. Sen de onunla beraber Mısır’a git. Orada benim kardeşim vardır. Sen orada da sol tarafında insanoğlu, sağ tarafında cinler olmak üzere hepsinin müftülüğünü yap. Sakın ola ki dünyaya meyletmeyesin.” der ve çocuğunu alarak oradan ayrılır.

Kemalpaşa-zâde sabahleyin dışarı çıkınca talebelerin tabut ve suyu hazırladıklarını görür. Talebeler, Kemalpaşa-zâde’yi sağ görünce hem çok şaşırırlar, hem de Allah’a şükrederler. Kemalpaşa-zâde bütün ısrarlara rağmen içeride yaşadıklarını kimseye anlatmaz, çok büyük bir âlim olur.

Gerçekten de daha sonra kendisine insanları ve cinlerin müftüsü denir, o oda bugün hâlâ kapalıdır, talebeler yanına yaklaşmaya bile cesaret edemezler.

Ketenci Ömer Paşa-Zâde Bâki Paşa

Bâkî Paşa, temiz yürekli, büyüklüğü sever, ihtişamlı, kalbi ayna gibi parlak, açık meşrep bir adamdır. Bazı hal ve hareketleri olurdu ki bunları zincire bağlanmış Melamilerde bile göremezdin. Hatta Günye gazasından döndükten sonra bütün beylerbeyi ve sancakbeyleriyle sofrada yemek yerken Seydi Ahmed Paşaya kızdı ve yaka yakaya geldiler. Bana:

"Kalk Evliya! Bizi salavatla, aç karnına güreşelim, sonra yemek yeriz” dediler. Ben de salavatladım. Güreş tuttular. Baki Paşa kuvvetli olduğundan Seydi Paşayı zorladı. Tam yenmek üzereyken bir hata yaptı. Bunu fırsat bilen Seydi Paşa, Baki Paşayı tuttuğu gibi yemeğin ortasına devirdi. Sofra yerle bir oldu.

Mecliste bulunanlar şaşırdılar ve çadırlarına gitmek üzere ayağa kalktılar. Hemen Derterdarzâde Paşa devreye girdi ve hızlıca yeni bir sofra hazırlattı. Her iki paşaya da yeni elbiseler giydirdi. Buna rağmen Baki Paşa: “Ben yenildim, karnım doydu.” diyerek çadırına çekildi.

Bâkî Paşa göbekli, iri yarı idi, iyi at binen, iyi silah kullanan bir savaşçıydı. Ancak şen şakrak ve komik bir adamdı. Allah yolundaki savaşçılığından Revan hanları ve Acem şahları çok korkardı.

Hatta birgün Kars’tan 300 yiğitle kaybolup 3 gün sonra 300 esir ve sayısız ganimetle geri dönmüştü. Şuşik Kalesi savaşında gösterdiği adalet de Hz. Ömer’inkine denkti. İlim ve fazilette ise ikinci Taftazanî idi. Cömertliğine ise diyecek yoktur.

Zaten bu iki fazilet kimde toplanırsa “Para ve ilim bütün ayıpları örter” fehvasınca bütün ayıplar örtülmektedir. Ancak şaka ve latifeyi herkesin huzurunda yapmazdı, divanda çok şecaatli ve haşmetli görünürdü.

Seydi Ahmed Paşa

Abaza ile Çerkezler arasında Sadşe adlı bir kavim vardı. Bunlar savaşçı ve yolkesici idiler. Birgün Abazalardan Zanhos adlı birisi Sadşe dağlarına gider ve bu paşayı çocukken esir alıp getirir. İskelede satar, esirciler de onu ta Mısır'a götürüp bir ihtiyar kadına satarlar. Seydi Paşa orada 20 yaşına kadar kalır, ata binmeyi ve silah kullanmayı çok iyi öğrenir. Bir cirit yarışında gösterdiği başarılardan dolayı da namı ülkeye yayılır.

Birgün bu ihtiyar kadınla gemi yolculuğuna çıkarlar, yolda gemi batar, Seydi Paşa bir tahta parçasına tutunarak Moylah Kalesi'ne kadar gelir. Seydi orada kendine bir dost bulur ve Mısır yollarına düşer. Yolda eşkıyalara rast gelirler. Eşkıyalar bunları öldürmek ister, ancak Seydi çevikliğiyle onları öldürür. Böylece 11 kısrakla beraber Mısır'a döner ve Mısır paşasının emrine girer.

Sultan İbrahim'e iyi biniciler lazım olunca Mısır'dan 12 binici gönderilir, Seydi de bunlardan birisidir. İstanbul'a saraya gelince de başarılar gösterir. Sırasıyla has haremde seferli, kaftanaltı olur ve has odaya kadar girer.

Cirit oyununda çok kimsenin canını yakar, padişah şaka yollu: "Ey Seydi, benim dostlarımın sakın ola ki canını yakmayasın" der. Seydi de Abaza lehçesi ile: "Vallah padişahım, onlar bana vururdur, beni de onlar hep vururdur. Halebide horta yoktur. Onlar beni baş vursa, ben onlara deş vurur." der. İbrahim Han bu cevaba çok güler ve 1000 altın ile bir samur kürk ihsan eder. Sonra da Masatçıbaşılığa yükseltir.

Birgün Çemensofa'da padişahın musahipleri cirit oynarken Seydi'yi davet ederler. Seydi bir cirit darbesiyle onlardan birini öldürür, sonra ikincisi saldırınca onu da öldürür. İbrahim Han durumu haber alınca çok kızar ve:

"Tiz Seydi'yi de bu meydanda atından yıkıp katledin." der. Padişahın yanındakiler ona: "Padişahım, Seydi halen at sırtında ve gözleri dönmüş gibi beklemekte, şimdi ona yüz adam saldırsa onları da öldürür. Padişah huzurunda böyle şey olmaz. Biz onu daha sonra tutar öldürürüz." derler. Fakat padişah: Benim huzurumda musahiplerimi öldürenleri ben sağ kor muyum? Ben ona musahiplerime zarar vermemesini söylemiştim." deyince oradakiler:

"Padişahım bu savaş meydanıdır. Musahip falan yeri değildir. Ar meydanı değil, er meydanıdır. Burada vurulan, vuran, ölen, öldüren birdir. Osmanlı kanunlarına göre bu suç değildir, çünkü cirit savaştan bir şubedir." derler. Ancak yine de padişah emrini geri çekmez ve Seydi'nin hemen yakalanıp öldürülmesini ister. Bunun üzerine oradakiler son çare olarak Seydi'ye kaçmasını işaret ederler. Seydi de büyük bir çeviklikle meydanı terk eder ve İstanbul sokaklarında izini kaybettirir.

Birkaç gün sonra döner, affedilir ve Budin'e Siyavuş Paşa'nın yanına görevli olarak gönderilir. Orada sancakbeyliği yapar. Savaşlarda kahramanlıklar gösterir, Macarlara korku salar. Hatta Nemçe Çesarı barışı bozduğu yönünde şikâyette bulunur. Yine birgün 70 er alarak Persirim Kalesi'ne baskına gider. 5 askeriyle beraber kaleden içeri sızar. 15-20 kişiyi yerle bir eder. Kalenin içi karışır, 300 kişi bunu kovalamaya başlar. Atına bindiği gibi dışarı kaçar, peşinden 300 atlı onu kovalamaktadır. Seydi pusuyu geçince adamlarına işaret eder, 65 asker bunların üzerine "Allah Allah" nidalarıyla hücum eder. 300 askerin 150'si kılıçtan geçirilir, bir kısmı kaleye kaçar, bir kısmı da esir alınır. Kısa sürede o bölgede nam salar.

Sonunda Nemse imparatoru Osmanlı hükümdarına Seydi'yi şikâyet eder. Avrupalılarla Osmanlılar arasında

büyük bir savaş çıkmasın diye Seydi İstanbul'a davet edilir ve padişahın huzuruna çıkarılır. Padişah, Seydi'ye bir kese altın, bir otağ, on katar katır, on katar deve, tuğ, sancak, davul ihsan eder ve sırtını sıvazlayarak:

"Beni sevenler Seydi Paşa'ya uysunlar. Yürü, Allah işini rast getire. Seni Acem sınırında gazalar edesin diye Tortum Sancağına gönderiyorum." der. Böylece Erzurum'a gelir.

Deli Dilaver Paşa

Bağdat fatihi IV. Murad'ın veziri Kara Mustafa Paşa yeniçeri ocağında talimhaneci başıyken, Dilaver Paşa onun emrindeydi. Gürcü asıllı olup Açıkbaş kabilesinden deli dolu, Dilaver lakaplı birisiydi. Mustafa Paşa sadrazam olunca Dilaver'i bir tuğ ile Tortum sancağı beyi yaptı. Ardından bu sancak Seydi Paşaya verilince Dilaver Paşa azledildi. Hilesiz deli görünüşlü bir yiğitti. Savaşta hiçbir şeyden korkmaz, iyi silah kullanır ve iyi ata binerdi.

Birgün Revan Hanının elçilerinden Tokmak Ali çok ilginç hediyelerle paşamızın huzuruna gelir. Hediyelerini takdim ederler, vezir çok memnun olur. Hediyeler arasında çok kıymetli ve sanat eseri bir de kılıç vardır. Tokmak Ali bu kılıcı çok metheder.

Paşa efendi de Dilaver Paşaya dönerek: "Paşa, kılıçtan anlar mısın?" diye sorar. O da: "Kılıcın iyisi diş tutmayandır" diye cevaplar ve kılıcı alır dişerine götürür. Sonra da dişleriyle çatır çatır kırar. Zavallı elçi, kılıcı övdüğüne pişman olur.

Yemekten sonra özel bir fincanda Dilaver Paşaya kahve gelir. Paşa hiç beklemeden hepsini bir kerede içer. Sonra da buhurdân ve gülâbdânların yanına yaklaşır, buhurdânı açıp içindeki ateşleri iştahla yer.

Elçi bu duruma çok şaşırır, Defterdarzâde Efendimize: “Sultanım bu yiğidin ismi nedir?” der. Paşa da: “Dilâver Paşa” deyince de: “Bu yiğide Semender Paşa dense daha doğru olur. Çünkü ateş yemek semender kuşuna mahsustur” der.

Melek Ahmed Paşa

Melek Ahmed İstanbul Tophanede dünyaya gelmiş, üç yaşına geldiğinde Abaza diyarında bir sütanneye verilmiş. 15 yaşında bu hakirin annesiyle birlikte Sultan Ahmed’e hediye etmişler. Melek Ahmed Paşanın babası Özdemiroğlu Osman Paşanın kapıcılar kethüdası olup Gence, Şirvan, Şamakı ve Demirkapı seferlerinde beraber bulunmuş ve 140 yaşında ölmüştür.

Melek Ahmed Paşa, Murad Han zamanında silahdar ve musahip olarak Bağdad’ın fethine katıldı ve ona Diyarbakır eyaleti vezirliği verildi. Osmanoğullarının bütün yüksek mansıplarına üçer dörder kere tayin oldu. Sonunda da tecrübesi, güngörmüşlüğü ve yiğitliği sebebiyle sadrazam oldu. Girit adasına üç bin sipahiyle yardım etti, Akdenize benzeri görülmemiş bir donanma çıkarttı.

Bu ve buna benzer üstün başarılarına rağmen bir keresinde Azak Kalesi’ndeki kullar ayaklandı. Ağalarını ve bazı çorbacılarını parçalayıp maaş için İstanbul’a feryatçılar gönderdiler. Fakat mevsim kış olduğundan paraların denizden gitmesi mümkün olmadı. Üç yüz kese kuruşu altın edip ulaklarla karadan Azak’a göndermek için İstanbul esnafına dağıttılar. Bir sabah Atmeydanı'ndan Allah Allah sesi koptu. Bütün esnaf silahlarıyla Saraya dayanıp vezirden, kethüdadan ve defterdardan şikayetimiz vardır dediler. Padişah, Paşadan mührü istedi, Paşa halk içine gelmek hatadır ve tehlikedir diyerek gelmedi. Bunun

üzerine padişahın adamları ya gelin, ya da mührü verin dediler. Paşa da mührü vererek İstanbul dışındaki Topçular adlı sarayına çekildi.

Belamoğlu Bâur Hikâyesi

Birgün bir dağın eteğinde cirit oynarken attan yuvarlandım. At da başını alıp "Kandesin Eğerli dağ" diye kaçtı. Hemen kendimi toparladım ve başka bir ata binerek birkaç yardımcımla arkasına düştüm. Ta dağın tepesine kadar atı takip ettim. Orada uzun bir mezar gördüm. "Allah bilir ya ulu bir türbedir" diyerek ruhuna bir Fatiha okudum. Boyu seksen adım geldi, baş ve ayakuçlarına birer sütun dikilmişti. Tam bu esnada ortalığa kötü bir koku yayıldı, ben ve adamlarım burunlarımızı tıkadık.

Mezara bir de baktım ki Zift ve katranlı bir toprak fıkır fıkır kaynıyor. Buna çok şaşırdık, sonra atlarımıza binerek Erzurum'un Tebriz kapısından içeri girdik. Güneş batarken Paşa'nın huzuruna girdim. Paşa bana: "Şükür sağlığın yerinde, atını sağ salim bulabildin mi?" dedi. Ben de: "Evet buldum, ayrıca Eğerli dağında velilerden birinin uzun bir mezarını ziyaret ettim." dedim.

Erzurumlu Cafer Efendi isimli bir zat da oradaydı, bu cevabım üzerine bana: "Sakın Evliya Çelebi! O mezarı bir daha ziyaret etme. O mezarda yatan Hz. Musa'nın bedduası ile imansız gitmiştir. Ona Belamoğlu Baur derler. Yüzlerce yıl yaşamış. Hz. Musa'dan sonra içindeki ateşi söndürmek için Mısır'dan çıkmış, ta bu dağa kadar gelmiş. Mezarı yaz kış leş gibi kokar. Toprağı da cehennem ateşi gibi devamlı kaynar." dedi, hayretler içinde kaldım.

B. EVLİYA ÇELEBİ'NİN DİLLERLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Arapça İslam dininin dilidir. Allah, bütün meleklere Arapça konuşmayı emretmiştir. Hz. Âdem yeryüzünden cennete girdiğinde Cebrail kendisine Arapça öğretmiştir. Hz. Havva Ana ile melekler de Allah ile Arapça konuşmuştur. Hz. Peygamber cennet dilinin Arapça olduğunu söyler.

Hz. Âdem, cennetten yeryüzüne geldiğinde Allah'ın isteğiyle üzüntüsünden kendisine unutkanlık geldi. Sonra kırlangıç kuşunun vasıtasıyla Arafat dağında Hz. Havva ile buluştu. Her ikisi de Allah'ın izniyle Arapça'ya yakın olan İberi diliyle konuştular. Hz. Âdem'in çocukları çoğaldıkça İberi, Süryanî ve Umranî dilleri ile de konuştular. Ta ki Hz. İsmail kırk yaşında peygamber olduğunda Arapça lisanı ile konuşur oldu.

Arapça, Allah'ın övdüğü bir dildir. Öyle geniş bir lisandır ki ucu bucağı yoktur. Bir anlam için bazen 70 kelime kullanılır. Nitekim Mekke'nin ve arslanın 300 adı olduğu söylenir. Güzel konuşanlar şöyle derler: *"El-Arabiyye fesahatun ve'l-Acemiyye zarafetün ve't-Türkiyye letafetün ve sâirü'l-lisân galatun."* (Arapça açık seçik, Farsça zarif, Türkçe de tatlıdır. Öteki dillerse uydurmadır.)

Ayrıca Arapça 12 kısımdır, en fasihi Mekke, Taif ve Hicaz Araplarının kullandığı Arapçadır ve gizli inci gibidir. Bunlar Kur'an gibi konuşurlar.

Dünyayı gezenlerin herkesle iyi ilişkiler kurabilmesi için her dilden bir parça bilmesi gerekir. Arapça'dan da su ekmek isteyecek, kendine zarar verecek sözleri anlayabilecek kadar bilmek gerekir. İyi bir gezgin 140 dil bilmelidir ki kendini insanlara sevdirsin. Her bilgisizliğe yeğ olan ilimdir.

Tuhfe yazarı şöyle nakleder: Allah, Hz. Âdem'i kudret eliyle yarattıktan sonra bütün melekleri ona secde

etmeye davet eder, fakat şeytan bundan yüz çevirir ve beni ateşten, onu topraktan yarattın diye küstahlık eder. Allah, Hz. Âdem soyundan Hz. Muhammed'i getirmek ve iki cihana şefaatçi yapmak için buğday bahanesiyle onu Hindistan'a indirir ve sonra da Arafat dağında Hz. Havva ile birleştirir. İshakoğlu Muhammed'e göre Hz. Âdem zamanında kırk bine varan evladı, Tatar suratlı olarak yeryüzüne dağılmıştır.

Hz. Âdem cennette Arapça ve Farsça konuşurken yeryüzüne inince Arapça'yı unutarak İbranice, Süryanice, Dahkalice ve Dürrice dillerini konuşmaya başlar. Halen Koncistan, Berberistan, vb. memleketlerde konuşulan diller birbirine benzememektedir. Hz. Âdem'in çocukları tufana kadar bu dilleri konuşmuştur.

Tufandan sonra ise Hz. Nuh'un Ham, Sam, ve Yafes adlı çocuklarından yetmiş iki millet ve yetmiş iki dil doğmuştur. Hz. İsmail hem Arapça ve hem de Farsça konuşmuştur. Sonra insanlar yeryüzüne dağıldıkça her ülkede başka bir lisan doğmuştur. Ancak asıl dil üstadı Hz. İdris'tir, o birçok ilim gibi birçok dilin de mucididir. O, vahiy ile gönderilen sayfaları ciltlemiş ve Nil nehrinin ötesindeki Hermin dağında saklamıştır. Bu dağlara bugün Firavun dağları denirse de yanlıştır. Tufandan sonra alimler bu kitapları bulmuş ve içindeki yüz kırk yedi dili öğrenerek dünyaya yaymışlardır. Sonra İshak'tan Türk dili yayılmıştır ki Tatar dilidir.

Tatar ırkından ise şu milletler ve dilleri türemiştir: Hind, Sind, Mogani, Geristani, Mutani, Bombani, Ateşperest Hindistan, Çin kavmi, Hata, Hıten, Fağfur, Kazak, Moğol, Nogol, Türk, Tatar, Özbek, Acem, Dağıstan'da Komok, Kalmuk, Nogay, Heştürk, Lika, Çağatay, Lezgi, Gürcü, Mekril, Şavşad, Dadyan, Açıkbaş, Ermeni, Rum,

Türkmen, Kabartay, İsraili, Yakubi, Karayi, İspanya, Ceneviz, Portekiz, Venedik, Dodoşka, Sırp, Latin, Bulgar, Hırvat, Lotoryan ve Tablan.

Ayrıca Menüçehr evladından dördü kaçarak Eğri taraflarına yerleşir. Onlara siz kimsiniz dediklerinde "Men çâr", yani dört adamız demişler, bu sözden de Macar kavmi kalmıştır. Bunlar da on beş kavimdir.

Ruslar on iki kavimdir ki bunlara da İslav denir: Eflak, Boğdan, Sırca, İsveç, Felemenk, Donkarkız, Danimarka, Nemçe, İngiltere, Fransa, Hırvat ve Boşnak...

Ancak kabilelerin en şereflisi olan Araplardan Mısırdakiler de dahil olmak üzere toplam üç bin altmış kabile türemiştir. Bu kabilelerin en şereflisi ise Hz. Muhammed'in kabilesi olan Haşimilerdir. Asıl gayemiz Abazaları anlatmakken söz dağıldı ve buralara geldik.

Moskof kavminin lisanına gelince bunlar eski kavimdir. Lisanları Farisî, Kıtak, Moğol ve Boğol lisanlarından bozmadır. Ancak karanlık dünyaya ve bahr-i zulmete varıncaya kadar on sekiz padişahlık yere sahip olup on iki çeşit lisan doğdu. Bütün bu diller aynı şekilde yirmi dokuz harfle yazılır. Mezhepleri, perhizleri, haça tapınmaları ve bayramları hep Rumlarınki gibidir.

C. SEYAHATNÂME'DEN ŞİİRLİ HİKÂYELER

Seyahatnâme'nin Mukaddemesinde Evliya Çelebi'nin Allah'a Şükretmesi

Evvelâ kâinatı yaratana hamdedelim ki dünya ve üzerindekileri, yeri, göğü, cenneti, melekleri, rıdvanı, huri vü gılmanı, sünbül ü reyhanı, bülbül ü gülistani, çeşme-i hayvanı, inci vü mercanı, ay ve parlak güneşi açık seçik etti:

Hamd kılmak Hâlıka vâcib durur
Ni'metine ins ü cin tâlib durur
Hem salât ile selâm ol Ahmede
Mazhar-ı *Levlâk* ve sırr-ı emcede
Ashabına evladına olsun selâm
Anlar idi hâmî-i dîn bi't-tamâm
(Allah'a şükretmek şarttır, onun nimetlerine insan ve cin isteklidir. Allah'ın şerefli kulu olan ve "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" dediği Hz. Muhammed'e selam olsun. Ayrıca onun soyundan gelenlere ve arkadaşlarına da selam olsun, çünkü onlar Allah'ın dinine sahip çıkmıştır.)

Kanuni Sultan Süleyman'ın Emriyle Bursa'ya İnşa Edilen Yeni Kaplıca

Bursa'ya yakın kapalı bir yerdedir. İmareti kurşun örtülü binalardandır. İlk binası küçük imiş. Süleyman Han buraya gelip de nikris hastalığından kurtulunca, veziri Sarı Rüstem Paşa'ya:

"Burada büyük bir hamam yap" diye ferman buyurmuş, o da fermanın gereğini yerine getirmiştir. Semerkand, Luristan, Multan, Belh ve Buhara seyyahları: "Böyle sanatlı ve büyük hamam görmedik" derler. Camekânı bin kişi alacak genişliktedir. Duvarına talik yazı ile şu beyit yazılmıştır:

Gurûr etme libâs-ı fahr ile dâr-ı cihândır bu
Kabâ-yı cismini kor bunda herkes câmekândır bu
(Sakın bu dünyada güzel elbiselerinden dolayı gururlanma. Çünkü bu camekânda herkes elbisesini çıkarır.)

Erdebil Halkının Fare Belası Karşısında Söylediği Şiirdir

Erdebil ahalisinin elbiseleri fare derdinden parça parça olmuştur. Onun için bu şehirde kedi para ile satılır. Başkaca kedi dellalları vardır. Kafes içine koyup satarlar. Bilhassa Devriki kedisi burada çok makbul olup yüz kuruşa satıldığını gördüm. Ancak yine de yaşayamaz. Dellalları kedi sattıkları vakit şu tekerleme beyitleri yüksek sesle söylerler:

Ey tâlibânı merâbe — Senuretün sayyâde
Müeddebe ve herrâbe — Mûnise ve tarâbe
Suraka değil ham-hâre — Fareye vermez çâre

Şeyh Koyun Baba Hazretlerinin Türbesi

Kubbenin kapı ve duvarına nice seyyahlar, aşık canlar birer çeşit yazılar ile çeşit çeşit beyitler ve şiirler yazmışlar. Bu gönlü yaralı dahi küstahca kendi elimizle saadetlü başları tarafına sülüs ve celî yazı ile hatıra hemen geliveren şu beyti yazdık:

Kıdve-i erbâb-ı tahkîk zübde-i âl-i abâ
Mahzen-i sırr-ı velâyet Hazret-i Koyun Baba
(Hazreti Koyun Baba, tahkik erbabının önderi, Ehl-i Beytin özü ve velilik sırrının hazinesidir.)

Cihanın Nakşı Nahcivan Kalesi

Bu şehri eski zamanda Şah Afrasiyab kurmuştur. Hâlâ atalarının gömülü bulunduğu kubbeler görülmektedir. Onun zamanında Nahcivan o derece mamur olmuş ki Dest sahrasında bir adım boş toprak yokmuş. Sonra Moğol taifesi tamaha kapılıp, yer götürmez askerle gelip, bu şehrin

cihan nakşını bozarak harap ve kalesini yıkıp, yerle bir etmişlerdir. Sonra Üçüncü Mehmed Han zamanında Omsalılar elinde iken, Şah Gümrah tarafından Zülfikar Han gelip Nahcivan'ı istila etmiştir. Sonra Dördüncü Murad Han askeri gelip, Tabanıyassı Mehmed Paşa burayı fethetmiştir. İşte dünyanın işi böyle ola gelmiştir. Nitekim derler ki:

Bozulur nice bin işler
Düzülür nice cünbüşler
Bu kâr bir bü'l-acebdir ki
Yok ana kâgîr peydâ

Tebriz Etrafındaki Şehirlerde Gömülü Veliler

Evliya Çelebi, Serhâb mezarlığını ziyaret ettikten sonra şu beyitleri yazar:

Sâlik-i tâife-i ehl-i tarîk
Pişvâsıdır anın pîr şefik
Ruhu şâd ola ilâhi dâim
Evliyâ bendesi ola kâim

Kızılırmak'ta Evliya Çelebi'nin Başına Gelenlerden Sonra Söylediği Beyit

Başımıza gelen Kızılırmak belâsı, boğulma ve yıkılmalar da bunlardan bazıları idi. Bu hususta şu beyti ne güzel söylemişler:

Sakın mazlûmun âhından sehergâh
Ki ana perde koymamıştır Allâh

Koçu Baba Türbesini Ziyaret

Akçakoyunlu köyünde Koçu Baba Türbesi vardır. Bu zât, Bektaşî halifelerindendir. Türkmen tayfası bu babaya

çok bağlıdırlar. Buralarda çok zahmet çektikten sonra bu zâtı ziyaret ettiğimizde, hatırıma şu beyit geldi:

Bu tarîk üzre cem'-i umûrumuz oldu hebâ
Himmetinle şehr-i Rûma gidelim Koçu Baba

Şeyh Şâmi Türbesini Ziyaret

Bu türbede hatırıma şu beyit geldi:
Hazret-i Şeyh Şâmi gelip ziyâret eyledik
Çok şükür Hakk'a yine hüsn-i ibâdet eyledik

Arka Sakası Esnafı

Neferi sekiz bindir. Bunların pirleri "Ebu'l-Kevser Şadilkürdi"dir. Selman-ı Farisi, bu zatın belini bağlayıp pîr etmiştir. Kerbela şehitleri için, kan damlayan belalı Kerbela meydanında su dağıtırken, Yezid'in adamları bu azizi İmam Hüseyin'in huzurunda şehit ettiler. Mezarı o meydandadır. Bu taifenin de ağaları hünkâr sakabaşısıdır. Bu esnaf hep yaya olarak arkalarında kırbalarıyla, elbiseleri siyah dolamalardan ibaret olup başlarında teller ve çeşitli çiçekler, ellerinde cam billur, Necef tas ve kâselerle gezerler. O taslar içine saf su doldurarak bütün Müslüman gazilere "Sebil! Sebil! İçene rahmet, sebil!" diyerek hayat verirler. Bazıları derler ki:

İçen dil-teşne feyz alur Hudâdan
Hüseyn-i Kerbelâ aşkına "elma

Başmakçı ve Hafaf (Kavaf) Esnafı

Bunlar dört mevleviyet yerde dikilmiş pabuç, çizme, paşmak, postal satarlar. Mallarını kendilerince malum olan bir hesap üzerine satarlar. Müşteri onların hesabını

bilmez. *Alimallah, Şehedallah* diyerek müşterilerini kandırırlar. Şu beyit güya onlar hakkında söylenmiştir:

Açmaz ol besmelesiz dükkânı
Aldatır velî bulsa şeytânı

Tasvirci Falcı Esnafı

Bir kişidir. Mahmudpaşa Çarşısında Hoca Mehmet Çelebi'dir. Yaşlı bir zat olup Süleyman Hanın sohbetiyle müşerref olmuştu. Birçok padişahların, peygamberlerin, hesapsız kaleler önündeki muharebelerini, eski ressamların sihirli beğenilmiş kalemleriyle beyaz kağıtlar üzerine yapılmış resimlerini dükkânına asar, gelip geçene bir akçeye verip talih tutardı. O da bu resimlerden birini açardı. Muharebe mi gelir, Yusuf ve Züleyha mı gelir, Ferhad ve Şirin mi gelir yahut geçmiş pehlivanların birbiriyle güreşleri veya ıyş ü işretleri mi gelir! Her ne gelirse kendince münasip beyitler söylerdi. Mesela Ferhad gelirse şu beyti söylerdi:

Bu fal ıssına geldi işte Ferhâd
Çalışmakla olursun sen de dil-şâd

Çeşitli Hünerbâzlar

İstanbul'da hazır olan canbaz pehlivanlar on üç neferdir ki her biri ipten kement atarak göklere doğru çıktıkları vakit yukarı felekte Hazret-i İsa ve meleklerle konuşmaya çıkıyor zannedilir. Pirleri İmrülkays oğlu Davud'dur. Bu Davud, Hayber Kalesi'ne canbazlıkla çıkıp fethedilmesine hizmet ettiğinden Selman belini bağlayıp ip canbazlarına pir eylemiştir. Babası İmrülkays, Kureyş kabilesinin en fasih ve beliğ şairi, Arap şairlerinin yegânesi idi. Kendisi kâfir idi.

Padişah Musahibi Hanendeler Sultanı Tokatlı Derviş Ömer Gülşeni

Yedi adet Osmanlı padişahının sohbet ve meclisinde bulunmuş, yüz kırk yaşında vefat etmiştir. Musıkî âleminde üstad idi ve tüm makamlarda maharetliydi. Devr-i Revan usulündeki bu beste onundur:

Yârın dehânı sırr-ı nihândan haber verir
Güftâra gelse sihr-i beyândan haber verir
Hışmiyle baksa vermez aman Rüstem-i zamân
Kirpiği kaşı tîr ü kemândan haber verir

Koltuk Meyhaneleri Esnafı

İstanbul'da keyif verici içki çeşitleri çoktur. İçkilerin her biri İstanbul'un bir köşesinde gizlidir. Erbabı varıp o köşede derdini koyup can sohbeti ederler. Ama paralarını beyhude berbat ederler. Sadece meyhaneciler kâr ederler. Çok para hasıl olacak şeytan dolabıdır ki değme kimselerin aklı ermez. Şarabın vakıa nass-ı katı ile katresi haramdır, ama hükemanın sözlerine göre mel'una "ikinci ruh" demişler. İçen canların canına can verip ölü iken, arslanca cünbüşe, mertçe harekete başlayıp utanmaz olur:

Yâre yalvarmağa bir kimse hicâb itse hemen
Bir kadeh mey kişinin cümle hicâbın götürür

Hakiki bade ilahi aşk badesidir ki kutb-ı Rabbani ârif-i samadani Üsküdarlı Mehmed Efendi kaddese sırrahu Aşknamesi'nde buyurmuşlardır ki:

Açıldı çün bezm-i elest devr eyledi peymânesi
Andan içenler olmadı mest olmadı mestânesi
Ol bâdeden kim nûş ider içtiği dem
Sarhoş olur esrik olur dîvânesi

Fetihten Sonra Melek Paşa'nın Askere İhsanı

Bütün alay çavuşları, emirler ve diğer askerler, vezirin divanında toplandılar. Mehterhâneler çalındı. Malazgirt beyinin getirdiği ganimet malından önce üç yüz çadır ve bütün otaklar emir, âyân ve ileri gelenlere ihsan olundu. Sonra divanhânede sekiz kat divanhâneler çalındı. Bütün emirler ve ocak ağaları sağ ve solda tertip üzere el kavuşturup dururken divan çavuşları hep bir ağızdan: "Gazânız mübarek olsun, Allah, Padişaha ömürler versin!" diye duada bulundular.

Sonra, Paşa'nın Yusuf Kethüdası gelip el öptü. Paşa önce ona nurlu bir samur kürk, üzerine de altın işlemeli kuşaklık hil'at giydirdi. Başına, Paşa kendi eliyle üç çatal bir çelenk soktu. Divan çavuşları, "Hil'at ve çelengin mübârek olsun!" diye alkışladılar.

Sonra teşrifat sırasına göre, Hakkâri hâkiminin yardımına gelen veziri Molla Mehmed'e, Penyaniş, Gazi Kıran, Bargirî, Erciş, Adilcevaz ve Muş beylerine birer hil'at ile birer çelenk ihsan olundu. Yardıma gelmeyen beylere, hapis olunduklarından bir şey verilmedi. Malazgirt beyi dedi ki:

"Koca Vezir, gerçi Abdal Han benim kırk bin koyunumu yağma edip vilâyetimi harap etmek istedi, ama Allah seni hatadan saklasın, benim hatırım için Han üstüne sefer ettin. Biz de kılıç çalıp orduya ganimetle gelerek intikam aldık. Şimdiden sonra ölsem de gam yemem." Beyit:

Eğerçi hayli müşküldür kişi dünyâda kâm almak
Bütün dünya değer ama aduvdan intikâm almak

Sonra yeri öpüp, hil'atlarla ve çelenklerle Rüstemâne yürüyüp gittiler.

Tebriz Şehrine Girişimiz

Bu şehre büyük bir merasimle girince ben Tebriz Han'ı

ile selamlaştım ve her birimiz Tebriz divanhânesinde yerlerimize oturmuştuk. Amma Tebriz Han'ı bana gizlice göz atıp: "Evliya Ağa, ben Keylan Han'ı iken sen Şirvan ve Şimal hanlarına ve Dağıstan şahına gelen Evliyâ Ağa değil misin?" dedi. Ben: "Güzelce Han'ımı sağ salim ve esenlik içinde buldum" diyerek şu beyti okudum:

Minnet Hüdâya erdim ser ü kâmete
Şükrüm budur ki kalmadı haret kıyamete

Bu şekilde Han'a çok tevazu gösterdim, hürmet ve dalkavuklukla muamele ettim.

Kerbelâ'da Aşure Günü

Adı geçen ayın on birinci günü Dergizin şehri dışında yüzlerce çadır kurulup şehrin ileri gelenleri çadırlarına yerleşince, o geniş sahra renk renk çadırlarla lâle bahçesine döndü. Şehrin aşçıları önlükler takınıp, aşure ve çeşitli nefis yemekler pişirmeye başladılar. Dergizin şehrinin bütün ileri gelenleri Han'ın otağında sıra sıra toplanıp dizdize oturdular ve şehid Hüseyin tilâvetini dinlemeye hazırlandılar.

Sonra şeyh adıyla bir adam gelip selâm vererek kürsiye çıktı. Önce bir Fatiha okudu, sonra Şah'a ve mecliste bulunanlara dua edip Fuzulî'nin Maktel-i Hüseyninden şiirler okumaya başladı. Kûfe alayı, Kerbelâ çölü mahalline gelince kimsede can kalmadı. Acem askeri içinde acı bir feryad koptu ki sanki mahşer günü idi.

Kazvin Camilerinin Boş Olması

Kazvin şehri Acem Irak'ında ve temiz topraklı Bağdad'a komşu, büyük bir hanlık olup, Hanı Şah Safî kulu Cığalı Ali Han'dır. Hürmüz toprağında söz sahibi, namlı bir Han idi ki benzeri az bulunur. On iki hakimi olup, İran kanunu

üzere hükümet merkezinde onlar da hakimdir. Eyâletin idaresinde üç yüz kırk beş büyük kent bulunmaktadır. Her biri bir bender şehre benzemektedir. Mollası, müftisi ve nakîbüleşrafı vardır. Cami ve mescidleri iki yüz kadardır. Beyit:

Hat gelse nola ebrû-yı pürtâb yerinde
Mescid yıkılırsa nola mihrâb yerinde

Beytin anlamı üzere, câmi ve mescidlerinin mihrabları yerinde ise de cemaatin yerinde yeller esmektedir.

Kın Kâşân Kalesi'nin Şekli

Minuçehr'in yapısı olan Kın Kalesi'dir. Kâşân şehri dışında sahralı bir vadidedir. Şehirde akrep ve çıyan çok olur. Şehirde akrep çok olduğundan bazıları Gedjum şehri diye isimlendirmişlerdir. Öyle akrep olur ki her biri Rum denizinde olan yengeçler kadardır. Katırı tırnağından, deveyi tabanından soksa, aman ve zaman vermeden öldürürler. Bu gibi hayvanlar ne kadar can sıkar! Hatta bizim seyahat arkadaşımız Horasanlı Baba Abdi, Anadolu diyarlarından Balıkesir şehrinde pire derdinden rahatsız olunca, şikâyet edici bir manzûme yazmış ve Kâşân'ın akreplerinden de söz etmiş:

Ne pire her biri bir yerden eder ise hücum
Ne pire bilmez aman, vermez aman, cana kıyar
Pire bir heyet ile halka hücum eyler ki
Devi de bağlasalar eyleyemez bunda karar
Böylece bir pireyi görseler idi bî-şek
Ehl-i Kâşân der idi akrebe rahmet eder bâr
Balıkesride Hüdâ, Abdiye kılmazsa meded
Pireler anı şehit eyleyecek zâr ü nizâr

Tebriz Şehri Halkı

Halkın çoğu musıkî ilmi üzerine çalışırlar ki her biri eğlence yerlerinde ellerine birer daire alıp on iki makam, kırk sekiz terkib, yirmi dört usül ile hoşça vakit geçirirler. Dinleyen sonsuz bir hayat bulur. Çoğunlukla dörtlükleri Horasan usulünde bestelenmiştir. Saba makamında ve Evfer usulünde Karaçıka bestesi:

Tebriz'in bağı güzel ey cânım
Bağçesi dağı güzel ey cânım
Dün işitdim ki rakîbim ölmüş
Bu haber dahi güzel ey cânım

Bağdad Fethine Düşülen Tarihler

Bağdad fethi sırasında pederimiz Dergâh-ı âli kuyumcubaşısı idi. İmam-ı Âzam hazretlerinin makamının imam, hatip, hizmetkâr ve kale neferlerinin hepsinin maaşları padişah hazinesi tarafından ödenmiştir. Bağdad içindeki Hazret-i Abdülkadir Geylâni kubbesini ve İmam Musa Kâzım türbesini ve Akkapı yakınında Şeyh Şehabeddin Sühreverdi tekkesini ve daha nice buna benzer birçok tekkeleri imar eyledi. Bağdad şehrini aydınlık ve mâmur edip başka işleri gördü. Evvela inşa ettirdiği binaların üzerine ve Bağdad kapılarının üst eşiklerine, alâmetim olsun diye Bağdad fethine ait sanatlı tarihleri beyaz mermerler üzerine celî yazı ile kazdırdı ve halis altın ile yazdırdı. O tarihlerden bir mısra:

Aldı Bağdadı aduvdan cenk ile Sultân Murâd
Sene 1048

Bağdad'ın Akkapısı üzerinde Şeyh Şehabeddin tarafına cirit atışının tarihidir, güfte Cevrî:

Dedi tarihin görüp Cevrî
Âferin ey dîlîr-i Sâm-akran
Başka bir tarih, Güfte Efzûnî:
Ey Efzûnî feth-i Bağdada aceb târîhdir
Dört aded hân kim çıkınca belde-i Bağdaddan

Bu sanatlı tarih ta'miye yoluyla söylenmiştir ki şiir inceliği vardır. Acemler ağzından başka bir tarih:

Oldu târîh Şâh Safinin nâlesi
Der imiş kim vah hey Bağdad hey

Kabe Yerine Hintlileri Giydirsin

Bağdad fetholunduğu gün Mekke-i Mükerreme şerifi Zeyd Hazretlerine bir Necefli deve ile çölden Bağdad'ın fethi müjdesini üç günde Mekke'ye getirdi. Şeriften mektup ve hediyeler ile Mekke anahtarını Şeybeoğullarından alıp üç günde Mekke'den yine Bağdad'a getirdi. Şerif'e gelip Mekke anahtarı ile hediyeleri verince Murad Han:

"Allah'a hamdolsun, bu mübarek senede hem Irak fâtihi ve hem de hâdimü'l-Haremeyn-i şerifeyn olduk." diye Hadım Said Ağa ile Şerif'e bir altın yaldızlı hil'at gönderdi. Sonra Basra bederinin med ve cezirinde demir atmış olan Hindistan Hakanının gemilerinden Hind padişahının hediye ve mektupları geldi ki şunlar yazılı idi:

"Gazanız mübarek ola... Hepimizin imamı, imam-ı hümamızı Acem elinden kurtardınız. Allah indinde makbul ola... Doğrusu çok güzel bir hayır yaptınız. Amma sizden bir ricamız vardır. Bu da büyük bir sevaptır. Ricamız odur ki bu mübarek senede Kâbe-i Mükerremeyi örtelim." Mektubu okununca hemen Murad Han ateş kesilip:

"Tiz Sıtkı Efendi, Hind melikine bir mektup yaz. Eğer

hayır isterlerse Rum diyarında çıplak gezen Hindlileri Hind diyarına davet ederek onları giydirsin. Onları giydirmek Kâbe örtmekten daha büyük sevaptır." dedi. Ve bu yolda bir nâme yazıldı:

Dil bedest âver ki hacc-ı ekberest
Ey hezârân Kâbe yekdil bihterest
Kâbe bünyâd-ı Halîl-i âzerest
Dil nazargâh-ı Celîl-i ekberest

Anlamı gereği Kâbe'yi örtmekten, bir sefil, ayağı çıplak, başı açık Hindlinin avret yerini örtmek mertliktir. Hemen Hindlilerini Hind'e kaçırsınlar. Bizim Rumluyu da Hind'de bulurlarsa kırsınlar, vesselâm."

Bağdat'ın Güzellikleri

Kadınları güzel yüzlü olup sözleri vezinli ve dişleri sanki incidir. Hokka ağızlı, lâl dudaklı, gümüş tenli ve nazik bedenli olurlar. Konuştukları zaman gayet fasih konuşurlar. Eski tarihçiler Medâyin ve Irak topraklarını mukaddes topraklardan saymışlardır. Sahraları, köy ve kasabaları, haliç ve kanalları, akarsularıyla mâmur ve her tarafı güllük, hurmalık olup cennet bahçesi bağları ve kafesli bostanları vardır. Hurma ormanları içinde bebr, pelenk ve arslan çok bulunur.

Basra, Lahsa, Umman, Kûfe ve Necef sahralarına varıncaya kadar hurmalıkları cihanı tutmuştur. Bağcıların dediğine göre yetmiş çeşit hurma olur. Her sene Bağdad diyarından yüzlerce gemi yükü hurma Hind ve Sind'e gider. Bilhassa Ahtasad hurması öyledir ki sanki Yemen akikine benzer. Yüz binlerce deve yükü hurmayı Arab kabileleri yükletip Hemedân ve Isfahan'a götürürler. Bu hurmalıkların hiç sahibi olmayıp tâ Yemen, Mekke ve

Medine çölünde son bulur. Göğe baş uzatmış uzun hurma ağaçlarıdır. Hatta Emin Ali Efendi, Bağdad Defterdarı iken bu Irak diyarının hurma ağaçlarını şu şiiri ile methetmiştir:

Hâk-i Bağdad'ı zeyn eden şeceri
Nahl-ı hurma sanır gören ama
Tuğlardır ki kaldı menzilde
Çekilip gitti leşker-i hulefâ

Şair Ali, doğrusu hurma ağacını tuğa iyi benzetmiştir.

Mâruf-ı Kerhi Ziyâreti

Kuşlarkalesi'nde amansız bir yerde, büyük bir ziyâret yeridir. İçinde yatan zât hattat fukarasından ve Hazret-i Osman tarikatinden ulu bir zât olup mektupçuların başıdır. Hatta birçok hakikat sever ihtiyar hattat, yazdıkları mektupların üzerine şu:

Umarım bu mektûbumu vâsıl ide minni ileyh
Hazret-i Maruf-ı Kerhi rahmetullahi aleyh

beyti yazarlar.Tecrübe edilmiştir, mektup yerine ulaşır. Ve öyle inanırlar.

Evliya Çelebi'nin Bitlis Macerası

Bir gün Bitlis Han bahçesinde otururken haremden bir gümüş sini içinde güzel bir kahvaltı gönderdi. Oturdum, bir köşede yerken harem kapısından Hadım Anber Ağa adlı bir hadım asık suratla bir bohça elbise ile gelip: Han'ım, Efendim size selam edip bu elbiseleri giysin ve durmayıp Paşasına gitsin ve Kaya sultan yanında biz acizi duada unutmasın. Elbette durmayıp gitsin diyor, dedi.

Bu Lokman sıfatlı hadımdan haberin doğrusunu alınca, aklım başımdan gidip kötü düşüncelere kapıldım. Adam: Bohça ve elbiseleri iyi sakla, kimseye gösterme diyerek gitti. Ben bundan maksat ne diye perişan bir şekilde kahvaltı ederken içeri Abdal Han'ın büyük ve küçük oğulları girdi ve: "Hayırlı sabahlar Evliya Çelebi nedir bu mübarek halin? Yine Han babamızın gümüş sinisiyle yemek yersin! Han baba sana iltifat edip kahvaltı göndermiş. Eğer ortak alırsan beraber yiyelim!" deyip yanıma oturdular. Ben şu beyti okudum:

Hep senindir can u dil tek bir kadem rencide kıl
Yoluna nem var ise şükranedir bilmez misin

Ve şaka yollu: Bu yemek benimdir, ama Han babanızın malı gibi yiyin, helal hoş olsun, dedim.

Bitlis Macerasının Sonu

Melek Ahmet Paşa Haydar Ağa'yı öldürünce, aşireti toplanıp gelir. Kana kan isteriz derler. Daha sonra şeyhler ve bilginler araya girip aralarını bulurlar. Aşiret halkı ile Bitlis Hanı anlaşır.

Han, Evliya'ya Haydar Kethüda'nın halini sorar. Evliya: Bütün divan mensuplarına kötü davranırdı. Hatta öldürülürken benim ve beylerin üzerine tükürdü, diyerek kötüler. Han gülmekten katılır. Evliya da bu sevinçli hali ile onun elini öper. Benim Efendim, şanı yüksek Han'ım. Ben kırk yıldır ki âlem seyyahı nedim adamım. Yedi iklimi dolaşmaktan usandım der ve halini şu beyitle anlatır:

Bildim ki bu âlemde cananeye aşk olsun
Her canını seyrettim, bu haneye aşk olsun

Ardından da: Bu Bitlis şehrinin havası pek güzel. Özellikle Han'ım bu diyarın ruhudur. Bana bir ev ile bir cariye ihsan eylese ne iyi olur, der.

Han vezirinden işlemeli çekmecesini ister. Çekmecede değerli taşlar vardır. Evliya şaşırır ve: On bir hükümdarlık diyar gezdim, böyle sanatlı, işlemeli sanduka görmedim, der. Han memnun kalarak: Sen benim oğlumsun, sana istediğin her şeyi vereceğim der.

Evliya sevinmiş gibi yapar. Fakat çok tedirgindir, yanında Haydar Ağa'yı parça parça ettikleri günden beri yüreği kan ağlamaktadır, her gün ata binerek kılıç kuşanıp kaçmanın yolunu arar.

Derdin nice düşvâr idiğini her kişi bilmez
Bir ben bilirim çekdiceğim bir de Allah

Beyti gereğince yemekten içmekten kesilir. Bu hal ile iki ay daha Bitlis'de kalır. Şiddetli kıştan dolayı bir yere gidemez.

Murtaza Paşa'nın Dua ve Yalvarışı

Murtaza Paşa, Celalilerin Halep'i işgal etmelerinden korkuyordu. İçinden korku çıkmadı. Ama başkalarına içini açmaktan da çekinirdi. Hasan Paşa ile:

"Behey kardeş, ben serdarlıktan vazgeçtim. Yeterki bir darlık olmaya. Yoksa geçtim bu dünyada varlıktan:

Bu bezm-i âlem-ârânın geçip câm-ı safâsından
Çevirdim yüzümü ayine-i âlem-nümâsından
Ne hazzım var safâsından ne vehmim var cefâsından
Vefâsı anın olsun nefret ettim mehlikâsından

Belgrad'da Kilise'den Camiye Çevrilen Bir Yapı

Belgrad'da dört aded câmii vardır. İlki ve hepsinden mükellefi Süleyman Han câmiidir. Eskiden meşhur bir kilise imiş. Eğer bu kilisedeki mimarî ilmini ve süslemeleri anlatacak olsak diğer yazacaklarımıza engel olur. Çok süslü bir câmidir. Hatta kıblesi biraz eğridir. Dört köşe bir çan kulesi vardır. Şimdi minare olarak kullanılır. Çanının sesi bir konak yerden duyulur. İki yüz yirmi basamak merdiveni vardır. Hakir (Evliyâ) çıkıp Belgrad'ı seyrettim. Sürahi kapağına benziyordu. Began Kalesi tarafı sivri, bağlar tarafı kapağın karnı şeklinde yüksek bir kaledir. Bu minareden Belgrad sahrasındaki çayır, çimen, bahçe, bağ ve bostanlar ebrulu kâğıt gibi görülmektedir. Câmiin kapısının üst eşiğinde celî yazı ile yazılmış olan tarihi okudum:

Hudânın lütfuna mazharsın elhak kalmadı şüphe
Ki İstolni Belgrad içre yaptı câmii âlâ
Dedim işbu iki mısra içinde böyle üç tarih
Birisi lâfzan u mânâ durur hakkâ
Yapılıp bin yirmi ikisinde buldu itmâmı
Sevâba girdin Ahmed Bey idüp bu câmii ihyâ

Baba Sultan Ziyareti

Allah'ın hikmeti yılda bir kere Tuna nehrinin bütün balıkları Baba Sultan adası kenarına gidip öyle yığılırlar ki Tuna'nın iki kolu çeşitli balıklar ile donanıp, balıkların yığılmasından Tuna'nın üzerinden biraz balık yağı akar. Ta bu derece balıklar yığılıp Baba Sultan'ı ziyaret ederler. Çelebi konuyla ilgili şu kıtaya yer verir:

Şu mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler
Hem akıl olan âdem tehlikelidir yaya girmezler

Gâzi Kirman Yani Kalesi

1076 tarihinde Sultan Dördüncü Mehmet Han zamanında eski vezir-i âzam Süleyman Paşa, vezir-i âzam Köprülü Mehmet Paşa'nın ağasıyla ferman üzere Tatar Han, Rumeli ve Özü eyaletleri, Bucak Tatarı, Eflâk ve Boğdan eyaleti askerlerinden toplanan yüz elli bin asker ile Doğan Geçidi Kalesi'ni yeniden yaptırmış; sağlam, kuvvetli, metin bir kale olmuştu. Eskiden Doğan Han Kalesi denildiği için Tatarlar buraya yine Doğan Kalesi derler, ama Osmanlı, Gâzi Kirman Kalesi der:

Seher çün kerem olup bâzârı mihrin
Asar altun terazusun sipihrin
Anınçün Zühre germ etmişdi bâzâr
Ki nakd-i ömre kızgın müşteri vâr
Meğer mizâna çekmiş Yusuf'u mâh
Ki genc açmış Zeliha-yı sehergâh
Seherden doğdu çün nûr-ı ilâhî
Zümrüd kubbenin zerrin külâhî
Suvâr oldı kamu sâhibkıranlar
Pelengi bebri yendi pehlivanlar

Bu beyitlerin anlamı üzere âlemi aydınlatan güneşin kızgınlığı her iki tarafın askeri üzerine yayılmıştı. Sıcaktan her iki asker kızışmıştı. Önce Han tarafından cenk davulları vuruldu. Cengiz kanunu üzere bütün çalgılar çalınarak askerler at başı beraber olup iki koldan cenk meydanına vardılar ve hazır vaziyette durdular.

***

Evliyâ Çelebi, **Kaçı Köyü**'nde Hızır Şah Efendiye haddim olmayarak şu beyti söyledim diye belirtir:

Cihanda Hazret-i Hızır'a İrem dirsen garib âşık
Tarik-i Hızır efendi pişvadır Hızır'a ey sadık

Acayip ve Garip Bir Olay

Azak kavminin bütün atları, sığırları, koyunları, doğanları, hep balıkları çiğ yer. Hatta Ten nehrinden balıkları canlı tutup atların önüne atarlar. Canlı balıkları atlar kavraya kavraya harp hurp ısırıp ağızlarını köpürterek yerler. Doğanları salıp nehirden balık tutarlar. Zavallı balıklar, nehrin yüzüne soluklanmağa çıkınca hemen doğan ve çakırlar balıkları gagalarıyla kapıp sudan kenara çıkarırlar. Acayip bir manzaradır. Kışı şiddetli olduğundan sekiz ay Azak Denizi, Ten nehri donar. Cesaret sahibi olan güçlü yiğitler, kış kıyamet demeyip nehrin buzunu delerler. Buz deliklerine soluklanmak için gelen balıkları yiğitler, harbeler, oltalar ve çengellerle yakalayıp satarlar. Bazı adamlar balıkları kendilerine, bazıları da atlarına ve diğer hayvanlarına ayırır. Kısaca amansız bir kaledir. Lakin serhaddin sonu olduğu için buradaki Müslüman gazilerin yatıp oturmaları bile ibadet sayılır. İnşallah bu kalede oturanlar cehennem azabı görmezler.

Kutl-ı İslâm budur ismine derler Azak
Bu hısn içre gelen anca diye yâ Razzak

Bu şehrin balığından ve Kara havyarından başka pek yiyeceği yoktur. Bu varoşumuzda seksen dirhem ekmek bir akçeye ve bir koyun sekiz kuruşa, bir at yemi on akçaye, bir sığır yirmi kuruşa, bir tavuk bir kuruşa, altı tane fındık bir akçeyedir ve diğerleri de buna göre kıyas olunsun. Çünkü deryası sekiz ay donup Kefe'den ve başka yerlerden gemi gelmez. Eğer gemiler gelse bol mal bulunur. Başka çeşit küçük gemileri vardır. Azak Denizi dar bir deniz olduğu için bu türlü gemiler gelir. Rum gemileri Azak'tan elli mil öteye gelir mal bırakırlar. Oradan küçük kayıklarla mallar taşınır.

Selim'in Konya'ya Şehzade Tayin Edilmesi

Konya, Osmanlı şehzadelerinin tahtı olmuştur. Binlerce şehzadenin gözdesidir. Niceleri de burada gömülüdür. Hatta Süleyman Han, H. 962'de Şehzade Selim'i Konya'ya vali tayin etmiş ve ona: "Adaletle muamele eyleyesin" demiştir. Bu konuyla ilgili düşülen tarih beyti şöyledir:

Livâ-yı adl-i şehzâde urup nûr
Karaman illerini kıldı aydın

İbrahim Âzerî Çelebi

Muallim-zâde Efendinin körpe can kuzusu Âzerî'dir. Hama'da humma hastalığından vefat etmiştir. Geylânî tarikati şeyhleri civarında Hâmid Efendi'nin yanında defin olunmuştur. Ölümüne dair şu tarih düşürülmüştür:

Dediler geçdi Âzerî Çelebi

Sene 994

Nakura Dağı Savaşı

Şem'ün sefâ köyü kale gibidir. Bu kalede, yedi yüz esir getirilip kelleleri kesildi. Altı yüz kadar esir de bağlı olarak otağ önüne konuldu. Murtaza Paşa askerinden ancak iki yüz seksen asker şehit olmuş idi. Yedi yüz asker de yaralanmıştır. O gün ileri gelenlere hil'atlar giydirildi. Birçoklarına zeâmetler ihsan olundu. İki bin kadar şehbaz, yiğit, hünerli erlere çelenkler verilip, hepsine yetmiş kese bahşiş ihsan olunmuştur. Bu cenk için şöyle bir tarih düşürmüştüm:

Evliyâ bu cengi gördükde dedi târîhini
Bin elli dokuz yılında oldu bu şanlı gazâ

Sene 1059

Büyükçekmece Köprüsü

Büyükçekmece'de hep yontulmuş, düzgün ve parlak taşlardan yapılmış kuvvetli bir köprü vardır. Köprünün ortasında beyaz bir ham mermer üzerinde Karahisârlı Hasan Çelebi yazısı ile *Sultân-ı memâlikü'l-Arab ve'l Acem es-sultan bin es-sultan es-sultan Selim Han İbnü's-sultan Süleyman Han* diye tarihler yazılıdır. Köprünün masrafı yetmiş üç bin sekiz yüz elli akçedir. Bu sihirli yazının altında köprünün tarihi şöyledir:

Didi târîhin Hüdâyî ol zamân
Yaptı âb üzre bu cisri şeh Selîm

Sene 957

Hüdâyi'nin diğer bir tarihi:

Eyledi kâmil Süleymân köprüsün Sultan Selim

Diğer bir tarih:

Temme emr-i cisr

Ak Yazılı Menkıbeleri

Ak Yazılı hazretlerinin türbesine girilince insanın vücudunda bir titreme olur. Misk ve anber kokusundan insanın dimağı kokulanır. Bu türbeye vardığımda sıtmadan biraz rahatsızdım. Sanki bu türbeye girip azizin ruhu için bir Fatiha okuyunca hatırıma şu beyit düştü:

Humma elemin çekdim yok zerrece dermânım
Himmet et bana şimdi Ak Yazılı Sultânım

Bu beyti mübarek başı ucunda duvara celî yazı ile yazmaya cesaret edip o an sandukasının yeşil örtüsünün altına girerek "Sığındım Ya Aziz!" dedim. Allah bilendir,

bana bir uyku geldi, uyuyup kalmışım. Bir anda uyanınca bütün vücudumu ter içinde buldum. Sanki yeniden hayat bulmuş gibi güçlenmiştim. Hamdolsun sıtmadan kurtulmuş olup pîrin ruhu için hatm-i şerif okumaya başladım. Allah rahmet eylesin.

Balçık İskelesi

Balçık iskelesine geldik. Balçık başı denilen yerde çadırlarımızı kurup istirahata çekildik. Uyurken bir adam gelip Paşaya: "Sultanım, denizde otuz altı parça Kazak şapkaları görünür. Balçık iskelesini yağma etmeleri ihtimaldir" diyerek Paşaya haber vererek gitti.

Paşa yiğitleri gece ileri gönderip pusu kurdurttu. Sabah erken vakitte Kazaklar karaya asker çıkardılar. Şehrin etrafını ateşe verdiler. Yağmaya başladılar. Sabah olunca pusuda bekleyen piyadeler hücuma geçti. Gemilerdeki müslüman esirleri kurtardılar, kaçan gemileri yakaladılar. Üç yüz Kazak esir edildi. Dört yüzü de geberdi. Otuz altı parça şayka ele geçirildi. Bütün bölük başları bol bol mala sahip oldular. Üç yüz esirden yüzü Rumeli şaykaları ile devlete gönderildi. Diğer esirler ağalara dağıtıldı. Biz de böyle bir zabtın içinde bulunduğumuzdan kırık dökük şu beyti söyledik:

Evliyâ feth-i mübîni göricek târîh didi
Bârekallâh olmamıştır bir dahi böyle gazâ

Sene 1062

Saltık Sultan Türbesinin Yapısı

Bayezid Veli Han, Saltık Sultan ruhaniyetinden yardım isteyip onun himmetiyle bütün tekke, han, imaret, medrese, kervansaray ve sultan yolları tamamlandığında Kırım Hanı Mengli Giray Han'ı bu imaretleri koruması

için memur tayin etti. Bayezid Han, Rum'a gitmek için yola koyuldukta o gece Saltık Sultan, Kademli Dede'nin ve Mengli Giray Han'ın rüyalarına girip: "Üzerimdeki kurşunlu kubbeyi kaldırınız, rahat kubbe yapınız" buyururlar. Sabahleyin iki sultanın gördükleri rüyalar birbirine benzediğinde kâgir kubbeyi yıkarlar. Halâ dört köşe duvar üzerinde göğe baş uzatmış tahta örtülü yüksek kubbelerdir. O diyarda benzeri yoktur. Nurlu türbenin saadetli kapısının sağına celî yazı ile dört köşe mermerde şu tarih yazılıdır:

Geliniz bâb-ı muallâyı ziyaret ediniz

Ben de bu türbeye küstahça yüzümü sürdüğümde hatırıma gelen şu beyti kapının sağ tarafına yazdım:

Hâzret-i Sultân Saltık'ı ziyaret eyledik
Çok şükür şimdi görüp Hakk'a ibâdet eyledik

Gınâî Efendinin Malları

On iki bin Venedik altını, bin adet dökme riyal damgasında onar dirhem altun, dokuz kese ve yirmi sipahi esamisi… Yüz beş kıta güzel kitap ki her biri birer padişah için yazılıp vezir ve vükelâ Gınâî Efendiye hediye etmiştir. Paşa bunların hepsini yazarak emanete alıp hazinedara teslim ettim. Hemen o gün Paşa, Gınâî Efendi malından bir kese çıkarıp techiz ve tekvin ettirerek Sofya şehrinde Sofu Mehmed Paşa câmii mihrâbı önüne defnettirdi. Allah rahmet eyleye. Ben Gınâî'nin ölümüne şu tarihi söylemişimdir:

İşitip Evliyâ ol demde mevtini Gınâînin
Didi ismi hayâtında ona târîh memâtında

Sene 1062

Cisr-i Mustafa Paşa

Çerman sancağı toprağında, Meriç nehri kenarında yedi yüz ev ve yedi mihrablı kasabadır. Köprü başındaki cami selâtin cami gibi bir aydınlık camidir. Kapısı üzerinde Kara Hisarî Hasan Çelebi yazısı ile yazılı tarih vardır. Bu caminin imâret, çocuk mektebi, han ve hamamı, çarşı ve pazarı hep has kurşunla örtülü olup Koca Mimar Sinan yapısıdır. Minaresi gayet sanatlıdır. Meriç nehri üzerindeki on iki gözü büyük köprü Koca Lala Mustafa Paşanın hayratıdır. Rum diyarında meşhur olan sanatlı köprülerin biri de budur. Tarihi:

Bildi merhûm Mustafa Paşa
Köprüdür fi'l-hakîka bu dünyâ
Geçti merhûm dediler târih
Köprüden geçti Mustafa Paşa

Hatta Süleyman Han Gazi Budin seferine giderken: "Lala hani köprü yaptırmışsın, bize ihsan edersen geçip gazaya gidelim der. Bunun üzerine ihtiyar Fânî: "Padişahım Allah gazanı müyesser ede, dönüşte geçin diye cevap verir. Süleyman Han o an köprüden sapıp atını Meriç nehrine vurup solak kulları yanında olduğu halde karşıya geçer ve kendi kendine şu beyti söyler:

Minnet ile kok kokma gülü al eline suseni
Geçme nâmerd köprüsünden ko ağar su seni

Ali Paşa Çarşısı

Süleyman Han vezirlerinden iyi huylu ve cömert Ali Paşa'nın hayratı ve mimar Koca Sinan Ağanın yapısıdır. İki başında muazzam kale kapıları gibi kapıları var ki güya her biri Mısır'ın Bâbünnasır'ıdır. Burayı her gece

yüz bekçi bekler. Çünkü buradaki hesapsız mal dikkatle muhafazaya muhtaçtır. Bu çarşının üzeri Kisrâ tâkı gibi tamamen kargir olup kurşunludur. Açılmak için kemerlerin bir demir kapaklı pencereleri vardır. Bekçiler her gece o pencereyi kapatırlar. Bunda da zengin tüccarlar vardır:

Çârşû-yı hüsnü seyrettim serâser Hâce ben
Bir vefâ dükkânı yoktur hep cefâ pazarıdır

Beytinin manası gereği gerçi dükkanlarında kıymetli eşyalar çoktur. Fakat gayet pahalıdır.

Edirne'nin Caddeleri

Osmanlı ülkesini kırk bir yıldan beri dolaşırken hakimler, zabitler, yaşlı ve güngörmüş ihtiyarlarla görüşerek şehrin ahvalini onlardan sorarak araştırırdım. Nice sicillere ve vakıfnâmelere müracaat edip bütün hazır ve hasenatın tarihlerini zapt ve kayıt ederek yazardım. Teselliyi burada buluruz:

Hallâk-ı ezel âleme kıldıkda tecellî
Her kulu birer hâl ile kılmış mütesellî

Edirne'nin Güzellikleri

Edirne şehrini binlerce şair, havası, suyu, kadını, aşkı ile meşhur etmiştir. Ama denizden damla, güneşten zerre bile değildir. Osmanlı ülkesinde en büyük şehirler sırası ile şunlardır: İstanbul, Edirne, Sofya, Belgrad, Budin, Bosna ve Selanik...

Üç şehrin medhi
Sanasın bâğ-ı cennettir
Edirne Bursa İstanbul

Güzellerle müzeyyendir
Edirne Bursa İstanbul
Birinin Tunca suyunda
Birinin kaplıcasında
Stambul kumkapısında
Deniz mâlikleri oynar

Hakikaten Edirne'nin üç nehrinde ikindiden sonra nice güzeller ve sadık aşıklar yüzerek eğlenir.

Kâğıthane Mesiresi

Ben Melek Ahmed Paşa efendimizle bu topçular sarayında otururken her gece Kâğıthanede yüz binlerce fişeğin göklere yükseldiğini seyredip, binlerce top ve tüfeğın seslerini işitirdik. Sonunda samimi dostlarımdan birine bu şenliğin sebebini sorduğumda dedi ki: Bu bayram yerini görmeyen adam yeryüzünde bir şey görmüş değildir. Kağıthaneyi öyle methetti ki ben de şu beyitleri yazdım:

Gönül eğlencesi seyr ü safâdır
Safâ sür ki bu dünya bî-vefâdır
Kişi zevk ile olısar ferahnâk
Hemen zevk eyle canım olma gamnâk

Dervişlerin Garip Halleri

İçeride üç kişi oturuyorduk ki hemen kapıda *Allah Hak* diyerek bir Bektaşi fakiri gördük. İçeriye nasıl gelmişti? Nöbetçiler sarayda kuş bile uçurtmuyordu. Başı açık, ayakları çıplak, ama yüzünde nur vardı. Ben hemen cesaret edip "Azizim nere selamını getirirsiniz?" diye yüksek sesle şu altı satırı okudum:

Ne gülzâr-ı Nesîmidir hevâ-yı unsûr-ı pâkin
Ne şem'in şu'lesidir nâr-ı ruhsâr-ı araknâkin
Ne nehrin suyudur âbın ne yer toprağıdır hâkin
Ne hilkatsin kırarsın halkı bu kadar kimseden bâkin
Efendim sana kim derler ne yerdensin nedir adın
Cefâyı kimden öğrendin a cânım kimdir üstâdın

Derviş okuduğum altılık beyitlerin her birine ayrı ayrı cevaplar verince, mübarek elini öperek "Biat Azizim" dedim. Onlar da ismimi sordular. Ben "Evliya kulunuz" dedim. Dedi ki "Doğrusu velisin, bizi kardeşliğe, sırdaş ve haldaşlığa, dar ve diyara yoldaşlığa kabul edin." Biz dahi kabul ettik, şu beyti okuduk:

Verdim beni benden sana
Aldım seni senden bana
Oldu tamâm bey ü şirâ
Yok orada sîm ü zeri

Sanki Afrasiyab Çadırı

İznik Kalesi'ni, Lefke kasabasını geçip bizim aşiretimizden Kara Abaza Hasan Paşa'ya vardım. Yerinden kalkıp beni bağrına bastı. Silahlarımı kemerimden çıkarmadan beni İbşir Paşa'nın çadırına götürdü, ama ne çare çadır sanki Efrasyab'ın çadırıdır. Paşa'nın huzuruna varınca:

Âfakı beyim ma'deletin nûru pür itsün
Hurşid gibi encümen-i dehre çerağ ol
Ki nâme gibi eyle derî-i deşti muattar
Ki gonca-sıfat gülşene gel ziynet-i bâg ol
Deyip koşarak mübarek elini öptüm.

Acayib ve Garip Bir Hikmet

Şeyh Halil köyü Sivas eyaletinde, Keskin sancağı toprağında, iki yüz haneli, bir camili, bir Bayramiye tekkeli gelişmiş köydür. Bu tekkede defnolunmuş olan Şeyh Halil'i ziyaret ederken içime şu beyit doğdu:

Gel ziyaret et ki bu bir hoşça mihmangâhtır
Sıdkla mâlide-rû ol Şeyh Halîlullâhdır

Adana'nın Havası

Adana şehrinin Temmuzda havası gayet ağır olduğundan bahar gelince bu beyti söylerler:

Bahâr irdi yine hengâm-i geşt-i gülsitân oldu
Güzel seyreylemek uşşâk-ı zâra râyegân oldu

Diye herkes Ramazanoğlu yaylasına çıkıp çeşitli cilveler ederler.

Azak Kalesi'nin Fethi Öncesinde Söylenen Mısradır

Görelim âyîne-i devrân ne gösterir
(Bakalım bu yuvarlak ayna (felek) bize ne gösterecek.)

Tehlikeli Karadeniz Yolculuğu Esnasında Söylenen Mısradır

Ol engîn-i nâ-mübârekde ne reh ne rehber peydâ
(O uğursuz Karadeniz'de ne yol, ne de kılavuz vardı.)

Karadeniz'de Girdaba Yakalandıklarında Söylenen Beyittir

Kalırsa hicr ile girdâb-ı gamda kûşe-i dil
Ne çâre neyleyeyim rûzigâr elimde değil
(Gönlüm üzüntü girdabında ayrılık içinde kalırsa elimden bir şey gelmez, çünkü rüzgâra gücüm yetmiyor.)

Evliya Çelebi'nin Girdaba Düşünce Söylediği Beyittir

Edemez def' sakınmakla kazâyı kimse
Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek
(Hiç kimse sakınmakla kaderi değiştiremez. Bin kere sakınsan da eninde sonunda olacak olur.)

Tehlikeli Karadeniz Yolculuğundan Kurtulunca Söylenen Beyittir

Be-deryâ der-menâfi' bî-şumâr est
Eger hâhî selâmet der-kenâr est
(Denizdeki güzellikler saymakla bitmez. Ancak sen rahat istiyorsan sahildedir.

Bardaklı Baba'da Zulme Uğrayanların Ettiği Bedduanın Tutması Üzerine Söylenen Beyittir

Sakın mazlûmun âhından sehergâh
Ki anı yerde koymamıştır Allâh
(Zulme uğrayanların âhından sakın, çünkü Allah onu yerde koymaz.)

Bir Sefer Esnasında Askerlerin Kuşanmalarını Tasvir Eden Beyittir

Seher çün germ olup bâzârı mihrün
Asar altın terâzîsin sipihrin
(Sanki sabahleyin pazar yerinde hareket oldu da
gökyüzünün altın terazisi olan güneş asıldı.)

İstanbul'da Kanlı bir Sipahi Ayaklanması Sonunda Söylenen Mısradır

Yakdı İstanbûlu âh-ı fukarâ

Bir Eşkiyanın Evliya'ya Saldırması ve Ondan İntikam Alınması Sonucu Söylenen Beyittir

Egerçi hayli müşküldir kişi dünyâda kâm almak
Bütün dünyâ değer ammâ adûdan intikâm almak
(Dünyada mutlu olmak çok zordur. Ancak bir
düşmandan intikam almak bütün dünyaya değer.)

Askerlerin Söylediği Dokunaklı Maniler

Öyle mi hâlim felek
Dil bilmez zâlim felek

Kesipsen can bahçesinden
İki nihâlim felek

Lâlenin dünyası ne
Aldanma dünyasına

Dünya benim diyenin
Gitmişek dün yâsına

Rumeli'de Burgaz Kervansarayı'nın Kemerindeki Tarih Mısrasıdır

Bu kervân-sarâya gelen oldu hep revân
(Bu kervansaraya gelen hep yoluna devam etti.)

Evliya Çelebi'nin Bir Bahar Günü Kâğıthâne'nin Güzelliği Karşısında Söylediği Şiirdir

Kişi zevk ile oluser ferahnâk
Hemân zevk eyle cânın olma gamnâk
Gönül eğlencesi seyr ü safâdır
Safâ sür kim bu dünyâ bî-vefâdır
(İnsan zevk ile mutlu olur. Her zaman zevk et, gamlı olma. Gezmek ve eğlenmek gönlün eğlencesidir. Eğlen çünkü bu dünya vefasızdır.)

Hz. Hızır Zamanında Müslümanlara Haksızlık Eden Kaydefa Adlı bir Hükümdar İçin Söylenen Beyittir

Fırsatında düşmana veren aman
Kaydefa gibi olur hiç kuşkusuz

İstanbul'un Fethine Düşülen Tarihler

Ehl-i İslâm etdi İslambol'u feth
(İslam âlemi İstanbul'u fethetti.)

***

Feth olduğı İslambol yârâna alâmetdir
Târîhini yazmışlar küffâra kıyâmetdir
(Dostların burada olması İstanbul'un fethinin

delilidir. Bu fethin tarihini “kâfirlere kıyamettir” şeklinde düşmüşler.)

İstanbul Boğazı’nın 7 Cemaziyelâhir 1030 (30 Mart 1621)’da Donmasına Neşâtî Tarafından Düşülen Tarihtir

Be meded dondu soğukdan bin otuzda deryâ
(Eyvah 1030’da deniz soğuktan dondu.)

Evliya Çelebi’nin Bir Hatadan Dolayı Söylediği Beyittir

Evliya Çelebi, IV.Murad’ın huzurunda büyük bir gaf yapar ve onu sinirlendirir. Bunun üzerine padişah Çelebi’ye: Hemen bu duruma uygun bir şiir söyle yoksa ben yapacağımı bilirim der. Çelebi de o anda bu beyti söyler:

Gelsin ol gonca-dehen handân olsun
Âh idüp bülbül-i dil aşk ile nâlân olsun
(O gonca ağızlı sevgili gelsin, gülsün. Gönül bülbülü de aşk ile inlesin, ağlasın.)

Padişah bu beyti çok beğenir ve Çelebi’yi affeder.

Evliya Çelebi’nin IV. Murad’ın Ölümü Üzerine Söylediği Farsça Beyittir

Eger dünyâ bekâ bûdî Muhammed Mustafâ bûdî
Eger hüsneş bekâ bûdî ne-mürdî Yûsuf-ı Ken’ânî
(Eğer dünya ebedi kalacak olsaydı, Hz. Muhammed ölmezdi. Eğer güzellik ebedi olsaydı, Hz. Yûsuf ölmezdi.)

Bir başka beyit:

Sen Murâd'ın aldın ammâ halkı etdin nâ-murâd
Böyle bir şîr-i Hudâyı hâke saldın âkıbet
(Ey Rabbim! Sen Murad Han'ı yanına aldın, fakat insanları muratsız bıraktın. Böyle bir Allah aslanını toprağın altına gönderdin.)

Evliya Çelebi'nin Halep Şehrini Görünce Söylediği Şiirdir

Çağla şimdi akan ırmaklar gibi
Seyr et şimdi o güzel çiçekleri
İşte burada dilediğin her şey var
Gez toz topla her istediğini

Osmanlı İçin Söylenen Şiir

Evliya Çelebi Halep'te önce Osmanlı Devleti'nin ebediyyen yaşaması için dua eder, ardından da Şeyhî'nin şiirini nakleder. Bu şiirde bir devletin ebediyyen yaşaması için padişahların nasıl olması gerektiği de anlatılmaktadır:

Dinle sen ey padişahım sana yarar sözleri
Kur'an ayetiyle ayağın bas eyle keremi
Kutlu canlar evliyalar ta ki koruya seni
Bulalar cümle hep seni göstereler ilgiyi
Fukarânın bedduasından sığasın Hak seni
Fukarâ yol bulamaz anlata sana hâlini
İşe kişi mi gerek yoksa hep iş kişiye mi
İşte budur din kuralını bozan şehler şehi

Hz. Yakub'un Evi

Evliya Çelebi Hz. Yakub'un Kudüs'teki evini ziyaret eder ve kapı üzerinde celî hatla şunların yazdığını söyler:

Rahmân ve Rahîm Allâh adıyla
Bir muştucu geldiğinde kör gözler açılır

Hz. İbrahim'in Kalesi

Kudüs'te Hz. İbrahim Kalesi'nin harem kapısında aşağıdaki ibare yazılıdır:

Lâ İlâhe İllâllâh Muhammedün Rasulullâh
İbrâhîm Halîlullâh
(Allah'tan başka tanrı yoktur, Hz. Muhammed onun elçisidir, Hz. İbrahim de onun dostu.)

Sinop Kalesi

Sinop Kalesi, denize yakın ve tehlikeli bir yerdedir. Bir keresinde Kazaklar tarafından alınmış. Bu yüzden padişah bir ferman göndermiş ve kaleden bir top atımı uzaklaşan kale ağasının öldürülmesini emretmiş. Sinop Kalesi'nin nöbetçileri birbirlerini çağırırken şu beyti tekrar ederlermiş:

Kal'a-i tende çalar nöbetçisi nâleleri
Çağırır burc-ı bedenden gönül Allah yekdür
(Ten kalesinide nöbetçilerin inlemeleri duyulur.
Beden kalesinden gönül: Allah Birdir" diye çağırır.)

Osman Gazi'nin Kabrinde

Orhan Gazi şehzade olarak Bursa'yı fethettiği saatte,

Osman Gazi vefat etti. Vefat tarihi *Feth-i Bursa* kelimesidir. Başka bir tarih de şudur:

Megâribde meşârikda pür-zeyndir
Ki târîhi *Ümmü'l-futûhân*dır
(Doğuda batıda çok güzeldir, ona düşülen tarih
Ümmü'l-futûhân*dır)*

Yıldırım Bayezid'in Acı Sonu

Yıldırım'ın saltanat süresi on dört senedir. Vefatında atmış yedi yaşında idi. Yetmiş sancaklık yeri, eşkıyanın elinden fethetmişti. Altı yüz hutbesi okunmuş som değerinde bir padişah idi. Amma *Kaza gelince göz görmez olur*:

İdemez def' sakınmakla kazâyı kimse
Bin sakınsan yine lâ-büd olacak olsa gerek
(Sakınmakla hiç kimse kaderin önüne geçemez, bin kez sakınsan da olacak olur.)

Hz. İsa Tasviri

Rengârenk Kamame kilisesi mihrabında Hazret-i İsa timsali var ki Allah'a yalvarır gibi durur. Guya canlıdır. Ne tarafa baksan o da o tarafa bakar. Bir çizgisini çekmekte, Mani, Behzad, Erjenk âcizdirler:

Güzel tasvîr idersin hâl ü hatt-ı dilberi ammâ
Füsûn-ı işveye geldükde ey Behzâd neylersin

Hicaz Ziyareti

Evliya Çelebi, Kabe'yi ve büyük sahabileri ziyaret ettiği esnada yerine göre değişik beyitler söyler. Bu beyitlerden bazıları şöyledir.

Hz. Muhammed'in makamını ziyaret ettiğinde

Cânını terk etmeyen cana olmaz âşinâ
Bî-vesile her kişi sultana olmaz âşinâ

Hz. Ebubekir'in makamını ziyaret ettiğinde

Sadâkatde odur sıddîk-i Ekber
Velîahd eyledi anı Peygamber

Hz. Ömer'in makamını ziyaret ettiğinde

Cihâna oldu adlile emânı
Olupdur sâniyen Mekke'de vâlî

Medine'nin havası hakkında söylediği beyit

Reftâre gelse rûh-i musavvir revân olur
Güftâra gelse mu'cize Îsâ beyân olur

Hz. Osman hakkında

Zıll-ı Rahmân sâhibü'n-nûreyn
İlmi hilmile mecmaü'l-Bahreyn
Mecma-i fazl-ı câmi-i Kur'an
Sedef-i dürr-i mârifet Osman

Hacca gitmek ile ilgili bir beyit

Her kime Ka'be nasib olsa Hudâ rahmet ider
Sevdiği kişiye Hak hânesine dâvet ider

Hacıların Müzdelife'den Mina'ya gelişi hakkında

Ne arûs-ı hüsnünü gördüm bugün divânı var
Her taraftan güller açılmış gülü handânı var

Mekke-i Mükerreme'deki şenlik ile ilgili bir beyit

Âdem hayât-ı nev bulur canlar bağışlar dem-be-dem
Enfâs-ı rûhullahtır gûyâ nesîm-i subhdem

Hacer-i Esved hakkında

Kâbe kıblem senin cemâlindir
Hacerü'l-Esved anda halindir

Satranç Oyunu

Şehzade Selim ile Selim Dede satranç oynamaya başlarlar. Bir ara Şehzade, mat hamlesine gelir. Hemen Selim Dede:

Fil file bend olunca ah mat
Fil evinden tiz çek hem şah hem mat
Diyerek fil ile şahı mat eder.

Yavuz Sultan Selim ile alakalı bir beyit

Ey mürde-dilin vuslatına can Selim
Dil-hastelerin derdine derman Selim

Şeyh Mehmed Üftade Efendi

Üftade Efendi Bursa'lıdır. Mezarı yine Bursa'da İçkale içerisindedir. Vefâtına düşülen tarih şöyledir:

Düştü ıskât-ı bâ ile târîh
Geçti Üftâde-i Bursanın kutbu

Kemalettin Kara Dede'nin Vefatına Düşülen Tarihtir

Gülşen-i cennet ola me'vâ ola

Sene 974

Dördüncü Mehmed'in Cülusuyla İlgili Düşülen Tarihler

Oldu Sultân Mehmed Gazi
Cümle hakandan a'del ve ekrem

Doğum tarihleri çok manalı olup Vanlı Şâni'ye aittir:

Nûrdur geldi Muhammed sulb-ı İbrâhîmden

Diğer tarih:

Duây-ı hayr ile Cevrî dedi şehzâdeye târîh
Ola Sultân Mehmed âfitâb-ı matla-ı ikbâl

Sene 1058

Şehzade Mehmed'in Ölümüne Babası Kanuni'nin Düştüğü Tarih

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed, Manisa'da vefat eder. Bunun üzerine Muhibbî mahlaslı Kanuni oğlunun vefatına tarih düşer:

Şehzâdeler güzîdesi Sultân Mehemmedim

Sene 950

Şehzade Sultan Cihangir'in Vefatına Düşülen Tarihtir

Şehzade Sultan Cihangir Nahcivan seferine giderken Halep kışlağında vefat eder. Vefatına düşülen tarih:

Firdevs ede makâm-ı Cihângîri ol Celîl

Sene 960

Sultan İkinci Selim'in Tahta Çıkışına Düşülen Tarihtir

Şeh Selîm oldu emirü'l-mü'mînîn

Sene 974

Sultan Üçüncü Mehmed'in Vefatına Düşülen Tarihtir

Azm-i firdevs ittiğine Azmiyâ târîhdir
Okuyun Sultân Mehmed rûhiyçün fâtihâ

Evliya Çelebi'nin Beyitleri

Mükeyyef ol yiyüp esrâr-ı aşkı
Gönülden sür gider agyâr-ı aşkı
Bulan keyfiyyet-i aşkı hemîşe
Urur Ferhâdveş dağlara nîşe
Bilin lezzet alan aşk-ı Hudâdan
Ne denlü keyfin alsa hep mecâzî
Ölüm seyrettirir sana Hicazı
Dilersen ki kabûl ide seni Rab
Müeddeb ol müeddeb ol müeddeb

EK

SEYAHATNÂME'NİN ORİJİNAL METNİNDEN ÖRNEKLER[1]

Evliya Çelebi'nin Rüyasında Hz. Muhammed'i Görmesi ve "Seyahat Yâ Resulullâh" Demesi

...Ammâ bu müsveddâtımıza şürû' itfiğimiz mahalde hıdmeti şerîfiyle şeref-yâb olduğumuz pâdişâh-ı Cem-cenâb fâtih-i Bağdâd-ı behişt-âbâd SULTÂN MURÂD HÂN GÂZÎ garîk-i rahmet ola. Anların zamân-ı saltanatlarında hicret-i Nebevî'nin sene 1041 târîhinde piyâdece belde-i tayyibe yani Mahmiye-i Konstantınıyye etrâflarında olan kurrâ ve kasabâtları ve niçe bin hadîka ve gül gülistânlı bâğ-ı İremleri seyr ve temâşâ iderek hâtıra seyâhat-ı kübrâ arzûları hutûr idüp âyâ peder ve mâder ve üstâd ve birâder kahırlarından niçe halâs olup cihân-geşt olurum diyü her ân Cenâb-ı Bârî'den "*Dünyâda sıhhat-ı beden, seyâhat-i tâm, âhir nefesde îmân"* recâsında idim.

Ve dâimâ derviş-i dil-rişân ile hüsn-i ülfet idüp şeref-i sohbetleri ile müşerref olup ekâlim-i sebanın ve çâr-gûşe rûy-ı zemînin evsâfın istimâ' itdükçe cân u gönülden seyâhata tâlib ve râgıb olup âyâ âlemi temâşâ

---

1 Orhan Şaik Gökyay, Seyahatnâme,1.Kitap'tan seçmeler, YKY, İstanbul 1996.

idüp "Arz-ı Mukaddese'ye ve Mısır ve Şâm'a ve Mekke ve Medîne'ye varup ol Mefhar-ı Mevcûdât hazretlerinin Ravza-i Mutahharası'na yüz sürmek müyesser ola mı?" diyü zâr u giryân ve serserî ve nâlân olurdum.

Hikmet-i Hudâ sebeb-i seyâhat ve geşt ü güzâr-ı vilâyet olan mahlas-ı hakîr-i fakîr (Evliya Çelebi) ve dâî-i kesîrü't-taksîr seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ-yı bî-riyâ b. Derviş Muhammed Zıllî dâimâ ed'iye-i me'sûre-i istihâreye tâlib ve müdâvim ve esniye-i mevfûre-i müşerrefeye râgıb ve mülâzim olup hikmet-i Rabbânî ve hidâyet-i Yezdânî sûre-i kerîm-i Furkaniyye ve âyât-ı azîme-i Kur'âniyye berekâtıyla dil-i çeşm-i alîl Cenâb-ı Hazret-i Celîl tarafından istimdâd taleb idüp maskıt-ı re'îsimiz olan İslambol'da künc-i mihnethânemizde girde-bâliş-i nâliş üzre hâb-ı murâd yasdanup bin kırk Muharreminin Leyle-i Aşûresi idi kim bu hakîr (Evliya Çelebi) beyne'n-nevm ve'l-yakazada iken görürüm ki:

"Yemiş İskelesi kurbında Âhî Çelebi câmii nâm câmi kim helâl-i zülâl mâl ile inşâ olunmış bir müstecâdü'd-da've câmi-i atîkdir. Menâmımda hakîr (Evliya Çelebi) kendimi ol câmide gördüm. Derhâl câmiin kapusı küşâde olup pür-silâh asker ile câmi-i münevverin içi nûr-ı münevver-i cemâat-ı kesîreyle mâlâmâl olup salât-ı fecrin sünnetin edâ idüp salâvât-ı şerîfeye meşgûl oldılar. Meger hakîr (Evliya Çelebi) minber dibinde sâkin olup bu münevver vech-i hasenli cemâati temâşâ itmede hayrân oldum.

Hemân cenbimde olan câna nazar idüp:

– Benim sultânım cenâb-ı şerîniz kimdir? İsm-i şerîfiniz bize ihsân buyurunuz dedim.

Anlar iyitti:

– Aşere-i Mübeşşere'den kemân-keşlerin pîri Sa'd b. Vakkâsım didikde dest-i şerîfin bûd ittim ve:

– Yâ Sultânım bu sağ cânibde nûra müstagrak olmış cemâat-i mahbûb kimlerdir, dedim:

– Anlar cümle ervâh-ı enbiyâdır. Ve gerü safda cümle ervâh-ı evliyâ ve asfiyâdır ve bunlar ervâh-ı sahâbe-i kirâm ve muhâcirîn ensâr ve erbâb-ı suffa ve şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ ve asdıkâdır. Ve bu mihrâbın sağındaki Hazret-i Ebâbekr ve Hazret-i Ömerdir. Ve mihrâbın solında Hazret-i Osmân ve Hazret-i Alîdir. Ve mihrâb önündeki külâhlıca âdem Hazret-i Risâletin dünyâ ve âhiret karındaşı Hazret-i Veysel Karânîdir. Ve câmiin solında dîvâr dibinde siyâh-çerde âdem senin pîrin Hazretin müezzini Bilâl-ı Habeşîdir.

Ve bu ayağ üzre cemâati saf saf bozan ve düzen kâsırü'l-kâme âdem Amr-ı Ayyâr Zamîrîdir. İşte bu âlem ile gelen asker ki kızıl kanlı esbâba müstagrak olmışlar Hazret-i Hamza-i bâ-safâ ve cemîi ervâh-ı şühedâdır diyü cümle câmi içindeki cemâatı birer birer bu hakîre (Evliya Çelebi) gösterüp her kankısına nazarım taalluk itdi ise dest-bersîne idüp nazar âşinâlığı idüp tâze cân buldum ve:

– Yâ Sultânım bu cemâatin bu câmide cem olmalarının aslı nedir, dedim:

– Azak câniblerinde cuyûş-ı muvahhidînden Tatâr-ı sabâ-reftâr askeri muztâribü'l-hâl olmağla Hazretin himâyesinde olna bu İslambol'a gelüp andan Tatar Hâna imdâda gideriz. Şimdi Hazret-i Risâlet dahı İmam Hasan ve İmam Hüseyn ve on iki imâmlar ile ve bizden gayrı Aşere-i Mübeşşere ile gelüp sabâh namâzının sünnetin edâ idüp sana kâmet eyle diyü işâret buyururlar. Sen dahı savt-ı a'lâ ile ikâmet-i tekbîr idüp ba'de's-selâm Âyetü'l-Kürsîyi tilâvet eyle. Bilâl Sübhânallâh desin, sen Elhamdülillâh, Bilâl Allahu Ekber desin, sen âmin âmin de. Cümle cemâat ale'l-umûm tevhîd ideriz.

Badehu sen kalk, hemân mihrâbda Hazret-i Risâlet otururken dest-i şerîfin bûs idüp *"Şefâat Yâ Resûlullâh"* deyip recâ eyle deyü Sa'd b. Vakkâs yanımda oturup cümle ta'lîm eyledi.

Anı gördüm, câmi kapısından bir nûr-ı mübîn berk urup câmi içi nûr iken nûrun alâ nûr olunca cümle Sahâbe-i Kirâm ve ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ ayağ üzre hâzır durdılar. Saâdetle Hazret-i Risâlet yeşil âlemi dibinde yüzinde nikâbıyla, elinde asâsıyla, belinde kılıcıyla, sağında İmam Hasan ve solında İmam Hüseyn ile zâhir olunca mübârek sağ pây-i şerîflerin câmi-i münevver içre "Bismillâh" ile koyup mübarek vech-i şerîfinden burka'ın küşâde kılup *"Esselâmü aleyk yâ ümmetî"* buyurdılar.

Cümle muzzâr-ı meclis *"Ve aleyküm es-selâm Yâ Resûlullâh ve seyyide'l-ümem"* diyü selâm aldılar. Hemân Hazret mihrâba geçüp iki rekat sünnet-i fecri edâ idüp hakîre (Evliya Çelebi) bir dehşet ve vücûduma bir lerzân vâkı oldı. Ammâ Hazretin cemî-i eşkâline nazar eyledim. Hilye-i Hâkânî'de tahrîr olundığı üzre idi. Ve yüzinde burkaı al şal idi. Ve hırka-ı şerîfleri saruya mâyil deve yüninden idi. Ve gerdeninde asrafu'l-levn sof şalı var idi. Ve pây-ı saâdetlerinde sarı çizmeleri var idi. Ve ser-i saâdetleri destârı üzre bir misvâk sokulmış idi.

Bade's-selâm sağ cânibde hakîre (Evliya Çelebi) nazar idüp mübarek yed-i yümnâları ile zânû-yı şerîfine urup hakîre (Evliya Çelebi) hitâben kâmet eyle didiler. Hemân hakîr (Evliya Çelebi), Sa'd b. Vakkâs'ın talîmine göre derhâl makâm-ı Segâh'da *"Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed ve sellim aleyh"* diyü kâmet idüp tekbîr itdim.

Hazret dahı makâm-ı Segâh'da savt-ı hazîn ile Fâtiha-i şerîfi tilâvet idüp zamm-ı sûre, sûre-i Sâd-ı şerîfden ve

aşr-ı şerîfden sonra cümle cemâat sâmiinden olup Hazret imâmet itdi.

Bade's-selâm hakîr (Evliya Çelebi), Âyete'l-Kürsî, Bilâl Sübhânallâh, hakîr (Evliya Çelebi), Elhamdülillâh ve Bilâl Allahu Ekber diyüp Bilâl-ı Habeşî ile müselsel müezzinlik hıdmetinde olup bade'd-duâ bir tevhid-i sultânî olmışdır kim aşk-ı İlahî ile mest u medhûş olup gûyâ hâbdan bîdâr idim.

Hulasa-i menâm Sa'd b. Vakkâs talîmiyle edâ-yı hıdmeti tamâm idüp Hazret-i Risâlet mihrâbda savt-ı muhrik ile Uzzâl makâmında bir Yâsin-i şerîf ve üç sûre-i İzâcâa ve sûre-i muavvizeteynleri bi't-tamâm tilâvet idüp Bilâl Fâtiha diyüp Hazret mihrâbda ayağ üzre dururken hemân Sa'd b. Vakkâs hazretleri destimden yapışup huzûr-ı Hazret'e götürüp:

– Âşık-ı sâdıkın ve ümmet-i müştâkın Evliyâ kulun şefâatin recâ eder deyüp Hazret'e götürüp:

– Mübarek dest-i şerîflerin bûs eyle deyince bükâ-âlûd olup mübârek dest-i şerîfine küstâhâne leb urup mehâbetinden *"Şefâat Yâ Rasûlullâh"* diyecek mahalde hemân *"Seyâhat yâ Rasûlullâh"* demişim. Hemân Hazret tebessüm idüp:

– Şefâatî ve seyâhatî ve ziyâretî ve Allâhümme yessir bi's-sıhhati ve's-selâme diyüp Fâtiha didiler. Cümle sahâbe-i kirâm Fâtiha tilâvet idüp cümle huzzâr-ı meclisin dest-i şerîflerin bûs iderdim. Ve her birinin hayır duâsın alup giderdim. Kiminin dest-i şerîfi müşk gibi, kimi amber ve kimi sünbül ve kimi reyhân ve kimi zaymirân ve kimi benefsec, kimi karanfil gibi kokardı.

Ammâ bizzât râyiha-i Hazet-i Resûl za'ferân-ı verd-i handân gibi kokardı. Ve mübârek sağ elin bûs itdiğümde gûyâ pembe-misâl kemiksiz bir dest-i şerîf idi. Ammâ

sâir enbiâanın dest-i şerîfleri ayva râyihası gibi kokardı. Hazret-i Ebûbekr-i Sıddık'ın dest-i şerîfleri kavun gibi şemm olunurdu.

Hazret-i Ömer *ke-râyihati'l-'amber* gibi idi. Hazret-i Osman benefşe gibi râyihası var idi. Hazret-i Ali *ke-râyiha-i yasemen* idi. İmâm Hasan karanfil gibi İmâm Hüseyn verd-i ebyâz gibi kokardı *(Rıdvanu'llahi Te'ala 'aleyhim ecma'in).*

Bu hal üzre cemi'-i huzzâr-ı meclisin dest-i şerîflerin bûs idüp yine savt-ı a'lâ ile *sebu'l-mesânî*yi tilâvet idüp hemân Hazret-i Risalet-penâh mihrâbdan *"Essalâmü 'aleyküm eyâ ihvânûn"* diyüp câmiden taşra revâne olunca cümle sahâbe-i kirâm hakîre (Evliya Çelebi) gûnâ-gûn hayır duâ ve iltiyâm itdiler. Ve câmiden çıkup gitdiler.

Hemen Sa'd Vakkâs hazretleri belinden sadağın çıkarup hakîrin (Evliya Çelebi) beline kuşadup tekbir idüp:

– Yürü sehm ü kavs ile gazâ eyle ve Allah'ın hıfz-ı emânında ol ve müjde olsun sana bu meclisde ne kadar ervâh ile görüşüp dest-i şerîflerin bûs itdinse cümlesini ziyaret itmek müyesser olup seyyâh-ı 'âlem ve ferîd-i âdem olursun. Ammâ geşt ü güzâr itdigin memâlik-i mahrûsaları ve kılâ'-ı büldânları ve âsâr-ı 'acîbe ve garîbeleri ve her diyârın memdûhât, sanâyi'ât, me'kûlât ve meşrûbâtını ve 'arz-ı beledi ve tûl-ı neharların tahrîr idüp bu seyr-i garîbe ile ve benim silahımla 'amel idüp dünyâ ve âhire oğlum ol. Tarîk-i Hakkı elden koma. Gıll u gışdan beri ol. Nân u nemek hakkın gözle. Yâr-ı sâdık ol, yaramazlarla yâr olma. İyilerden iyilik öğren" diyü va'z u bendler idüp ve alnım bûs idüp Âhî Çelebi câmiinden taşra çıkup gitdiler.

Hakîr (Evliya Çelebi) mebhût olup hâb-ı râhatdan bîdâr olup:

– Âyâ bu benim vâkıam mıdır, yohsa rü'yâ-yı sâlihim midir" diyü gûnâ-gûn tefekkür ile inşirâh-ı sadr, zevk-i derûna nâ'il oldum.

Ba'dehü ale's-sabah pâk abdest alup salat-ı fecri edâ idüp İslambol'dan Kasım Paşa'ya 'ubûr idüp muabbir İbrahim Efendi'ye rüyâmız tabîr itdirüp:

– Cihân-ârâ ve 'âlem-geşt seyyâh-ı 'âlem olup hüsn-i hâtimeyle işin itmâm bulup Hazret'in (Hz. Muhammed) şefâati ile dâhil-i huld-i berîn olursun" diyü tebşîr idüp vâkıamı anlara dahı tabîr itdirdim.

– On iki imâmın destin bûs itmişsin, dünyâda hümâm olursun. Aşere-i mübeşşere ellerin öpmişsin, dâhil-i cinân olursun. Sen çâr-yâr-ı güzînin yed-i mübâreklerin bûs itmişsin, dünyada cemi'-i pâdişâhların şeref-i sohbetleri ile müşerref olup nedîm-i hasları olursun. Ola kim Hazret-i Risalet'in cemâlin görüp dest-i şerîflerin takbîl idüp hayr duâsın almışsın, saâdet-i dâreyne vaâıl olursun.

Ve Sa'd Vakkâs'ın nasîhatı üzre ibtidâ bizim İslambolcığazımızı tahrîr itmeğe bezl-i himmet idüp var makdûrun sarf eyle" *el-mukadder kâyin* fehvâsınca sana dahi takdîr olan nasîbin elbette gelür diyü yedi cild tevîrîh-i kütüb-i muteber-i nefise ihsân idüp yürü işin rast gele, El-fâtiha" diyüp duâ-yı hayrları ile behremend olduk.

Ba'dehü hakîr-i fakîr (Evliya Çelebi) anca hâne-i bî-minnetimiz olan savma'mız küncinde gencîne kitâba mâlik olup ba'zı tevârihât tetebbu iderek maskat-ı re'simiz olan hasreti'l-mülûk ve limân-ı bahr-ı fülûk olan vilayet-i Makedon'un hısn-ı hasîni ve sedd-i metîni olan İslambol'un tahrîrâtına şürû eyledik.

Mesleklerin Pirleri Kabul Edilen Peygamber ve Evliyalar

Evvela Cenab-ı izzet eşref-i mahlûk olan benî âdemi halk idüp civârına lâyık idüp cennet-i me'vâsına kodı. Ba'dehü Cenâb-ı Bârî'nin iradet-i ezelîsi bu imiş kim edîm-i arzı hâtimü'l-enbiyâsı olan Resûlü's-sakaleyn ve Nebîü'l-haremeyn evvel-i mefhar-i mevcûdât ve ol Muhammedü'l-zâd hazretlerin rûy-ı zemîne getürüp ümmetiyle dünyayı müzeyyen itmek içün civârından dâne-i gendüm bahânesiyle Hazret-i Âdem-i Safî zemîne getürüp ecel-i müsammâsı nihâyetine dek Âdem-i Safiye kût-ı lâ-yemût içün dihkânı kârın yani ekincilik itmeğin ve buğday ekmeği yimeği Cibrîl-i emîn vâsıtasıyla Âdem Nebi'ye ekincilik ta'lim itdi.

İbtidâ rûy-ı arzda Hazret-i Âdem ekincilik itdi. Ba'dehü Cenab-ı Bârî ve sâir enbiyâya dahı birer kâr fermân eyledi anı bildirir.

Evsâf-ı Sanâyi-i Meşâhir-i Enbiyâ-i İzâm

Evvelâ tahrîr olunduğu üzre Hazret-i Âdem ekinci ve Hazret-i Şit gazzâz ve cüllâh idi.

Ve Hazret-i İdris terzi ve yazıcı idi ve Hazret-i Nûh neccâr idi ve Hazret-i Hud tüccâr idi ve Hazret-i Sâlih şütürbân idi.

Ve Hazret-i İbrâhîm Haleb'de südci idi, badehü emr-i hakkla Kabe'yi yapmağa memûr olup bennâ oludı.

Ve Hazreti İsma'il kannâs, yani avcı idi ve Hazret-i İshak a'mâ olmazdan evvel çoban idi.

Ve Hazret-i Yakûb ehl-i verâ idi ve Hazret-i Yûsuf zindanda subh-ı mesâ' bilmek içün saatçı ba'dehü melîk idi.

Ve Hazret-i Eyyûb sâbir idi ve Hazret-i Şuayb 'amyâ 'âbid idi.

Ve Hazret-i Mûsâ raî idi ve Hazret-i Harûn vezîr idi ve Hazret-i elkif habbâz, yani ekmekçi idi.

Ve Hazret-i Cercis şeyh idi ve Hazret-i Lût müverrih-i âlem idi ve Hazret-i Kaffah bâğbân idi.

Ve Hazret-i Üzeyîr hammâr idi ve Hazret-i Şâmûyîl yetmiş enbiyâya musâhib idi.

Ve Hazret-i İşmûîl tercümân idi ve Hazret-i İlyâs nassâh yani cellâh idi ve Hazret-i Dâvûd zerrâh yani ceng aleti içün cebe yapardı.

Ve Hazret-i Süleyman hurma yaprağından zenbil-bâf ve halîfe-i emîn idi.

Ve Hazret-i Zekeriâa zâhid idi ve Hazret-i Yahyâ meşâyıh idi ve Hazret-i Ermiya cerrâh idi.

Ve Hazret-i Danyal remmâl idi ve Hazret-i Lokmân hekîm idi ve Hazret-i Yûnus sayyâd-ı mâhî idi. Ve Hazret-i Îsâ seyyâh-ı 'âlem-i mücerred idi.

Hazret-i Hâtemü'l-Enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ (gelüp Hadîce-i Kübrâ'nın malıyla Şâm kurbından Basra şehrine ve gayrı beldelere varup ticaret iderlerdi.) Ve mücâhid-i fi-sebîlillâh idi. Bizzat kendüleri yigirmi sekiz gazâ itmişlerdir.

Bu bâlâda tahrîr olunan peygamberlerin her biri fermân-ı Rabbü'l-'izzet ile birer marifetleri var idi kim cümlesine Hazret-i Cibrîl-i Emîn talîm idüp cümle benî Âdeme anlardan marifet şâyi' olup her bir enbiyâ bir marifete pîr olmışdı. Ve her peygamber mucize ile niçe yüz sanat izhâr itmişlerdir.

Ammâ Hazret-i Resûl-i Kibriyâ Muhammedü'l-Mustafâ'nın zamân-ı saâdetlerinde cihâna velvele virüp ashâb-ı kirâmdan ve muhâcirîn-i ensârdan ve erbâb-ı suffadan cümle altı kere yüz bin sahâbe-i kirâma mâlik olup cemi-i mülke bîm u ru'b düşüp 'asker-i deryâ-misâl

ile taraf taraf futûhâtlardan sonra ümmet-i Muhammed revnâk bulup gûnâ-gûn âyîn ve kânûnlar icrâ idüp cemi-i ehl-i sanâyie birer pîr pîş-kadem itmeği saâdetle icrâ itdiler.

Evliya Çelebi'nin Fütüvvetnâmeye Yaklaşımı

Biât oldur kim ahd-i pâymândır ve tarîkdir ve şeddir ve şedd-i imâmedir ve kemerindeki setr peşmâlidir ve tarîk-deş-i imân kardeşliğidir. Her kim sâhib-i ahd ve sâhib-i şed değildir. Ol sahib-i tarîk değildir.

Eğer sorsalar ahd kimden kaldı. Cevâb oldur kim üç mürselden kaldı. Evvel Âdem peygamberden kaldı kim emr-i Hak ile buğday dânesinden tenâvül itmemeğe ahd itdi. Ahdi sıdı civâr-ı rahmetden devr oldı.

İkinci ahd Hazret-i İbrâhîm'indir, emr-i Hak ile Kabe'yi yapmağa ahd idüp ahde vefâ itdiğiçün Halîlullâh oldu.

Üçünci ahd Hazret-i Muhammed'indir kim ibtidâ çâr-yâr-ı güzîne ahd-i mîsâk verdi.

Ammâ şed-i mükemmel ondur. Evvel kaçan Âdem-i Safî cennetten çıkdığı mahalde cümle melâikelerden ve Hak'dan hicâb idüp avret yerine incir yaprağın koyup kendüyi setr idüp şedd itdi.

İkinci şed İbrâhîm Nebi Kabe'yi binâ iderken şed kuşandı.

Üçüncü şed Hazret-i Nûh Nebi gemi binâ iderken kuşandı.

Dördünci şed Leyle-i Mirâc'da Hazret-i Risâlet kuşandı.

Beşinci şed Ebûbekr es-Sıddık, altıncı şed Hazret-i Ömer, yedinci şed Hazret-i Osman, sekizinci şed Hazret-i Ali, tokuzuncu şed Hazret-i Hamza, onuncı şed Halid b.

Velid kuşandı. Ve Hazret-i Risâletden bunlar mezûn olup sâhib-i seccâde ve pîr-perver oldılar.

Eger sorsalar:

– Şeddin manası nedir, diyeler kim:

– Şeytan nefs ile daimâ mücâhede idüp şeytânın vesvesesine muhâlefet idüp fesâd itmemekdir. Ve sorsalar:

Tarîk karındaşı dimek ve ibtidâ karından tutmak kimden kaldı? Cevâb:

– Hazret-i Âdem Hazret-i Cibrîl ile ibtidâ karındaş oldı. İkinci İbrâhîm Nebi ile Cibrîl'den kaldı. Üçünci Hazret-i Muhammed ham güninde Hazret-i Ali ile karındaş oldı. Dördünci gâr güninde Hazret-i Resûl Ebûbekr es-Sıddık ile kardaş oldı. Ve sorsalar kim:

– Sâhib-i tarîkler mâbeyninde cemiyyet günleri hulv ocağına ve tike ve şed nedir diseler. Cevâb:

– Cebrâil aleyhisselâm Hazret-i Âdem'e cennetde musahâbet iden melâyike-i mukarrabînlerden hedâyâ getirdi. Evvel ol hulv ocağına ve tike ve şed ide. Ammâ Cibrîl-i Emîn'in hedâyâsı yufka lavaşa ekmeği ve buğday idi. Ve cennetden Hazret-i Âdem'e musâhebet itmesiçün tûtî ve kumru kuşları getirdi.

Ve Hazret-i Havvâ'ya kırlangıç ve güvercin ve tavuk kuşları getirdi. Ana sened dirler ve kırlangıç kuşları Havvâ'nın yanından tayrân idüp âlemi geşt ü güzâr iderek Hindistân'da Cezîre-i Serendil'de Hazret-i Âdemî bulup Âdem'in sakalı telinden bir kaç kıl alup Cidde'de Havvâ'ya getirdi. Havvâ'nun giysileri telinden Serendil'de Âdem'e getürüp Havvâ ve Âdem birbirleriyle buluşmağa kırlangıç vâsıta olup Havvâ ve Âdem şehr-i Zilhicce'nin onuncı güninde Cebel-i Arafat'da görüşüp öpüşüp mücâmaat itdükleriyçün Cebel-i Arafat dirler. Anunçün hâlâ kırlangıç Âdem ile hem-civârdur.

Hırka-i fakr nedir diyenlere cevâb:

– Hırkanın imânı ve kıblesi ve gasli ve arılığı ve bağlaması ve kilidi ve içerisi ve taşrası ve yakası ve kemâli nedir diyenler bu on su'âle cevâb:

– Ol hırkanın imânı settârılıkdır ve kıblesi pîrdir ve gasli terk-i mâsivadır ve namazı arılıkdır ve farzı terk-i arzûdur ve cânı irâdetdir ve kilidi tekbirdir ve kemâli her şeyde doğrulukdur ve yenleri dervişlik hâsıl itmekdir ve taşrası müşâhededir ve içerisi nûrdur ve yakası râzdır ve sorsalar:

– İbtidâ hırka kimden kaldı?" cevâb:

– Hazret-i Âdem'e Cenâb-ı Bârî nefh-i rûh itdikden sonra Cibrîl-i Emîn ile tâc ve hülle gönderüp civârına davet idüp huzûr-ı Hakka hırka ile mestûr vardı ve yedi yüz yıl bir rivâyetde âhiret güniyle yedi gün urd-ı behiştde sâkin olup zemîne nüzûl iderken incir yaprağı üzre şed bağlayup ba'dehü Şit Nebi'den kaldı. Anınçün cümle evliyâ ve enbiyâ lokma ve hırkaya muhtâcdır.

Lokmaya muhtâcdır zîrâ aç ve zâçtır. İmâm Cafer buyurur:

– Hırkanın eteği şerîatdır, tarîkatı hakîkatdır. Yakasında ya Sabûr ve ya Şekûr ve ya Kerîm ve ya Rahîm yazılmıştır. Ve dahı eteğinde ya Vahid ve ya Ahad ve ya Ferd ve ya Halîm ve ya Karîb ve ya Mücîbü's-sâyilîn yazılmışdır.

Ve hırkanın manâsı ârifler nişânıdır kim mahzen-i esrâr-ı Hudâ'dır. Ve eğer sorsalar:

– Hırka ne yer? Cevâb:

Sözün ciger-sûz yer, yani derûnı daimâ âh u enîn yanıklığı yir, deseler:

– Ne örtünür?

– Tevekkül-i Hak öütünür dimek gerekdir. Ve sorsalar:

– Hırkanın erkeği ve dişisi nedir?" cevâb:

– Erkeği tahâretdir ve dişisi pîr huzûrına pâk varmakdır ve hırkanın alâmeti sâhib-i sülûk olan ehl-i sünnet ve'l-cemaat kimesnelerin giydüği hırkaların yenlerin kısa eylemekdir kim elimi alâyık-ı dünyadan çekdim dimekdir.

Ve eteğin kısa eylemek ayağım dünyadan ve haramdan çekdim dimek alâmetidir ve pâre pâre yamalı hırka peşmîne giymek dil-rîşlik ve ihtişâmdan geçdim dimek alâmetidir ve niçe yüz bin niğende levâd hemî hırkası giyüp nemed-pûş olmak imân ve İslâm ve itikad ve mezhebde habl-i metîne yapışdım dimekdir ve hırka aslında Resûl-i Mübîn'den kalmışdır.

Badehu ferzendin üstâdı şâkirdine huzzâr-ı meclisler mâbeyninde Nasîhat-nâme-i Pîr:

– Ey oğul evvelâ harama bakma ve yalan söyleme ve haram yeme ve giyme ve içme ve nân u nemeke ihânet itme ve hukukın kesb itdigin pîrlere hakâret nazarıyla nazar itme ve ulular önünde gitme ve sâbir ol ve hamûl ol ve komadığın yire el uzatma ve emânete hıyânet itme ve fakr-ı fahrı ile kanâat eyle diyüp bu gûne niçe pend ü nasîhatler idüp ferzendinin gûşına mengûş olmağıçün şâkirdinin sağ kulağın berk çeküp ensesine bir sille-i pehlivânî urup ey oğul gâfil mebâş, gözün aç gün ihtişamlıdır diyüp fâtiha diyüp cümle pîr-i civân fâtiha tilâvet oluna.

Eger sorsalar: Tevbenin başı nedir?

– İttiğim ihlasdır yani kendüyi Allah ile canına arı itmekdir kim câmi-i menâhî muharremâtdan müberrâ olup herkese iyilik eyleyüp hüsn-i hulkdur ve "eger arılık nedir" diseler eyit kim taat-ı ibâdât zühd ü takva ve toğrulukdur.

Hasan Basrî'den mervîdir. Kimin müridisin diseler yol Muhammedi'dir. Eger deseler tarîkatın bünyâdı kaç nesnedir? Cevâb:

– Altıdır, evvel tevbedir, 2-şeyhe boyun vermektir, 3-arı olmakdır, 4-bâtının arı itmekdir. 5-kanâat eylemekdir, 6-kimse ile ihtilât itmemekdir.

Eğer sorsalar tarikatın ilimleri kaçdır? Cevâb:

Altıdır, evvel marifet bilmekdir ve cömerdlikdir ve bahîliği terkdir ve sıdkdur ve tefekkürdür ve tevekküldür.

Ve eğer sorsalar tarikatın erkânı kaçdır? Cevâb:

– Altıdır, evvel ilmdir 2-hilmdir, 3-sabırdır,4-rızâdır, 5-hüsn-i hulkdır, 6-ihlasdır.

Ve eğer sorsalar tarîkat kaçdır? Cevâb:

– Altıdır, evveli hayırdır, 2-zikirdir, 3-terkdir, 4-terk-i mâsivadır, 5-korkudur, 6- şevkdir.

Diseler fakr makâmı kaçdır? Cevâb:

Sekizdir, yeküm sabit-kadem olmakdır, devvom sabr eylemekdir, sevvom makâm-ı şükürdür, çârom makâm-ı rızâ olmakdır, pencom âbid olmakdır, şeşom sâhib-kadem olmakdır, heftom zâhid olmakdır, heştom ârif-billlâh olmakdır.

Zîrâ Âdem Nebi tâib idi, İdris Nebi âbid idi, Nûh Nebi şâkir idi, Mûsâ Nebi râzi idi, Eyyüb Nebi sâbir idi, Îsâ Nebi hâmûş idi, Muhammedü'l-Mustafâ ârif-billâh idi.

Cemi-i tarîkın ebcedi ondur. Evveli kendüyi pîr eylemekdir. 2-her yerde marifet tohumu ekmektir. 3-zevk âbıyla beslemekdir. 4-riyâzât hırmında döğmekdir, 5-edeb teni ile yürümekdir, 6-hıdmet işiyle işlemekdir, 7-şevk yeliyle savurmakdır, 8-muhabbet ölçeğiyle ölçmektir. 9-takva değirmeninde öğütmektir, 10-sabır furunında pişirüp helâl lokma yemekdir.

Seyahatnâmeden Bazı Esnâflar ve Özellikleri

Andan Esnâf-ı Cellâdân-ı Bî-imân

Pîrleri Eyyüb Basri'dir. Hazret (Hz. Muhammed) huzûrında Selmân-ı Pâk belin bağladı. Şer-i Resûl-i Mübîn üzre ve nass-ı katı' fermân-ı Rabbü'l-izzet üzre huzûr-ı Resûl'de ibtidâ bunlar bir kâtili seyf-i Ali ile katl itdiğinçün cellâdların piridir.

Ve daimâ şer'ile katle mustahık olanı pâk gasl idüp meydân-ı siyâsete getürüp gûnâ-gûn teselliler ile tecdîd-i imân getirdüp ve şehâdet kelimesin getirdüp yüzini kıbleye müteveccih idüp bir kere sağ eliyle katl oldukda besmele ile kılıcı iki eline alup mücrimin kellesin teninden cüdâ iderdi.

Ve ruhıçün Fâtiha-ı şerîf tilâvet idüp cümle huzzâr-ı meclise maktülün yanında nasîhat iderdi. Yüz yetmiş yaşında merhûm olup bizzat Muaviye hazretleri meyyitin götürüp Şâm-ı Şerîf'de Paşa sarayının kapusı civârında defn idüp üzerine bir kubbe inşâ idüp Celladü'ş-şeyh dahı anda medfûndur.

Ve efendimiz Melek Ahmed Paşa'nın bir ferzend-i ahteri anda medfûndur ve hâlâ cümle katle müstahak olan âdemleri anlar türbesi önünde katl iderler, ziyâretgâh-ı has u âmdır. Ve bu esnâf-ı cellâdân emr-i sultâna memûr âdemlerdir kim anların hakkında mısra:

Hükm-i sultân olmasa hatâ gelmez cellâddan

Bu kavmın üstâdı kâmili Murâd Han'ın cellâdı Kara Ali bâzûların sığayup tîg-ı dahhâkdan nişân verir. Tîg-i âteş-tâbın kemerine bend kılup sâir işkence karabend ve nakşbend ve kemendbend ve zünnârbend idecek ucu aşıklı yağlı kemendleri kemerine asup sâir âlât-ı

işkencelerden kelpedân ve burgu ve mismâr ve buhûr-ı fitil ve semîn sünger ve tilismân ve yakâkâret ve deri yüzecek sunturâş ve polâd tas ve niçe elvân zehirli göz milleri ve malağa çemşîr işkence ve neüzü-billâh el ayak kırmağa balta malgaların cümle kemerine bend kılup sâir huddâmların omuzlarında altunlu münakkaş ser-âmed servi haşebinden râyıha-yı tayyibeli kazıklar ile bellerinde seyâhat urganları ve ellerinde yalın seyf meczumlarıyla merdane cünbüş iderek ‘ubûr iderler. Ammâ neüzü-billâh her birinin çehresinde nûr kalmayup zehir damlar.

Esnâf-ı Şâirân

Neferât 800, kadıasker alayında kasâyidler kırâat iderek alay ile ‘ubûr iderler. Pîrleri Hassân b. Sabit'dir kim Hazret'in (Hz. Muhammed) şâiridir kim Seb'a-i Mu'allaka sâhibidir. Selmân belin bağladı. Kabrin ziyâret itmedim.

Evsâf-ı Müneccimân

Neferât 70, pîrleri Hazret-i İmâm Ali'dir. Evkât-ı hamseyi bilmek içün bu ulûmı râyegân eyledi. Kabr-i şerîfi Kûfe'dedir kim ibâdet iderken Mülcim-i laîn şehid itdi ve müneccimân sınıfı taht-ı revânlar üzre usturlâbları ve kıble-nümâ ve mîkâtların ve takvîm u zîc kitâbların zeyn idüp müneccimbaşı örf-i izâfetiyle ve saçaklı abâyîsi ile kadıasker ile muhteşemâne at başı berâber ‘ubûr iderler.

Esnâf-ı Şem-i Rûgan-ı Mûmciyân

Kârhâne 555, neferât 5501. Bunlar kassâbların iç yağlarına muhtâc olmağıla kassâblara yamakdır. Pirleri Hazret-i (...)'dir. Enes b. Malik kemer-bestesidir. Kabri Kerbelâ'da, ammâ kârhâne-i şem'-i ‘aseli Sultânî birdir.

Odun kapusının iç yüzinde Kundakçılar içre azîm kârhânedir, ağası ve emîni ve yüz aded neferâtları var. Cümle selâtîn câmilerine, sultânlara ve Saray-ı 'Atik'e ve Saray-ı Cedîd'e saray-ı vüzerâ ve a'yân-ı kibâra şem'-i 'asel-i kâfûr-i ahsedî bu miri kârhânede hâsıl olur.

Ammâ sâir mum yağı kârhânelerinin ehl-i hırefleri arabalar üzre dükkânların niçe bin deste münakkaş mumlar ile zeyn idüp ve niçe münakkaş fânûslarda mumlar yakup ve niçe sırıklar üzre yağ mumları donadup ve alayları içinde direk kadar münakkaş ve mutallâ bal mumları yakup arabalar üzre niçe bin gûne yel mumları ve fişek mumları ve Ebu Ali mumları yakarlar kim bazı âdem kendüyi başsız görür ve bazısı elsiz ayaksız görür ve bazı mumların şulesinden niçe bin âdemler sarı ve kırmızı ve yeşil ve alaca, yüz elli âdemler görünüp cümle temâşâcılara havf ve haşyet hâsıl olup bazı fişek mumları yandıkça mum içinde olan fişekler âmedâne top gibi çatlayup halka bir vehm târî olur.

KAYNAKÇA

Evliya Çelebi, Seyahatnâme Seçmeler, haz: Nihal Atsız, Evliya Çelebi, 2 cilt, MEB, İstanbul 1972

——, Seyahatnâme, Haz: İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay, Ankara 1983.

——, Seyahatnâme, haz: M.Emre Karaörs, Morpa Kültür Yay., İstanbul1992.

——, Tam Metin Seyahatnâme, haz: Mümin Çevik, Birleşik Dağıtım, 10 cilt, İstanbul 1996.

——, Seyahatnâme, haz: Zuhuri Danışman, Kardeş Matb. İstanbul 1970.

——, Seyahatnâme: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini / 1611?-1682? Evliya Çelebi, haz. Orhan Şaik Gökyay, YKY, İstanbul 1996.

——, Seyahatnâme: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini /1611?-1682? Evliya Çelebi, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2001.

İLGÜREL, Mücteba, “Evliya Çelebi”, DİA, C. XI, İstanbul 1995, s.529